

සංයුත්තනිකායෙ

මහාවග්ගට්ඨකා

1. මග්ගසංයුත්තං

1. අවිජ්ජාවග්ගො

1-2. අවිජ්ජාසුත්තාදිවණ්ණනා

1-2. පුබ්බඛගමාති පුබ්බෙවරා. අවිජ්ජා හි අඤ්ඤාණලක්ඛණා සම්මුඤ්ඤානාකාරෙන ආරම්භණෙ පවත්නීති සම්පයුත්තධම්මානම්පි තදාකාරානුචිධානතාය පච්චයො හොති. තථා හි තෙ අනිච්චාසුභද්ධානත්තසභාවෙපි ධම්මෙ නිච්චාදිතො ගණ්හන්ති, අයමස්සා තෙසං සහජාතවසෙන පුබ්බඛගමනා. යං පන මොහෙන අභිභූතො පාපකිරියාය ආදීනවං අපස්සන්තො පාණං හනති, අදින්තං ආදියති, කාමෙසු මිච්ඡා වරති, මුසා හණති, අඤ්ඤම්පි විවිධං දුස්සිලාං ආවරති, අයමස්ස සහජාතවසෙන ව උපනිස්සයවසෙන ව පුබ්බඛගමනා. සමාපජ්ජනායාති තඛ්භාවාපජ්ජනාය අකුසලප්පත්තියා. සභාවපට්ඨාභායාති අත්තලාභාය. තෙනාහ “උප්පත්තියා”ති. සා පනෙසා චුත්තාකාරෙන අකුසලානං පුබ්බඛගමභූතා අවිජ්ජා උප්පජ්ජන්ති සම්බන්ධො. යදෙතන්ති යං එතං පාපාඡ්ඣිඡනතාය පාපතො අලප්පනාකාරසණ්ඨිතං අභිරික්ඛං, පාපානුත්රාසතාය පාපතො අභායනාකාරසණ්ඨිතඤ්ච අනොත්තප්පං, එතං ද්වයං අනුදෙව අන්වාගතමෙව. අනු-සද්දෙන චෙත්ථ එතන්ති උපයොගවචනං. අනුදෙවාති එතස්ස අත්ථො සහෙව එකතොති. එත්ථ අවිජ්ජාය චුත්තනායානුසාරෙන තප්පට්ඨකම්මතො ව අත්ථො වෙදිතබ්බො. අයං පන විසෙසො – තත්ථ යථා අකුසලකම්මපථවසෙන පවත්තියං පුබ්බඛගමනා අවිජ්ජාය, එවං කුසලකම්මපථවසෙන පුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙන ව පවත්තියං විජ්ජාය පුබ්බඛගමනා වත්තබ්බා. විමංසාධිපතිවසෙන පවත්තියං ආධිපච්චාකාරවසෙන ව පුබ්බඛගමනා වෙදිතබ්බා. ද්විභෙවාති ව අවධාරණං ආධිපච්චාකාරස්ස සහජාතෙනෙව සඛගහෙතබ්බතො.

උප්පනාකාරසණ්ඨිතාති පාපතො ඡ්ඣිඡනාකාරසණ්ඨිතා. භායනාකාරසණ්ඨිතන්ති උත්තසනාකාරසණ්ඨිතං. එත්ථාති හිරිඔත්තප්පෙ. විදති, වින්දතිති වා විජ්ජා. විද්දසුති ව සප්පඤ්ඤපරියායොති ආහ “විද්දසුතොති විදුතො”ති. යාථාචදිට්ඨිති අවිපරිතා දිට්ඨි, සංකිලෙසතො නියයානිකදිට්ඨි. සම්මාදිට්ඨි පහොතිති එත්ථ සා විජ්ජා සම්මාදිට්ඨි වෙදිතබ්බා. න එකතො සබ්බාති ලබ්හන්ති සම්මාවාචාකම්මන්තාජීවානං පුබ්බාභිසම්බාරස්ස අනෙකරූපත්තා.

ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණේ එකතො ලබ්භන්ති කිච්චතො භින්නානම්පි තාසං තත්ථ සරුපතො අභින්නන්තා. එකා එව භි විරති මග්ගක්ඛණේ තිස්සන්තම්පි විරතීනං කිච්චං සාධෙන්ති පවත්තති, යථා එකා එව සම්මාදිට්ඨි පරිජානනාදිවසෙන චතුබ්බිධකිච්චං සාධෙන්ති පවත්තති. තානි ච බො සබ්බානි අට්ඨපි පට්ඨමජ්ඣානිකො මග්ගෙ ලබ්භන්තිති යොජනා. පට්ඨමජ්ඣානිකෙති පට්ඨමඤ්ඤානවත්තෙ.

තථාභූතස්සාති අරියමග්ගසමඤ්ඤිතො. යස්මා මහාසලායතනසුත්තෙ චූත්තං “සම්මාදිට්ඨිආදීනං පඤ්චන්තං එව අභිගානං වසෙනා”ති, තස්මා පඤ්චඤ්ඤිතො ලොකුත්තරමග්ගො භොති. “පුබ්බෙව බො පනා”ති භි වචනං තදා මග්ගක්ඛණේ විරතීනං අභාවං ඤාපෙති, තස්මා කාමාවචරවිත්තෙසු විය ලොකුත්තරවිත්තෙසු විරති අනියතාති අධිජපායො. පරිසුද්ධභාවදස්සනන්ති පරිසුද්ධසීලභාවදස්සනත්ථං. අයමත්ථො දීපිතො, න අරියමග්ගෙ විරතීනං අභාවො.

යදි එවං තස්මා අභිධම්මෙ මග්ගවිභජිගෙ පඤ්චඤ්ඤිතවාරො ආගතොති ආහ “යම්පි අභිධම්මෙ”තිආදි. තන්ති “පඤ්චඤ්ඤිතො මග්ගො භොති”ති වචනං. “එකං කිච්චන්තරං දස්සෙතුං චූත්ත”න්ති වත්ථා තං දස්සෙතුං “යස්මිඤ්ඤි කාලෙ”තිආදි චූත්තං. යස්මිඤ්ඤි කාලෙති ලොකියකාලෙ. තෙන “එකං කිච්චන්තරං”න්ති චූත්තං අට්ඨඤ්ඤිතකිච්චං දස්සෙති. විරතිඋජ්ජපාදනෙන මිච්ඡාචාචාදීනි පුග්ගලෙන මග්ගසමයෙ පජභාපෙන්නිති සම්මාදිට්ඨිආදීනි “පඤ්ච කාරකභිගානී”ති චූත්තානි. සම්මාචාචාදිකිරියා භි විරති, තඤ්ච එතානි කාරාපෙන්නිති. විරතිවසෙනාති විරමණකිරියාවසෙන කාරාපකභාවෙන, කත්තුභාවෙන වාති අත්ථො. “විරතිත්තයවසෙනා”ති වා පාඨො.

සම්මාකම්මන්තො පූරතීති ඉමෙහි සම්මාදිට්ඨිආදීනි සම්මාකම්මන්තකිච්චං පූරති නාම තෙහි විරියාදිකෙහි තදත්ථසිද්ධිතො. තම්පි සන්ධාය “එකං කිච්චන්තරං දස්සෙතු”න්ති චූත්තං. ඉමං කිච්චන්තරං දස්සෙතුන්ති ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙපි ඉමානෙව පඤ්ච සම්මාචාචාදිවිරතිත්තයස්ස එකක්ඛණේ කාරාපකභිගානීති දස්සෙතුං. එවං චූත්තන්ති “තස්මිං සමයෙ පඤ්චඤ්ඤිතො මග්ගො භොති”ති (විභ. 494) එවං චූත්තං. ලොකියමග්ගක්ඛණේ පඤ්චෙව භොත්ති, විරති පන අනියතා, තස්මා “ජඅභිගිකො”ති අවත්ථා “පඤ්චඤ්ඤිතො”ඉවචෙව චූත්තං. තයිදං අභිධම්මෙ පඤ්චඤ්ඤිතවාරදෙසනාය කාරණකිත්තනමග්ගො, අරියමග්ගො පන අට්ඨඤ්ඤිතවාති දස්සෙතුං, “යා ව, භික්ඛවෙ”තිආදිමාහ, තං සුචිඤ්ඤෙඤ්ඤාමෙව. මිච්ඡාදිට්ඨිආදිකා දස, තජ්ජච්චයා අකුසලා ව දසාති වීසති අකුසලපක්ඛියා, සම්මාදිට්ඨිආදිකා දස, තජ්ජච්චයා කුසලා ව දසාති වීසති කුසලපක්ඛියා මහාවත්තාරීසකසුත්තෙ චූත්තා. මහාවත්තාරීසකන්ති තස්සෙතං නාමං. මිස්සකොව කථිතො ලොකුත්තරස්සපි ඉධ ලබ්භමානන්තා.

යස්මා කොසලසංයුත්තෙපි ඉධ ව ථෙරෙන “උපඨිඨමිදං, භන්තෙ, බ්‍රහ්මවරියස්සා”තිආදිනා චූත්තං “මා භෙවං ආනන්දා”තිආදිනා පටික්ඛිපිත්ථා “සකලමෙවිදං ආනන්දා”තිආදිනා භගවතා දෙසිතං සුත්තං ආගතං. තස්සත්ථො

කොසලසංයුත්තවණ්ණනායං වුත්තො, තස්මා වුත්තං “කොසලසංයුත්තෙ වුත්තත්ථමෙවා”ති.

අවිජ්ජාසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සාරිපුත්තසුත්තවණ්ණනා

3. සාවකබොධි සාවකපාරමියො, තප්පරියාපන්නං ඤාණං සාවකපාරමිඤාණං, තං පන ද්විත්තං අග්ගසාවකානං තත්ථපි ධම්මසෙනාපතීනො එව සවිසෙසං මත්ථකං පත්තං, න ඉතරෙසන්ති ආහ – “සාවක...පෙ.... අප්පත්තතායා”ති. තස්මා තස්ස මත්ථකප්පත්තියා මග්ගබ්‍රහ්මවරියෙ ඉජ්ඣන්තෙ තස්ස එකදෙසො ඉධ ඉජ්ඣති, න සකලන්ති. න හි අද්ධබ්‍රහ්මවරියං නාම අත්ථි, තස්මා වුත්තං, “සකලමිපි ...පෙ.... ලබ්භති”ති, තං පන භණ්ඩාගාරිකො නාඤ්ඤාසි ඤාණස්ස සාවකවිසයෙපි සප්පදෙසිකත්තා, ධම්මසෙනාපති පන ඤාණස්ස තත්ථ නිප්පදෙසිකත්තා අඤ්ඤාසීති. තෙනාහ – “ආනන්දත්ථෙට්ඨො...පෙ.... අඤ්ඤාසී”ති. එවමාහාති “සකලමිදං, භන්තෙ”ති එවං අවොච.

සාරිපුත්තසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ජාණ්ඩස්සොණ්ඩාග්ගණසුත්තවණ්ණනා

4. වළවාහි-සද්දො වළවාපරියායොති ආහ “චතුහි වළවාහි යුත්තරථො”ති. යොධරථොති යොධෙහි යුජ්ඣන්තත්ථං ආරොහිතබ්බරථො. අලඬිකාරරථො මඬිගලදිවසෙසු අලඬිකතපටියත්තෙහි ආරොහිතබ්බරථො. සන්දුකුලෙන පරිවාරිතොති රජතපට්ටවණ්ණෙන සෙත්තදුකුලෙන පටිච්ඡාදිතො. පටිච්ඡාදනත්ථො හි ඉධ පරිවාරසද්දො. රජතපනාලිසුපරික්ඛිත්තා සෙත්තභාවකරණත්ථං.

ජන්තං ජන්තං මාසානන්ති නිද්ධාරණෙ සාමිවචනං. එකචාරං නගරං පදක්ඛිණං කරොතීති ඉදං තස්මිං ධානන්තරෙ යිතෙන කාතබ්බං වාරිත්තං. නගරතො න පක්කන්තාති නගරතො බහි න ගතා. මඬිගලවචනෙ නියුත්තා මඬිගලිකා, සුවත්ථිවචනෙ නියුත්තා සොවත්ථිකා. ආදි-සද්දෙන ථුතිමාගධවන්දිකාවරියකෙ සඬිගණ්භාති. සුකපත්තසදිසාති වණ්ණතො.

වණ්ණගිත්තන්ති ථුතිගීතං. බ්‍රහ්මභූතං සෙට්ඨභූතං යානං, බ්‍රහ්මභූතානං සෙට්ඨභූතානං යානන්ති වා බ්‍රහ්මයානං. විජිතත්තා විසෙසෙන ජිනනතො. රාගං විනයමානා පරියොසාපෙතීති සබ්බමිපි රාගං සමුච්ඡෙදවිනයවසෙන විනෙති, අත්තතො කිච්චං පරියොසාපෙති. කිච්චපරියොසාපනෙනෙව හි සයමිපි පරියොසානං නිප්ඵත්ති. උපගච්ඡති. තෙනාහ “පරියොසානං ගච්ඡති නිප්ඵජ්ජති”ති.

ධුරන්ති භූමිමත්ථෙ උපයොගවචනන්ති ආහ “තත්‍රමජ්ඣක්තතායුගෙ යුත්තා”ති. ඊසාති යුගසන්ධාරිකා දාරුයුගලා. යථා වා බාහිරං යුගං ධාරෙති, තස්සා

ධීතාය එව කිව්වසිද්ධි, එවං කිරියාවසෙන ලද්ධබලෙන තත්ත්වයන්තනායුගෙ ටීරං
 ධාරෙති, තෙහෙව අරියමග්ගරථස්ස පවත්තනං. නිරිග්ගහණෙන චෙත්ථ
 තංසහවරණතො ඔත්තප්පමිපි ගහිතංයෙව හොති. තෙනාහ “අත්තනා
 සද්ධි”න්තිආදි. නාළියා මිනමානො පුරිසො විය ආරම්මණං මිනාතීති මනො. කතරං
 පන තං මනො, කථඤ්චස්ස යොත්තසදිසතාති ආහ “විපස්සනාවිත්ත”න්තිආදි.
 තෙන යොත්තං වියාති යොත්තන්ති දස්සෙති. ලොකියවිපස්සනාවිත්තං
 අතිරෙකපඤ්ඤාස කුසලධම්මෙ එකාබද්ධෙ එකසඬගහිතෙ කරොතීති සම්බන්ධො.
 තෙ පන “එස්සො හොති...පෙ.... අවික්ඛෙපො හොති”ති විත්තඬගවසෙන
 ධම්මසඬගහෙ (ධ. ස. 1) ආගතනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

ලොකුත්තරවිපස්සනාවිත්තන්ති මග්ගවිත්තං ආහ. අතිරෙකසට්ඨිති තෙ එව
 සම්මාකම්මන්තාජීවෙහි අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියාදීහි ව සද්ධිං අතිරෙකසට්ඨි
 කුසලධම්මෙ. එකාබද්ධෙති එකස්මිං එව ආරම්මණෙ ආබද්ධෙ. එකසඬගහෙති
 තථෙව විපස්සනාකිව්වසෙන එකසඬගහෙ කරොති. පුබ්බඬගමහාවෙන ආරක්ඛං
 සාරෙතීති ආරක්ඛසාරථී. “යථා හි රථස්ස...පෙ.... සාරථී”ති වත්ථා තං දස්සෙතුං
 “යොග්ගියො”ති චුත්තං. ධුරං වාහෙති යොග්ගෙ. යොජෙති යොග්ගෙ
 සමගතියඤ්ච. අක්ඛං අබ්භඤ්ජති සුඛප්පවත්තනන්ථං. රථං පෙසෙති
 යොග්ගවොදනෙන. නිබ්බිසෙවනෙ කරොති ගමනවිජියං පටිපාදනෙන
 සන්තියොජෙති. ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානාති ආරක්ඛං පච්චුපට්ඨපෙති
 අසම්මොසසභාවත්තා. ගතියොති පවත්තියො, නිජ්ජත්තියො වා. සමන්වෙසතීති
 ගවෙසතී.

අරියපුග්ගලස්ස නිබ්බානං පටිමුඛං සම්පාපනෙ රථො වියාති රථො. පරිකරොති
 විභූසයතීති පරික්ඛාරො, විභූසනං, සීලඤ්ච අරියමග්ගස්ස විභූසනට්ඨානියං. තෙන
 චුත්තං “චතුපාරිසුද්ධිසීලාලඬකාරො”ති, සීලභූසනොති අත්ථො.
 විපස්සනාසම්පයුත්තානන්ති ලොකියාය ලොකුත්තරාය ව විපස්සනාය
 සම්පයුත්තානං. විධිනා ඊරෙතබ්බතො පවත්තෙතබ්බතො චීරියං, සම්මාචායාමො.
 සමං සම්මා ව ධියතීති සමාධි, ධුරඤ්ච තං සමාධි වාති ධුරසමාධි, උපෙක්ඛා
 ධුරසමාධි එතස්සාති උපෙක්ඛාධුරසමාධි, අරියමග්ගො උපෙක්ඛාසඬබ්බාතධුරසමාධිති
 අත්ථො. අට්ඨකථායං පන බ්‍යඤ්ජනං අනාදිශිත්ථා ධුරසමාධිසද්දානං
 හින්තාධිකරණතා චුත්තා. පයොගමජ්ඣක්තෙති චීරියසමතාය. අනිච්ඡාති
 ඉච්ඡාපටිපක්ඛා. තෙනාහ “අලොභසඬබ්බාතා”ති. පරිවාරණන්ති පරිවාරො,
 පරිච්ඡදොති අත්ථො.

මෙත්තාති මෙත්තාවෙනොවිමුත්තී. තථා කරුණා. පුබ්බභාගොති උභින්නමිපි
 උපචාරො. ද්වෙපි කායවිත්තවිවෙකා විය පුබ්බභාගධම්මවසෙන චුත්තා.
 අරියමග්ගරථෙති පරිසුද්ධමග්ගසඬබ්බාතෙ රථෙ. අරියමග්ගරථො ව මග්ගරථො වාති
 අරියමග්ගරථො, එවං එකසෙසනයෙන වා අත්ථො වෙදිතබ්බො. තෙනාහ “ඉමස්මිං
 ලොකියලොකුත්තරමග්ගරථෙ ධීතො”ති. සන්තද්ධවම්මොති යොගාවචරස්ස
 පටිමුක්කවම්මං. න නං තෙ විජ්ඣන්තීති වචනපථා න නං විජ්ඣන්තී.

ධම්මභෙදනවසෙන න භඤ්ජති, තස්ස අරියමග්ගස්ස රථස්ස සම්මා යොජිතස්ස අන්තරා භඩ්ගො නත්ථිති අත්ථො.

අත්තනො පුරිසකාරං නිස්සාය ලද්ධත්තා අත්තනො සන්තානෙනි අධිප්පායො. අනුත්තරත්ති උත්තරරහිතං. තනො ඵව සෙට්ඨයානං, නස්ස කෙනවි සදිසන්ති අසදිසං. ධිතිසම්පන්නතාය ධීරා පණ්ඩිතපුරිසා ලොකම්භා නියාන්ති ගච්ඡන්ති. “ජයං ජය”න්ති ගාථායං වචනවිපල්ලාසෙන වුත්තන්ති ආහ “ජිනන්තා ජිනන්තා”ති.

ජාණ්ණස්සොණ්ඩ්‍රාග්මණසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5-6. කිමත්ථියසුත්තාදිවණ්ණනා

5-6. නියමත්ථොති අවධාරණත්ථො. තෙන නියමෙන අවධාරණෙන – අඤ්ඤං මග්ගං පටික්ඛිපති ඉතො අඤ්ඤස්ස නියානිකමග්ගස්ස අභාවතො. “දුක්ඛස්ස පරිඤ්ඤත්ථ”න්ති වුත්තන්තා වට්ටදුක්ඛං කථිතං. අරියමග්ගෙ ගහිතෙ තස්ස පුබ්බභාගමග්ගො විපස්සනාය ගහිතො ඵවාති “මිස්සකමග්ගො කථිතො”ති වුත්තං. උත්තානමෙව අපුබ්බස්ස අභාවා. අයං පන විසෙසො “රාගක්ඛයො”තිආදීහි යදිපි නිබ්බානං වුත්තං. තථාපි අරහත්තං විය බ්‍රහ්මචරියම්පි. තෙන නිබ්බානං ඵව වුච්චති “ඉදං බ්‍රහ්මචරියපරියොසාන”න්ති.

කිමත්ථියසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. දුතියඅඤ්ඤතරහික්ඛුසුත්තවණ්ණනා

7. රාගචිනියාදිපදෙහි නිබ්බානං වාපි වුච්චෙය්‍ය අරහත්තං වාපි. යස්මා සො හික්ඛු උභයත්ථපි නිවිට්ඨබුද්ධි, තස්මා භගවා තස්ස අජ්ඣාසයවසෙන “නිබ්බානධාතුයා ඛො එත”න්තිආදිනා නිබ්බානධාතුං විස්සජ්ජෙත්වා පුන “ආසවානං ඛයො තෙන වුච්චති”ති ආහ. යස්මා අරියමග්ගො රාගාදිකෙ සමුච්ඡෙදවසෙන විනෙති, ආසවඤ්ඤා සබ්බසො ඛෙපෙති, තෙන ඵ වුත්තං නිබ්බානං අරහත්තඤ්ඤා, තස්මා තදුභයං “රාගචිනියොතිආදි නාමමෙවා”ති වුත්තං. අනුසන්ධිකුසලතාය පුච්ඡන්තො එතං අවොවාති ඉමිනා “පුච්ඡානුසන්ධි ඉධ ලබ්භති”ති දිපිතං, අජ්ඣාසයානුසන්ධිපි එත්ථ ලබ්භතෙවාති දට්ඨබ්බං.

දුතියඅඤ්ඤතරහික්ඛුසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. විභඩ්ගසුත්තවණ්ණනා

8. එකෙන පරියායෙන අට්ඨඪිතිකමග්ගං විභජිත්වාති “සම්මාදිට්ඨි”තිආදිනා එකෙන පරියායෙන අරියං අට්ඨඪිතිකං මග්ගං විභාගෙන දස්සෙත්වා “කතමා ව, හික්ඛවෙ, සම්මාදිට්ඨි”තිආදිනා පුන අපරෙන පරියායෙන විභජිතුකාමො.

උග්ගහධාරණපරිවයඤාණානිපි සවනඤාණෙ එව අවරොධං ගච්ඡන්තිති
“සවනසම්මසනපටිවෙධපච්චවෙක්ඛණවසෙනා”ති වුත්තං.

කම්මට්ඨානානිනිවෙසොති කම්මට්ඨානපටිපත්ති. පුරිමානි ද්වෙ සච්චානි
උග්ගණ්හිත්වාති සම්බන්ධො. ඉට්ඨං කන්තං මනාපන්ති නිරොධමග්ගෙසු
නින්තභාවං දස්සෙති, න අභිනන්දනං, තන්තින්තභාවො එව ච තත්ථ කම්මකරණං
දට්ඨබ්බං. එකෙනෙවාකාරෙන සච්චානං පටිවෙධනිමිත්තතා, සො එව අභිමුඛභාවො
තෙසං සමාගමොති එකානිසමයො.

අස්සාති ඤාණස්ස, යොගිනො වා. එත්ථ ච කෙචි “ලොකියඤාණමපි
පටිවෙධො සබ්බස්ස යාථාවබොධභාවතො”ති වදන්ති. නනු උග්ගභාදිපටිවෙධො ච
පටිවෙධොව, න ච සො ලොකුත්තරොති? තං න, කෙවලෙන පටිවෙධ-සද්දෙන
උග්ගභාදිපටිවෙධානං අවචනියත්තා, පටිවෙධනිමිත්තත්තා වා උග්ගභාදිවසෙන
පවත්තං දුක්ඛාදීසු පුබ්බභාගෙ ඤාණං “පටිවෙධො”ති වුව්චති, න පටිවෙධත්තා,
පටිවෙධභූතමෙව පන ඤාණං උජුකං පටිවෙධොති වත්තබ්බතං අරහති. කිච්චතොති
පරිඤ්ඤාදිකිච්චතො. ආරම්මණපටිවෙධොති සච්ඡිකිරියාපටිවෙධමාහ. කිච්චතොති
අසම්මොහපටිවෙධං. උග්ගභාදීහි සච්චස්ස පරිග්ගණ්හනං පරිග්ගහො.

දුද්දසත්තාති අනධිගතඤාණෙන යාථාවසරසලක්ඛණතො දට්ඨුං
අසක්කුණෙය්‍යත්තා උප්පත්තිතො පාකටානිපි. තෙනාහ “දුක්ඛසච්චං භී”තිආදි.
උභයන්ති පුරිමං සච්චද්වයං. පයොගොති කිරියා, වායාමො වා. තස්ස මහන්තතරස්ස
ඉච්ඡිතබ්බතං දුක්කරතරතඤ්ච උපමාහි දස්සෙති “භවග්ගග්ගහණත්ථ”න්තිආදිනා.
යථා පුරිමං සච්චද්වයං විය කෙනචි පරියායෙන අපාකටතාය පරමගම්භීරත්තා
උග්ගභාදිවසෙන පුබ්බභාගෙ පවත්තිහෙදං ගහෙන්වා “දුක්ඛෙ ඤාණ”න්තිආදිනා
චතුබ්බිධං කත්වා වුත්තං. එකමෙව තං ඤාණං හොති එකානිසමයවසෙනෙව
පවත්තනතො.

කාමපච්චනීකට්ඨෙය්‍යාති කාමානං උජුපච්චනීකභාවෙන. කාමතො
නිස්සට්ඨාවෙනාති කාමෙහි විසංයුත්තභාවෙන. කාමං සම්මසන්තස්සාති දුට්ඨමපි
කාමං අනිච්චාදිතො සම්මසන්තස්ස. පඡ්ඡති පවත්තති එතෙනාති පදං, කාමස්ස
පදන්ති කාමපදං, කාමස්ස උප්පත්තිකාරණස්ස සාතො සමුග්ගසාතො, තං
කාමපදසාතං. තෙනාහ “කාමවූපසම”න්ති. කාමෙහි විචිත්තං කාමවිචිත්තං. සො
එව ච තෙසං අන්තො සමුච්ඡෙදවිවෙකෙති කත්වා තස්මිං සාධෙනබ්බෙ
උප්පන්නොති වුත්තං “කාමවිචිත්තන්තෙ උප්පන්නො”ති. කාමතො නික්ඛමතීති
නික්ඛමො, සො එව නෙක්ඛම්මසඬකප්පො. ඉමස්මිඤ්ච නෙක්ඛම්මසඬකප්පස්ස
සද්දත්ථවිභාවෙන යථාවුත්තො කාමපච්චනීකට්ඨාදිකො අත්ථනිද්ධාරණවිසෙසො
අන්තොගධො.

එසෙව නයොති ඉමිනා බ්‍යාපාදපච්චනීකට්ඨෙය්‍ය විහිංසාය
පච්චනීකට්ඨෙය්‍යාතිආදිකං අබ්‍යාපාදාච්චිහිංසාසඬකප්පානං අත්ථුද්ධාරණවිධිං.

අනිදිසති. නෙක්බම්මසඬිකප්පාදයොති ආදි-සද්දෙන අබ්‍යාපාදඅවිහිංසාසඬිකප්පෙ එව සඬිගණ්හාති. කාම...පෙ.... සඤ්ඤානන්ති කාමවිතක්කාදිවිරතිසම්පයුත්තානං නෙක්බම්මාදිසඤ්ඤානං. නානත්තාති නානාබණ්කත්තා. තිසු යානෙසුති තිප්පකාරෙසු කාරණෙසු. උප්පත්තස්සාති උප්පජ්ජනාරහස්ස. භූමිලද්ධඋප්පත්තං ඉධාධිප්පෙනං. එස නයො ඉතො පරෙසුපි. පදවිජෙදකොති කාරණුපවිජෙදකො. පදන්ති හි උප්පත්තිකාරණන්ති චුත්තොවායමත්ථො. අනුප්පත්තිසාධනවසෙනාති යථා සඬිකප්පො ආයතිං නුප්පජ්ජති, එවං අනුප්පත්තිසාධනවසෙන. සම්මාදිට්ඨි විය එකොව කුසලසඬිකප්පො උප්පජ්ජති.

චතුසු යානෙසුති විසංවාදනාදිසු චතුසු විතික්කමට්ඨානෙසු. පබ්බජිතානං මිච්ඡාජීවො නාම ආහාරනිමිත්තකොති ආහ “බාදනීයභොජනීයාදීනං අත්ථායා”ති. සබ්බසො අනෙසනාය පහානං සම්මාආජීවොති ආහ “බුද්ධප්පසත්ථෙන ආජීවෙතා”ති. කම්මපථපත්තානං වසෙන “සත්තසු යානෙසු”ති චුත්තං. අකම්මපථපත්තාය හි අනෙසනාය සො පදසාතං කරොතියෙව.

තථාරූපෙ වා ආරම්මණෙති යස්මිං ආරම්මණෙ ඉමස්ස පුබ්බෙ කිලෙසා න උප්පත්තා, තස්මිං එව. අනුප්පත්තානන්ති අනුප්පාදස්සපි පත්ථනාවසෙන අනුප්පත්තානං. වීරියවිජන්දන්ති වීරියස්ස නිබ්බත්තෙතුකාමතාජන්දං. “ජන්දසම්පයුත්තවීරියඤ්චා”ති වදන්ති. වීරියමෙව පන අනුප්පත්තාකුසලානුප්පාදෙන ලබ්භමානජන්දතාය ධුරසම්පග්ගහතාය ඡන්දපරියායෙන චුත්තං. තථා හි වීරියං – “අනික්ඛිත්තජන්දතා අනික්ඛිත්තධුරතා”ති (ධ. ස. 26) නිද්දිට්ඨං. කොසජ්ජපක්ඛෙ පතිතුං අදත්ථා චිත්තං පග්ගහිතං කරොති. පධානන්ති පධානභූතවීරියං.

උප්පත්තිපබන්ධවසෙනාති නිරන්තරූප්පාදනවසෙන. චතුසු යානෙසු කිච්චසාධනවසෙනාති යථාචුත්තෙසු චතුසු යානෙසු පධානකිච්චස්ස නිප්ථාදනවසෙන අනුප්පාදනාදිවසෙන. කිච්චසාධනවසෙනාති කායවෙදනාවිත්තධම්මෙසු සුභසුඛනිච්චඅත්තගාහවිධමනවසෙන අසුභදුක්ඛානිච්චානත්තසාධනවසෙන.

අයන්ති යථාචුත්තො සදිසාසදිසතාවිසෙසො. අස්සාති මග්ගස්ස. එත්ථ කථන්ති යදි රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානතො පට්ඨාය යාව සබ්බභවග්ගා ඤානඬිගමග්ගඬිගබොජ්ඣානානං සදිසතා, එවං සන්තෙ “ආරුප්පෙ චතුක්කපඤ්චකප්ඣානං උප්පජ්ජති, තඤ්ච ලොකුත්තර”න්ති එත්ථ කථං අත්ථො ගහෙතබ්බොති ආහ “එත්ථාපී”තිආදි. තංඤානිකාවාති පට්ඨජ්ඣානාදිසු යං ඤානං මග්ගපටිලාභස්ස පාදකභූතං, තංඤානිකාව අස්ස අරියස්ස උපරිපි තයො මග්ගා. එවන්ති චුත්තාකාරෙන. පාදකප්ඣානමෙව නියමෙති ආරුප්පෙ චතුක්කපඤ්චකප්ඣානුප්පත්තියං. විපස්සනාය ආරම්මණභූතා ඛන්ධාති සම්මසිතඛන්ධෙ වදන්ති. පුග්ගලජ්ඣාසයො නියමෙති පාදකසම්මසිතප්ඣානානං හෙදෙ. යස්මා සඬිබාරූපෙක්ඛාඤාණමෙව අරියමග්ගස්ස බොජ්ඣානාදිවිසෙසං.

නියමෙහි, තනො දුනියාදිපාදකප්ඤ්ඤානතො උප්පත්තස්ස සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණස්ස පාදකප්ඤ්ඤානාතික්කත්තානං අඬ්ඛානං අසමාපජ්ජිතුකාමතාචිරාගභාවතො ඉතරස්ස ච අතඬ්ඛාවතො තීසුපි වාදෙසු විපස්සනාව නියමෙතිති වෙදිතඬ්ඛො, තස්මා විපස්සනානියමෙනෙව හි පයමවාදෙපි අපාදකප්ඤ්ඤානාදිපාදකාපි මග්ගා පයමප්ඤ්ඤානිකා භොන්ති. ඉතරෙහි ච පාදකප්ඤ්ඤානෙහි විපස්සනානියමෙහි තංතංඤ්ඤානිකාව. එවං සෙසවාදෙසු විපස්සනානියමො යථාසම්භවං යොජෙතඬ්ඛො. දුනියවාදෙ තංතංඤ්ඤානිකතා සම්මසිතසඬ්ඛාරවිපස්සනානියමෙහි භොති. තත්‍ර හි විපස්සනා තංතංචිරාගභාවනා භාවෙතඬ්ඛො, න සොමනස්සසහගතා උපෙක්ඛාසහගතා හුත්වා ඤානඬ්ඛාදිනියමං මග්ගස්ස කරොතිති එවං විපස්සනානියමො චුත්තනයෙනෙව වෙදිතඬ්ඛො. ඉමස්මිඤ්ච වාදෙ පාදකසම්මසිතප්ඤ්ඤානුපනිස්සයසඬ්ඛාවෙ අප්ඤ්ඤාසයො එකත්තෙන භොතිති “පුග්ගලප්ඤ්ඤාසයො නියමෙතිති වදන්ති”ති චුත්තං, අට්ඨකථායං පන විසුද්ධිමග්ගස්ස එතිස්සා අට්ඨකථාය එකසඬ්ඛනිතත්තා “තෙසං වාදවිනිච්ඡයො...පෙ.... වෙදිතඬ්ඛො”ති චුත්තං. පුඬ්ඛභාගෙහි විපස්සනාක්ඛණෙ.

විභඬ්ගසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. සුකසුත්තවණ්ණනා

9. සුකන්ති සාලියවාදිනං වාලමාහ. සො හි නිකන්තකසදිසො පටිමුඛගතං හත්ථං වා පාදං වා හින්දති, තස්මා හෙදං ඉච්ඡන්තෙන උද්ධග්ගං කත්වා යපිතං සම්මාපණ්ණිතං නාම, තථා අට්ඨපිතං මිච්ඡාපණ්ණිතං නාමාති චුත්තං. මිච්ඡාපණ්ණිතායාති කම්මස්සකතපඤ්ඤාය මිච්ඡායපනං නාම – “ඉමෙ සත්තා කම්මවසෙන සුඛදුක්ඛං පච්චනුභවන්ති, තං පන කම්මං ඉස්සරස්ස ඉච්ඡාවසෙන බ්‍රහ්මා නිමිත්තාති”තිආදිනා මිච්ඡාපකප්පනං. කෙච් පන “නත්ථි දින්තන්තිආදිනා නයෙන පවත්ති, තස්ස වා ඤාණස්ස අප්පවත්ති”ති වදන්ති. මග්ගභාවනායාති එත්ථාපි මිච්ඡාමග්ගස්ස පවත්තනං, අරියමග්ගස්ස වා අප්පවත්තනං මිච්ඡායපනං. තෙනාහ “අප්පවත්තිතත්තා”ති. අවිජ්ජං හින්දිස්සතිති අවිජ්ජං සමුච්ඡන්දිස්සති. මග්ගනිස්සිතං කත්වා මග්ගෙ එව පක්ඛිපිත්වා. තඤ්ඤි ඤාණං මග්ගස්ස මූලකාරණං මග්ගෙ සිද්ධෙ තස්ස කිච්චස්ස මත්ථකප්පත්තිතො. “සම්මාපණ්ණිතාය දිට්ඨියා සම්මාපණ්ණිතාය මග්ගභාවනායා”ති චුත්තත්තා මිස්සකමග්ගො කථිතො. ඡවිහෙදසදිසො චෙත්ථ අවිජ්ජාහෙදො, ලොහිතුප්පාදසදිසො ලොකුත්තරමග්ගභාවො දට්ඨඬ්ඛො.

සුකසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. නන්දියසුත්තවණ්ණනා

10. ඡන්තපරිඬ්ඛාජකො චත්ථච්ඡාදියා ඡන්තඬ්ගපරිඬ්ඛාජකො, න නග්ගපරිඬ්ඛාජකො.

අවිජ්ජාවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. විහාරවග්ගො

1. පටමවිහාරසූත්තවණ්ණනා

11. අඛස්මාසන්ති අව්චන්තසංයොගෙ උපයොගව්වනං. පටිසල්ලීයිතුන්ති යථාචුත්තං කාලං පටි දිවසෙ දිවසෙ සමාපත්තියං ධම්මවිත්තායං චිත්තං නිලීයිතුං. විනෙතබ්බොති සමුච්ඡෙදවිනයෙන විනෙතබ්බො අරියමග්ගාධිගන්තබ්බො. තන්ති දිට්ඨානුගතිආපජ්ජනං. අස්සාති ජනතාය. අපගච්ඡති සත්ථු සන්තිකතො අපෙති. සුති නිපාතමත්තං.

පදෙසෙනාති එකදෙසෙන. සහ පදෙසෙනාති සපදෙසො. ස්වායං සපදෙසො යස්මා වෙදනාවසෙනෙව පාළියං ආගතො, තස්මා පරමත්ථධම්මකොට්ඨාසෙ වෙදනා අනවසෙසතො ලබ්භති, තෙ ගණ්හන්තො “ඛන්ධපදෙසො”තිආදිමාහ. තං සබ්බන්ති ඛන්ධපදෙසාදිකං සබ්බමිපි. “සම්මසන්නො”ති පදස්ස අත්ථදස්සනවසෙන “පච්චවෙක්ඛන්තො”ති ආහ. පච්චවෙක්ඛණා ඉධ සම්මසනං නාම, න විපස්සනා. විපස්සනාසම්මසනං පන භගවතො විසාඛපුණ්ණමායං එව නිජ්ජන්තං, තස්මා භගවතො අඤ්ඤභූමිකාපි වෙදනා අඤ්ඤභූමිකානං සත්තානං විරුද්ධා උප්පජ්ජතෙවාති චුත්තං “යාව භවග්ගා පචත්තා සුඛා වෙදනා”ති. සබ්බාකාරොනාති සරූපතො සමුදයතො අත්ථඨගමතො අස්සාදාදිතොති සබ්බාකාරෙන. පරිග්ගණ්හන්තො උපපරික්ඛන්තො.

නිජ්ජපදෙසානෙව අනවසෙසානෙව. ඉන්ද්‍රියසතිපට්ඨානපදෙසො සුච්ඤ්ඤෙය්‍යාති අනුද්ධතො. අස්සාති භගවතො. යානෙති තස්මිං තස්මිං පච්චවෙක්ඛිතබ්බසඬ්ඛාතෙ ඔකාසෙ. සා සා ව විහාරසමාපත්තීති ඛන්ධවසෙන ආයතනාදිවසෙන ව පචත්තිත්වා තෙසං එකදෙසභූතං වෙදනංයෙව පරිග්ගහෙත්වා තං සම්මසිත්වා අනුක්කමෙන සමාපන්නා ඤානසමාපත්ති එලසමාපත්ති ව. එලසමාපත්ති හි තථා සම්මසිත්වා පුනර්ජුනං සමාපජ්ජනවසෙන අත්ථතො අභින්නාපි අධිට්ඨානභූතධම්මහෙදෙන භින්නා විය වුවිවති, යතො චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සහෙදා දෙවසිකං වළඤ්ජනසමාපත්තියො අට්ඨකථායං චුත්තා. කාමං අඤ්ඤධම්මවසෙනපි ජාතා එව, වෙදනාවසෙන පනෙත්ථ අභිනිවෙසො කතො වෙදනානුභාවෙන ජාතා. කස්මා එවං ජාතාති? බුද්ධානං ඤාණපදස්ස අන්තරවිභාගත්තා. තථා හි භගවා සකලමිපි අඛස්මාසං වෙදනාවසෙනෙව සම්මසනං පචත්තෙති, තදනුසාරෙන ව තා විහාරසමාපත්තියො සමාපජ්ජි. තයිදං අවිජ්ජරියං අනඤ්ඤසාධාරණං භික්ඛූ පචෙදෙන්තො සත්ථා – “යෙන ස්වාහ”න්තිආදිමවොච.

අකුසලාවාති පාණාතිපාත-අදින්නාදාන-කාමෙසුමිච්ඡාවාර-මුසාවාද-
පිසුණුවාසමඵප්පලාප-අභිජ්ඣා-බ්‍යාපාදවසෙන තංතංමිච්ඡාදස්සනවසෙන ව

අකුසලා වෙදනා එව හොති. බ්‍රහ්මලොකාදීසු උප්පජ්ජිත්වා තත්ථ නිව්වා ධූවා
 භවිස්සාමාති එවං දිට්ඨිං උපනිස්සායාති යොජෙතබ්බං. දෙවකුලාදීසු දෙවසුජත්ථං,
 සබ්බජනපරිභොගත්ථං වා මාලාවච්ඡං රොපෙත්ති. වධබන්ධනාදීනීති ආදි-සද්දෙන
 අදින්තාදාන-මිච්ඡාවාර-මුසාවාද-පිසුණුවා-සම්ඵප්පලාපාදීනං සඬගහො
 දට්ඨබ්බො. දිට්ඨධම්මවිපාකස්ස අපවුරත්තා අපාකටත්තා ච “භවත්තරගතාන”න්ති
 චුත්තං.

ඉති නෙසන්ති එත්ථ ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො, පකාරත්ථො වා. තෙන යථා
 එරුසවාචාවසෙන, එවං තදඤ්ඤෙසමිපි අකුසලකම්මානං වසෙන සම්මාදිට්ඨිපච්චයා
 අකුසලවෙදනාප්පවත්ති යථාරහං නිහරිත්වා වත්තබ්බා. එසෙව නයොති ඉමිනා යථා
 මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයා සම්මාදිට්ඨිපච්චයා ච කුසලාකුසලවිපාකවෙදනා සහජාතකොට්ඨා
 උපනිස්සයකොට්ඨා ච වසෙන යථාරහං යොජෙත්වා දස්සිතා, එවං
 මිච්ඡාසඬකප්පච්චයාදීසුපි යථාරහං යොජෙත්වා දස්සෙතබ්බාති ඉමමත්ථං
 අතිදිසති. ඡන්දපච්චයාති එත්ථ තණ්හාජන්දසහිතො කත්තුකාමතාජන්දො
 අධිප්පෙතොති ආහ “ඡන්දපච්චයාතිආදීසු පන ඡන්දපච්චයා
 අට්ඨලොභසහගතචිත්තසම්පයුත්තා වෙදනා වෙදිතබ්බා”ති. විතක්කපච්චයාති එත්ථ
 අප්පනාප්පත්තොව විතක්කො අධිප්පෙතොති චුත්තං “විතක්කපච්චයා
 පයමජ්ඣානවෙදනාවා”ති. විතක්කපච්චයා පයමජ්ඣානවෙදනාය ගහිතත්තා
 “යජෙත්වා පයමජ්ඣාන”න්ති. උපරි තිස්සො රූපාවචරා, හෙට්ඨා තිස්සො
 අරූපාවචරා එවං සෙසා ඡ සඤ්ඤාසමාපත්තිවෙදනා.

තිණ්ණන්ති ඡන්දවිතක්කසඤ්ඤානං. අවුපසමෙති පටිපක්ඛෙන අවුපසමිතෙ.
 තිණ්ණඤ්ඤි තෙසං සහභාවෙන පච්චයතා අට්ඨලොභසහගතචිත්තෙසු එව. තත්ථ යං
 වත්තබ්බං තං චුත්තමෙව. ඡන්දමත්තස්සාති තෙසු තිසු ඡන්දමත්තස්ස. වුපසමෙ
 පයමජ්ඣානවෙදනාව අප්පනාප්පත්තස්ස අධිප්පෙතත්තා. ඡන්දවිතක්කානං
 වුපසමෙ දුතියජ්ඣානාදිවෙදනා අධිප්පෙතා සඤ්ඤාය අවුපසන්තත්තා.
 දුතියජ්ඣානාදිවෙදනාගහණෙන හි සබ්බා සඤ්ඤාසමාපත්තියො ච ගහිතාව
 හොන්ති. තිණ්ණමිපි වුපසමෙති ඡන්දවිතක්කසඤ්ඤානං වුපසමෙ
 නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවෙදනා අධිප්පෙතා. භවග්ගප්පත්තසඤ්ඤා හි
 වුපසමන්ති ඡන්දසඬකප්පානං අච්චන්තසුබ්බමභාවප්පත්තියා. හෙට්ඨා
 “සම්මාදිට්ඨිපච්චයා”ති එත්ථ සම්මාදිට්ඨිග්ගහණෙන හෙට්ඨිමග්ගසම්මාදිට්ඨිපි
 ගහිතාව හොතිති ආහ – “අප්පත්තස්ස පත්තියාති අරහත්තඵලස්ස පත්තත්ථායා”ති.
 අථ වා හෙට්ඨිමග්ගාධිගමෙන විනා අග්ගමග්ගො නත්ථීති හෙට්ඨිමග්ගාධිගමං
 අත්ථාපන්නං කත්වා “අරහත්තඵලස්ස පත්තත්තත්ථායා”ති චුත්තං. ආයමෙති එලෙන
 මිස්සිතො හොති එතෙනාති ආයාමො, සම්මාචායාමොති ආහ “අත්ථී ආයාමන්ති
 අත්ථී වීරිය”න්ති. තස්ස වීරියාරම්භස්සාති අඤ්ඤාධිගමකාරණස්ස සම්මාචායාමස්ස
 වසෙන. පාළියං යාන-සද්දො කාරණපරියායොති ආහ – “අරහත්තඵලස්ස
 කාරණෙ”ති. තප්පච්චයාති එත්ථ තං-සද්දෙන “යානෙ”ති චුත්තකාරණමෙව
 පච්චාමට්ඨන්ති ආහ – “අරහත්තස්ස යානපච්චයා”ති. චතුමග්ගසහජාතාති එතෙන
 “අරහත්තඵලස්ස පත්තත්තත්ථායා”ති එත්ථ හෙට්ඨිමග්ගානං අත්ථාපත්තිවසෙන

ගහිතභාවමෙව ජොතෙති. කෙච් පන “චතුමග්ගසහජාතාති චත්වා නිබ්බත්තිතලොකුත්තරවෙදනාති භූතකථනං විසෙසනං. නිබ්බත්තිතලොකුත්තරවෙදනාති පයමං අපෙක්ඛිතබ්බං, පච්ඡා චතුමග්ගසහජාතා”ති වදන්ති.

පයමවිහාරසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුතියවිහාරසුත්තවණ්ණනා

12. මිච්ඡාදිට්ඨි වූපසමති සබ්බසො පභීයති එතෙනාති මිච්ඡාදිට්ඨිවූපසමො. “මිච්ඡාදිට්ඨිවූපසමො නාම සම්මාදිට්ඨි. භවන්තරෙ උප්පජ්ජන්තො අතිදුරෙති මඤ්ඤමානො විපාකවෙදනං න ගණ්හාති”ති අට්ඨකථායං වුත්තං. “ඉමිනා නයෙනා”ති අතිදිසිත්වාපි තමත්ථං පාකට්තරං කාතුං “යස්ස යස්සා”තිආදිං චත්වා එව සාමඤ්ඤවසෙන වුත්තමත්ථං පච්ඡිමෙසු තිසු පදෙසු සරූපතොව දස්සෙතුං “ඡන්දවූපසමපච්චයා”තිආදිමාහ, තං සුචිඤ්ඤයාමෙව. වුත්තත්ථානෙව අනන්තරසුත්තෙ.

දුතියවිහාරසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3-7. සෙක්ඛසුත්තාදිවණ්ණනා

13-17. තිස්සන්තම්පි සික්ඛානං සික්ඛනං සීලං එතස්සාති සික්ඛනසීලො. සික්ඛතීතිපි වා සෙක්ඛො. වුත්තඤ්ඤෙනං “සික්ඛතීති ඛො, හික්ඛවෙ, තස්මා සෙක්ඛොති වුව්වති. කිඤ්ච සික්ඛති? අධිසීලම්පි සික්ඛතී”තිආදි (අ. නි. 3.86). තීහි එලෙහි හෙට්ඨා. සාපි චතුත්ථමග්ගෙන සද්ධිං උප්පන්නසික්ඛාපි. මග්ගක්ඛණෙ හි සික්ඛාකිච්චං න නිට්ඨිතං විජ්ජකතභාවතො, එලක්ඛණෙ පන නිට්ඨිතං නාම. උත්තානත්ථානෙව හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා.

සෙක්ඛසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විහාරවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. මිච්ඡත්තවග්ගවණ්ණනා

21-30. මිච්ඡාසභාවන්ති අයාථාවසභාවං අනියානිකසභාවං. සම්මාසභාවන්ති යාථාවසභාවං නියානිකසභාවං. මිච්ඡාපට්ටපත්තාධිකරණහෙතුති එත්ථ අධි-සද්දො අනත්ථකොති ආහ – “මිච්ඡාපට්ටපත්තිකරණහෙතු”ති. ඤායති පට්ටිද්ධවසෙන නිබ්බානං ගච්ඡති ඤායො. සො එව තංසමඬගීනං වට්ටදුක්ඛපාතතො ධාරණට්ඨෙන ධම්මොති ආහ – “ඤායං ධම්මන්ති අරියමග්ගධම්ම”න්ති. ඤාණස්ස මිච්ඡාසභාවො නාම නත්ථිති විඤ්ඤාණමෙවෙත්ථ පච්චවෙක්ඛණවසෙන පචත්තං ඤාණ-සද්දෙන වුව්වතිති ආහ “මිච්ඡාවිඤ්ඤාණො”ති. මිච්ඡාපච්චවෙක්ඛණොති

කිඤ්චි පාපං කත්වා “අහො මයා කතං සුකත”න්ති එවං පවත්තො
 මිච්ඡාපච්චවෙක්ඛණො. ගොසීලගොවතාදිපුරුෂං මුත්තීති එවං ගණ්හතො
 මිච්ඡාචිමුත්ති නාම. මිච්ඡාපටිපදාදීහි විචට්ටන්ති එවං චට්ටච්චට්ටං කථිතං.
 පුග්ගලො පුච්ඡිතොති නිගමිතො ච “අයං වුච්චති, හික්ඛවෙ, අසප්පුරිසො”ති ආදිනා.
 කිඤ්චාපි “මිච්ඡාදිට්ඨිකො හොති”ති ආදිනා පුග්ගලොව නිද්දිට්ඨො, තථාපි
 පුග්ගලසිසෙනායං ධම්මදෙසනාති ආහ “ධම්මො විහත්තො”ති. තෙනෙවාහ
 “ධම්මෙන පුග්ගලො දස්සිතො”ති. ධම්මෙනාති මිච්ඡාදිට්ඨිආදිකෙන ධම්මෙන.
 කල්‍යාණපුපුප්පනතො පටියාය සබ්බසො සප්පුරිසා නාම, බීණාසවො
 සප්පුරිසතරො. සුප්පවත්තනියොති සුබෙන පවත්තෙතං සක්කුණෙය්‍යා. ධාවතීති
 ගච්ඡති. පච්චයුප්පත්තෙන උපෙච්ච නිස්සිතබ්බතො උපනිසා, පච්චයො, එකස්ස ස-
 කාරස්ස ලොපං කත්වා වාති ආහ – “සඋපනිසං සපච්චය”න්ති. පරිකරණතො
 පරික්ඛාරො, පරිවාරොති ආහ – “සපරික්ඛාරං සපරිවාර”න්ති. සහජාතවසෙන
 උපනිස්සයවසෙන ච සපච්චයතා කිච්චසාධනෙ නිප්පාදනෙ සභායභාවුපගමනෙ ච
 සපරිවාරතා දට්ඨබ්බා.

මිච්ඡත්තවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. පටිපත්තිවග්ගවණ්ණනා

31-40. අයාථාවපටිපත්ති, න යථාවපටිපත්ති, හෙතුමිහිපි එලෙපි
 අයාථාවචන්ද්‍රසාධනතො. එකං සුත්තං ධම්මවසෙන කථිතං පටිපත්තිවසෙන. එකං
 සුත්තං පුග්ගලවසෙන කථිතං පටිපන්නකවසෙන. සංසාරමහොසස්ස
 පරතීර්භාවතො යො නං අධිගච්ඡති, තං පාරෙති ගමෙතීති පාරං, නිබ්බානං,
 තබ්බිධුරතාය නත්ථි එත්ථ පාරන්ති අපාරං, සංසාරොති වුත්තං – “අපාරාපාරන්ති
 චට්ටතො නිබ්බාන”න්ති. පාරඬගතාති අසෙක්ඛෙ සන්ධාය. යෙපි ගච්ඡන්තීති
 සෙක්ඛෙ. යෙපි ගමිස්සන්තීති කල්‍යාණපුපුප්පනෙ. පාරගාමිතොති එත්ථ කිත-
 සද්දො තිකාලවාචිති එවං වුත්තං.

තීරන්ති ඔරිමතීරමාහ. තෙන වුත්තං “චට්ටමෙව අනුධාවතී”ති.
 එකන්තකාලකත්තා විත්තස්ස අපහස්සරභාවකරණතො කණ්භාහිජාතිහෙතුතො ච
 වුත්තං “කණ්හන්ති අකුසලධම්ම”න්ති. වොදානභාවතො විත්තස්ස
 පහස්සරභාවකරණතො සුක්කාහිජාතිහෙතුතො ච වුත්තං – “සුක්කන්ති
 කුසලධම්ම”න්ති. කිලෙසමාර-අභිසංඛාරමාර-මච්චුමාරානං පවත්තිට්ඨානතාය
 ඔකං වුච්චති චට්ටං, තබ්බිධුරතාය අනොකන්ති නිබ්බානන්ති ආහ – “ඔකා
 අනොකන්ති චට්ටතො නිබ්බාන”න්ති.

පරමත්ථතො සමණා වුච්චන්ති අරියා, සමණානං භාවො සාමඤ්ඤං,
 අරියමග්ගො, තෙන අරණියතො උපගන්තබ්බතො සාමඤ්ඤත්ථො නිබ්බානන්ති
 ආහ – “සාමඤ්ඤත්ථන්ති නිබ්බානං, තං හී”ති ආදි. බ්‍රහ්මඤ්ඤත්ථන්ති එත්ථාපි
 ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. බ්‍රහ්මඤ්ඤෙන අරියමග්ගෙන. රාගක්ඛයොති

එත්ථ ඉති-සද්දො ආදිසද්දත්ථො. තෙන “දොසක්ඛයො මොහක්ඛයො” ති පදද්වයං සඬගණ්හාති. වට්ඨතියෙවාති වදන්ති “රාගක්ඛයො” ති. පරියායෙන හි අරහත්තස්ස වත්තඛිබ්බත්තාති.

පටිපත්තිවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. අඤ්ඤාතිත්ථියපෙය්‍යාලවග්ගවණ්ණනා

41-48. අපරාපරං පරිවත්තමානෙන වත්තසම්පන්නෙන සංසාරද්ධානපරිඤ්ඤාවසෙනෙව නිබ්බානස්ස පත්තඛිබ්බත්තා චූත්තං – “නිබ්බානං පත්වා පරිඤ්ඤාතං නාම භොති” ති. නිබ්බානං පත්වාති නිබ්බානස්පත්තිහෙතු. හෙතුඅත්ථො හි අයං ත්වා-සද්දො යථා – “සතං පිචිත්වා ඛලං භොති, සිහං දිස්වා භයං භොති” ති. තස්මාති යස්මා අපරිඤ්ඤෙය්‍යපරිජානනකිච්චෙන නිබ්බානස්ස පත්තියා අද්ධානපරිඤ්ඤාසිද්ධි ඤායති, තස්මා උපචාරවසෙන නිබ්බානං “අද්ධානපරිඤ්ඤා” ති චූචිවති යථා “හිමසන්ති සූරියං උග්ගමෙති” ති. විජ්ජාචිමුත්තිඵලසච්ඡිකිරියත්ථන්ති එත්ථ විජ්ජාති අග්ගමග්ගවිජ්ජා. චිමුත්තිති අග්ගමග්ගසමාධි අධිප්පෙනො. තෙසං ඵලං අඤ්ඤාති ආහ – “විජ්ජාචිමුත්තිඵලෙන අරහත්තං කමීත” ති. යාථාවතො ජානනතො පච්චක්ඛතො දස්සනතො ව ඤාණදස්සනන්ති ඉධ ඵලනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණා අධිප්පෙනාති ආහ – “ඤාණදස්සනෙන පච්චවෙක්ඛණා කමීතා” ති. සෙසෙහීති රාග-විරාග-සංයොජනස්පහාන-අනුසයසමුග්ගාන-අද්ධානපරිඤ්ඤා- ආසවක්ඛය-විජ්ජා-චිමුත්ති-ඵලසච්ඡිකිරියා-ඤාණදස්සන-අනුපාදාපරිනිබ්බානපදෙහි.

අඤ්ඤාතිත්ථියපෙය්‍යාලවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සූරියපෙය්‍යාලවග්ගවණ්ණනා

49-62. යථා අරුණුග්ගං සූරියුග්ගමනස්ස එකන්තිකං පුබ්බනිමිත්තං, එවං කල්‍යාණමිත්තතා අරියමග්ගපාතුභාවස්සාති සදිසුපමා අරුණුග්ගං කල්‍යාණමිත්තතාය. කල්‍යාණමිත්තොති චෙත්ථ අරියො, අරියමග්ගො වා දට්ඨඛිබ්බො සූරියපාතුභාවො විය තෙන විධුපනියන්ධකාරවිධමනතො. කුසලකත්තුකම්‍යතාජන්දො ඡන්දසම්පදා ඉතරජන්දතො සම්පන්නත්තා. කාරාපකඅප්පමාදස්සාති සච්චපට්ඨෙධස්ස කාරාපකස්ස. එවං සඛිබ්බත්ථෙව සම්පදාසද්දා විසෙසාධිගමහෙතුතාය වෙදිතඛිබ්බා. අඤ්ඤෙතපි ආකාරෙතාති “විවෙකනිස්සිත” තිආදිආකාරතො අඤ්ඤෙන “රාගචිතයපරියොසාන” තිආදිතා ආකාරෙන.

සූරියපෙය්‍යාලවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. එකධම්මපෙය්‍යාලවග්ගවණ්ණනා

63-138. තථා තථා චුත්තෙ බුජ්ඣන්තකානං අජ්ඣාසයවසෙන කථිතො, තස්මා “චුත්තො එව අත්ථො, කස්මා පුන චුත්තො” ති න වොදෙතබ්බං.

එකධම්මපෙය්‍යාලවග්ගාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අජ්ජමාදපෙය්‍යාලවග්ගො

1. තථාගතසුත්තවණ්ණනා

139. කාරාපකඅජ්ජමාදො නාම “ඉමෙ අකුසලා ධම්මා පභාතබ්බා, ඉමෙ කුසලා ධම්මා උජ්ජාදෙතබ්බා” ති චුත්තවජ්ජෙතබ්බවජ්ජනසම්පාදෙතබ්බසම්පාදනවසෙන පචත්තො අජ්ජමාදො. එසාති අජ්ජමාදො. ලොකියොව. න ලොකුත්තරො. අයන්ති එසාති ව අජ්ජමාදමෙව වදති. තෙසන්ති චතුභූමකධම්මානං. පටිලාභකට්ඨෙතාති පටිලාභාපනට්ඨෙන.

තථාගතසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පදසුත්තවණ්ණනා

140. ජඩ්ගලානන්ති ජඩ්ගලවාසිනං. ජඩ්ගල-සද්දො වෙන්ථ ථද්ධභාවසාමඤ්ඤෙන පථවීපරියායො, න අනුපට්ඨානවිදුරදෙසවාචී. තෙනාහ – “පථවීතලවාසින”න්ති. පදානං චුච්චමානත්තා “සපාදකපාණාන”න්ති විසෙසෙත්වා චුත්තං. සමොධානන්ති අත්තොගධභාවං. තෙනාහ – “ඔධානං උපක්ඛෙප”න්ති, උපනෙත්වා පක්ඛිපිතබ්බන්ති අත්ථො.

පදසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3-10. කුටසුත්තාදිවණ්ණනා

141-148. වස්සිකාය පුජ්ථං වස්සිකං යථා “ආමලකියා ඵලං ආමලක”න්ති. මහාතලස්මීන්ති උපරිපාසාදෙ. “යාති කානිචී”ති පදෙහි ඉතරානි සමානාධිකරණානි භවිතුං යුත්තානීති “පච්චත්තෙ සාමීච්චන”න්ති වත්වා තථා විහත්තිවිපරිණාමො කතො. “තන්තාවුතාන”න්ති පදං නිද්ධාරණෙ සාමීච්චනන්ති තත්ථ “වත්ථානී”ති වචනසෙසෙන අත්ථං දස්සෙතුං “අථ වා”තිආදි චුත්තං.

කුටසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අජ්ජමාදවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. බලකරණීයවග්ගො

1. බලසුත්තවණ්ණනා

149. කම්මානියෙව කම්මන්තා යථා සුත්තන්තා. අරියං අට්ඨච්ඡිගිකං මග්ගන්ති එත්ථ නානන්තරියකතාය විපස්සනාපි ගහිතා එව භොතීති වුත්තං “සහවිපස්සන”න්ති.

2. බීජසුත්තවණ්ණනා

150. පඤ්චවිධමපි සමුහට්ඨෙන බීජගාමො නාම. තදෙවාති මූලබීජාදි එව. සම්පන්නන්ති සහජාතමූලවත්තං. නීලභාවතො පට්ඨායාති නීලභාවාපත්තිතො පට්ඨාය.

3. නාගසුත්තවණ්ණනා

151. බලං ගාහෙන්තීති අත්තනො සරිරබලං ගාහෙන්ති. තං පන නාගානං බලජපත්ති එවාති ආහ – “බලං ගණ්හන්ති”ති. සම්භෙජ්ජමුඛද්වාරන්ති මහාසමුද්දෙන සම්භෙදගතමහානදීනං මුඛද්වාරං. නාගා කායං වඩ්ඪෙන්නීතිආදි යස්මා ච භගවතා උපමාවසෙන ආහතං, තස්මා එවමෙව බොති එත්ථාතිආදිනා උපමං සංසන්දති. ආගතෙසුතිආදීසු තීසු පදෙසු භාවෙනභාවලක්ඛණෙ.

5. කුම්භසුත්තවණ්ණනා

153. න පතිආවමතීති ච නිකුජ්ජිතභාවෙන උදකචමනො සට්ඨා, න තං පුන මුඛෙන ගණ්හාති. තෙනාහ “න අත්තො පට්ඨෙසෙති”ති.

7. ආකාසසුත්තවණ්ණනා

155. තෙනෙතං වුත්තන්ති තෙන අරියමග්ගස්ස ඉජ්ඣනෙන එතෙසං සබ්බෙසං බොධිපක්ඛියධම්මානං ඉජ්ඣනං වුත්තං.

8-9-10. පට්ඨමෙසසුත්තාදිවණ්ණනා

156-158. පංසුරජොජල්ලන්ති භූමිරෙණුසහජාතමලං. වාණිජකොපමෙති වාණිජකොපමපට්ඨසුත්තෙ වාපි.

11-12. ආගන්තුකසුත්තාදිවණ්ණනා

159-160. සහවිපස්සනස්ස අරියමග්ගස්ස භාවනාය ඉජ්ඣනෙන එතං අභිඤ්ඤාපරිඤ්ඤායාදිධම්මානං අභිඤ්ඤාපරිජානනාදීනං ඉජ්ඣනං වුත්තං බත්තියාදීනං විසයආදිකං කරොන්තස්ස කථාය සජ්ජිතත්තා.

බලකරණියවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. එසනාවග්ගො

1. එසනාසුත්තවණ්ණනා

161. කාමානන්ති වත්ථුකාමකිලෙසකාමානං. කිලෙසකාමොපි හි කාමිතන්ති පරිකප්පිතෙන විධිනා ව අධිකරාගෙහි එසනීයො. භවානන්ති තිණ්ණං ගතීනං. දිට්ඨිගතිකපරිකප්පිතස්ස බ්‍රහ්මවරියස්ස නිමිත්තභාවතො මිච්ඡාදිට්ඨි “බ්‍රහ්මවරිය”න්ති අධිප්පෙතා.

2-11. විධාසුත්තාදිවණ්ණනා

162-171. සෙය්‍යාහමස්මිතිආදිනා තංතංචිභාගෙන ධියන්ති විධියන්තිති විධා, මානකොට්ඨාසා, මානට්ඨපනා වා. නිභනන්තිති විබාධෙන්ති.

එසනාවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. ඔසවග්ගො

1-2. ඔසසුත්තාදිවණ්ණනා

172-173. වට්ටෙ ඔහනන්ති ඔසිදාපෙන්තිති ඔසා. රූපාරූපහවෙති රූපහවෙ ව අරූපහවෙ ව රූපාරූපතණ්ණොපනිස්සයා රූපාරූපාවචරකම්මනිබ්බත්තා ඛන්ධා. යොජනට්ඨෙන යොගො.

3-4. උපාදානසුත්තාදිවණ්ණනා

174-175. කාමනවසෙන උපාදියනතො කාමුපාදානං. තෙනාහ “කාමග්ගහණ”න්ති. නාමකායස්සාති වෙදනාදීනං චතුත්තං අරූපක්ඛන්ධානං. සට්ඨපඛන්ධනකිලෙසොති හෙතුනා ඵලස්ස කම්මවට්ටස්ස විපාකවට්ටෙන දුක්ඛප්පඛන්ධසඤ්ඤිතස්ස සට්ඨස්ස සම්ඛප්ඤ්ඤිතස්ස නිබ්බත්තකකිලෙසො. අත්තග්ගාහිකදිට්ඨි සස්සතුච්ඡෙදගාහො.

උපාදානසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5-10. අනුසයසුත්තාදිවණ්ණනා

176-181. ථාමගතට්ඨෙනාති සත්තසත්තානෙ ථීරභාවුපගමනභාවෙන. ථාමගතන්ති ව අඤ්ඤෙහි අසාධාරණො කාමරාගාදීනංයෙව ආවෙණිකො සභාවො දට්ඨබ්බො. කාමරාගොවාති කාමරාගො ඵව අප්පහීනො. සො සති පච්චයලාභෙ උප්පජ්ජනාරහතාය සත්තානෙ අනුසෙතීති අනුසයො. සෙසෙසුපීති පටිසානුසයාදීසු. ඔරම්භාගො චූචිති කාමධාතු රූපාරූපභාවතො හෙට්ඨාභූතත්තා. තත්ථ පචත්තියා පච්චයභාවතො ඔරම්භාගියානි යථා “පච්ඡියො ගොදුහකො”ති. සංයොජෙත්තිති සංයොජනානි, හෙට්ඨා විය අත්ථො චත්තබ්බො. උද්ධම්භාගො මහග්ගතභාගො, තස්ස හිතානීති සබ්බං හෙට්ඨා චුත්තනයත්තා න චුත්තන්ති අධිප්පායො.

අනුසයසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඔසවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මග්ගසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. බොජ්ඣංගසංයුත්තං

1. පබ්බතවග්ගො

1. නිමවන්තසුත්තවණ්ණනා

182. බුජ්ඣකි චතුසච්චං අරියසාවකො ඵතායාති බොධං, ධම්මසාමග්ගී,
අරියසාවකො පන චතුසච්චං බුජ්ඣකීති බොධි. අභිගාති කාරණා. යාය
ධම්මසාමග්ගියාති සම්බන්ධො. තණ්හාවසෙන පතිට්ඨානං, දිට්ඨිවසෙන ආයුහනා.
සස්සතදිට්ඨියා පතිට්ඨානං, උච්ඡේදදිට්ඨියා ආයුහනා. ලීනවසෙන පතිට්ඨානං,
උද්ධච්චවසෙන ආයුහනා. කාමසුඛානුයොගවසෙන පතිට්ඨානං,
අත්තකිලමථානුයොගවසෙන ආයුහනා. ඔසතරණසුත්තවණ්ණනායං (සං. නි. 1.1)

“කිලෙසවසෙන පතිට්ඨානං, අභිසංඛාරවසෙන ආයුහනා. තණ්හාදිට්ඨිහි
පතිට්ඨානං, අවසෙසකිලෙසාභිසංඛාරෙහි ආයුහනා,
සබ්බාකුසලාභිසංඛාරවසෙන පතිට්ඨානං,
සබ්බලොකියකුසලාභිසංඛාරවසෙන ආයුහනා” ති –

චුත්තෙසු පකාරෙසු ඉධ අචුත්තානං වසෙන වෙදිතබ්බො. කිලෙසසන්තානනිද්දාය
උට්ඨහතීති ඵතෙන සිංහපත්තවිපස්සනාසහගතානම්පි සතිආදීනං බොජ්ඣංගභාවං
දස්සෙති. වත්තාරීතිආදිනා මග්ගඵලෙන සහගතානං. සත්තහි බොජ්ඣංගගෙහි
භාවිතෙහි සච්චපට්ඨෙධො භොතීති කථමිදං ජානිතබ්බන්ති වොදනං සන්ධායාහ
“යථාහ” තිආදි. ක්කානභිග්ගභිග්ගාදියො වියාති ඵතෙන
බොධිබොජ්ඣංගසද්දානං සමුදායාවයවිසයනං දස්සෙති. සෙනභිගරට්ඨගාදියො
වියාති ඵතෙන පුග්ගලපඤ්ඤත්තියා අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තභාවං දස්සෙති.

බොධාය සංවත්තන්තීති බොජ්ඣංගභිග්ගාති චුත්තං “කාරණත්ථො
අභිගසද්දො” ති. බුජ්ඣකීති බොධි, බොධියා ඵව අභිගාති බොජ්ඣංගභිග්ගාති චුත්තං
“බුජ්ඣකීති බොජ්ඣංගභිග්ගාති” ති. විපස්සනාදීනං කාරණානං බුජ්ඣකිබ්බානං
සච්චානං අනුරූපං පච්චක්ඛණාවෙන පටිමුඛං අවිපරීතං සම්මා බුජ්ඣකීති ඵවං
චත්ථවිසෙසදීපකෙහි උපරිමග්ගෙහි අනුබුජ්ඣකීතිආදිනා චුත්තබොධිසද්දෙහි
නිජ්ජදෙසෙන චුත්තං “බුජ්ඣකිනතාසාමඤ්ඤෙන සභිගණ්හාති” ති. ඵත්ථ ව
ලීනපතිට්ඨාන-කාමසුඛලේලිකානුයොග-උච්ඡේදාභිනිවෙසානං ධම්මවිවය-
වීරියපීතිපධාන-ධම්මසාමග්ගී පටිපක්ඛො. උද්ධච්චායුහනඅත්තකිලමථානුයොග-

සස්සතාහිනිවෙසානං පස්සද්ධිසමාධි-උපෙක්ඛාපධාන-ධම්මසාමග්ගී පටිපක්ඛො.
සති පන උභයත්ථාපි ඉච්ඡිතබ්බා. තථා හි සා සබ්බත්ථිකා වුත්තා.

සං-සද්දො පසංසායං. පුනදෙව සුන්දරො ව අත්ථොපිති ආහ “පසත්ථො
සුන්දරො ව බොජ්ඣංචගො”ති. අහිනිබ්බත්තෙතීති අහිවිසිට්ඨභාවෙන නිබ්බත්තෙති
සවිසෙසභාවං වදති. “එකෙ වණ්ණයන්තී”ති වත්ථා තත්ථ
යථාචුත්තවිවෙකත්තයතො අඤ්ඤං විවෙකද්වයං උද්ධරිත්වා දස්සෙතුං “තෙ
හී”තිආදි වුත්තං. තත්ථ ඤානක්ඛණෙ තාව කිච්චතො වික්ඛම්භනවිවෙකනිස්සිතං,
විපස්සනාක්ඛණෙ අප්ප්ඤායතො පටිප්පස්සද්ධිවිවෙකනිස්සිතං භාවෙතීති. තෙනාහ
– “අනුත්තරං විමොක්ඛං උපසම්පජ්ජ විහරිස්සාමි”ති. තත්ථ තත්ථ නිව්ඡයනාය
කසිණප්ප්ඤානග්ගහණෙන අනුප්පාදානම්පි ගහණං දට්ඨබ්බං.

හිමවන්තසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. කායසුත්තවණ්ණනා

183. තිට්ඨන්ති එතෙනාති යිති, කාරණං. කම්මඋතුචිත්තාභාරසඤ්ඤිතො
චතුබ්බිධො පච්චයො යිති එතස්සාති පච්චයට්ඨිතිකො. ආභාරපච්චයසද්දා හි
එකත්ථා. සුභම්පීති කාමච්ඡන්දො පච්චයො, අසුභෙ සුභාකාරෙන පචත්තනතො
සුභන්ති වුච්චති. තෙන කාරණෙන පචත්තනකස්ස අඤ්ඤස්ස කාමච්ඡන්දස්ස
නිමිත්තත්තා සුභනිමිත්තන්ති. සුභස්සාති යථාචුත්තස්ස සුභස්ස. ආරම්මණම්පීති
සුභාකාරෙන, ඉට්ඨාකාරෙන වා ගස්භමානං රූපාදිආරම්මණම්පි සුභනිමිත්තං
චුත්තාකාරෙන. අනුපායමනසිකාරොති ආකඩ්ඛිතස්ස හිතසුඛස්ස අනුපායභූතො
මනසිකාරො, තතො එව උප්පට්ඨමනසිකාරොති අයොනිසොමනසිකාරො. තස්මින්ති
යථානිද්ධාරිතෙ කාමච්ඡන්දභූතෙ තදාරම්මණභූතෙ ව දුට්ඨෙපි සුභනිමිත්තෙ.
අට්ඨකථායං පන “සුභාරම්මණෙ”ඉච්චෙව වුත්තං. අත්ථි, හික්ඛවෙ,
සුභනිමිත්තන්තිආදීති ආදි-සද්දෙන කාමච්ඡන්දනිවරණස්ස ආභාරදස්සනපාළි
උත්තානාති කත්ථා වුත්තං – “එවං සබ්බනිවරණෙසු යොජනා වෙදිතබ්බා”ති.

පටිඤ්ඤා පටිසනිමිත්තං පුරිමුප්පන්තස්ස පච්ඡා උප්පජ්ජනකස්ස
නිමිත්තභාවතො. පටිඤ්ඤාමණං නාම එකුනවිසති ආසාතවත්ථුභූතා සත්තසංඛාරා.
අරතීති පන්තසෙනාසනාදිසු අරමණං. උක්කණ්ඨිතාති උක්කණ්ඨභාවො.
පන්තෙසුති දුරෙසු, විචිත්තෙසු වා. අධිකුසලෙසුති සමට්ඨිපස්සනාධම්මෙසු. අරති
රතිපටිපක්ඛො. අරතිතාති අරමණාකාරො. අනභිරතීති අනභිරතභාවො.
අනභිරමණාති අනභිරමණාකාරො. උක්කණ්ඨිතාති උක්කණ්ඨනාකාරො.
පරිතස්සිතාති උක්කණ්ඨනවසෙනෙව පරිතස්සනා.

ආගන්තුකං, න සභාවසිද්ධං. කායාලසියන්ති නාමකායෙ අලසභාවො.
සම්මොභවිතොදනියං පන “තන්දිති ජාතිආලසිය”න්ති වුත්තං. වදතීති එතෙන
අතිසීතාදිපච්චයා සංඝකොචාපත්තිං දස්සෙති. යං සන්ධාය වුත්තං

කිලෙසවත්ථුච්ඡිභ්විතො (විභ. අට්ඨ. 857). තන්දිති ජාතිආලසියං. තන්දියනාති තන්දියනාකාරො. තන්දිමනකතාති තන්දියා අභිභූතචිත්තතා. අලසස්ස භාවො ආලසාං. ආලසායනාකාරො ආලසායනා. ආලසායනස්ස භාවො ආලසායනත්තං. ඉති සබ්බෙහිපි ඉමෙහි පදෙහි කිලෙසවසෙන කායාලසියං කථිතං.

කිලෙසවසෙනාති සම්මොභවසෙන. කායචිතමනාති කායස්ස චිරූපතො නමනා. ජම්භනාති එන්දනා. පුනස්පුනං ජම්භනා චිජම්භනා. ආනමනාති පුරතො නමනා. චිතමනාති පච්ඡතො නමනා. සන්තමනාති සමන්තතො නමනා. පණමනාති යථා හි තන්තතො උට්ඨිතපෙසකාරො කිඤ්චිදෙව උපරිට්ඨිතං ගහෙත්වා උජුං කායං උස්සාපෙති, එවං කායස්ස උද්ධං යපනා. බ්‍යාධියකන්ති උප්පන්නබ්‍යාධිතා. ඉති සබ්බෙහිපි ඉමෙහි පදෙහි කිලෙසවසෙන කායචන්දනමෙව කථිතං (විභ. අට්ඨ. 858).

භත්තපරිලාභොති භත්තවසෙන පරිලාභුප්පත්ති. භුත්තාච්ඡිසාති භුත්තවතො. භත්තමුච්ඡාති භත්තගෙලඤ්ඤං. අතිභුත්තපච්චයා හි මුච්ඡාපත්තො විය හොති. භත්තකිලමටොති භුත්තපච්චයා කිලන්තභාවො. භත්තපරිලාභොති භත්තදරටො. කුච්ඡිපුරං භුත්තවතො හි පරිලාභුප්පත්තියා උපහතින්ද්‍රියො විය හොති, කායො ඛිජ්ජති. කායදුට්ඨුල්ලන්ති භුත්තභත්තං නිස්සාය කායස්ස අකම්මඤ්ඤතා.

චිත්තස්ස ලියනාකාරොති ආරම්මණෙ චිත්තස්ස සඬකොච්ඡපත්ති. චිත්තස්ස අකල්‍යානාති චිත්තස්ස ගිලානභාවො. ගිලානොති අකල්ලකො වුච්චති. තථා වාභ “නාභං, භන්තෙ, අකල්ලකො” ති. අකම්මඤ්ඤතාති චිත්තගෙලඤ්ඤසඬබාතො අකම්මඤ්ඤනාකාරො. ඔලියනාති ඔලියනාකාරො. ඉරියාපටිකම්පි චිත්තං යස්ස වසෙන ඉරියාපථං සන්ධාරෙතුං අසක්කොන්තො ඔලියති, තස්ස තං ආකාරං සන්ධාය වුත්තං “ඔලියනා” ති. දුතියපදං උපසග්ගෙන වඩ්ඪිතං. ලීනන්ති අවිජ්ජාරිකතාය සඬකොච්ඡපත්තං. ඉතරෙ ද්වෙ ආකාරනිද්දෙසා. ටීනන්ති අවිජ්ජාරිකතාය අනුස්සාහනා අසඬගහනසඬගහනං. ටීයනාකාරො ටීයනා. ටීයිතත්තන්ති ටීයිතස්ස ආකාරො, අවිජ්ජාරිකතාති අත්ථො.

වෙනසො අවුපසමොති චිත්තස්ස අවුපසන්තතා අසන්තිසින්නභාවො. තෙනාභ – “අවුපසන්තාකාරො” ති. අත්ථතො පනෙතන්ති ස්වායං අවුපසන්තාකාරො වික්ඛෙපසභාවත්තා වික්ඛෙපහෙතුතාය ව අත්ථතො එතං උද්ධච්චකුක්කුච්චමෙව.

විචිකිච්ඡාය ආරම්මණධම්මා නාම “බුද්ධෙ කඬ්ඛති” තිආදිනා ආගතඅට්ඨකඬ්ඛාවත්ථුභූතා ධම්මා. යස්මා විචිකිච්ඡා බ්‍යාපාදාදයො විය අනු අනු උග්ගභණපච්චයා උප්පජ්ජති, තස්මා කඬ්ඛාට්ඨානීයං ආරම්මණමෙව දස්සිතං “විචිකිච්ඡාය ආරම්මණධම්මා” ති. යස්මා පුරිමුප්පන්තා විචිකිච්ඡා පච්ඡා විචිකිච්ඡාය පච්චයො හොති, තස්මා විචිකිච්ඡාපි විචිකිච්ඡාට්ඨානීයධම්මා වෙදිතබ්බා. තත්‍රායං වචනත්ථො – තිට්ඨන්ති පවත්තන්ති එත්ථාති යානීයා, විචිකිච්ඡා එව යානීයා විචිකිච්ඡාට්ඨානීයා. අට්ඨකථායං පන ආරම්මණස්සපි තත්ථ විසෙසපච්චයතං උපාදාය “කාමච්ඡන්දො විචිකිච්ඡාති ඉමෙ ද්වෙ ධම්මා ආරම්මණෙන කථිතා” ති

වුත්තං. සුභනිමිත්තස්ස හි පච්චයභාවමත්තං සන්ධායෙන වුත්තං, තථාපි යථා “පටිසම්භි පටිසනිමිත්ත”න්ති කත්වා “ඛ්‍යාපාදො උපනිස්සයෙන කථිතො”ති වුත්තං, එවං සුභම්භි සුභනිමිත්තන්ති කත්වා කාමච්ඡන්දො උපනිස්සයෙන කථිතොති සක්කා විඤ්ඤාතුං. සෙසා ථිනම්ද්ධඋද්ධච්චකුක්කුච්චානි. තත්ථ ථිනම්ද්ධං අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතාදිවසෙන පච්චයො, තථා උද්ධච්චකුක්කුච්චන්ති. උභයෙසම්භි උපනිස්සයකොටියා පච්චයභාවෙ චත්තබ්බමෙව නත්ථිති ආහ “සහජාතෙන ව උපනිස්සයෙන වා”ති.

යස්මා සති නාම “චත්තාරො සතිපට්ඨානා”ති ආදිනා තෙසං තෙසං ධම්මානං අනුස්සරණවසෙන චත්තති, තස්මා තෙ ධම්මා සතිසම්බොජ්ඣ්ඣගට්ඨානීයා නාම. ලොකුත්තරධම්මෙ ව අනුස්සවාදිවසෙන ගහෙත්වා තථා පචත්තතෙව. තෙන වුත්තං “සතියා”ති ආදි.

කොසල්ලං වුව්චති පඤ්ඤා, තතො උප්පන්නා කොසල්ලසම්භූතා. අනවජ්ජසුඛවිපාකාති අනවජ්ජා හුත්වා සුඛවිපාකා විපච්චනකා. පද්ද්වයෙන පච්චයතො සභාවතො කිච්චතො ඵලතො කුසලධම්මං දස්සෙති. අකුසලනිද්දෙසෙපි එසෙව නයො. සාවජ්ජාති ගාරය්හා. අනවජ්ජාති අගාරය්හා. භීතා ලාමකා. පණීතා සෙට්ඨා. කණ්ණා කාලකා අසුද්ධා. සුක්කා ඔදානා සුද්ධා. පටිභාග-සද්දො පයමෙ විකප්පෙ සදිසකොටියාසත්ථො, දුතියෙ පටිපක්ඛකොටියාසත්ථො, තතියෙ නිග්ගහෙනබ්බපටිපක්ඛකොටියාසත්ථො දට්ඨබ්බො.

කුසලකිරියාය ආදිකම්මභාවෙන පචත්තවීරියං ධිතිසභාවතාය ධාතුති වුත්තන්ති ආහ “ආරම්භධාතුති පයමාරම්භවීරිය”න්ති. ලද්ධාසෙවනං වීරියං බලප්පත්තං හුත්වා පටිපක්ඛං විධමතිති ආහ – “නික්කමධාතුති කොසජ්ජතො නික්ඛන්තත්තා තතො බලවතර”න්ති. අධිමත්තාධිමත්තතරානං පටිපක්ඛධම්මානං විධමනසමත්ථං පටුපටුතරාදිභාවජ්ජත්තං භොතිති ආහ – “පරක්කමධාතුති පරං පරං යානං අක්කමනතාය තතොපි බලවතර”න්ති.

තිට්ඨති පචත්තති එත්ථානි යානීයා. ආරම්මණධම්මා, පිතිසම්බොජ්ඣ්ඣගට්ඨාස්ස යානීයාති පිතිසම්බොජ්ඣ්ඣගට්ඨානීයාති “පිතියා ආරම්මණධම්මා”ති වුත්තං. යස්මා අපරාපරුප්පත්තියා පිතිපි තථා චත්තබ්බතං ලහතිති වුත්තං විසුද්ධිමග්ගෙ “පිතියා එව තං නාම”න්ති. දරථපස්සද්ධිති දරථො කිලෙසපරිලාභො, සො පස්සම්භති එතායාති දරථපස්සද්ධි, කායපස්සද්ධියා වෙදනාදිබන්ධත්තයස්ස විය රූපකායස්සපි පස්සම්භනං භොති, චිත්තපස්සද්ධියා චිත්තස්සෙව පස්සම්භනං, තතො එවෙත්ථ හගවතා ලභ්‍යතාදීනං විය දුට්ඨතා වුත්තා. තථා සමාහිතාකාරං සල්ලක්ඛෙත්වා ගය්හමානො සමථොව සමථනිමිත්තං, තස්ස ආරම්මණභූතං පටිභාගනිමිත්තම්භි. විවිධං අග්ගං එකස්සාති ඛ්‍යාග්ගො, වික්ඛෙපො. තථා හි සො අනවට්ඨානරසො භන්තතාපච්චුපට්ඨානො වුත්තො. එකග්ගභාවතො ඛ්‍යාග්ගපටිපක්ඛොති අඛ්‍යාග්ගො, සමාධි, සො එව නිමිත්තන්ති පුබ්බෙ විය චත්තබ්බං. තෙනාහ “තස්සෙව වෙවචන”න්ති.

යො ආරම්භණ ඉටියානිටියාකාරං අනාදියිත්වා ගහෙනබ්බො මජ්ඣන්තකාරො, යො ච පුබ්බෙ උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣධිගස්ස භාවනාවසෙන උප්පන්නො මජ්ඣන්තකාරො, දුට්ඨොපි සො උපෙක්ඛාය ආරම්භණධම්මොති අධිප්පෙතොති ආහ – “අත්ථනො පන මජ්ඣන්තකාරො උපෙක්ඛාටියානීයා ධම්මාති වෙදිතබ්බො”ති. ආරම්භණ කථිතා ආරම්භණස්සෙව තෙසං විසෙසපච්චයභාවතො. සෙසාති වීරියාදයො චත්තාරො ධම්මා. තෙසඤ්ඤි උපනිස්සයොව සාතිසයො ඉච්ඡිතබ්බොති.

කායසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සීලසුත්තවණ්ණනා

184. බිණාසවස්ස ලොකුත්තරං සීලං නාම මග්ගඵලපරියාපන්නා
සම්මාවාචාකම්මන්තාජීවා සීලලක්ඛණප්පන්නා තදඤ්ඤෙ චෙතනාදයො. ලොකියං පන කිරියාබ්‍යාකතචිත්තපරියාපන්නං වාරිත්තසීලං, වාරිත්තසීලස්ස පන සම්භවො ඵව නත්ථි වීරමණුවසෙන පචත්තියා අභාවතො. “පුබ්බභාගසීලං ලොකියසීලං”න්ති කෙවි.

චක්ඛුදස්සනන්ති චක්ඛුහි දස්සනං. ලක්ඛණස්ස දස්සනන්ති සභාවධම්මානං සඬ්ඛතානං. පච්චත්තලක්ඛණස්ස ඤාතපරිඤ්ඤාය, අනිච්චාදිසාමඤ්ඤලක්ඛණස්ස තීරණපරිඤ්ඤාය දස්සනං. පජහන්නොපි හි තෙ පභාතබ්බාකාරතො පස්සති නාම. නිබ්බානස්ස තථලක්ඛණං මග්ගඵලෙහි දස්සනං, තං පන පටිච්ඡික්ඛනං. ක්‍යාතෙන පට්ඨිකසිණාදීනං, අභිඤ්ඤාහි රූපානං දස්සනම්පි ඤාණදස්සනමෙව. චක්ඛුදස්සනං අධිප්පෙතං සචනපයිරූපාසනානං පරතො ගහිතත්තා. පඤ්ඤපයිරූපාසනන්ති පඤ්ඤපුච්ඡනවසෙන පයිරූපාසනං අඤ්ඤකම්මන්ථාය උපසඬ්ඛමනස්ස කෙවලං උපසඬ්ඛමනෙනෙව ජොතිතත්තා.

අරියානං අනුස්සති නාම ගුණුවසෙන, තත්ථාපි ලද්ධඔවාදාවජ්ජනමුඛෙන යථාභූතසීලාදිගුණානුස්සරණන්ති දස්සෙතුං. “ක්‍යාතවිපස්සනා”තිආදි වුත්තං. අඤ්ඤෙසංයෙව සන්තිකෙති අරියෙහි අඤ්ඤෙසං සාසනිකානංයෙව සන්තිකෙ. තෙනාහ – “අනුපබ්බජ්ජා නාමා”ති. අඤ්ඤෙසුති සාසනිකෙහි අඤ්ඤෙසු තාපසපරිබ්බාජකාදීසු. තත්ථ හි පබ්බජ්ජා අරියානං අනුපබ්බජ්ජා නාම න භොතීති වුත්තං.

සතසහස්සමත්තා අහෙසුං සමන්තපාසාදිකත්තා මහාථෙරස්ස. ලඬ්ඛාදීපෙනි නිස්සයසිසෙන නිස්සිතසල්ලක්ඛණං. න හි පබ්බජ්ජා දීපපටිලද්ධා, අථ බො දීපනිවාසිආචරියපටිලද්ධා. මහින්ද...පෙ.... පබ්බජන්ති නාම තස්ස පරිවාරතාය පබ්බජ්ජායාති.

සරතීති තං ඔවාදානුසාසනිධම්මං වින්තෙති වින්තෙ කරොති. විතක්කාහතං කරොතීති පුනප්පුනං පරිවිතක්කනෙන තදත්ථං විතක්කනිජ්ඣාදිතං කරොති.

ආරද්ධො හොතිති සම්පාදිතො හොති. තං පන සම්පාදනං පාරිපූරි එවාති ආහ
 “පරිපුණ්ණො හොති”ති. තත්ථාති යථාචුත්තෙ ධම්මෙ. ඤාණචාරවසෙනාති
 ඤාණස්ස පවත්තනවසෙන. තෙසං තෙසං ධම්මානන්ති තස්මිං තස්මිං ඔවාදධම්මෙ
 ආගතානං රූපාරූපධම්මානං. ලක්ඛණන්ති විසෙසලක්ඛණං සාමඤ්ඤලක්ඛණඤ්ච.
 පච්චිනතිති “ඉදං රූපං එත්තකං රූප”න්තිආදිනා විවයං ආපජ්ජති. ඤාණඤ්ච
 රොපෙතිති “අනිච්චං චලං පලොකං පහඩ්දු”න්තිආදිනා ඤාණං පවත්තෙති.
 විමංසනං...පෙ.... ආපජ්ජතිති රූපසත්තකාරූපසත්තකක්කමෙන විපස්සනං
 පච්චක්ඛතො විය අනිච්චතාදිනං දස්සනං සම්මසනං ආපජ්ජති.

උභයම්පෙතන්ති ඵලානිසංසාති චුත්තද්වයං. අත්ථතො එකං පරියායසද්දත්තා.
 පටිකච්චාති පගෙව. මරණකාලෙති මරණකාලසම්පෙ. සම්පත්ථෙ හි ඉදං භූමිමන්ති
 ආහ “මරණස්ස ආසන්නකාලෙ”ති.

සො තිව්ධො හොති ඤාණස්ස තික්ඛමජ්ඣමුද්දහාවෙන. තෙනාහ
 “කප්පසහස්සායුකෙසු”තිආදි. උපහච්චපරිනිබ්බාසී නාම ආයුචෙමජ්ඣං
 අතික්කම්ත්වා පරිනිබ්බායනතො. යත්ථ කත්ථවීති අවිභාදීසු යත්ථ කත්ථවි.
 සප්පයොගෙනාති විපස්සනාඤාණසඬ්ඛාරසඬ්ඛාතෙන පයොගෙන, සහ
 විපස්සනාපයොගෙනාති අත්ථො. සුද්ධාවාසභූමියං උද්ධංයෙව මග්ගසොතො
 එතස්සාති උද්ධංසොතො. පටිසන්ධිවසෙන අකනිට්ඨභවං ගච්ඡතිති අකනිට්ඨගාමී.

අවිභාදීසු චත්තමානොපි එකංසතො උද්ධංගමනාරහො පුග්ගලො අකනිට්ඨගාමී
 එව නාමාති චුත්තං “එකො උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමීති පඤ්ච හොන්ති”ති.
 තෙසන්ති නිද්ධාරණෙ සාම්ච්චනං. උද්ධංසොතභාවතො යදිපි හෙට්ඨිමාදීසුපි
 අරියභූමි නිබ්බත්තතෙව, තථාපි තත්ථ භූමීසු ආයුං අග්ගහෙත්වා අකනිට්ඨභවෙ
 ආයුචසෙනෙව සොළසකප්පසහස්සායුකතා දට්ඨබ්බා. “සත්ත ඵලා සත්තානිසංසා
 පාටිකඬ්ඛා”ති චුත්තත්තා “අරහත්තමග්ගස්ස පුබ්බභාගවිපස්සනා බොජ්ඣංගිගා
 කථිතා”ති චුත්තං. සත්තන්තමපි සහභාවො ලබ්භතිති “අපුබ්බං අවර්මං
 එකච්චිත්තක්ඛණිකා”ති චුත්තං. තයිදං පාළියං තත්ථ තත්ථ “තස්මිං සමයෙ”ති
 ආගතවචනෙන විඤ්ඤායති, බොජ්ඣංගිගානං පන නානාසභාවත්තා
 “නානාලක්ඛණා”ති චුත්තං.

සිලසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චත්ථසුත්තවණ්ණනා

185. “සතිසම්බොජ්ඣංගිගො”ති එවං වෙ මය්හං හොතිති
 සතිසම්බොජ්ඣංගිගො නාම සෙට්ඨො උත්තමො පවරො, තස්මාහං
 සතිසම්බොජ්ඣංගිගසීසෙන ඵලසමාපත්තිං අප්පෙත්වා විහරිස්සාමිති එවං වෙ මය්හං
 පුබ්බභාගෙ හොතිති අත්ථො. “අප්පමාණො”ති එවං මය්හං හොතිති ස්වායං
 සතිසම්බොජ්ඣංගිගො, සබ්බසො පමාණකරකිලෙසාභාවතො

අප්පමාණධම්මාරම්මණතො ච අප්පමාණොති එවං මය්හං අන්තොසමාපත්තියං
 අසම්මොභවසෙන හොති. සුපරිපුණ්ණොති භාවනාපාරිච්ඡරියා සුට්ඨු පරිපුණ්ණොති
 එවං මය්හං අන්තොසමාපත්තියං අසම්මොභවසෙන හොතිති. තිට්ඨතීති
 යථාකාලපරිච්ඡේදසමාපත්තියා අවට්ඨානෙන තප්පරියාපන්නතාය
 සතිසම්බොජ්ඣකුසිලො තිට්ඨති පටිබන්ධවසෙන. උප්පාදං අනාවජ්ජිතත්තාති
 උප්පාදස්ස අනාවජ්ජනෙන අසමන්නාහාරෙන. උප්පාදසීසෙන චෙත්ථ
 උප්පාදවන්නොව සඬබාරා ගහිතා. අනුප්පාදන්ති නිබ්බානං උප්පාදාභාවතො
 උප්පාදවන්නෙහි ච විනිස්සටත්තා. පවත්තන්ති විපාකප්පවත්තං. අප්පවත්තන්ති
 නිබ්බානං තප්පටික්ඛෙපතො. නිමිත්තන්ති සබ්බසඬබාරනිමිත්තං. අනිමිත්තන්ති
 නිබ්බානං. සඬබාරෙති උප්පාදාදිඅනාමසනෙන කෙවලමෙව සඬබාරගහණං.
 විසඬබාරන්ති නිබ්බානං. ආවජ්ජිතත්තා ආවජ්ජිතකාලතො පට්ඨාය ආරබ්භ
 පවත්තියා සතිසම්බොජ්ඣකුසිලො තිට්ඨති. අට්ඨහාකාරෙහීති අට්ඨහි කාරණෙහි.
 ජානාතීති සමාපත්තිතො වුට්ඨිතකාලෙ පජානාති. අට්ඨහාකාරෙහීති
 උප්පාදාවජ්ජනාදීහි චෙව අනුප්පාදාවජ්ජනාදීහි ච චුත්තාකාරවිපරිතෙහි අට්ඨහි
 ආකාරෙහි වචන්තං සමාපත්තිවසෙන අනවට්ඨානතොපි ගච්ඡන්තං වචතීති ථෙරො
 පජානාතීති.

එලබොජ්ඣකුසිලාති එලසමාපත්තිපරියාපන්නා බොජ්ඣකුසිලා. කිං පන තෙ විසුං
 විසුං පවත්තන්තිති ආහ “යදා හී”තිආදි. සීසං කත්ථාති පධානං සෙට්ඨං කත්ථා.
 තදන්වයාති තදනුගතා සතිසම්බොජ්ඣකුසිලං අනුගච්ඡනකා. තඤ්ච බො තථා කත්ථා
 ධම්මං පච්චචෙක්ඛණවසෙන. කෙවි පන “තං පච්චචෙක්ඛණාදිකං කත්ථා”ති
 වදන්ති.

චත්ථසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. භික්ඛුසුත්තවණ්ණනා

186. බොධායාති එත්ථ බොධො නාම බුජ්ඣනං, තං පන කිස්ස කෙනාති
 පුච්ඡන්තො “කිං බුජ්ඣනත්ථායා”ති වත්ථා තං දස්සෙන්තො
 “මග්ගෙනා”තිආදිමාහ. මග්ගෙන නිබ්බානං බුජ්ඣනත්ථාය සංවත්තන්ති,
 පච්චචෙක්ඛණාය කතකිච්චතං බුජ්ඣනත්ථාය සංවත්තන්ති, පයමවිකප්පෙ
 සච්ඡිකිරියාහිසමයො එව දස්සිතොති තෙන අතුට්ඨෙ “මග්ගෙන වා”ති
 දුතියවිකප්පමාහ. විචෙකනිස්සිතං විරාගනිස්සිතන්ති පදෙහි සබ්බං මග්ගකිච්චං තස්ස
 එලඤ්ච දස්සිතං. නිරොධනිස්සිතන්ති ඉමිනා නිබ්බානසච්ඡිකිරියා. කාමාසවාපි
 චිත්තං විමුච්චතීතිආදිනා කිලෙසප්පහානං. විමුත්තස්මිං විමුත්තමිති ඤාණං
 හොතීතිආදිනා පච්චචෙක්ඛණා දස්සිතා.

භික්ඛුසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6-7. කුණ්ඩලියසුත්තාදිවණ්ණනා

187-188. නිබද්ධවාසවසෙන ආරාමෙ නිසිදනසිලොති ආරාමනිසාදී. පරිසං ඔගාළ්භො හුත්වා වරතීති පරිසාවචරොති ආහ – “යො පනා” තිආදි. එවන්ති ඉමිනාකාරෙන. ගහණන්ති නිග්ගහණං. තෙන පුච්ඡාපදස්ස අත්ථං විවරති. නිබ්බේයනන්ති නිග්ගහනිබ්බේයනං. තෙන විස්සජ්ජනපදස්ස අත්ථං විවරති. ඉමිනා නයෙනාති එතෙන “ඉතිවාදො” ති එත්ථ ඉති-සද්දස්ස අත්ථං දස්සෙති. උපාරම්භාධිජ්ජායො වදති එතෙනාති වාදො, දොසො. ඉතිවාදො හොතීති එවං ඉමස්ස උපරි වාදාරොපනං හොති. ඉතිවාදස්සමොක්ඛොති එවං තතො පමොක්ඛො හොති. එවං වාදස්සමොක්ඛානිසංසං පරෙහි ආරොපිතදොසස්ස නිබ්බේයනවසෙන දස්සෙත්වා ඉදානි දොසපවෙදනවසෙන දස්සෙතුං “අයං පුච්ඡාය දොසො” තිආදි වුත්තං.

එත්තකං යානන්තිආදිතො පටියාය යාව “තීණි සුවරිතානි” ති එත්තකං යානං. ඉමං දෙසනන්ති “ඉන්ද්‍රියසංවරො ඛො” තිආදිනායප්පවත්තං ඉමං දෙසනං. නාහිජ්ඣායතීති න අහිජ්ඣායති. නාහිභංසතීති න අහිතුස්සති. ගොවරජ්ඣක්තෙ යීතං හොතීති කම්මට්ඨානාරම්මණෙ සමාධානවසෙන යීතං හොති අවට්ඨිතං. තෙනාහ “සුසණ්ඨිත” ති. සුසණ්ඨිතන්ති සම්මා අවික්ඛෙපවසෙන යීතං. කම්මට්ඨානවිමුත්තියාති කම්මට්ඨානානුයුඤ්ජනවසෙන පටිපක්ඛතො නිවරණතො විමුත්තියා. සුට්ඨු විමුත්තන්ති සුවිමුත්තං. තස්මිං අමනාපරුපදස්සෙන න මඬකු විලක්ඛො න හොති. කිලෙසවසෙන දොසවසෙන. අට්ඨිතවිත්තො අපද්ධවිත්තො. කොවෙසෙන හි විත්තං ථද්ධං හොති, න මුද්දකං. අදීනමානසොති දොමනස්සවසෙන යො දීනභාවො, තදභාවෙන නිද්දොසමානසො. අපුනිවිත්තොති ඛ්‍යාපජ්ජාභාවෙන සිතිභූතවිත්තො.

ඉමෙසු ඡසු ද්වාරෙසු අට්ඨාරස දුව්චරිතානි හොන්ති පච්චෙකං කායවච්චිමනොදුව්චරිතහෙදෙන. තානි විභාගෙන දස්සෙතුං “කථ” තිආදි වුත්තං. තත්ථ ඉට්ඨාරම්මණෙ ආපාඨගතෙති නයදානමත්තමෙතං. තෙන “අනිට්ඨාරම්මණෙ ආපාඨගතෙ දොසං උජ්ජාදෙන්තස්සා” තිආදිනා තිවිධදුව්චරිතං නිහරිත්වා වත්තබ්බං, තථා “මජ්ඣිමනිකායෙ මොහං උජ්ජාදෙන්තස්සා” තිආදිනා ව. මනොදුව්චරිතාදිසාමඤ්ඤෙන පන තීණියෙව දුව්චරිතානි හොන්තිති වෙදිතබ්බං.

පඤ්ඤත්තිවසෙනාති වත්ථුං අනාමසිත්වා පිණ්ඩගහණමුඛෙන කෙවලං පඤ්ඤත්තිවසෙනෙව. භාවනාපටිසඬ්ඛානෙන භාවනාසිද්ධෙ පටිසඬ්ඛානෙ, භාවනාය පටිසඬ්ඛානෙ වාති අත්ථො. ඉමානීති යථාචුත්තානි ඡද්වාරාරම්මණානි. දුව්චරිතානීති දුව්චරිතකාරණානි. අප්පටිසඬ්ඛානෙ යීතස්ස දුව්චරිතානි සුවරිතානි කත්වා. පරිණාමෙතීති පරිවත්තෙති දුව්චරිතානි තත්ථ අනුප්පාදෙන්වා සුවරිතානි උජ්ජාදෙන්තො. එවන්ති වුත්තප්පකාරෙන. ඉන්ද්‍රියසංවරො...පෙ.... වෙදිතබ්බො ඉන්ද්‍රියසංවරසම්පාදනවසෙන තිණ්ණං සුවරිතානං සිජ්ඣානතො. තෙනාහ “එත්තාවතා” තිආදි. එත්තාවතාති ආදිතො පටියාය යාව “තීණි සුවරිතානි පරිපුරෙන්ති” ති පදං, එත්තාවතා. සිලානුරක්ඛකං ඉන්ද්‍රියසංවරසිලන්ති

චතුපාරිසුද්ධිසිලස්ස අනුරක්ඛකං ඉන්ද්‍රියසංවරසීලං කථිකං. කථං පන තදෙව තස්ස අනුරක්ඛකං හොතිති? අපරාපරුප්පත්තියා උපනිස්සයභාවතො.

තීණි සීලානීති ඉන්ද්‍රියසංවර-ආජීවපාරිසුද්ධි-පච්චයසන්නිස්සිත-සීලානි. ලොකුත්තරමිස්සකාති ලොකියාපි ලොකුත්තරාපි හොත්තීති අත්ථො. සත්තන්නං බොජ්ඣංගිගානන්ති ලොකුත්තරානං සත්තන්නං බොජ්ඣංගිගානං. මූලභූතා සතිපට්ඨානා පුබ්බභාගා, තෙ සන්ධාය වුත්තං “චත්තාරො බො, කුණ්ඩලිය, සතිපට්ඨානා භාවිතා බහුලීකතා සත්ත බොජ්ඣංගිගෙ පරිපූරෙන්ති” ති. තෙපීති යථාවුත්තසතිපට්ඨානා. සතිපට්ඨානමූලකා බොජ්ඣංගිගාති ලොකියසතිපට්ඨානමූලකා බොජ්ඣංගිගාව. පුබ්බභාගාචාති එත්ථ කෙචි “පුබ්බභාගා චා” ති පාඨං කත්වා “පුබ්බෙව ලොකුත්තරා පුබ්බභාගා චා” ති අත්ථං වදන්ති. විජ්ජාචිමුත්තිමූලකාති “සත්ත බො, කුණ්ඩලිය, බොජ්ඣංගිගා භාවිතා බහුලීකතා විජ්ජාචිමුත්තිං පරිපූරෙන්ති” ති එවං වුත්තා බොජ්ඣංගිගා ලොකුත්තරාව විජ්ජාචිමුත්තිසහගතභාවතො.

කුණ්ඩලියසුත්තාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. උපවානසුත්තවණ්ණනා

189. පච්චත්තන්ති කරණනිද්දෙසො අයන්ති ආහ – “අත්තනාචා” ති. කුරුමානොයෙචාති උප්පාදෙන්තො එව. කම්මට්ඨානචිමුත්තියා සුට්ඨු විමුත්තන්ති කම්මට්ඨානමනසිකාරොන නිවරණානං දුරිභාවතො තෙහි සුට්ඨු විමුත්තං. අත්ථං කරිත්ථාති භාවනාමනසිකාරං උත්තමං කත්වා. “මහා චත මෙ අයං අත්ථො උප්පන්නො” ති අත්ථිකො භුත්වා.

9. පඨමඋප්පන්නසුත්තවණ්ණනා

190. තථාගතස්ස පාතුභාචාතිආදිනා බුද්ධුප්පාදකාලෙ එව බොජ්ඣංගිගරතනපටිලාභොති දස්සෙති.

පබ්බතවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ගීලානවග්ගො

1-3. පාණසුත්තාදිවණ්ණනා

192-194. යෙසන්ති යෙසං සත්තානං. චත්තාරො ඉරියාපථා අත්ථි ලබ්භන්ති තදුපගසරීරාවයවලාභෙන. එතන්ති “චත්තාරො ඉරියාපථෙ කප්පෙන්ති” ති එතං වචනං. “විවෙකනිස්සිත” තිආදිවචනතො “සහවිපස්සනකෙ මග්ගබොජ්ඣංගිගෙ” ඉච්චෙව වුත්තං. දුතියතතියාති උත්තානත්ථානෙව හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා.

4-10. පයමගිලානසුත්තාදිවණ්ණනා

195-201. විසුද්ධං අහොසි විසභාගධාතුක්ඛොහං වූපසමෙන්නං. තෙනාහ – “පොක්ඛරපත්තෙ ...පෙ.... විනිවත්තිත්වා ගතො”ති. එසෙව නයො පාළිතො අත්ථතො ච චතුත්ථෙන පඤ්චමජට්ඨානං සමානත්තා. විසරුක්ඛවාතසම්ඵස්සෙනාති විසරුක්ඛසන්නිස්සිතවාතසම්ඵස්සෙන. මන්දසීතජරොති මුදුකො සීතජරො. සෙසන්ති චුත්තාවසෙසං. සබ්බත්ථාති සත්තමාදීසු චතුසු.

ගිලානවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. උදාසිවග්ගො

1-2. බොධායසුත්තාදිවණ්ණනා

202-203. කිත්තකෙන නු බො කාරණෙන බුජ්ඣනකඤ්චගා නාම වුව්චන්ති බුජ්ඣනකස්ස පුග්ගලස්ස අඬගාති චත්තබ්බතං ලහන්ති. මිස්සකබොජ්ඣඬගා කථිතා සහවිපස්සනා මග්ගබොජ්ඣඬගා කථිතාති කත්වා. ධම්මපරිච්ඡේදො කථිතො ගණනාමත්තෙන පරිච්ඡින්නදිත්වා චුත්තත්තා න භූමන්තරපරිච්ඡේදො, විපස්සනාදිපරිච්ඡේදො වා.

3-5. යානියසුත්තාදිවණ්ණනා

204-206. කාමරාගෙන ගධිතබ්බට්ඨානභූතා කාමරාගට්ඨානියාති ආහ “ආරම්මණධම්මාන”න්ති. “මනසිකාරබහුලිකාරා”ති චුත්තත්තා “ආරම්මණෙනෙව කථිත”න්ති චුත්තං. චුත්තපරිච්ඡේදොති එතෙන න කෙවලං ආරම්මණවසෙනෙව, අථ බො උපනිස්සයවසෙනපෙත්ථ අත්ථො ලබ්භතීති දස්සෙති. පයමවග්ගස්ස හි දුතියෙ සුත්තෙ උපනිස්සයවසෙනෙව අත්ථො දස්සිතො. මිස්සකබොජ්ඣඬගා කථිතා අවිභාගෙනෙව කථිතත්තා. අපරිභානියෙති තිහි සික්ඛාහි අපරිභානාවහෙ.

6-7. තණ්හක්ඛයසුත්තාදිවණ්ණනා

207-208. “සො මං පුව්ඡස්සති”ති අධිජ්ජායෙන භගවතා ඔසාපිතදෙසනං. පත්ථට්ඨත්තා භාවනාපාරිපූරියා විත්ථාරිතං ගතත්තා. මහත්තභාවන්ති භාවනාවසෙනෙව මහත්තං ගතත්තා. තතො එව වඩ්ඪිජ්ජමාණා. නිවරණවිගමෙ සම්භවතො පච්චයතො බ්‍යාපාදො විගතො හොතීති ආහ – “නිවරණානං දුර්භාවෙන බ්‍යාපාදවිරහිතත්තා”ති. තණ්හාමූලකන්ති තණ්හාපච්චයං. යඤ්ඤි තණ්හාසහගතං අසහගතම්පි තණ්හං උපනිස්සාය නිජ්ජන්තං, සබ්බං තං තණ්හාමූලකං. පභීයති අනුජ්ජාදජ්ජහානෙන. තණ්හාදීනංයෙව බයා, න තෙසං සඬ්ඛාරානං බයා. එතෙහි තණ්හක්ඛයාදිපදෙහි.

8. නිබ්බේධභාගීයසුත්තවණ්ණනා

209. නිබ්බේඤ්ඤානිති නිබ්බේධා, නිබ්බේඤ්ඤානධම්මා ධම්මචිත්තයාදයො, තප්පරියාපන්නතාය නිබ්බේධභාගෙ ගතො නිබ්බේධභාගීයො, තං නිබ්බේධභාගීයං. තෙනාහ “නිබ්බේඤ්ඤානකොට්ඨාසිය”න්ති. භාවෙත්වා යීතෙන චිත්තෙන. විපස්සනාමග්ගමිපි ගහෙත්වා “මග්ගබ්බොජ්ඣක්ඛිගා මිස්සකා”ති වුත්තා. තෙහීති බ්බොජ්ඣක්ඛිගෙහි භාවිතං චිත්තං. තෙ වා බ්බොජ්ඣක්ඛිගෙ භාවෙත්වා යීතං චිත්තං නාම ඵලචිත්තං, තස්මා නිබ්බත්තිතලොකුත්තරමෙව. තමිපිති ඵලචිත්තමිපි මග්ගානන්තරතාය මග්ගනිස්සිතං කත්වා මිස්සකමෙව කපෙතුං වට්ටති “බ්බොධාය සංවත්තන්ති”ති වුත්තන්තා.

9. එකධම්මසුත්තවණ්ණනා

210. සංයොජනසඬ්ඛාතා විනිබන්ධාති කාමරාගාදිසංයොජනසඤ්ඤිතා බන්ධනා. පරිනිට්ඨපෙත්වා ගහණාති ගිලිත්වා විය පරිනිට්ඨපෙත්වා ගහණාකාරා.

10. උදායිසුත්තවණ්ණනා

211. බහුකතං වුව්චති බහුකාරො බහුමානො, නත්ථි එතස්ස බහුකතන්ති අබහුකතො, අකතබහුමානො. ධම්මො උප්පජ්ජමානො උක්කුජ්ජන්තො විය නිරුජ්ඣමානො අවකුජ්ජන්තො විය භොතිති වුත්තං “උක්කුජ්ජං වුව්චති උදයො, අවකුජ්ජං වයො”ති. පරිවත්තෙන්තොති අනිච්චාතිපි දුක්ඛාතිපි අනත්තාතිපි. “එසො හි තෙ උදායි මග්ගො පටිලද්ධො, යො තෙ...පෙ.... තථත්තාය උපනෙස්සති”ති පරියොසානෙ හගවතො වචනඤ්චෙත්ථ සාධකං දට්ඨබ්බං. තෙන තෙනාකාරෙන විහරන්තන්ති යෙන සම්මසනාකාරෙන විපස්සනාවිහාරෙන විහරන්තං. තථාභාවායාති බ්බොසවභාවපච්චවෙක්ඛණාය. තෙනාහ – “බ්බො ජාතීති...පෙ.... තං දස්සෙන්තො ඵවමාහා”ති.

උදායිවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. නිවරණවග්ගො

3-4. උපක්කිලෙසසුත්තාදිවණ්ණනා

214-215. න ව පභාවන්තන්ති න ව පභාසම්පන්නං. පභිජ්ජනසභාවන්ති තාපෙත්වා තාලනෙ පහඬ්ගුතං. අවසෙසං ලොහන්ති වුත්තාවසෙසං ජාතිලොහං, විජාතිලොහං, කිත්තිමලොහන්ති පහෙදං සබ්බමිපි ලොහං. උප්පජ්ජිතුං අප්පදානෙනාති එත්ථ නනු ලොකියකුසලචිත්තස්සපි සුවිසුද්ධස්ස උප්පජ්ජිතුං අප්පදානෙන උපක්කිලෙසතාති? සච්චමෙතං, යස්මිං පන සත්තානෙ නිවරණාති ලද්ධපතිට්ඨාති, තත්ථ මහග්ගතකුසලස්සපි අසම්භවො, පගෙව ලොකුත්තරකුසලස්ස, පරිත්තකුසලං පන යථාපච්චයං උප්පජ්ජති. නිවරණෙ හි

වූපසන්නෙ සන්නානෙ උප්පත්තියා අපරිසුද්ධං හොති, උපක්කිලිට්ඨං නාම හොති, අපරිසුද්ධදීපකපල්ලිකවට්ඨිතෙලාදිසන්නිස්සයො දීපො විය, අපිව නිප්පරියායනො උප්පජ්ජිතුං අප්පදානෙනෙව තෙසං උපක්කිලෙසතාති දස්සෙන්නො “යදග්ගෙන භී”තිආදිමාහ. ආරම්මණෙ වික්ඛිත්තප්පත්තිවසෙන චුණ්ණවිචුණ්ණතා වෙදිතබ්බා. න ආවරන්තීති කුසලධම්මෙ උප්පජ්ජිතුං අප්පදානවසෙන න ආවරන්ති, අථ ඛො තෙසං උප්පත්තියා හොන්ති. න පටිච්ඡාදෙන්තීති න විනන්ධන්ති. චතුර්මුකවිත්තස්සාති චතුත්ථමුකකුසලවිත්තස්ස අනුපක්කිලෙසා, තෙහි අකිලිස්සනතො.

8. ආවරණනිවරණසුත්තවණ්ණනා

219. පඤ්ඤා දුබ්බලා හොති, න බලවතී පටිපක්ඛෙන උපක්කිලිට්ඨභාවතො. තෙනාහ “මන්දා අවිසදා”ති.

පඤ්ච නිවරණා දුරෙ හොන්ති ආවරණාභාවතො. තමෙව පිතින්ති සප්පායධම්මසවනෙ උප්පන්නං පිතිං. තස්සා තදා උප්පන්නාකාරසල්ලක්ඛණෙන අවිජ්ඣන්තො පුනස්පුනං තස්සා නිබ්බන්තනෙන. තෙනාහ “පඤ්ච නිවරණෙ වික්ඛම්භෙත්වා”ති. ඉදං සන්ධායාති එත්තකෙ දිවසෙපි න විනස්සන්ති, සා ධම්මපිති ලද්ධපච්චයා හුත්වා විසෙසාවහාති ඉමමත්ථං සන්ධාය එතං “ඉමස්ස පඤ්ච නිවරණා තස්මිං සමයෙ න හොන්ති”තිආදි වුත්තං. පිතිපාමොජ්ජපක්ඛියාති පිතිපාමොජ්ජපච්චයා. නස්සන්තීති නිරොධපච්චයවසෙන පවත්තනතො නස්සන්ති. සභාගපච්චයවසෙන පුන උප්පජ්ජන්තාපි...පෙ.... වුවවති කිච්චසාධනවසෙන පවත්තනතො.

9. රුක්ඛසුත්තවණ්ණනා

220. අභිරුහනකාති සමීපරුක්ඛෙ අභිභවිත්වා රුහනකා. අට්ඨිකච්ඡකොති අට්ඨිබ්භුලකච්ඡකො. කපිඨනසදිසඵලත්තා කපිත්ථනොති ලද්ධනාමො.

10. නිවරණසුත්තවණ්ණනා

221. අන්ධභාවකරණා පඤ්ඤාවක්ඛුස්ස විබන්ධනතො. තථා හි තෙ “අවක්ඛකරණා පඤ්ඤානිරොධිකා”ති වුත්තා. විහනති විබාධතීති විසාතො, දුක්ඛන්ති ආහ “විසාතපක්ඛියාති දුක්ඛපක්ඛිකා”ති. නිබ්බානත්ථාය න සංවත්තන්තීති අනිබ්බානසංවත්තනිකා. මිස්සකබොජ්ඣ්ඣගාව කථිතා පුබ්බභාගිකානං කථිතන්තා.

නිවරණවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. චක්කවත්තිවග්ගො

1. විධාසුත්තවශ්ණනා

222. විධියන්තීති විධා, මානාදිභාගා කොට්ඨාසානි ආහ “තයො මානකොට්ඨාසා”ති. තථා තථා විදහනතොති “සෙය්‍යොහමස්මි”තිආදිනා තෙන තෙනාකාරෙන විදහනතො යපනතො, යපෙනබ්බතො වා.

2. චක්කවත්තිසුත්තවශ්ණනා

223. සිරිසම්පත්තියා රාජති දිජ්ජති සොහතීති රාජා, දානපියවචනඅත්ථවරියාසමානත්තතාසඬ්ඛාතෙහි චතුහි සඬ්ඛගවත්ථුහි. රඤ්ජෙතීති රමෙති. අබ්බුග්ගතායාති උදිරිතා නිබ්බන්තිතො තත්ථ තත්ථ ගච්ඡනතො. චක්කං චත්තෙතීති චක්කරතනං පචත්තෙති. දෙවට්ඨානන්ති පූජනීයදෙවට්ඨානං. විත්තීකතට්ඨෙතාති පූජනීයභාවෙන. අග්ගො නත්ථි විරකාලසම්භවපුඤ්ඤානුභාවසිද්ධරතනසඬ්ඛාවතො. අඤ්ඤෙහි චක්කවත්තිතො පරිග්ගහභූතරතනෙහි. ලොකෙති මනුස්සලොකෙ. තෙන තදඤ්ඤලොකං නිවත්තෙති. විජ්ජමානග්ගහණෙන අතීතානාගතං නිවත්තෙති. බුද්ධා ච කදාවි කරහවි උප්පජ්ජන්ති චක්කවත්තිතොපි යෙභුයොන තස්මිංයෙව උප්පජ්ජනතොති අධිප්පායො. අනොමස්සාති අලාමකස්ස උක්කට්ඨස්ස. සෙසානි රතනානි.

තත්‍රානි වාකොපඤ්ඤාසනෙ නිපාතො, තස්මිං පාතුභාවවචනෙ. “අයුත්ත”න්ති චත්වා තත්ථ අධිප්පායං විවරන්තො “උප්පන්නං හී”තිආදිමාහ. තෙහි රතනෙහි චක්කවත්තනනියමාපෙක්ඛතාය චක්කවත්තිවචනස්ස. නියමෙනාති එකන්තෙන. චත්තබ්බතං ආපජ්ජති භාවිති භූතෙ විය උපවාරොති යථා – “අගමා රාජගහං බුද්ධො”ති (සු. නි. 410). උද්ධනාමස්සාති චක්කවත්තීති ලොකෙ උද්ධසමඤ්ඤස්ස පත්ථනීයස්ස පුරිසවිසෙසස්ස. මූලුප්පත්තිවචනතොපිති “චක්කවත්තිස්ස පාතුභාවා”ති එතස්ස පට්මුප්පත්තියා වචනතොපි. ඉදානි තමත්ථං විවරන්තො “යො හී”තිආදිමාහ. යො හී චක්කවත්තිරාජා, තස්ස උප්පත්තියා චක්කරතනස්ස උප්පජ්ජනතො චක්කවත්තීති එවං නාමං උප්පජ්ජති. “චක්කං චත්තෙස්සතී”ති ඉදං පන නියමං අනපෙක්ඛිත්වා තස්ස උප්පජ්ජතීති රතනානුප්පත්තිං ගහෙත්වා චුත්තනයතො සඤ්ඤා උප්පජ්ජති “චක්කවත්ති”ති. එකමෙවාති චක්කරතනමෙව පට්මං පාතුභවති. යස්මිං භූතෙ රඤ්ඤො චක්කවත්තිසමඤ්ඤො, අථ පච්ඡා රතනානි පාතුභවන්තීති බහුතං පාතුභාවං උපාදාය බහුලවචනතොපි එතං “චක්කවත්තිස්ස පාතුභාවා රතනානං පාතුභාවො”ති චුත්තං. අයං හෙතුකත්තුසඤ්ඤිතො අත්ථගෙදො. පාතුභාවාති පාතුභාවතො. පුඤ්ඤසම්භාරො හින්තසන්තානතාය රතනානම්පි පරියායෙන උපනිස්සයහෙතුති චුත්තං. යුත්තමෙවෙන යථාචුත්තයුත්තියුත්තත්තා.

චත්තබ්බභූතො අධිප්පායො එතස්ස අත්ථිති අධිප්පායො, අත්ථනිද්දෙසො, සඬ්ඛෙපතො අධිප්පායො සඬ්ඛෙපාධිප්පායො. චක්කරතනානුභාවෙන චක්කවත්තිස්සරියස්ස සිජ්ඣිතතො “දාතුං සමත්ථස්සා”ති චුත්තං.

යොජනප්පමාණ පදෙසෙ පවත්තත්තා යොජනප්පමාණං අන්ධකාරං.
අනිද්දිසාතිරස්සතාදිං ඡබ්බිධං දොසං විවජ්ජෙත්වා යිතස්සාති වචනසෙසො.

සබ්බෙසං චතුර්මකධම්මානං පුරෙවරං කුසලානං ධම්මානං ගතියො
සමන්වෙසනවසෙන පවත්තනතො. බුද්ධාදීහිපි අප්පහානීයතාය
මහන්තධම්මසභාවත්තා ධම්මකායෙ ච ජෙට්ඨකට්ඨෙන ධම්මකායූපපන්නං.
පඤ්ඤාපාසාදතාය චස්ස උපරිගතට්ඨෙන අවිචුල්ගතං. විත්ථතට්ඨෙන විපුලං.
මහන්තතාය මහන්තං. අනාදිකාලභාවිතස්ස කිලෙසසන්නානස්ස ඛණෙනෙව
විද්ධංසනතො සීඝ්‍රං ලුහු ජවන්ති පරියායා. බොජ්ඣංගධම්මපරියාපන්නත්තා හි
වුත්තං “එකන්ත-කුසලත්තා”ති. සම්පයුත්තවසෙන පීතියා
ආලොකවිද්ධංසනභාවවසෙනාති වුත්තං “සහජාතපච්චයාදී”තිආදි.
සබ්බසංඝාතධම්මපරිවජ්ජෙතො චතුර්මකත්තා සබ්බසංඝාතකො
බොජ්ඣංගධම්මපරිවජ්ජෙතො කට්ඨිතො.

4-10. දුප්පඤ්ඤසුත්තාදිවණ්ණනා

225-231. එළං වුච්චති දොසො, එළෙන මුගො වියාති එළමුගොති ඉමමත්ථං
දස්සෙන්නො “මුඛෙන වාව”න්තිආදිමාහ.

චක්කවත්තිවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සාකච්ඡවග්ගො

1. ආභාරසුත්තවණ්ණනා

232. පුරිමනයතොති “සතිසම්බොජ්ඣංගට්ඨානීයානං ධම්මානං”න්තිආදිනා
ආගතනයතො. එවන්ති ඉදාති වුච්චමානාකාරෙන. සති ච සම්පජ්ඤ්ඤාද්ව
සතිසම්පජ්ඤ්ඤං. සතිපධානං වා අභික්කන්තාදීසු සත්ථකභාවපරිග්ගණ්හකඤ්ඤාණං
සතිසම්පජ්ඤ්ඤං. තං සබ්බත්ථ සතොකාරීභාවාවහත්තා සතිසම්බොජ්ඣංගස්ස
උප්පාදාය සංවත්තති. යථා ච පච්චනීකධම්මප්පහානං අනුරූපධම්මදෙසනා ච
අනුප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානං උප්පාදාය හොති, එවං සතිරහිතපුග්ගලවජ්ජනා
සතොකාරීපුග්ගලසෙවනා ච තත්ථ ච යුත්තපයුත්තතා සතිසම්බොජ්ඣංගස්ස
උප්පාදාය හොතීති ඉමමත්ථං දස්සෙති “සතිසම්පජ්ඤ්ඤ”න්තිආදිනා.
අරහත්තමග්ගෙන භාවනාපාරිපූරි හොති. තථා හි අරභාව
“සතිවෙපුල්ලප්පත්තො”ති වුච්චති.

ධම්මානං, ධම්මෙසු වා විවයො, සො එව හෙට්ඨා වුත්තනයෙන
සම්බොජ්ඣංගිගො, තස්ස ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣංගස්ස. පරිපුච්ඡකතාති ආවරියං
පශ්ඨපාසිත්වා පඤ්චපි නිකායෙ සහට්ඨකථාය පරියොගාහෙත්වා යං යං තත්ථ
ගණ්ඨිට්ඨානං, තස්ස තස්ස “ඉදං, හන්තෙ, කථං ඉමස්ස කො අත්ථො”ති එවං
බන්ධාදීසු අත්ථපුච්ඡකභාවො. තෙනාහ “බන්ධ...පෙ.... බහුලතා”ති.

වත්පුච්ඡසදකිරියානි චිත්තවේතසිකානං පචත්තිට්ඨානභාවතො සරීරං
 තප්පට්ඨද්ධානි ව චීවරාදීනි ඉධ “වත්පුනි”ති අධිප්පෙතානි, තානි යථා චිත්තස්ස
 සුඛාවහානි භොන්ති, තථා කරණං තෙසං විසදභාවකරණං. තෙන වුත්තං
 “අප්ඤ්ඤානිකඛානි”ති ආදි. උස්සන්තදොසන්ති වාතාදිඋස්සන්තදොසං.
 සෙදමලමක්ඛිතන්ති සෙදෙන වෙච ජල්ලිකාසඬාතෙන සරීරමලෙන ව මක්ඛිතං.
 ච-සද්දෙන අඤ්ඤම්පි සරීරස්ස ච චිත්තස්ස ච පිළාවහං සඬගණ්භානි. සෙනාසනං
 වානි වා-සද්දෙන පත්තාදීනං සඬගභො දට්ඨබ්බො. අවිසදෙ සති, විසයභූතෙ වා.
 කථං භාවනමනුයුත්තස්ස තානි විසයොති? අන්තරන්තරා
 පචත්තකචිත්තුප්පාදවසෙන එවං වුත්තං. තෙ හි චිත්තුප්පාදා චිත්තකග්ගතාය
 ඉප්ඤ්ඤානිකාපි අපරිසුද්ධභාවාය සංවත්තන්ති. චිත්තවේතසිකෙසු
 නිස්සයාදිපච්චයභූතෙසු. ඤාණම්පිති පි-සද්දො සම්පිණ්ඩන. තෙන න කෙවලං තං
 වත්පුයෙව, අථ බො තස්මිං අපරිසුද්ධෙ ඤාණම්පි අපරිසුද්ධං භොතිති
 නිස්සයාපරිසුද්ධියා නිස්සිතාපරිසුද්ධි විය විසයස්ස අපරිසුද්ධතාය විසයිනං
 අපරිසුද්ධිං දස්සෙති අන්වයතො ඛානිරොකතො ව.

සමභාවකරණං කිච්චතො අනුනාධිකභාවකරණං. යථාපච්චයං
 සද්ධෙය්‍යවත්පුස්මිං අධිමොක්ඛකිච්චස්ස පටුතරභාවෙන පඤ්ඤාය අවිසදතාය
 වීරියාදීනඤ්ච අනුබලප්පදානසිථිලතාදීනා සද්ධිත්ථියං බලවං භොති. තෙනාහ
 “ඉතරානි මන්දානි”ති. තතොති තස්මා සද්ධිත්ථියස්ස බලවභාවතො ඉතරෙසඤ්ච
 මන්දත්තා. කොසප්පපක්ඛෙ පතිතුං අදත්වා සම්පයුත්තධම්මානං පග්ගණ්භනං
 අනුබලප්පදානං පග්ගහො, පග්ගහකිච්චං කාතුං න සක්කොතිති සම්බන්ධිතබ්බං.
 ආරම්මණං උපගන්ත්වා යානං, අනිස්සප්පනං වා උපට්ඨානං, වික්ඛෙපපට්ඨපක්ඛො.
 යෙන වා සම්පයුත්තා අවික්ඛිත්තා භොන්ති, සො අවික්ඛෙපො. රූපගතං විය
 චක්ඛුතා යෙන යාථාවතො විසයසභාවං පස්සති, තං දස්සනකිච්චං කාතුං න
 සක්කොති බලවතා සද්ධිත්ථියෙන අභිභූතත්තා. සහජාතධම්මෙසු හි ඉන්ද්‍රියං
 කරොන්තානං සහ පචත්තමානානං ධම්මානං එකරසතාවසෙනෙව අත්ථසිද්ධි, න
 අඤ්ඤා. තස්මාති වුත්තමෙවත්ථං කාරණභාවෙන පච්චාමසති. තන්ති සද්ධිත්ථියං.

ධම්මසභාවපච්චවෙක්ඛණෙනානි යස්ස සද්ධෙය්‍යවත්පුනො උළාරතාදිගුණ
 අධිමුච්චනස්ස සාතිසයප්පවත්තියා සද්ධිත්ථියං බලවං ජාතං, තස්ස
 පච්චයපච්චයුප්පන්තතාදිවිභාගතො යාථාවතො වීමංසනෙන. එවඤ්ඤි
 එවංධම්මතානයෙන සභාවසරසතො පරිග්ගය්‍යමානෙ සවිප්ඵාරො අධිමොක්ඛො න
 භොති – “අයං ඉමෙසං ධම්මානං සභාවො”ති පඤ්ඤාඛ්‍යාපාරස්ස සාතිසයත්තා.
 ධූරියධම්මෙසු හි යථා සද්ධාය බලවභාවෙ පඤ්ඤාය මන්දභාවො භොති, එවං
 පඤ්ඤාය බලවභාවෙ සද්ධාය මන්දභාවො භොති. තෙන වුත්තං – “තං
 ධම්මසභාවපච්චවෙක්ඛණෙන...පෙ.... භාපෙතබ්බ”න්ති. තථා
 අමනසිකරණෙනානි යෙනාකාරෙන භාවනමනුයුඤ්ජන්තස්ස සද්ධිත්ථියං බලවං
 ජාතං, තෙනාකාරෙන භාවනං නානුයුඤ්ජනෙනානි වුත්තං භොති. ඉධ දූවිධෙන
 සද්ධිත්ථියස්ස බලවභාවො අත්තතො වා පච්චයවිසෙසෙන කිච්චුත්තරියතො
 වීරියාදීනං වා මන්දකිච්චතාය. තත්ථ පයමචිකප්පෙ භාපනවිධි දස්සිතො,

දුතියවිකල්ප පන යථා මනසිකරොතො වීරියාදීනං මන්දකිව්වතාය සද්ධිත්ත්වයං
බලවං ජාතං, තථා අමනසිකාරෙන වීරියාදීනං පටුතරභාවාවහෙන මනසිකාරෙන
සද්ධිත්ත්වයං තෙහි සමතං කරොත්තෙන භාපෙනබ්බං. ඉමිනා නයෙන
සෙසින්ද්‍රියෙසුපි භාපනවිධි වෙදිතබ්බො.

වක්කලිත්ථෙරවත්ථුති සො හි ආයස්මා සද්ධාධිමුත්තො තත්ථ ව කතාධිකාරො
සත්ථු රූපකායදස්සනෙ පසුතො එව හුත්වා විහරත්තො සත්ථාරා – “කිං තෙ,
වක්කලි, ඉමිනා පුතිකායෙන දිට්ඨොන, යො බො, වක්කලි, ධම්මං පස්සති, සො මං
පස්සති” තිආදිනා (සං. නි. 3.87) ඔවදියමානො කම්මට්ඨානෙ නියොජිතොපි තං
අනනුයුඤ්ජන්තො පණාමිතො අත්තානං විනිපාතෙතුං පපාතට්ඨානං අභිරුහි. අප්ප
තං සත්ථා යථානිසින්තොව ඔභාසවිස්සජ්ජනෙන අත්තානං දස්සෙත්වා –

“පාමොජ්ජබහුලො හික්ඛු, පසන්තො බුද්ධසාසනෙ;
අධිගච්ඡෙ පදං සන්තං, සඬ්ඛාරූපසමං සුඛං” ති. (ධ. ප. 381) –

ගාථං වත්වා “එහි, වක්කලි” ති ආහ. සො තෙන වචනෙන අමතෙනෙව අභිසින්තො
හට්ඨතුට්ඨො හුත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙසි, සද්ධාය බහුලභාවතො විපස්සනාවිථි.
නාරොහති. තං ඤත්වා හගවා ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනාය කම්මට්ඨානං සොධෙත්වා
අදාසි. සො සත්ථාරා දින්නනයෙන විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා මග්ගපටිපාටියා
අරහත්තං පාපුණි. තෙන වුත්තං – “වක්කලිත්ථෙරවත්ථු වෙත්ථ නිදස්සන” ති.
එත්ථාති සද්ධිත්ත්වයස්ස අධිමත්තභාවෙ සෙසින්ද්‍රියානං සකිව්වාකරණෙ.

ඉතරකිව්වහෙදන්ති උපට්ඨානාදිකිව්වවිසෙසං. පස්සද්ධාදීති ආදි-සද්දෙන
සමාධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣධිගානං සඬ්ඛහො දට්ඨබ්බො. භාපෙනබ්බන්ති යථා
සද්ධිත්ත්වයස්ස බලවහාවො ධම්මසභාවපච්චවෙක්ඛණෙන භායති, එවං
වීරියින්ද්‍රියස්ස අධිමත්තතා පස්සද්ධියාදිභාවනාය භායති සමාධිපක්ඛිකත්තා තස්සා.
තථා හි සමාධිත්ත්වයස්ස අධිමත්තතං කොසජ්ජපාතතො රක්ඛන්ති වීරියාදිභාවනා විය
වීරියින්ද්‍රියස්ස අධිමත්තතං උද්ධව්වපාතතො රක්ඛන්ති එකංසතො භාපෙති. තෙන
වුත්තං “පස්සද්ධාදිභාවනාය භාපෙනබ්බං” ති. සොණත්ථෙරස්ස වත්ථුති
සුකුමාරසොණත්ථෙරස්ස වත්ථු. සො හි ආයස්මාපි සත්ථු සන්තිකා කම්මට්ඨානං
ගහෙත්වා සිතවනෙ විහරත්තො – “මම සරීරං සුබ්බමාලං, න ව සක්කා සුඛෙනෙව
සුඛං අධිගන්තුං, කායං කිලමෙත්වාපි සමණධම්මො කාතබ්බො” ති
යානවඬ්ඣකමනමෙව අධිට්ඨාය පධානමනුයුඤ්ජන්තො පාදතලෙසු ථොටෙසු
උට්ඨිතෙසුපි වෙදනං අජ්ඣුපෙක්ඛිත්වා දළ්භවීරියං කරොත්තො
අව්චාරද්ධවීරියනාය විසෙසං පවත්තෙතුං නාසක්ඛි. සත්ථා තත්ථ ගන්ත්වා
විණොපමොවාදෙන ඔවදිත්වා වීරියසමතායොජනවිධිං දස්සෙත්තො කම්මට්ඨානං
සොධෙත්වා ගිජ්ඣකුටං ගතො. ථෙරොපි සත්ථාරා දින්නනයෙන වීරියසමතං
යාපෙත්වා භාවෙත්තො විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා අරහත්තෙව පතිට්ඨාසි. තෙන
වුත්තං “සොණත්ථෙරස්ස වත්ථු දස්සෙතබ්බං” ති. සෙසෙසුපිති
සතිසමාධිපඤ්ඤිත්ත්වයෙසුපි.

සමන්තති සද්ධාපඤ්ඤානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අනුනාධිකභාවං, තථා සමාධිවිරියානඤ්ච. යථා හි සද්ධාපඤ්ඤානං විසුං විසුං ධුරියධම්මභූතානං කිච්චතො අඤ්ඤමඤ්ඤනාතිවත්තනං විසෙසතො ඉච්ඡිතබ්බං. යතො තෙසං සමධුරතාය අප්පනා සම්පජ්ජති, එවං සමාධිවිරියානං කොසජ්ජද්ධච්චපක්ඛිකානං සමතාය සති අඤ්ඤමඤ්ඤපත්ථම්භනතො සම්පයුත්තධම්මානං අන්තද්වයපාතාභාවෙන සම්මදෙව අප්පනා ඉජ්ඣති. බලවසද්ධොතිආදි චුත්තස්සෙව අත්ථස්ස බ්‍යතිරෙකමුඛෙන සමත්ථනං. තස්සත්ථො – යො බලවතියා සද්ධාය සමන්තාගතො අවිසදඤාණො, සො මුඛප්පසන්නො භොති, න අවෙච්චප්පසන්නො. තථා හි සො අවත්ථස්මිං පසිදති, සෙය්‍යථාපි තිත්ථියසාවකා. කෙරාටිකපක්ඛන්ති සායෙය්‍යපක්ඛං භජති. සද්ධාහිතාය පඤ්ඤාය අතිධාවන්නො “දෙය්‍යවත්ථුපරිච්චාගෙන විනා විත්තුප්පාදමත්තෙනපි දානමයං පුඤ්ඤං භොති” තිආදීති පරිකප්පෙති හෙතුපතිරූපකෙහි වඤ්චිතො, එවංභූතො ච ලුඛතක්කවිලුත්තවිත්තො පණ්ඩිතානං වචනං නාදියති, සඤ්ඤත්තිං න ගච්ඡති. තෙනාහ “හෙසජ්ජසමුට්ඨිතො විය රොගො අතෙකිච්ඡො භොති” ති. යථා චෙත්ථ සද්ධාපඤ්ඤානං අඤ්ඤමඤ්ඤං සමභාවො අත්ථාවහො, විසමභාවො අනත්ථාවහො, එවං සමාධිවිරියානං අඤ්ඤමඤ්ඤං සමභාවො අත්ථාවහො, ඉතරො අනත්ථාවහො, තථා සමභාවො අවික්ඛෙපාවහො, ඉතරො වික්ඛෙපාවහො. කොසජ්ජං අභිභවති, තෙන අප්පනං න පාපුණාතීති අධිප්පායො. එස නයො උද්ධච්චං අභිභවතීති එත්ථාපි. තදුභයන්ති සද්ධාපඤ්ඤාද්වයං සමාධිවිරියද්වයඤ්ච. සමං කාතබ්බන්ති සමතං කාතබ්බං.

සමාධිකම්මිකස්සාති සමථකම්මට්ඨානිකස්ස. එවන්ති එවං සන්නෙ, සද්ධාය ථොකං බලවහාවෙ සතීති අත්ථො. සද්දහන්නොති “පථවි පථවීති මනසිකාරමත්තෙන කථං ඤානුප්පත්ති” ති අවින්නෙත්වා “අද්ධා සම්බුද්ධෙන චුත්තවිධි ඉජ්ඣති” ති සද්දහන්නො සද්ධං ජනෙන්නො. ඔකප්පෙන්නොති ආරම්මණං අනුපවිසිත්වා විය අධිමුච්චනවසෙන අවකප්පෙන්නො පක්ඛන්දන්තො. එකග්ගතා බලවතී වට්ටති සමාධිපධානත්තා ඤානස්ස. උභින්නන්ති සමාධිපඤ්ඤානං. සමාධිකම්මිකස්ස සමාධිතො අධිමත්තතාය පඤ්ඤාය අධිමත්තතාපි ඉච්ඡිතබ්බාති ආහ “සමතායපි” ති, සමභාවෙනාපිති අත්ථො. අප්පනාති ලොකියඅප්පනා. තථා හි “භොතියෙවා” ති සාසඬිකං වදති, ලොකුත්තරප්පනා පන තෙසං සමභාවෙනෙව ඉච්ඡිතා. යථාහ “සමථවිපස්සනං යුගනද්ධං භාවෙති” ති (අ. නි. 4.170). යදි විසෙසතො සද්ධාපඤ්ඤානං සමාධිවිරියානඤ්ච සමානතං ඉච්ඡති, කථං සතීති ආහ – “සති පන සබ්බත්ථ බලවතී වට්ටති” ති. සබ්බත්ථාති ලීනුද්ධච්චපක්ඛිකෙසු පඤ්චන්ද්‍රියෙසු. උද්ධච්චපක්ඛිකෙකදෙසෙ ගණ්හන්තො “සද්ධාවිරියපඤ්ඤාන”න්ති ආහ. අඤ්ඤථා පීති ව ගහෙතබ්බා සියා. තථා හි “කොසජ්ජපක්ඛිකෙන සමාධිනා” ඉච්චෙව චුත්තං, න ච “පස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාහී” ති. සාති සති. සබ්බෙසු රාජකම්මෙසු නියුත්තොති සබ්බකම්මිකො. තෙනාති යෙන කාරණෙන සබ්බත්ථ ඉච්ඡිතබ්බා, තෙන ආහ අට්ඨකථායං. සබ්බත්ථ නියුත්තා සබ්බත්ථීකා, සබ්බෙන වා ලීනුද්ධච්චපක්ඛිකෙන බොජ්ඣංගිගෙන අත්ථෙතබ්බා සබ්බත්ථීයා,

සබ්බත්ථියාව සබ්බත්ථිකා. චිත්තන්ති කුසලචිත්තං. තස්ස හි සතිපට්ඨානං
පරායණං අප්පත්තස්ස පත්තියා අනධිගතස්ස අධිගමාය. තෙනාහ –
“ආරක්ඛපව්වුපට්ඨානා”තිආදි.

බන්ධාදිහෙදෙ අනොගාල්භපඤ්ඤානන්ති පරියත්තිබාහුසච්චවසෙනපි
බන්ධායතනාදීසු අප්පතිට්ඨිතබ්බද්ධිනං. බහුස්සුතසෙවනා හි සුතමයඤාණාවහා.
තරුණවිපස්සනාසමඬිගීපි භාවනාමයඤාණෙ යිතත්තා එකංසතො පඤ්ඤවා එව
නාම හොතීති ආහ – “සමපඤ්ඤාස...පෙ.... පුග්ගලසෙවනා”ති. ඤෙයාධම්මස්ස
ගම්භීරභාවවසෙන තප්පරිච්ඡෙදකඤාණස්ස ගම්භීරභාවගහණන්ති ආහ –
“ගම්භීරෙසු බන්ධාදීසු පවත්තාය ගම්භීරපඤ්ඤායා”ති. තඤ්ඤි ඤෙයාං තාදිසාය
පඤ්ඤාය වර්තබ්බතො ගම්භීරඤාණවරියං, තස්සා වා පඤ්ඤාය තත්ථ පහෙදතො
පවත්ති ගම්භීරඤාණවරියා, තස්සා පච්චවෙක්ඛණාති ආහ “ගම්භීරපඤ්ඤාය
පහෙදපච්චවෙක්ඛණා”ති. යථා සතිවෙපුල්ලප්පත්තො නාම අරහා එව, එවං සො
එව පඤ්ඤාවෙපුල්ලප්පත්තොපිති ආහ “අරහත්තමග්ගෙන භාවනාපාරිපූරි
හොති”ති. විරියාදීසුපි එසෙව නයොති.

“තත්තං අයොබ්ලං හත්ථෙ ගමෙන්නි”තිආදිනා
වුත්තපඤ්චවිධබන්ධනකම්මකාරණා නිරයෙ නිබ්බත්තසත්තස්ස සබ්බපයමං
කරොන්නීති දෙවදුතසුත්තාදීසු (ම. නි. 3.250), තස්සා ආදිතො වුත්තත්තා ව ආහ –
“පඤ්චවිධබන්ධනකම්මකාරණතො පට්ඨායා”ති. සකට්ඨහනාදිකාලෙති ආදි-
සද්දෙන තදඤ්ඤමනුස්සෙහි තිරච්ඡානෙහි ව විබාධනීයකාලං සඬගණ්හාති. එකං
බුද්ධන්තරන්ති ඉදං අපරාපරං පෙනෙසු එව උප්පජ්ජනකසත්තවසෙන වුත්තං,
එකච්චානං වා පෙනානං, එකච්චතිරච්ඡානානං විය තථා දීඝායුකතාපි සියාති තථා
වුත්තං. තථා හි කාලො නාගරාජා චතුන්නං බුද්ධානං රූපදස්සාවී.

එවං ආනිසංසදස්සාවිනොති “විරියායත්තො එව
සකලලොකියලොකුත්තරවිසෙසාධිගමො”ති එවං ආනිසංසදස්සනසීලස්ස.
ගමනවීථිත්ති සපුබ්බහාගං නිබ්බානගාමිනිං පටිපදං. සහ විපස්සනාය
අරියමග්ගපටිපාටි, සත්තවිසුද්ධිපරම්පරා වා. සා හි වට්ටතො නියායානාය ගන්තබ්බා
පටිපදාති කත්වා ගමනවීථි නාම.

කායදල්භීබ්භුලොති කායස්ස පොසනපසුතො. පිණ්ඩන්ති රට්ඨපිණ්ඩං.
පච්චයදායකානං අත්තති කාරස්ස අත්තතො සම්මාපටිපත්තියා මහජ්ඣලභාවස්ස
කරණෙන පිණ්ඩාය භික්ඛාය පටිපුජනා පිණ්ඩාපවායනා. නීහරන්තොති
පත්තත්ථවිකතො නීහරන්තො. තං සද්දං සුත්වාති තං උපාසිකාය වචනං
පණ්ණසාලද්වාරෙ යිතොව පඤ්චාභිඤ්ඤාය දිබ්බසොතෙන සුත්වාති වදන්ති.
මනුස්සසම්පත්ති, දිබ්බසම්පත්ති, අන්තෙ නිබ්බානසම්පත්තීති තිස්සො
සම්පත්තියො. සිතං කරොන්නොවාති “අකිච්ඡෙනෙව මයා වට්ටදුක්ඛං
සමතික්කන්ත”න්ති පච්චවෙක්ඛණාවසානෙ සඤ්ජානපාමොජ්ජවසෙන සිතං
කරොන්නො එව.

අලසානං භාවනාය නාමමත්තමීපි අජානන්තානං කායස්ස පොසනබ්‍රලානං යාවදත්ථං පරිභුඤ්ජිත්වා සෙය්‍යසුඛාදිං අනුයුඤ්ජන්තානං තිරවිජානකථිකානං දුරතොව වජ්ජනං කුසිතපුග්ගලපරිවජ්ජනා. “දිවසං වඩ්ඤ්මෙන නිසජ්ජායා” තිආදිනා භාවනාරම්භවසෙන ආරද්ධවීරියානං දළ්භපරක්කමානං කාලෙනකාලං උපසඬ්ඤ්මනා ආරද්ධවීරියපුග්ගලසෙවනා. තෙනාහ “කුච්ඡං පුරෙත්වා” තිආදි.

විසුද්ධිමග්ගෙ පන “ජාතිමහත්තපච්චවෙක්ඛණා, සබ්බමචාරිමහත්තපච්චවෙක්ඛණා” ති ඉදං ද්වයං න ගහිතං, “ථිනමිද්ධවිනොදනතා, සම්මජ්ජධානපච්චවෙක්ඛණා” ති ඉදං ද්වයං ගහිතං. තත්ථ ආනිසංසදස්සාවිතාය ඵව සම්මජ්ජධානපච්චවෙක්ඛණා ගහිතා ලොකියලොකුත්තරවිසෙසාධිගමස්ස වීරියායත්තතාදස්සනභාවතො. ථිනමිද්ධවිනොදනං තදධිමුත්තතාය ගහිතං, වීරියුප්පාදනෙ යුත්තපයුත්තස්ස ථිනමිද්ධවිනොදනං අත්ථනො සිද්ධමෙව. තත්ථ ථිනමිද්ධවිනොදනං කුසිතපුග්ගලපරිවජ්ජන-ආරද්ධවීරියපුග්ගල-සෙවන-තදධිමුත්තතාපටිපක්ඛවිධමන-පච්චයුපසංභාරවසෙන, අපායභයපච්චවෙක්ඛණාදයො සමුත්තෙජනවසෙන වීරියසම්බොජ්ඣාධිගමස්ස උප්පාදකාති දට්ඨබ්බා.

බුද්ධානුස්සති යා උපචාරසමාධිනිට්ඨත්තා චුත්තං “යාව උපචාරා” ති. සකලසරීරං ඵරමානොති පිතිසමුට්ඨානෙහි පණ්ණරූපෙහි සකලසරීරං ඵරමානො. ධම්මසඬ්ඤ්ගුණෙ අනුස්සරන්තස්සපි යාව උපචාරා සකලසරීරං ඵරමානො පිතිසම්බොජ්ඣාධිගො උප්පජ්ජතිති යොජනා. ඵවං සෙසඅනුස්සතිසු පසාදනියසුත්තන්තපච්චවෙක්ඛණාය ව යොජෙතබ්බං තස්සාපි විමුත්තායතනභාවෙන තග්ගතිකත්තා. ඵවරූපෙ කාලෙති දුබ්භික්ඛහයාදීසුති චුත්තකාලෙ. සමාපත්තියා...පෙ.... න සමුදාවරන්තිති ඉදං උපසමානුස්සති යා වසෙන චුත්තං. සඬ්ඛාරානඤ්ඤි සජ්ජදෙසවුපසමෙපි නිජ්ජදෙසවුපසමෙ විය තත්ථ සපඤ්ඤාය පවත්තනතො භාවනාමනසිකාරො කිලෙසවික්ඛම්භනසමත්ථො හුත්වා උපචාරසමාධිං ආවහන්තො තථාරූපපිතිසොමනස්සසමන්තාගතො පිතිසම්බොජ්ඣාධිගස්ස උප්පාදාය හොතිති. පසාදනියෙසු යානෙසු පසාදසිනෙභාභාවෙන සංසුචිතභදයතා ලුඛතා. සා ව තත්ථ ආදරගාරවාකරණෙන විඤ්ඤායතිති ආහ “අසක්කච්චකිරියාය සංසුචිතලුඛභාවෙ” ති.

කායචිත්තදරථවුපසමලක්ඛණා පස්සද්ධි ඵව යථාචුත්තබොධිඅඬ්ගහුතො පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣාධිගො, තස්ස පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣාධිගස්ස. පණ්ණිකභොජනසෙවනතාති පණ්ණිකසජ්ජායභොජනසෙවනතා. උතුරුරියාපථසුඛග්ගහණෙහි සජ්ජායඋතුරුරියාපථං ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. තඤ්ඤි තිවිධමිපි සජ්ජායං සෙවියමානං කායස්ස කල්ලතාපාදනවසෙන චිත්තස්ස කල්ලතං ආවහන්තං දුට්ඨායපි පස්සද්ධියා කාරණං හොති. සත්තෙසු ලබ්භමානං සුඛදුක්ඛං අහෙතුකන්ති අයමෙකො අන්තො, ඉස්සරාදිවිසමහෙතුකන්ති අයං දුතියො, එතෙ උභො අන්තෙ අනුපගම්ම යථාසකං කම්මිනා හොතිති අයං මජ්ඣිමා පටිපත්ති.

මජ්ඣිමනිකායෙ පටිසම්භූතායෙ යස්ස සො මජ්ඣිමනිකායෙ, තස්ස භාවො මජ්ඣිමනිකායොගතා. අයඤ්ඤි පභානසාරද්ධකායනා-සඤ්ඤාපට්ඨකායනා කාරණං හොන්ති පස්සද්ධිද්වයං ආවහති. එතෙනෙව සාරද්ධකායපුග්ගලපරිවජ්ජන-පස්සද්ධකායපුග්ගලසෙවනානං තදාවහනතා සංවණ්ණිකාති දට්ඨබ්බං.

වත්ථුච්ඡෙදකිරියා ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනා ව “පඤ්ඤාවහා”ති වුත්තා. සමථාවහාපි තා හොන්ති සමථාවහභාවෙනෙව පඤ්ඤාවහත්තාති වුත්තං “වත්ථුච්ඡෙද...පෙ.... වෙදිතබ්බා”ති.

කරුණකොසල්ලභාවනාකොසල්ලානං නානන්තරියභාවනො රක්ඛණකොසල්ලස්ස ව තංමුලකත්තා “නිමිත්තකුසලතා නාම කසිණනිමිත්තස්ස උග්ගහණකුසලතා”ඉව්වෙව වුත්තං. අනිසිථිලවීරියතාදීනීති ආදි-සද්දෙන පඤ්ඤාපට්ඨකායොගමන්දතං අස්මාදවෙකල්ලඤ්ඤා සඤ්ඤාහාති. තස්ස පග්ගණ්හනන්ති තස්ස ලීනස්ස විත්තස්ස ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣකාදියමුට්ඨාපනෙන ලයාපත්තිතො සමුට්ඨාපනං. වුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා -

“යස්මිඤ්ච බො, භික්ඛවෙ, සමයෙ ලීනං විත්තං හොති, කාලො තස්මිං සමයෙ ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣකාදියස්ස භාවනාය, කාලො වීරියසම්බොජ්ඣකාදියස්ස භාවනාය, කාලො පිතිසම්බොජ්ඣකාදියස්ස භාවනාය. තං කිස්ස හෙතු? ලීනං, භික්ඛවෙ, විත්තං, තං එතෙහි ධම්මෙහි සුසමුට්ඨාපයං හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, පුරිසො පරිත්තං අග්ගිං උජ්ජාලෙතුකාමො අස්ස, සො තත්ථ සුක්ඛාති වෙව තිණාති පක්ඛිපෙය්‍ය, සුක්ඛාති ගොමයාති පක්ඛිපෙය්‍ය, සුක්ඛාති කට්ඨාති පක්ඛිපෙය්‍ය, මුඛවාතඤ්ඤා දදෙය්‍ය, න ව පංසුකෙන ඔකිරෙය්‍ය, හබ්බො නු බො සො පුරිසො පරිත්තං අග්ගිං උජ්ජාලෙතුන්ති. එවං, හන්තෙ”ති (සං. නි. 5.234).

එත්ථ ව යථාසකං ආහාරවසෙන ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣකාදීනං භාවනා සමුට්ඨාපනාති වෙදිතබ්බා, සා අනන්තරං විභාවිතා එව.

අවිචාරද්ධවීරියතාදීනීති ආදි-සද්දෙන පඤ්ඤාපට්ඨකායොගලවතං පමොදුප්පිලාවනඤ්ඤා සඤ්ඤාහාති. තස්ස නිග්ගණ්හනන්ති තස්ස උද්ධතස්ස විත්තස්ස සමාධිසම්බොජ්ඣකාදියමුට්ඨාපනෙන උද්ධතාපත්තිතො නිසෙධනං. වුත්තම්පි වෙතං භගවතා -

“යස්මිඤ්ච බො, භික්ඛවෙ, සමයෙ උද්ධතං විත්තං හොති, කාලො තස්මිං සමයෙ පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣකාදියස්ස භාවනාය, කාලො සමාධිසම්බොජ්ඣකාදියස්ස භාවනාය, කාලො උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකාදියස්ස භාවනාය. තං කිස්ස හෙතු? උද්ධතං, භික්ඛවෙ, විත්තං, තං එතෙහි ධම්මෙහි සුචුපසමයං හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, පුරිසො මහන්තං අග්ගිකත්තං නිබ්බාපෙතුකාමො අස්ස, සො තත්ථ අල්ලාති වෙව තිණාති....පෙ....

පංසුකෙන ව ඔකිරෙය්, හබ්බො නු බො සො පුරිසො මහන්තං
අග්ගික්ඛන්ධං නිබ්බාපෙතුන්ති. එවං, හන්තෙ''ති (සං. නි. 5.234).

එත්ථාපි යථාසකං ආහාරවසෙන පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣකඛිගාදීනං භාවනා
සමුට්ඨාපනාති වෙදිතබ්බා. තත්ථ පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣකඛිගස්ස භාවනා වුත්තා එව,
සමාධිසම්බොජ්ඣකඛිගස්ස වුච්චමානා, ඉතරස්ස අනන්තරං වක්ඛති.

පඤ්ඤාපයොගමන්දතායාති පඤ්ඤාබ්‍යාපාරස්ස අප්පභාවෙන. යථා හි දානං
අලොභප්පධානං, සීලං අදොසප්පධානං, එවං භාවනා අමොහප්පධානා. තත්ථ යදා
පඤ්ඤා න බලවතී හොති, තදා භාවනා පුබ්බෙනාපරං විසෙසාවහා න හොති,
අනභිසඬ්ඛනො විය ආහාරො පුරිසස්ස යොගිනො චිත්තස්ස අභිරුචිං න උප්පාදෙති,
තෙන තං නිරස්සාදං හොති. තථා භාවනාය සම්මදෙව වීථිපට්ඨපත්තියා අභාවෙන
උපසමසුඛං න වින්දති, තෙනපි චිත්තං නිරස්සාදං හොති. තෙන වුත්තං
“පඤ්ඤාපයොග...පෙ.... නිරස්සාදං හොති”ති.

තස්ස සංවෙගුප්පාදනඤ්ච පසාදුප්පාදනඤ්ච නිකිච්ඡන්ති තං දස්සෙන්තො
“අට්ඨ සංවෙගවත්ථුනි”ති ආදිමාහ. තත්ථ ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණාති යථාරහං සුගතියං
දුග්ගතියඤ්ච හොන්තිති තදඤ්ඤමෙව
පඤ්චවිධඛන්ධනාදිබුජ්ජිපාසාදිඅඤ්ඤමඤ්ඤවිබාධනාදිහෙතුකං අපායදුක්ඛං
දට්ඨබ්බං. තයිදං සබ්බං තෙසං තෙසං සත්තානං පච්චුජ්ජන්තභවතිස්සිතං ගහිතන්ති
අතීතෙ අනාගතෙ ව කාලෙ වට්ටමුලකදුක්ඛාති විසුං ගහිතාතියෙව. යෙ පන සත්තා
ආහාරුපජීවිනො තත්ථ ව උට්ඨානඵලුපජීවිනො, තෙසං අඤ්ඤෙහි අසාධාරණං
ජීවිකදුක්ඛං අට්ඨමං සංවෙගවත්ථු ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. අයං වුච්චති සමයෙ
සම්පහංසනාති අයං සම්පහංසිතබ්බසමයෙ වුත්තනයෙන සංවෙගජනනවසෙන වෙව
පසාදුප්පාදනවසෙන ව සම්මදෙව පහංසනා, සංවෙගජනනපුබ්බකපසාදුප්පාදනෙන
භාවනාචිත්තස්ස තොසනාතිඅත්ථො.

සම්මාපට්ඨපත්තිං ආගම්මාති ලීනුද්ධව්ච්චිරහෙන සමථවීථිපට්ඨපත්තියා ව
සම්මදෙව භාවනාපට්ඨපත්තිං ආගම්මං.

අලීනන්තිආදීසු කොසජ්ජපක්ඛිකානං ධම්මානං අනධිමත්තතාය අලීනං,
උද්ධව්ච්චපක්ඛිකානං අනධිමත්තතාය අනුද්ධතං, පඤ්ඤාපයොගසම්පත්තියා
උපසමසුඛාධිගමෙන ව අනිරස්සාදං, තතො එව ආරම්මණෙ සමප්පවත්තං
සමථවීථිපට්ඨපත්තඤ්ච. තත්ථ අලීනතාය පග්ගහෙ, අනුද්ධතාය ව නිග්ගහෙ,
අනිරස්සාදතාය සම්පහංසනෙ න බ්‍යාපාරං ආපජ්ජති. අලීනානුද්ධව්ච්චතාහි
ආරම්මණෙ සමප්පවත්තං, අනිරස්සාදතාය සමථවීථිපට්ඨපත්තං, සමප්පවත්තියා වා
අලීනං අනුද්ධතං, සමථවීථිපට්ඨපත්තියා අනිරස්සාදන්ති දට්ඨබ්බං. අයං වුච්චති
සමයෙ අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛනතාති අයං අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිතබ්බසමයෙ චිත්තස්ස
පග්ගහනිග්ගහසම්පහංසනෙසු බ්‍යාවට්ඨාසඬ්ඛාතං පට්ඨපක්ඛං අභිභුය්‍ය උපෙක්ඛනා
වුච්චති. එසාති සමාධිබොජ්ඣකඛිගො අනුප්පන්නො උප්පජ්ජති. අරහත්තමග්ගෙන

භාවනාපාරිපූර් හොඳින් එතෙත නිජපරියායතො සමාධිවෙපුල්ලපත්තොපි අරභා එවැනි දස්සෙති.

අනුරොධවිරොධපහනවසෙන මජ්ඣිමනිකායෙ උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකඛිගස්ස කාරණං තස්මිං සති සිජ්ඣනතො, අසති ච අසිජ්ඣනතො, සො ච මජ්ඣිමනිකායෙ විසයවසෙන දුට්ඨොති ආහ “සත්තමජ්ඣිමනිකා සඛිබ්බමජ්ඣිමනිකා”ති. තදුභයවසෙන වස්ස විරුජ්ඣනං පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣකඛිගස්ස භාවනාය එව දුර්වකතන්ති අනුරුජ්ඣනස්සෙව පහනවිධිං දස්සෙන්නො “සත්තමජ්ඣිමනිකා”ති ආදිමාහ. තථා හිස්ස සත්තසඛිබ්බරකෙලායනපුග්ගලපරිවජ්ජනං “උප්පත්තියා කාරණං”න්ති වුවචති. උපෙක්ඛාය හි විසෙසතො රාගො පටිපක්ඛො, තතො රාගබ්බුලස්ස පුග්ගලස්ස උපෙක්ඛා “විසුද්ධිමග්ගො”ති වුවචති. ද්විභාකාරෙහිති කම්මස්සකතාපච්චවෙක්ඛණං අත්තසුඤ්ඤතාපච්චවෙක්ඛණන්ති ඉමෙහි ද්විති කාරණෙහි. ද්විභෙවති අවධාරණං සඛිබ්බරසහිතාය සඛිබ්බාසමානතාය දස්සනත්ථං. සඛිබ්බා එව හෙත්ථ සමානං, න සඛිබ්බොයං සබ්බථා සමානන්ති. අස්සාමිකභාවො අනත්තනියතා. සති හි අත්තනි තස්ස කිඤ්චනභාවෙන චීවරං අඤ්ඤං වා කිඤ්චි අත්තනියං නාම සියා, සො පන කොචි නත්ථෙවති අධිජ්ජායො. අනද්ධනියන්ති, න අද්ධනාකත්ඛං, න විරට්ඨායි ඉත්තරං අනිච්චන්ති අත්ථො. තාවකාලිකන්ති තස්සෙව වෙච්චනං.

මමායතීති මමත්තං කරොති. මමාති තණ්හාය පරිග්ගය්හ තිට්ඨති. ධනායන්තාති ධනං දබ්බං කරොන්තා. අස්සාති උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකඛිගස්ස අරහත්තමග්ගෙන භාවනාපාරිපූර් හොඳි. තථා හි අරහතො එව ජලඬුගුපෙක්ඛානිජ්ජන්ති.

අසුභාරම්මණා ධම්මාති අසුභජ්ජකාරා අසුභක්ඛානස්ස ආරම්මණභූතා ධම්මා. කාමං ඉන්ද්‍රියබද්ධාපි කෙසාදයො අසුභජ්ජකාරා එව, විසෙසතො පන ජිගුච්ඡිතබ්බෙ ජිගුච්ඡාවහෙ ගණ්හන්තො “දසා”ති ආහ. යථා මනසිකරොතො සභාවසරසතො තත්ථ අසුභසඤ්ඤා සන්තිට්ඨති, තථා පවත්තො මනසිකාරො උපායමනසිකාරො. අසුභෙ අසුභපටික්කුලාකාරස්ස උග්ගණ්හනං, යථා වා තත්ථ උග්ගහනිමිත්තං උප්පජ්ජති, තථා මනසිකාරො අසුභනිමිත්තස්ස උග්ගහො. උපචාරජ්ජනාවහාය අසුභභාවනාය අනුයුඤ්ජනා අසුභභාවනානුයොගො.

මනච්ඡට්ඨානං ඉන්ද්‍රියානං සුට්ඨු සුසංවරණෙ සති අවසරං අලහන්තො කාමච්ඡන්දො පහියතෙව, තථා හොජනෙ මත්තඤ්ඤතො මිතාභාරස්ස ටීනමිද්ධාහිභවාභාවා ඔතාරං අලහමානො කාමච්ඡන්දො පහියති. යො පන ආභාරෙ පටික්කුලසඤ්ඤා තබ්බිපරිණාමස්ස තදාධාරස්ස තස්ස ච උදරියභූතස්ස අතිවිය ජෙගුච්ඡතං, කායස්ස ච ආභාරතිට්ඨකතං සම්මදෙව ජානාති, සො සබ්බසො හොජනෙ පමාණස්ස ජානනෙන විසෙසතො හොජනෙ මත්තඤ්ඤා නාම. තස්ස කාමච්ඡන්දො පහියතෙව, අට්ඨකථායං පන අප්පාභාරතංයෙව දස්සෙතුං “චතුත්ත”න්ති ආදි වුත්තං. අසුභකම්මිකතිස්සත්ථෙරො දන්තට්ඨිදස්සාචී.

පහිනස්සාති වික්ඛම්භනවසෙන පහිනස්ස. අභිධම්මපරියායෙන සබ්බොපි ලොභො කාමච්ඡන්දනීවරණන්ති “අරහත්තමග්ගෙන ආයතිං අනුප්පාදො”ති වුත්තං.

මෙජ්ජති හිතඵරණවසෙන සිනිය්හතීති මිත්තො, හිතෙසී පුග්ගලො, තස්මිං මිත්තෙ භවා, මිත්තස්ස වා එසාති මෙත්තා, හිතෙසිතා. සා එව පටිපක්ඛතො චෙතසො විමුත්තීති මෙත්තාවෙතොවිමුත්තී. තත්ථ මෙත්තායනස්ස සත්තෙසු හිතඵරණස්ස උප්පාදනං පවත්තනං මෙත්තානිමිත්තස්ස උග්ගහො. තෙනාහ “ඔදිස්සකා”තිආදි.

තත්ථ අත්තපියසභායමජ්ඣත්තවෙරිවසෙන ඔදිස්සකතා. සීමාසම්භෙදෙ කතෙ අනොදිස්සකතා. එකාදිදිසාඵරණවසෙන දිසාඵරණතා මෙත්තාය උග්ගණ්හනෙ වෙදිතබ්බො. උග්ගහො යාව උපචාරා දට්ඨබ්බො. උග්ගහිතාය ආසෙවනා භාවනා, සබ්බො ඉත්ථියො පුරිසා අරියා අනරියා දෙවා මනුස්සා විනිපාතිකාති සත්තොධිකරණවසෙන පවත්තා සත්තවිධා, අට්ඨවිසතිවිධා වා, දසහි දිසාහි දියොධිකරණවසෙන පවත්තා දසවිධා, එකෙකාය දිසාය සත්තාදිඉත්ථාදිඅවෙරාදිභෙදෙන අසීතාධිකවතුසතප්පභෙදා ව ඔධිසොඵරණමෙත්තා. සබ්බෙ සත්තා, පාණා, භූතා, පුග්ගලා, අත්තභාවපරියාපන්නාති එතෙසං වසෙන පඤ්චවිධා. එකෙකස්මිං අවෙරා භොන්තු, අබ්බාපජ්ජා, අනීසා, සුඛි අත්තානං පරිහරන්තුති වතුධා පවත්තියා විසතිවිධා අනොධිසොඵරණමෙත්තා, තං සන්ධායාහ – “ඔධිසො...පෙ.... භාවෙන්තස්සපි”ති. ත්වං එතස්සාතිආදිනා කම්මස්සකතාපච්චවෙක්ඛණං දස්සෙති. පටිසඬ්ඛානෙ ධීතස්සාති කොධෙ යථාචුත්තස්ස ආදීනවස්ස තප්පටිපක්ඛතො අකොධෙ මෙත්තාය ආනිසංසස්ස ව පටිසඬ්ඛානෙ සම්මදෙව ජානනෙ. සෙවන්තස්සාති භජන්තස්ස බ්‍යාපාදො පහීයති.

අතිභොජනෙ නිමිත්තග්ගාහොති ආහාරස්ස අධිකභොජනෙ ටීනමිද්ධස්ස නිමිත්තග්ගාහො, “එත්තකෙ භුත්තෙ ටීනමිද්ධං උප්පජ්ජති, එත්තකෙ නො”ති ටීනමිද්ධස්ස කාරණාකාරණග්ගාහොති අත්ථො. දිවා සූරියාලොකන්ති දිවා ගහිතනිමිත්තං සූරියාලොකං, රත්තියං මනසිකරොන්තස්සපිති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. ධුතඬ්ගානං වීරියනිස්සිතත්තා වුත්තං “ධුතඬ්ගනිස්සිතසප්පායකථායපි”ති.

කුක්කුච්චමිපි කතාකතානුසොචනවසෙන පවත්තමානං චෙතසො අවුපසමාවහතාය උද්ධච්චෙන සමානලක්ඛණමෙවාති තදුභයස්ස පභානකාරණං දස්සෙන්නො භගවා – “අත්ථී, හික්ඛවෙ, චෙතසො වුපසමො”තිආදිමාහ. තස්මා බාහුසච්චාදි තස්ස පභානකාරණන්ති දස්සෙතුං “අපිච ඡ ධම්මා”තිආදිමාහ. තත්ථ බහුස්සුතස්ස ගන්ථතො, අත්ථතො ධම්මං විචාරෙන්තස්ස අත්තවෙදාදිපටිලාභසම්භවතො වික්ඛෙපො න භොති. යථාචිහිතපටිපත්තියා යථාධම්මපටිකාරප්පත්තියා ව විප්පටිසාරො අනවසරොවාති “බාහුසච්චෙනපි...පෙ.... උද්ධච්චකුක්කුච්චං පහීයති”ති වුත්තං. යදග්ගෙන

බහුස්සුතස්ස පටිසම්බානවතො උද්ධච්චකුක්කුච්චං පභියති, තදග්ගෙන පරිපුච්ඡකතාවිනයපකතඤ්ඤතාහිපි තං පභියතීති දට්ඨබ්බං. වුද්ධසෙවිතා ව වුද්ධසීලිතං ආවහතීති චෙතසො වුපසමකරත්තා උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස පභානකාරී වුත්තා, වුද්ධභාවං පන අනපෙක්ඛිත්වා විනයධරා කුක්කුච්චවිනොදකා කල්‍යාණමිත්තාති දට්ඨබ්බා. වික්ඛෙපො ව භික්ඛූනං යෙභුයොන කුක්කුච්චගෙනුකො භොතීති “කප්පියාකප්පියපරිපුච්ඡාබ්‍රහ්මඤ්ජා”තිආදිනා විනයනයෙනෙව පරිපුච්ඡකතාදයො නිද්දිට්ඨා. පභිනෙ උද්ධච්චකුක්කුච්චචෙති නිද්ධාරණෙ භූමිමං. කුක්කුච්චස්ස දොමනස්සසහගතත්තා අනාගාමීග්ගෙන ආයතිං අනුප්පාදො වුත්තො.

කුසලාකුසලා ධම්මාතිආදිසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. කාමං බාහුසච්චපරිපුච්ඡකතාහි අට්ඨවත්ථුකාපි විචිකිච්ඡා පභියති, තථාපි රතනත්තයවිචිකිච්ඡාමූලිකා සෙසවිචිකිච්ඡාති කත්වා වුත්තං “තීණි රතනානි ආරම්භා”තිආදි. විනයෙ පකතඤ්ඤතාය ව සති සික්ඛාය කම්බාය අසම්භවො ඵව, තථා රතනත්තයගුණාවබ්‍රාමෙ සති පුබ්බන්තාදිසු සංසයස්සාති ආහ – “විනයෙ”තිආදි. ඔකප්පතීයසද්ධා සද්ධෙය්‍යවත්ථුං අනුපවිසිත්වා විය අධිමුච්චනං, තඤ්ච තථා අධිමොක්ඛප්පාදනමෙව. සද්ධාය නින්තපොණපබ්භාරතා අධිමුත්ති. අරහත්තෙන කුටං ගණ්ඨි සත්තපි බ්‍රාහ්මකම්මෙ විත්ථාරෙත්වා දෙසනාය ඔසාපිතත්තා.

ආහාරසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පරියායසුත්තවණ්ණනා

233. සම්බහුලාති වුච්චන්ති සම්ඝසමඤ්ඤාය අභාවතො. තතො පරන්ති තිණ්ණං ජනානං උපරි සම්ඝො චතුරග්ගකරණියාදිසම්ඝකම්මවසෙන කම්මප්පත්තත්තා. පටිසිංසුති භාවිති පටිසනෙ භූතෙ විය කත්වා උපවාරෙන වුත්තන්ති ආහ – “පට්ටියා”ති. භාවිති හි භූතෙ විය උපවාරො. තෙනාහ – “තෙ පනා”තිආදි, තෙ පන භික්ඛූති අත්ථො. පුන තෙ පනාති තිත්ථියා තිත්ථියසාවකා ව.

ඉමස්මිං පඤ්ඤාපනෙති “පඤ්ච නිවරණෙ පභායා”තිආදිනායප්පවත්තෙ ඉමස්මිං පකාරෙ අත්ථපඤ්ඤාපනෙ. විසිස්සති අඤ්ඤමඤ්ඤතො පභිජ්ජතීති විසෙසො, හෙදො. ස්වායං ඉධ අන්තොගධාධිකභාවො අධිජ්ජෙතොති ආහ – “කො විසෙසොති කිං අධික”න්ති. අධිකං පයසනං පයුඤ්ජනන්ති අධිජ්ජයාසො, අධිකප්පයොගො. නානා කරියති ඵතෙනාති නානාකරණං, හෙදොති ආහ – “කිං නානත්ත”න්ති. දුතියපදෙති “අනුසාසනියා වා අනුසාසනි”න්ති ඵතස්මිං පදෙ. ඵසෙව නයොති යථා පට්ඨස්මිං පදෙ අත්ථයොජනා, ඵවං දුතියපදෙපි යොජෙතබ්බා.

තීණි යානානීති දෙවමාරබ්‍රහ්මට්ඨානානි තීණි “සදෙවකෙ ලොකෙ”තිආදිනා ලොකෙ පක්ඛිපිත්වා. “සස්සමණුබ්‍රාහ්මණියා පජාය සදෙවමනුස්සායා”ති ද්වෙ

යානානි. “පජායා”ති එත්ථ පක්ඛිපිත්වා ඉති පඤ්චහි පදෙහි. උද්දෙසන්ති උද්දිසිතබ්බතං. ගණනන්ති එකො කාමච්ඡන්දොති ගහෙනබ්බතං ගච්ඡති. අත්තනො හත්ථපාදාදීසුති නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං සමුදායං ආරබ්භ පටිසස්ස උප්පජ්ජනතො. අත්තනො බන්ධෙසු විමති “අහං නු බොස්මි”තිආදිනා.

කිඤ්චාපි සබ්බං වීරියං චෙතසිකමෙව, යං පන කායකම්මාධිට්ඨානාදිවසෙන මනසි කායිකපයොගසමුට්ඨාපනං වීරියං කායිකන්ති උද්ධපරියායන්ති තතො විසෙසෙත්වා චෙතසිකන්ති යථාධිප්පෙතදුතියතාදස්සනත්ථං. යදිපි යථාකප්පිතඉරියාපථසන්ධාරණවසෙන පවත්තමානං වීරියං කායස්ස තථාපවත්තස්ස පච්චයභූතන්ති න සක්කා වත්තුං, තථාපි න තාදිසො කායපයොගො, තදා පවත්තො නත්ථිති චුත්තං “කායපයොගං විනා උප්පන්තවීරිය”න්ති. සතිසම්බොජ්ඣකුසලසදිසො වානි ඉමිනා අප්ඤ්ඤානිකෙ සඬබ්බරෙ අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛනවසෙන පවත්තා අප්ඤ්ඤාත්තධම්මෙසු උපෙක්ඛාතිආදිනයං අනිදිසති.

“මිස්සකබොජ්ඣකුසලා කථිතා”ති වත්වා තමත්ථං විභාවෙතුං “එතෙසු”තිආදි චුත්තං. වච්ඡමන්තෙනපි අරියමග්ගං අධිගන්තුං සක්කාති කත්වා චුත්තං “මග්ගං අපත්තං කායිකවීරිය”න්ති. බොජ්ඣකුසලා න ලබ්භන්තිති නිප්පරියායබොජ්ඣකුසලා න ලබ්භන්ති. බොජ්ඣකුසලෙ උද්ධරන්ති පරියායතොති අධිප්පායො. සෙසාති බහිද්ධාධම්මෙසු සති-ධම්මවිචය-උපෙක්ඛා-චෙතසික-වීරිය-සවිතක්ක-සවිචාර-පීති-සමාධි ද්වෙ පස්සද්ධියො ව. අයං පන නයො පචුරප්පවත්තිවසෙන අට්ඨකථානයෙනෙව චුත්තො. ථෙරවාදවසෙන පන අවිතක්කඅවිචාරමත්තා පීතිසමාධිසම්බොජ්ඣකුසලා රූපාවචරාපි අත්ථිති තෙපි ගහෙත්වා දස මිස්සකාව භොන්තිති වත්තබ්බං සියාති.

පරියායසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අග්ගිසුත්තවණ්ණනා

234. ලොණුදුපනන්ති ලොණුඤ්ඤා දුපනඤ්ඤා ලොණුදුපනං. යොධකම්මන්ති යොධපුග්ගලෙන කත්තබ්බං කම්මං. මන්තකම්මන්ති රාජකිච්චමන්තනං. පටිහාරකම්මන්ති රඤ්ඤො සන්තිකං ආගතානං වචනං රඤ්ඤො නිවෙදෙත්වා තතො නෙසං පටිහරණකම්මං. තස්මාති සබ්බත්ථිකත්තා සතියා. එවං “සතිඤ්ච බ්වාහ”න්තිආදිකං අවොච. පුබ්බභාගවිපස්සනා බොජ්ඣකුසලාව කථිතා පග්ගහනිග්ගහවිනොදිතත්තා.

අග්ගිසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. මෙත්තාසහගතසුත්තවණ්ණනා

235. කීදිසා ගති නිබ්බන්ති එතිස්සාති කිංගතිකා, කිංනිට්ඨාති චුත්තං භොති. කීදිසි පරමා උත්තමා කොටි එතිස්සාති කිංපරමා. කීදිසං ඵලං ආනිසංසං උදයො

එතිස්සාති කිංචලා. සංසට්ඨං සම්පයුත්තන්ති ඉදං සහගත-සද්දස්ස
 අත්ථදස්සනමත්තං, ඉධ පන මෙත්තාකුමානං පාදකං කත්වා
 විපස්සනාපුබ්බහගබොජ්ඣාසිගා ව “මෙත්තාසහගතං
 සතිසම්බොජ්ඣාසිග”න්තිආදිනා වුත්තාති වෙදිතබ්බං. සබ්බත්ථාති සබ්බෙසු
 බොජ්ඣාසිගෙසු සබ්බෙසු ව බ්‍රහ්මවිහාරෙසු.

පටිකුලෙති විරජ්ජතිති පටිකුලං, අනිට්ඨං. න පටිකුලං අප්පටිකුලං, ඉට්ඨං.
 තෙනාහ “ඉට්ඨෙය වත්ථුස්මි”න්ති. එත්ථාති අප්පටිකුලවත්ථුස්මිං. එවන්ති
 පටිකුලසඤ්ඤී. සත්තෙ අප්පටිකුලෙ අසුභඵරණං, සඬබ්බාරෙ අප්පටිකුලෙ
 අනිච්චන්ති මනසිකාරං කරොන්තො. අසුභායාති අසුභසඤ්ඤාය. අනිච්චතො වා
 උපසංහරතීති අනිච්චන්ති මනසිකාරං පවත්තෙති. “එසෙව නයො”ති සඬබ්බෙපතො
 වුත්තමත්ථං විවරිතුං “අප්පටිකුලපටිකුලෙසු”තිආදි වුත්තං. ජලඬගුපෙක්ඛන්ති ඡසු
 ආරම්මණෙසු පභිනානුරොධස්ස උප්පත්තියා ජලඬගවත්තං උපෙක්ඛං.

මෙත්තායාති මෙත්තාභාවනාය. පටිකුලාදීසු වත්ථුසු ඉච්ඡිතවිහාරෙන විහරිතුං
 සමත්ථතා අරියානං එව, තත්ථ ව අරහතො එව ඉජ්ඣානතො අරිසිද්ධි නාම. තස්සා
 අරිසිද්ධියා ව දස්සිතත්තා දෙසනා විනිවට්ටෙනබ්බා පරියොසානෙනබ්බා සියා.
 අරහත්තං පාපුණිතුං න සක්කොති ඉන්ද්‍රියානං අපරිපක්කත්තා නිකන්තියා ව
 දුප්පරියාදානතො. අයං දෙසනාති “මෙත්තාසහගතං බොජ්ඣාසිගං
 භාවෙති”තිආදිනා අයං දෙසනා ආරද්ධා. යො හි මෙත්තාකුමානං පාදකං කත්වා
 සම්මසනං ආරහිත්වා අරහත්තං පාපුණිතුං අසක්කොන්තො පරිසුද්ධෙසු
 වණ්ණකසිණෙසු විමොක්ඛසඬබ්බාතං රූපාවචරජ්ඣානං නිබ්බත්තෙති, තං
 සන්ධායාහ භගවා – “සුභං බො පන විමොක්ඛං උපසම්පජ්ජ විහරති”ති.

සුභපරමන්ති සුභවිමොක්ඛපරමං. ඉධ ලොකෙ එව පඤ්ඤා අස්ස. තෙනාහ
 “ලොකියපඤ්ඤස්සාති අත්ථො”ති. අරහත්තපරමාව මෙත්තා අරහත්තමග්ගස්ස
 පාදකත්තා. කරුණාදීසුපි එසෙව නයොති කරුණාදිකුමානං පාදකං කත්වා සඬබ්බාරෙ
 සම්මසන්තො අරහත්තං පත්තුං සක්කොති, තස්ස අරහත්ථපරමා කරුණා හොති,
 එවං මුදිතාඋපෙක්ඛාසුපි වත්තබ්බන්ති ඉමමත්ථං අතිදිසති. පුන
 දෙසනාරම්භපයොජනං පන “ඉමිනා නයෙනා”ති හෙට්ඨා අතිදිට්ඨමෙව.

සුභපරමාදිතාති මෙත්තාකරුණාමුදිතාඋපෙක්ඛානං සුභපරමතා
 ආකාසානඤ්ඤායතනපරමතා, විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනපරමතා,
 ආකිඤ්චඤ්ඤායතනපරමතා. තස්ස තස්සාති සුභවිමොක්ඛස්ස හෙට්ඨා තිණ්ණං
 අරූපජ්ඣානානඤ්ච යථාක්කමං උපනිස්සයත්තා. අප්පටිකුලපරිවයාති
 ඉට්ඨාරම්මණෙ මනසිකාරබ්‍රුලිකාරා. අප්පකසිරෙනෙවාති සුබ්බෙනෙව. තත්ථාති
 විසුද්ධතාය ඉට්ඨෙයු වණ්ණකසිණෙසු. විත්තන්ති භාවනාමයවිත්තං පක්ඛන්දති
 අප්පනාවසෙන. තතො පරන්ති තතො සුභවිමොක්ඛතො පරං විමොක්ඛානං
 උපනිස්සයො නාම න හොති, මෙත්තාසහගතභාවො දට්ඨබ්බො.

සත්තදුක්ඛං සමනුපස්සන්තස්සාති දණ්ඨෙධන අභිභට්ඨපත්තරූපහෙතුං සත්තෙසු උප්පජ්ජනකදුක්ඛං ඤාණෙන විමංසන්තස්ස. තයිදං රූපනිමිත්තකං සත්තෙසු උප්පජ්ජනකං දුක්ඛං ඤාණෙන කරුණාවිහාරිස්ස විසෙසතො පක්ඛන්දනීති කත්වා චුත්තං “අප්පකසිරෙනෙව තත්ථ චිත්තං පක්ඛන්දනී”ති, න පන සබ්බසො අරූපෙ ආනිසංසදස්සනතො.

විඤ්ඤාණං සමනුපස්සන්තස්සාති ඉදං පාමොජ්ජගහණමුඛෙන තන්තිස්සයවිඤ්ඤාණස්ස ගහණං සම්භවතීති කත්වා චුත්තං.
විඤ්ඤාණග්ගහණපරිචිතන්ති චුත්තනයෙන විඤ්ඤාණග්ගහණෙ පරිචිතං.

උපෙක්ඛාවිහාරිස්සාති උපෙක්ඛාබ්‍රහ්මවිහාරං විහරතො. ආභොගාභාවතොති සුඛාදිවසෙන ආභුජනාභාවතො. සුඛ...පෙ.... සම්භවතොති සුඛදුක්ඛාති පරමත්ථකම්මග්ගහණෙ විමුක්තාසම්භවතො. අවිජ්ජමානග්ගහණදුක්ඛන්ති පරමත්ථතො අවිජ්ජමානසත්තපඤ්ඤාත්තිගහණපරිචිතං තස්ස තස්ස අභාවමත්තකස්ස ගහණම්පි දුක්ඛං කුසලම්පි හොති. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

මෙත්තාසහගතසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සඬ්ඛාරවසුත්තවණ්ණනා

236. පයමඤ්ඤෙවාති පුරෙතරංයෙව. අසජ්ඣායකතානං මන්තානං අප්පට්ඨානං පගෙව පයමංයෙව සිද්ධං, තත්ථ චත්තබ්බමෙව නත්ථිති අධිජ්ජායො. පරිශුට්ඨානං නාම අභිභවො ගහණන්ති ආහ – “කාමරාගපරිශුට්ඨිතෙනාති කාමරාගගහිතෙනා”ති. වික්ඛම්භෙති අපනෙතිති වික්ඛම්භනං, පටිපක්ඛතො නිස්සරති ඵතෙනාති නිස්සරණං, වික්ඛම්භනඤ්ච තං නිස්සරණඤ්චාති වික්ඛම්භනනිස්සරණං. තෙනාහ – “තත්ථා”තිආදි. සෙසපද්දවයෙපි ඵසෙව නයො. අත්තනා අරණියො පත්තබ්බො අත්තත්ථො, තථා පරත්ථො වෙදිතබ්බො.

“අනිච්චතො අනුපස්සන්තො නිච්චසඤ්ඤං පජ්හති”තිආදීසු බ්‍යාපාදාදීනං අනාගතත්තා අබ්‍යාපාදවාරෙ තදඬිගනිස්සරණං න ගහිතං. කිඤ්චාපි න ගහිතං, පටිසඬ්ඛානවසෙන පන තස්ස විනොදෙනබ්බතාය තදඬිගනිස්සරණම්පි ලබ්භතෙවාති සක්කා විඤ්ඤාතුං. ආලොකසඤ්ඤා උපචාරජ්ජත්තා, අප්පනාජ්ජත්තා වා, යො කොචි කසිණජ්ඣානාදිහෙදො සමථො. ධම්මවචන්ථානං උපචාරජ්ජනාජ්ජත්තවසෙන ගහෙතබ්බං.

කුටීතොති තත්තො. උස්මුදකජාතොති තස්සෙව කුටීතභාවස්ස උස්මුදකතං අවිචුණ්භතං පත්තො. තෙනාහ “උසුමජාතො”ති. තිලබ්ජකාදිහෙදෙනාති තිලබ්ජකකණ්ණිකකෙසරාදිහෙදෙන. සෙවාලෙන...පෙ.... පණකෙනාති උදකපිච්ඡිලෙන. අප්පසන්තො ආකුලතාය. අසන්තිසිත්තො කලලුප්පත්තියා. අනාලොකට්ඨානෙති ආලොකරහිතෙ යානෙ.

සඬිගාරවසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. අභයසුත්තවණ්ණනා

237. එකංසෙන භගවා නිවරණාති එකංසතො එව භගවා එතෙ ධම්මා නිවරණා විත්තෙ කුසලජ්ජවත්තියා නිවරණතො. කායකිලමථොති කායපරිස්සමො, සො පන අට්ඨුජ්ජත්තියා පච්චයත්තා “දරථො”ති චුත්තො. විත්තකිලමථො තජ්ජච්චයජානො දට්ඨබ්බො. තෙනාහ – “තස්ස කිරා”තිආදි. විත්තදරථොපි පටිජ්ජස්සමිහිති ආනෙත්වා සම්බන්ධො. මග්ගෙනෙවාති යථාධිගතෙන අරියමග්ගෙනෙව. අස්සාති අභයස්ස රාජකුමාරස්ස. එතං කායවිත්තදරථද්වයං.

අභයසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සාකච්ඡවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ආනාපානවග්ගො

1. අට්ඨිකමහජ්ජලසුත්තාදිවණ්ණනා

238. උජ්ජන්තසඤ්ඤාති සඤ්ඤාසීසෙන උපචාරජ්ඣානං වදති. තෙනාහ “තං පනෙත”න්තිආදි. ජච්චම්මමපි උපට්ඨාතීති ඉදං සවිඤ්ඤාණකං අවිඤ්ඤාණකමපි කායසාමඤ්ඤතො ගහෙත්වා චුත්තං. සති වා උපාදිසෙසෙති එත්ථ උපාදියති අත්තනො ආරම්මණං ගණ්හාතීති උපාදි, උපාදානං, එතස්ස එකදෙසෙ අජ්ජහීනෙ සතීති අත්ථො.

ආනාපානවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. නිරොධවග්ගො

1-10. අසුභසුත්තාදිවණ්ණනා

248-257. අනභිරතින්ති අනභිරමණං අනපෙක්ඛිතං. අච්චන්තනිරොධභූතෙ නිබ්බානෙ පවත්තසඤ්ඤා නිරොධසඤ්ඤා. තත්ථ සා මග්ගසහගතා ලොකුත්තරා, යා පන නිබ්බානෙ නින්තභාවෙන පවත්තා, උපසමානුස්සතිසහගතා ව, සා ලොකියාති ආහ – “නිරොධසඤ්ඤා මිස්සකා”ති. “තෙසං නවසු”තිආදි පමාදපාඨො. “එකාදසසු අජ්ජනා හොති, නව උපචාරජ්ඣානිකා”ති පාඨො ගහෙතබ්බො. වීසති කම්මට්ඨානාතීති ඉදමපි ඉධාගතනායො, න විසුද්ධිමග්ගාදීසු ආගතනායො. එත්ථ ව ආරම්මණාදීසු යථායොගං අජ්ජනං උපචාරං වා පාපුණ්ත්වා අරහත්තජ්ජත්තස්ස පුබ්බභාගභූතා විපස්සනාමග්ගබොජ්ඣාදිකා කථිතා.

නිරොධවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බොජ්ඣංගසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සතිපට්ඨානසංයුත්තං

1. අම්බපාලිවග්ගො

1. අම්බපාලිසුත්තවණ්ණනා

367. එකායන්වායන්ති සන්ධිවසෙන චුත්තං ඔ-කාරස්ස ව-කාරං අ-කාරස්ස දීඝං කත්වා. අයං කිර සංයුත්තාහිලාපො, තත්ථ අයන-සද්දො මග්ගපරියායො. න කෙවලං අයමෙව, අථ බො අඤ්ඤෙපි මග්ගපරියායාති පදුද්ධාරං කරොන්තො “මග්ගස්ස හී”තිආදිං වත්වා යදි මග්ගපරියායො ආයන-සද්දො, කස්මා පුන මග්ගොති චුත්තන්ති වොදනං සන්ධායාහ “තස්මා”තිආදි. තත්ථ එකමග්ගොති එකොව මග්ගො. න හි නිබ්බානගාමිමග්ගො අඤ්ඤො අත්ථිති. නනු සතිපට්ඨානං ඉධ මග්ගොති අධිප්පෙනං, තදඤ්ඤෙපි බහු මග්ගධම්මා අත්ථිති? සච්චං අත්ථි, තෙ පන සතිපට්ඨානග්ගහණෙනෙව ගහිතා තදවිනාභාවතො. තථා හි ඤාණවීරියාදයො නිද්දෙසෙ ගහිතා, උද්දෙසෙ සතියා එව ගහණං වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙනාති දට්ඨබ්බං, සතියා මග්ගභාවදස්සන්තස්ස උද්ධමාපට්ඨානොති ඉමිනා ඉමස්ස ද්වයභාවාභාවං විය අනිබ්බානගාමිභාවාභාවඤ්ඤා දස්සෙති. නිබ්බානගමනට්ඨෙය්‍යාති නිබ්බානං ගච්ඡති එතෙනාති නිබ්බානගමනං, සො එව අවිපරිතභාවනාය අත්ථො, තෙන නිබ්බානගමනට්ඨෙය්‍ය, නිබ්බානාධිගමූපායතායාති අත්ථො. මග්ගනීයට්ඨෙය්‍යාති ගවෙසිතබ්බතාය.

රාගාදීහීති “රාගො මලං, දොසො මලං, මොහො මල”න්ති (විහ. 924) එවං චුත්තෙහි රාගාදීහි මලෙහි. සා පනායං සංකිලිට්ඨවිත්තානං විසුද්ධි සිජ්ඣමානා යස්මා සොකාදීනං අනුප්පාදාය සංවත්තති, තස්මා චුත්තං “සොකපරිදෙවනං සමතික්කමායා”තිආදි. තත්ථ සොවනං ඤාතිබ්‍යසනාදිනිමිත්තං චෙතසො සන්තාපො අන්තොනිජ්ඣානං සොකො. ඤාතිබ්‍යසනාදිනිමිත්තමෙව සොකාධිකතාජනිතො “කහං එකපුත්තකා”තිආදිනා පරිදෙවනවසෙන වාචාවිජ්ජලාපො පරිදෙවනං පරිදෙවො. තස්ස ආයතිං අනුප්පජ්ජනං ඉධ සමතික්කමොති ආහ “පහානායා”ති. දුක්ඛදොමනස්සානන්ති එත්ථ චෙතසිකදුක්ඛතාය දොමනස්සස්සපි දුක්ඛසද්දෙනෙව ගහණෙ සිද්ධෙ සද්දෙන අනිවත්තනතො සාමඤ්ඤජොතනාය විසෙසවචනං සෙට්ඨන්ති “දොමනස්සාන”න්තෙව චුත්තං. චෙතසිකදොමනස්සස්සාති භූතකථනං දට්ඨබ්බං. ඤායති එතෙන යාථාවතො පටිච්ඡේක්ඛියති චතුසච්චන්ති ඤායො චූච්චති අරියමග්ගො. නනු අයම්පි මග්ගො, කිං මග්ගො එව මග්ගස්ස අධිගමාය හොතිති වොදනං සන්ධායාහ – “අයං හී”තිආදි. තණ්හාව කම්මකිලෙසවිපාකානං විනානට්ඨෙය්‍ය සංසිබ්බනට්ඨෙය්‍ය වානං. තෙන තණ්හාවානෙන විරහිතත්තා තස්ස අභාවාති අත්ථො. අත්තපච්චක්ඛායාති අත්තපච්චක්ඛන්තාය.

වශ්ණභාසනන්ති පසංසාවචනං. විසුද්ධිත්ති විසුජ්ඣනං කිලෙසජ්ජහානං.
උග්ගහෙතඛිබ්බන්ති එත්ථ වාචුග්ගතකරණං උග්ගහො. පරිවයකරණං
පරිපුච්ඡාමුලකත්තා තග්ගහණෙනෙව ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං.

න තතො හෙට්ඨාති ඉධ අධිජ්ජෙතකායාදීනං වෙදනාදිසභාවත්තාභාවා
කායවෙදනාවිත්තවිමුත්තස්ස තෙභුමකධම්මස්ස විසුං විපල්ලාසවත්ථන්තරභාවෙන
ගහිතත්තා ව හෙට්ඨා ගහණෙසු විපල්ලාසවත්ථුනං අනිට්ඨානං සන්ධාය චුත්තං.
පඤ්චමස්ස පන විපල්ලාසවත්ථුනො අභාවෙන “න උද්ධ”න්ති ආහ.
ආරම්මණවිභාගෙන හෙත්ථ සතිපට්ඨානවිභාගොති. තයො සතිපට්ඨානාති
සතිපට්ඨානසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරදස්සනං, න ඉධ පාළියං චුත්තස්ස
සතිපට්ඨානසද්දස්ස අත්ථදස්සනං. ආදීසු හීති එත්ථ ආදි-සද්දෙන “එස්සසමුදයා
වෙදනානං සමුදයො, නාමරූපසමුදයා විත්තස්ස සමුදයො, මනසිකාරසමුදයා
ධම්මානං සමුදයො”ති (සං. නි. 5.408) සතිපට්ඨානාති චුත්තානං සතිගොචරානං
පකාසකෙ සුත්තපදෙසෙ සඬිගණ්හාති. එවං පටිසම්භිදාමග්ගපාළියමිඨි
අවසෙසපාළිපදෙසදස්සනත්ථො ආදි-සද්දො දට්ඨබ්බො. සතියා පට්ඨානන්ති සතියා
පතිට්ඨාතඛිබ්බට්ඨානං.

අරියොති ආරකත්තාදිනා අරියං සම්මාසම්බුද්ධමාහ. එත්ථාති එතස්මිං
සලායතනවිභවිගසුත්තෙ (ම. නි. 3.311). තත්ථ හි –

“තයො සතිපට්ඨානා යදරියො...පෙ.... මරහතීති ඉති බො පනෙනං
චුත්තං, කිඤ්චෙනං පටිච්ච චුත්තං. ඉධ, භික්ඛවෙ, සත්ථා සාවකානං ධම්මං
දෙසෙති අනුකම්පකො භිතෙසී අනුකම්පං උපාදාය – ‘ඉදං වො භිතාය ඉදං
වො සුඛායා’ති. තස්ස සාවකා න සුස්සුසන්ති, න සොනං ඔදහන්ති, න අඤ්ඤා
චිත්තං උපට්ඨපෙන්නි, වොක්කම්ම ව සත්ථුසාසනා චත්තන්ති. තත්ථ,
භික්ඛවෙ, තථාගතො න වෙච අනත්තමනො හොති, න ච අනත්තමනතං
පටිසංවෙදෙති, අනවස්සුතො ච විහරති සතො සම්පජානො. ඉදං, භික්ඛවෙ,
පයමං සතිපට්ඨානං. යදරියො සෙවති...පෙ... මරහති. පුන වපරං, භික්ඛවෙ,
සත්ථා ...පෙ.... ඉදං වො සුඛායාති. තස්ස එකච්චෙ සාවකා න
සුස්සුසන්ති...පෙ.... එකච්චෙ සාවකා සුස්සුසන්ති...පෙ.... න ච වොක්කම්ම
සත්ථුසාසනා චත්තන්ති. තත්ථ, භික්ඛවෙ, තථාගතො න වෙච අනත්තමනො
හොති, න ච අනත්තමනතං පටිසංවෙදෙති, න වෙච අත්තමනො හොති, න ච
අත්තමනතං පටිසංවෙදෙති. අනත්තමනතඤ්ච අත්තමනතඤ්ච තදුහයං
අභිනිවජ්ජෙත්වා උපෙක්ඛකො විහරති සතො සම්පජානො. ඉදං, භික්ඛවෙ,
දුතියං සතිපට්ඨානං...පෙ.... මරහති. පුන වපරං, භික්ඛවෙ,...පෙ....
සුඛායාති, තස්ස සාවකා සුස්සුසන්ති...පෙ.... චත්තන්ති. තත්ථ, භික්ඛවෙ,
තථාගතො අත්තමනො වෙච හොති, අත්තමනතඤ්ච පටිසංවෙදෙති,
අනවස්සුතො ච විහරති සතො සම්පජානො. ඉදං, භික්ඛවෙ, තතියං
සතිපට්ඨාන”න්ති –

එවං පටිසානුනායෙහි අනවස්ථුතතා නිව්වං උපට්ඨිතස්සතිතාය
 තදුභයවිතිවත්තතා “සතිපට්ඨාන”න්ති වුත්තා. බුද්ධානංයෙව හි නිව්වං
 උපට්ඨිතස්සතිතා හොති ආවෙණිකධම්මභාවතො, න පච්චෙකබුද්ධාදීනං. ප-සද්දො
 ආරම්භං ජොතෙති, ආරම්භො ච පවත්තීති කත්වා ආහ “පවත්තයිතබ්බතොති
 අත්ථො”ති. සතිසා කරණභූතාය පට්ඨානං පට්ඨපෙනබ්බං සතිපට්ඨානං. අන-සද්දො
 හි බහුලවචනෙන කම්මත්ථොපි හොතීති.

තථාස්ස කත්තුඅත්ථොපි ලබ්භතීති “පතිට්ඨාතීති පට්ඨාන”න්ති වුත්තං.
 උපට්ඨාතීති එත්ථ උප-සද්දො භුසත්ථවිසිට්ඨං පක්ඛන්දනං දීපෙතීති
 “ඔක්කන්දිත්වා පක්ඛන්දිත්වා පවත්තතීති අත්ථො”ති වුත්තං. පුන භාවත්ථං
 සතිසද්දං පට්ඨානසද්දඤ්ච වණ්ණෙත්තො “අථ වා”තිආදිමාහ. තෙන
 පුරිමචිකප්පෙ සති-සද්දො පට්ඨාන-සද්දො ච කත්තුඅත්ථොති විඤ්ඤායති.
 සරණට්ඨෙතාති චිරකතස්ස චිරභාසිතස්ස ච අනුස්සරණට්ඨෙත. ඉදන්ති යං
 “සතියෙව සතිපට්ඨාන”න්ති වුත්තං, ඉදං ඉධ ඉමස්මිං සුත්තපදෙසෙ අධිප්පෙනං.

යදි එවන්ති යදි සති එව සතිපට්ඨානං, සති නාම එකො ධම්මො, එවං සන්තෙ
 කස්මා සතිපට්ඨානාති බහුවචනන්ති ආහ “සතීනං බහුත්තා”තිආදි. යදි බහුකා තා
 සතියො, අථ කස්මා මග්ගොති එකවචනන්ති යොජනා. මග්ගනට්ඨෙතාති
 නියානට්ඨෙත. නියානිකො හි මග්ගධම්මො, තෙනෙව නියානිකභාවෙන
 එකත්තුපගතො එකන්තතො නිබ්බානං ගච්ඡති, අත්ථිකෙහි ච තදත්ථං මග්ගියතීති
 ආහ “වුත්තඤ්ඤෙත”න්තිආදි. තත්ථ වතස්සොපි චෙතාති කායානුපස්සනාදිවසෙන
 චතුබ්බිධාපි ච එතා සතියො. අපරභාගෙති අරියමග්ගක්ඛණේ. කිව්වං සාධයමානාති
 පුබ්බභාගෙ කායාදීසු ආරම්මණෙසු සුභසඤ්ඤාදිවිධමනවසෙන විසුං විසුං
 පවත්තිත්වා මග්ගක්ඛණේ සකිංයෙව තත්ථ චතුබ්බිධස්සපි විපල්ලාසස්ස
 සමුච්ඡෙදවසෙන පහානකිව්වං සාධයමානා ආරම්මණකරණවසෙන නිබ්බානං
 ගච්ඡන්ති, තමෙවස්ස චතුකිව්වසාධනතං උපාදාය බහුවචනනිද්දෙසො, තථාපි
 අත්ථතො හෙදාභාවතො මග්ගොති එකවචනෙන වුච්චති. තෙනාහ – “තස්මා
 වතස්සොපි එකො මග්ගොති වුත්තා”ති.

කට්ඨකමාසපුච්ඡා ඉතරාසං පුච්ඡානං ඉධ අසම්භවතො නිද්දෙසාදිවසෙන
 දෙසෙතුකාමතාය ච තථා වුත්තන්තා. “අයඤ්චෙව කායො බහිද්ධා ච
 නාමරූප”න්තිආදීසු (ම. නි. 1.271, 287, 297; පාරා. 11) බන්ධපඤ්චකං, “සුබඤ්ච
 කායෙන පටිසංවෙදෙතී”තිආදීසු වෙදනාදයො තයො අරූපක්ඛන්ධා, “යා තස්මිං
 සමයෙ කායස්ස පස්සද්ධි පටිප්පස්සද්ධි”තිආදීසු (ධ. ස. 40) වෙදනාදයො තයො
 චෙතසිකා බන්ධා “කායො”ති වුච්චන්ති, තතො විසෙසනත්ථං “කායෙති
 රූපකායෙ”ති ආහ. කායානුපස්සිති එත්ථ තස්සිලත්ථං දස්සෙත්තො “කායං
 අනුපස්සනසිලො”ති ආහ. අනිව්වතො අනුපස්සතීති චතුසමුට්ඨානිකකායං
 “අනිව්ව”න්ති අනුපස්සති, එවං පස්සන්තො එව වස්ස අනිව්වාකාරම්පි අනුපස්සතීති
 වුච්චති, තථාභූතස්ස වස්ස නිව්වගාහස්ස විසෙසොපි න හොතීති වුත්තං “නො
 නිව්වතො”ති. තථා හෙස “නිව්වසඤ්ඤං පජ්ඣති”ති (පටි. ම. 1.28) වුත්තො. එත්ථ

ව අනිච්චතො එව අනුපස්සනීති එවකාරො ලුත්තනිද්දිට්ඨොති තෙන නිවත්තිතමත්ථං දස්සෙතුං “නො නිච්චතො”ති වුත්තං. න චෙත්ථ දුක්ඛානුපස්සනාදිනිවත්තනමාසඬකිතබ්බං පටියොගිනිවත්තනපරත්තා එව-කාරස්ස, උපරි දෙසනාආරුළුහත්තා ව තාසං. දුක්ඛතො අනුපස්සනීතිආදීසුපි එසෙව නයො. අයං පන විසෙසො – අනිච්චස්ස දුක්ඛත්තා තමෙව කායං දුක්ඛතො අනුපස්සති, දුක්ඛස්ස අනත්තත්තා අනත්තතො අනුපස්සති.

යස්මා පන යං අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා, න තං අභිනන්දිතබ්බං, යඤ්ච න අභිනන්දිතබ්බං, න තත්ථ රජ්ජිතබ්බං, තස්මා වුත්තං “අනිච්චතො අනුපස්සති, නො නිච්චතො, දුක්ඛතො අනුපස්සති, නො සුඛතො, අනත්තතො අනුපස්සති, නො අත්තතො, නිබ්බන්දති, නො නන්දති, විරජ්ජති, නො රජ්ජති”ති. සො එවං අරජ්ජන්තො රාගං නිරොධෙති, නො සමුදෙති, සමුදයං න කරොතීති අත්ථො. එවං පටිපන්නො ව පටිනිස්සජ්ජති, නො ආදියති. අයඤ්ථි අනිච්චාදිඅනුපස්සනා තදබ්ගවසෙන සද්ධිං කායතන්තිස්සයඛන්ධාභිසඬාරෙහි කිලෙසානං පරිච්චජනතො සඬබ්ගදොසදස්සනෙන තබ්බිපරිතෙ නිබ්බානෙ තත්තින්තතාය පක්ඛන්දනතො “පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගො චෙව පක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගො වා”ති වුවවති. තස්මා තාය සමන්තාගතො භික්ඛු වුත්තනයෙන කිලෙසෙ ව පරිච්චජති, නිබ්බානෙ ව පක්ඛන්දති, තථාභූතො ව පරිච්චජනවසෙන කිලෙසෙ න ආදියති, නාපි අදොසදස්සිතාවසෙන සඬබ්ගාරම්මණං. තෙන වුත්තං “පටිනිස්සජ්ජති, නො ආදියති”ති. ඉදානි නිස්සිතාහි අනුපස්සනාහි යෙසං ධම්මානං පහානං හොති, තං දස්සෙතුං “අනිච්චතො අනුපස්සන්තො නිච්චසඤ්ඤං පජහති”තිආදි වුත්තං. තත්ථ නිච්චසඤ්ඤන්ති සඬබ්ගා නිච්චාති එවං පවත්තං විපරිතසඤ්ඤං. දිට්ඨිවිත්තවිපල්ලාසපහානමුඛෙනෙව සඤ්ඤාවිපල්ලාසජ්ජහානන්ති සඤ්ඤාගහණං, සඤ්ඤාසීසෙන වා තෙසම්පි ගහණං දට්ඨබ්බං. නන්දිත්ති සජ්ජිතිකතණ්හං. සෙසං වුත්තනයමෙව.

විහරතීති ඉමිනා කායානුපස්සනාසමඬගිතො ඉරියාපථවිහාරො වුත්තොති ආහ – “ඉරියතී”ති, ඉරියාපථං පවත්තෙතීති අත්ථො. ආරම්මණකරණවසෙන අභිබ්බාපනතො “තිසු භවෙසු”ති වුත්තං, උජ්ජජනවසෙන පන කිලෙසා පරිත්තභූමකා එවාති. යදිපි කිලෙසානං පහානං ආතාපනන්ති තං සම්මාදිට්ඨිආදිනම්පි අත්ථෙව, ආතප්ප-සද්දොවිය පන ආතාප-සද්දොපි වීරියෙ එව නිරුළුහොති වුත්තං “වීරියස්සෙතං නාම”න්ති. අථ වා පටිපක්ඛජ්ජහානෙ සම්පයුත්තධම්මානං අබ්භුස්සහනවසෙන පවත්තමානස්ස වීරියස්ස සාතිසයං තදාතාපනන්ති වීරියමෙව තථා වුවවති, න අඤ්ඤෙ ධම්මා.

ආතාපීති වායමිකාරො පසංසාය, අතිසයස්ස වා දීපකොති ආතාපීගහණෙන සම්මථජ්ජධානසමඬගිතං දස්සෙති. සම්මා සමන්තතො සාමඤ්ච පජානන්තො සම්පජානො, අසම්මිස්සතො වචන්ථානෙ අඤ්ඤධම්මානුපස්සිතාභාවෙන සම්මා අවිපරිතං, සබ්බාකාරපජානනෙන සමන්තතො, උපරුපරි විසෙසාවහභාවෙන පවත්තියා සාමං පජානන්තොති අත්ථො. යදි පඤ්ඤාය අනුපස්සති, කථං

සතිපට්ඨානතාති ආහ “න හී” තිආදි. තස්මා සතියා ලද්ධුපකාරාය එව පඤ්ඤාය එත්ථ යථාචුත්තෙ කායෙ කම්මට්ඨානිකො භික්ඛු අනුපස්සකො, තස්මා “කායානුපස්සී” ති වුවවති. අන්තොසඬ්ඛෙපො අන්තොලීනතා, කොසජ්ජන්ති අත්ථො. උපායපරිග්ගහොති එත්ථ සීලවිසොධනාදි ගණනාදි උග්ගහකොසල්ලාදි ව උපායො, තඬ්ඬිපරියායතො අනුපායො වෙදිතඬ්ඛො. යස්මා ව උපට්ඨිතස්සති යථාචුත්තං උපායං න පරිච්ඡති, අනුපායඤ්ච න උපාදියති, තස්මා චුත්තං “මුට්ඨස්සති...පෙ.... අසමත්ථො හොති” ති. තෙනාති උපායානුපායානං පරිග්ගහපරිච්ඡන්තෙසු අපරිච්චාගාපරිග්ගහෙසු ව අසමත්ථභාවෙන. අස්ස යොගිතො.

යස්මා සතියෙවෙත්ථ සතිපට්ඨානං චුත්තා, තස්මාස්ස සම්පයුත්තධම්මා විරියාදයො අඬගන්ති ආහ – “සම්පයොගඬ්ඛඤ්චස්ස දස්සෙත්වා” ති. අඬග-සද්දො වෙත්ථ කාරණපරියායො දට්ඨඬ්ඛො. සතිග්ගහණෙනෙවෙත්ථ සම්මාසමාධිස්සපි ගහණං දට්ඨඬ්ඛං තස්සා සමාධික්ඛන්ධෙ සඬගහිත්තා. යස්මා වා සතිසීසෙනායං දෙසනා. න හී කෙවලාය සතියා කිලෙසජ්ජහානං සම්භවති, නිඬ්ඛානාධිගමො වා, නාපි කෙවලා සති පවත්නති, තස්මාස්ස ඤානදෙසනායං සවිතක්කාදිවචනස්ස විය සම්පයොගඬ්ඛදස්සනතාති අඬග-සද්දස්ස අවයවපරියායතා දට්ඨඬ්ඛා. පහානඬ්ඛන්ති “විචිවෙව කාමෙහී” තිආදීසු විය පහාතඬ්ඛඬ්ඛං දස්සෙතුං. යස්මා එත්ථ පුඬ්ඛභාගමග්ගො අධිජ්ජෙතො, න ලොකුත්තරමග්ගො, තස්මා පුඬ්ඛභාගියමෙව විනයං දස්සෙත්තො “තදඬ්ඛවිනයෙන වා වික්ඛම්භනවිනයෙන වා” ති ආහ. අස්සාති යොගිතො. තෙසං ධම්මානන්ති වෙදනාදිධම්මානං. තෙසඤ්ඤි තත්ථ අනාධිජ්ජෙතත්තා “අත්ථුද්ධාරනයෙනෙතං චුත්ත” ති ආහ. යං පනාති විහඬ්ඛගෙ, විහඬ්ඛපකරණෙති අධිජ්ජායො. එත්ථාති “ලොකෙ” ති එතස්මිං පදෙ, තා ව ලොකියා එව අනුපස්සනා නාම සම්මසනන්ති කත්වා.

දුක්ඛතොති විපරිණාමසඬ්ඛාරදුක්ඛතාහි දුක්ඛසභාවතො, දුක්ඛාති අනුපස්සිතඬ්ඛාති අත්ථො. සෙසපද්දවයෙපි එසෙව නයො. යො සුඛං දුක්ඛතො අද්දාති යො භික්ඛු සුඛං වෙදනං විපරිණාමදුක්ඛතාය දුක්ඛන්ති පඤ්ඤාවක්ඛුනා අද්දක්ඛි. දුක්ඛමද්දක්ඛි සල්ලතොති දුක්ඛවෙදනං පිළාජනනතො අන්තොතුදනතො දුන්නිහරණතො ව සල්ලන්ති අද්දක්ඛි පස්සි. අදුක්ඛමසුඛන්ති උපෙක්ඛාවෙදනං. සන්තන්ති සුඛදුක්ඛානං විය අනොළාරිකතාය පච්චයවසෙන වූපසන්තසභාවත්තා ව සන්තං. අනිච්චතොති හුත්වා අභාවතො උදයඬ්ඛයවන්තතො තාවකාලිකතො නිච්චපටික්ඛෙපතො ව අනිච්චන්ති යො අද්දක්ඛි. ස වෙ සම්මද්දසො භික්ඛුති සො භික්ඛු එකංසෙන, පරිඛාත්තං වා වෙදනාය සම්මා පස්සනකොති අත්ථො.

දුක්ඛාතිපීති සඬ්ඛාරදුක්ඛතාය දුක්ඛා ඉතිපි. සඬ්ඛං තං වෙදයිතං දුක්ඛස්මිං අන්තොගධං පරියාපන්නන්ති වදාමි සඬ්ඛාරදුක්ඛන්ති වත්තඬ්ඛතො. සුඛදුක්ඛතොපි වාති සුඛාදීනං ධීතිවිපරිණාමඤ්ඤාණසුඛතාය ව විපරිණාමට්ඨිතිඅඤ්ඤාණදුක්ඛතාය ව චුත්තත්තා තිස්සොපි සුඛතො තිස්සොපි ව දුක්ඛතො අනුපස්සිතඬ්ඛාති අත්ථො. සන්ත අනුපස්සනා හෙට්ඨා පකාසිතා එව.

ආරම්භය...පෙ.... හෙදානන්ති රූපාදිආරම්භනානන්තස්ස
 නීලාදිතබ්‍රහ්මදස්ස, ඡන්දාදිඅධිපතිනානන්තස්ස හීනාදිතබ්‍රහ්මදස්ස,
 ඤාණඤානාදිසහජානනානන්තස්ස සසඬ්ඛාරිකාසඬ්ඛාරික-සවිතක්ක-
 සවිචාරාදිතබ්‍රහ්මදස්ස, කාමාවචරාදිභූමිනානන්තස්ස,
 උක්කට්ඨමජ්ඣිමාදිතබ්‍රහ්මදස්ස, කුසලාදිකම්මනානන්තස්ස,
 දෙවගතිසංවත්තනියනාදිතබ්‍රහ්මදස්ස, කණ්හසුක්කවිපාකනානන්තස්ස,
 දිට්ඨධම්මවෙදනියනාදිතබ්‍රහ්මදස්ස, පරිත්තභූමකාදිකිරියානානන්තස්ස,
 තිහෙතුකාදිතබ්‍රහ්මදස්ස වසෙන අනුපස්සිතබ්බන්ති යොජනා. ආදි-සද්දෙන
 සවත්ථුකාවත්ථුකාදිනානන්තස්ස පුග්ගලත්තයසාධාරණාදිතබ්‍රහ්මදස්ස ව සඬ්ගහො
 දට්ඨබ්බො. සරාගාදීනන්ති මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ (දී. නි. 2.381; ම. නි. 1.114)
 ආගතානං සරාගච්ඡරාගාදිහෙදානං. සලක්ඛණ-සාමඤ්ඤලක්ඛණානන්ති
 චූසනාදිතංතංසලක්ඛණානඤ්ඤවෙව අනිච්චතාදිසාමඤ්ඤලක්ඛණානඤ්ඤ වසෙනාති
 යොජනා.

සුඤ්ඤතධම්මස්සාති අනන්තතාසඬ්ඛාතසුඤ්ඤතසභාවස්ස. “සලක්ඛණ-
 සාමඤ්ඤලක්ඛණාන”න්ති හි ඉමිනා යො ඉතො බාහිරකෙහි
 සාමිනිවාසිකාරකවෙදකඅධිට්ඨායකභාවෙන පරිකප්පිතො අත්තා, තස්ස සඬ්ඛාරෙසු
 නිච්චතා සුඛතා විය කත්ථවිපි අභාවො විභාවිතො. නත්ථි එතෙසං අත්තාති අනන්තා,
 යස්මා පන සඬ්ඛාරෙසු එකධම්මොපි අත්තා න භොති, තස්මා තෙ න අත්තාතිපි
 අනන්තාති අයං තෙසං සුඤ්ඤතධම්මො. තස්ස සුඤ්ඤතධම්මස්ස, යං විභාවෙතුං
 අභිධම්මෙ (ධ. ස. 121) “තස්මිං බො පන සමයෙ ධම්මා භොන්ති”තිආදිනා
 සුඤ්ඤතචාරදෙසනා චුත්තා. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව.

අම්බපාලිසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සතිසුත්තවණ්ණනා

368. සරතීති සතො. අයං පන න යාය කායවි සතියා සතො, අථ බො ඵදිසායාති
 දස්සෙන්නො “කායාදිඅනුපස්සනාසතියා”ති ආහ. චතුසම්පජ්ඤපඤ්ඤායාති
 චතුබ්බිධසම්පජ්ඤපඤ්ඤාය, අභික්කමනං අභික්කන්තන්ති ආහ – “අභික්කන්තං
 චූච්චති ගමන”න්ති. තථා පටික්කමනං පටික්කන්තන්ති චුත්තං – “පටික්කන්තං
 නිවත්තන”න්ති. නිවත්තනඤ්ඤව නිවත්තිමත්තං, නිවත්තිත්වා පන ගමනං
 ගමනමෙව. කායං අභිහරන්තො අභිගමනවසෙන කායං නාමෙන්නො.
 යානනිසජ්ජාසයනෙසු යො ගමනාදිවිධිනා කායස්ස පුරතො අභිභාරො, සො
 අභික්කමො, පච්ඡතො අපහරණං පටික්කමොති දස්සෙන්නො
 “යානෙපි”තිආදිමාහ. ආසනස්සාති පීඨකාදිආසනස්ස. පුරිමඅඬ්ගාහිමුඛොති
 අට්ඨකාදිපුරිමාවයවාහිමුඛො. සංසරන්තොති සංසප්පන්තො. පච්චාසංසරන්තොති
 පටිආසප්පන්තො. එසෙව නයොති ඉමිනා සරීරස්සෙව
 අභිමුඛසංසප්පනපටිආසප්පනාති නිදස්සෙති.

සම්මා පජානනං සම්පජානං. තෙන අත්තනා කාතබ්බකිව්වස්ස කරණසීලො සම්පජානකාරීති ආභ - “සම්පජ්ඤ්ඤාන සබ්බකිව්වකාරී”ති. සම්පජානමෙව හි සම්පජ්ඤ්ඤං. සම්පජ්ඤ්ඤස්සෙව වා කාරීති සම්පජ්ඤ්ඤස්සෙව කරණසීලො. සම්පජ්ඤ්ඤං කරොතෙවාති අභික්කන්තාදීසු අසම්මොහං උප්පාදෙති එව, සම්පජානස්සෙව වා කාරො එතස්ස අත්ථීති සම්පජානකාරී.

ධම්මතො වඩ්ඪිතසඬ්ඛාතෙන සහ අත්ථෙත වත්තතිති සාත්ථකං, අභික්කන්තාදි, සාත්ථකස්ස සම්පජානනං සාත්ථකසම්පජ්ඤ්ඤං. සප්පායස්ස අත්තනො උපකාරාවහස්ස හිතස්ස සම්පජානනං සප්පායසම්පජ්ඤ්ඤං. අභික්කමාදීසු හික්ඛාවාරගොවරෙ, අඤ්ඤත්ථාපි ව පවත්තෙසු අවිජ්ඣතෙ කම්මට්ඨානසඬ්ඛාතෙ ගොවරෙ සම්පජ්ඤ්ඤං ගොවරසම්පජ්ඤ්ඤං. අභික්කමාදීසු අසම්මුය්හනමෙව සම්පජ්ඤ්ඤං අසම්මොහසම්පජ්ඤ්ඤං. පරිග්ගණ්හිත්වාති තුලයිත්වා තීරන්වා, පටිසඬ්ඛායාති අත්ථො. සඬ්ඝදස්සනෙනෙව උපොසථපවාරණාදිඅත්ථං ගමනං සඬ්ගහිතං. අසුභදස්සනාදීති ආදි-සද්දෙන කසිණපරිකම්මාදීනං සඬ්ගහො දට්ඨබ්බො. සඬ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විවරිතුං “වෙනියං දිස්වාපි හී”තිආදි වුත්තං. අරහත්තං පාපුණාතීති උක්කට්ඨනීද්දෙසො එසො. සමථවිපස්සනුප්පාදනම්පි හි හික්ඛුනො වුද්ධි එව. දක්ඛිණද්වාරෙති වෙනියඬ්ගණස්ස දක්ඛිණද්වාරෙ, තථා පච්ඡිමද්වාරෙතිආදීසු. අභයවාපි පාළියන්ති අභයවාපියා පුරත්ථිමතිරෙ.

බුද්ධවංස-අරියවංස-වෙනියවංස-දීපවංසාදිවංසකථනතො මහාඅරියවංසභාණකො ථෙරො. පඤ්ඤායනට්ඨානෙති වෙනියස්ස පඤ්ඤායනට්ඨානෙ. එකපද්දධාරෙති පද්දධාරපතිට්ඨානපරිවත්තනං අකත්වා එකස්මිංයෙව අවට්ඨානෙ. කෙවීති අභයගිරිවාසිනො.

තස්මිං පනාති සාත්ථකසම්පජ්ඤ්ඤවසෙන පරිග්ගහිතඅත්ථෙපි ගමනෙ. අත්ථො නාම ධම්මතො වඩ්ඪිති යං සාත්ථකත්ති අධිප්පෙනං ගමනං, තං සප්පායමෙවාති සියා කස්සචි ආසඬ්ඛාති තන්තිවත්තනත්ථං “වෙනියදස්සනං තාවා”තිආදි ආරද්ධං. විත්තකම්මරූපකාති වියාති විත්තකම්මකතා පටිමායො විය, යන්තපයොගෙන වා විවිත්තකම්මා පටිමාය සදිසා යන්තරූපකා විය. අසමපෙක්ඛනං ගෙහස්සිතඅඤ්ඤාණුපෙක්ඛාවසෙන ආරම්මණෙ අයොනියො ඔලොකනාදි. යං සන්ධාය වුත්තං “වක්ඛුනා රූපං දිස්වා උප්පජ්ජති උපෙක්ඛා බාලස්ස මුළුභස්ස පුපුඡ්ජනස්සා”තිආදි (ම. නි. 3.308). හත්ථිආදිසම්මද්දෙන ජීවිතන්තරායො. විසභාගරූපදස්සනාදිනා බ්‍රහ්මවරියන්තරායො.

පබ්බජිතදිවසතො පට්ඨාය හික්ඛුනං අනුවත්තනකථා ආවිණ්ණා, අනනුවත්තනකථා පන තස්සා අපරා දුතියා නාම භොතීති ආභ - “ද්වෙ කථා නාම න කථිතපුබ්බා”ති. එවන්ති ඉමිනා “සවෙ පනා”තිආදිකං සබ්බම්පි වුත්තාකාරං පච්චාමසති, න “පුරිසස්ස මාතුගාමාසුභ”න්තිආදිකං වුච්චමානං.

යොගකම්මස්ස පවත්තිට්ඨානතාය භාවනාය ආරම්භං කම්මට්ඨානං වුවිච්ඡිති ආහ “කම්මට්ඨානසඬ්ඛානං ගොචර” න්ති. උග්ගහෙත්වාති යථා උග්ගහනිමිත්තං උප්පජ්ජති, එවං උග්ගහකොසල්ලස්ස සම්පාදනවසෙන උග්ගහෙත්වා.

හරතීති කම්මට්ඨානං පවත්තෙති, යාව පිණ්ඩපාතපටික්කමා අනුයුඤ්ජතීති අත්ථො. න පච්චාහරතීති ආහාරූපභොගතො යාව දිවාට්ඨානුපසඬ්ඛිකමනා කම්මට්ඨානං න පටිනෙති. සමාදාය වත්තති සම්මා ආදිශිත්වා තෙසං වත්තානං පරිපූරණවසෙන වත්තති. සරීරපරිකම්මන්ති මුඛධොවනාදිසරීරපටිජග්ගනං. ද්වෙ තයො පල්ලඬ්ඛෙති ද්වෙ තයො නිසජ්ජාචාරෙ ද්වෙ තිණි උණ්භාසනානි. තෙනාහ – “උසුමං ගාභාපෙන්තො” ති. කම්මට්ඨානසීසෙනෙවාති කම්මට්ඨානමුඛෙනෙව කම්මට්ඨානං අවිජහන්තො එව. තෙන “පත්තොපි අවෙනතො” තිආදිනා පවත්තෙතඛිකම්මට්ඨානං, යථාපරිහරියමානං වා කම්මට්ඨානං අවිජහිත්වාති දස්සෙති. තථෙවාති තික්ඛන්තුමෙව. පරිභොගවෙතියතො සරීරවෙතියං ගරුතරන්ති කත්වා “වෙතියං වන්දිත්වා” ති වෙතියවන්දනාය පයමං කරණියතා වුත්තා. තථා හි අට්ඨකථායං – “වෙතියං බාධයමානා බොධිසාබා හරිතඛිබා” ති වුත්තා. බුද්ධගුණානුස්සරණවසෙනෙව බොධිඤ්ච පණිපාතකරණන්ති ආහ – “බුද්ධස්ස භගවතො සම්මුඛා විය නිපච්චකාරං දස්සෙත්වා” ති. ගාමසමීපෙති ගාමස්ස උපචාරට්ඨානෙන.

ජනසඬ්ඛගණන්ථන්ති “මයි අකථෙත්තෙ එතෙසං කො කථෙස්සති” ති ධම්මානුග්ගහෙන ජනසඬ්ඛගණන්ථං. තස්මාති යස්මා “ධම්මකථා නාම කථෙතඛිබා එවා” ති අට්ඨකථාවරියා වදන්ති, යස්මා ව ධම්මකථා කම්මට්ඨානවිනිමුත්තා නාම නත්ථි, තස්මා. කම්මට්ඨානසීසෙනෙවාති අත්තනා පරිහරියමානං කම්මට්ඨානං අවිජහන්තො තදනුගුණංයෙව ධම්මකථං කථෙත්වා. අනුමොදනං කත්වාති එත්ථාපි “කම්මට්ඨානසීසෙනෙවා” ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතඛිබං. සම්පත්තපරිච්ඡේදෙනෙවාති පරිච්ඡො අපරිච්ඡොතිආදිවිභාගං අකත්වා සම්පත්තකොටියා එව, සමාගමමත්තෙනෙවාති අත්ථො. භයෙති පරචක්කාදිභයෙ.

කම්මජතෙජොති ගහණිං සන්ධායාහ. කම්මට්ඨානවීථිං නාරොහති බුදාපරිස්සමෙන කිලන්තකායත්තා සමාධානාභාවතො. අවසෙසට්ඨානෙති යාගුයා අග්ගහිතට්ඨානෙන. පොඬ්ඛානුපොඬ්ඛන්ති කම්මට්ඨානුපට්ඨානස්ස අවිච්ඡේද-දස්සනමෙතං, යථා පොඬ්ඛානුපොඬ්ඛං පවත්තාය සරපටිපාටියා අනවිච්ඡේදො, එවමෙතස්සපි කම්මට්ඨානුපට්ඨානස්සාති වුත්තං හොති.

නික්ඛිත්තධුරො භාවනානුයොගෙ. වත්තපටිපත්තියා අපූරණෙන සඛිබවත්තානි භින්දිත්වා. කාමෙ අවිතරාගො හොති. කායෙ අවිතරාගො. රූපෙ අවිතරාගො. යාවදත්ථං උදරාවදෙහං භුඤ්ජිත්වා සෙය්‍යාසුඛං පස්සසුඛං මිද්ධසුඛං අනුයුත්තො විහරති. අඤ්ඤතරං දෙවනිකායං පණ්ඩාය බරහ්මවරියං වරති” ති (දී. නි. 3.320; ම. නි. 1.186) එවං වුත්තං පඤ්චවිධවෙතොවිනිබන්ධවිත්තො. වරිත්වාති පවත්තිත්වා.

ගතපච්චාගතිකවත්තවසෙනාති භාවනාසහිතංයෙව හික්ඛාය ගතපච්චාගතං ගමනපච්චාගමනං එතස්ස අත්ථිති ගතපච්චාගතිකං, තදෙව චත්තං, තස්ස වසෙන. අත්තනො හිතසුඛං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තිති අත්තකාමා, ධම්මච්ඡන්දවන්තො. “ධම්මො” ති හි හිතං තංතිමිත්තකඤ්ච සුඛන්ති. අථ වා විඤ්ඤානං ධම්මානං අත්තනියත්තා අත්තභාවපරිච්ඡන්තත්තා ව අත්තා නාම ධම්මො. තෙනාහ භගවා – “අත්තදීපා, හික්ඛවෙ, විහරථ අත්තසරණා” තිආදි (සං. නි. 3.43). තං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තිති අත්තකාමා. උසහං නාම වීසති යට්ඨියො. තාය සඤ්ඤායාති තාය පාසාණසඤ්ඤාය, “එත්තකං යානමාගතා” ති ජානන්තාති අධිප්පායො. සො එව නයො අයං හික්ඛුතිආදිකො යො යානෙ වුත්තො, සො එව නිසප්පායපි නයො. පච්ඡතො ආගච්ඡන්තානං ඡින්නහත්තභාවහයෙනපි යොනිසොමනසිකාරං පරිවුහෙති.

මද්දන්තාති ධඤ්ඤකරණට්ඨානෙ සාලිසීසාති මද්දන්තා. මහාපධානං පුජෙස්සාමිති අම්භාකං අත්ථාය ලොකනාට්ඨන ඡ වස්සාති කතං දුක්කරවරියං එවාහං යථාසත්ති පුජෙස්සාමිති. පටිපත්තිපුජා හි සත්ථුපුජා, න ආමසපුජාති. යානවඩ්ඤාමමෙවාති අධිට්ඨානබ්බඉරියාපට්ඨානලවසෙන වුත්තං, න භොජනාදිකාලෙසු අවස්සං කාතබ්බනිසප්පාය පටික්ඛෙපවසෙන.

වීථිං ඔතරිත්වා ඉතො විතො අනොලොකෙත්වා පයමමෙව වීථියො සල්ලක්ඛෙතබ්බාති ආහ “වීථියො සල්ලක්ඛෙත්වා” ති. යං සන්ධාය වුච්චති – “පාසාදිකෙන අහික්කන්තෙනා” තිආදි. තං දස්සෙතුං “තත්ථ වා” තිආදි වුත්තං. ආහාරෙ පටිකුලසඤ්ඤං උපට්ඨපෙත්වාතිආදීසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. අට්ඨකභසමන්තාගතන්ති “යාවදෙව ඉමස්ස කායස්ස ධීතියා” තිආදිනා (ම. නි. 1.23; 2.24; 3.75; සං. නි. 4.120; අ. නි. 6.58; 8.9) වුත්තෙහි අට්ඨහි අඩ්ඨගෙහි සමන්තාගතං කත්වා. තෙව දවායාතිආදි පන පටික්ඛෙපදස්සනං.

පච්චෙකබ්බොධිං සච්ඡිකරොති, යදි උපනිස්සයසම්පන්නො භොතිති සම්බන්ධො. ඉදඤ්ච යථා හෙට්ඨා තීසු යානෙසු, එවං ඉතො පරෙසු යානෙසු උපනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. තත්ථ පච්චෙකබ්බොධියා උපනිස්සයසම්පදා කප්පානං ද්වෙ අසඬ්ඛොයායාති සතසහස්සඤ්ච තප්පං පුඤ්ඤඤාණසම්භාරසම්භරණං, සාවකබ්බොධියං අග්ගසාවකානං එකං අසඬ්ඛොයායං කප්පසතසහස්සඤ්ච, මහාසාවකානං කප්පසතසහස්සමෙව තප්පං සම්භාරසම්භරණං, ඉතරෙසං අතීතාසු ජාතීසු විචට්ඨසන්තිස්සයවසෙන නිබ්බන්තිතං නිබ්බෙධභාගියං කුසලං. බාහියො දාරුචීරියොති බාහියවිසයෙ ජාතසංවද්ධතාය බාහියො, දාරුචීරපරිහරණෙන දාරුචීරියොති ලද්ධසමඤ්ඤො. සො හි ආයස්මා “තස්මාතිහ තෙ, බාහිය, එවං සික්ඛිතබ්බං – දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තං භවිස්සති” තිආදිවසප්පවත්තෙන (උදා. 10) සංඛිත්තෙනෙව ඔවාදෙන බිප්පතරං විසෙසං අධිගච්ඡි. තෙන වුත්තං “බිප්පාහිඤ්ඤො වා භොති සෙය්‍යාථාපි ථෙරො බාහියො දාරුචීරියො” ති. එවං මහාපඤ්ඤො වාතිආදීසු යථාරහං වත්තබ්බන්ති.

සඬුබලධර්මයානං උප්පාදෙනාති දස්සනත්ථං “තඨකතායන්තා”ති වුත්තං. උප්පන්නා හි එකන්තතො හිප්පන්තිති.

සද්ධිං රූපෙනාති ඉදං තස්ස තස්ස චිත්තස්ස නිරොධෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣනකරූපධම්මවසෙන වුත්තං, යං තතො සත්තරසමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං. අඤ්ඤා යදි රූපාරූපධම්මා සමානක්ඛණා සිද්ධං, “රූපං ගරුපරිණාමං දන්ධනිරොධ”න්තිආදිවචනෙහි විරොධො සියා. තථා – “නාහං, හික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මමිපි සමනුපස්සාමි, යං එවං ලහුපරිවත්තං, යථයිදං චිත්ත”න්ති (අ. නි. 1.48) එවමාදිපාළියා ව. චිත්තවෙනසිකා හි සාරම්මණසභාවා යථාබලං අත්තතො ආරම්මණපච්චයභූතමත්ථං විභාවෙන්තායෙව උප්පජ්ජන්තිති තෙසං තංසභාවනිජ්ජන්තිඅනන්තරං නිරොධො, රූපධම්මා පන අනාරම්මණා පකාසෙතඛ්ඛා. එවං තෙසං පකාසෙතඛ්ඛාවනිජ්ජන්ති සොළසහි චිත්තෙහි භොතිති තඬුබලණායුක්තා තෙසං ඉච්ඡිතා, ලහුකච්ඤ්ඤාණස්ස විසයසඬුගතිමත්තපච්චයතාය තිණ්ණං ඛන්ධානං, විසයසඬුගතිමත්තතාය ව ච්ඤ්ඤාණස්ස ලහුපරිවත්තිතා, දන්ධමහාභූතපච්චයතාය රූපධම්මානං දන්ධපරිවත්තිතා. නානාධාතුයා යථාභූතඤ්ඤාණං ඛො පන තථාගතස්සෙව, තෙන ව පුරෙජාතපච්චයො රූපධම්මොව වුත්තො, පච්ඡාජාතපච්චයො ව තස්සෙවාති රූපාරූපධම්මානං සමානක්ඛණතා න යුජ්ජතෙව, තස්මා වුත්තනයෙනෙවෙත්ථ අත්ථො වෙදිතඛ්ඛො.

අඤ්ඤං උප්පජ්ජතෙ චිත්තං, අඤ්ඤං චිත්තං නිරුජ්ඣතිති යං පුරිමුප්පන්නං චිත්තං, තං අඤ්ඤං, තං පන නිරුජ්ඣන්නං අපරස්ස අනන්තරාදිපච්චයො හුත්වා එව නිරුජ්ඣතිති තථාලද්ධපච්චයං අඤ්ඤං උප්පජ්ජතෙ චිත්තං. යදි එවං තෙසං අන්තරො ලබ්භෙය්‍යාති, නොති ආහ “අවිච්ඡිනුපබන්ධො”ති. යථා විචි අන්තරො න ලබ්භති, “තදෙවෙන”න්ති අවිසෙසවිදු මඤ්ඤන්ති, එවං අනු අනු පබන්ධො චිත්තසන්තානො රූපසන්තානො ව නදීසොතොව නදියං උදකප්පවාහො විය වත්තති.

අභිමුඛං ලොකිතං ආලොකිතන්ති ආහ “පුරතොපෙක්ඛන”න්ති. යස්මා යංදිසාභිමුඛො ගච්ඡති තිට්ඨති නිසීදති වා, තදභිමුඛං පෙක්ඛනං ආලොකිතං, තස්මා තදනුගතං විදිසාලොකනං විලොකිතන්ති ආහ “විලොකිතං නාම අනුදිසාපෙක්ඛන”න්ති. සම්මජ්ජනපරිභණ්ඩාදිකරණෙ ඔලොකිතස්ස, උල්ලොකාහරණාදීසු උල්ලොකිතස්ස, පච්ඡතො ආගච්ඡන්තස්ස පරිස්සයස්ස පරිවජ්ජනාදිවසෙන අපලොකිතස්ස ව සියා සම්භවොති ආහ – “ඉමිනා වා මුඛෙන සඬබ්බානිපි තානි ගහිතානෙවා”ති.

කායසක්ඛිත්ති කායෙන සච්ඡිකතවත්තං, පච්චක්ඛකාරිතන්ති අත්ථො. සොභායස්මා විපස්සනාකාලෙ එව “යමෙවාහං ඉන්ද්‍රියෙසු අගුත්තද්වාරතං නිස්සාය සාසනෙ අනහිරතිආදිවිජ්ජකාරං පත්තො, තමෙව සුට්ඨු නිග්ගහෙස්සාමි”ති උස්සාහජාතො බලවහිරොත්තප්පො, තත්ථ ව කතාධිකාරත්තා ඉන්ද්‍රියසංවරෙ

උක්කංසපාරමිප්පත්තො, තෙනෙව නං සත්ථා – ‘එතදග්ගං, භික්ඛවෙ, මම සාවකානං භික්ඛුනං ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්චාරානං යදිදං නන්දො’ති (අ. නි. 1.230) එතදග්ගෙ යපෙසි.

සාත්ථකතා ව සප්පායතා ව වෙදිතබ්බා ආලෝකිතවිලෝකිතස්සාති ආනන්තවා සම්බන්ධො. තස්මාති කම්මට්ඨානාවිජහනස්සෙව ගොවරසම්පජ්ඣ්ඤාභාවතොති වුත්තමෙවත්ථං හෙතුභාවෙන පච්චාමසති. අත්තනො කම්මට්ඨානවසෙනෙව ආලෝකනවිලෝකනං කාතබ්බං, ඛන්ධාදිකම්මට්ඨානිකෙහි අඤ්ඤො උපායො න ගවෙසිතබ්බොති අධිප්පායො. යස්මා ආලෝකිතාදිසමඤ්ඤාපි ධම්මත්තස්සෙව පවත්තිවිසෙසො, තස්මා තස්ස යාථාවතො පජානනං අසම්මොහසම්පජ්ඣ්ඤාත්ති දස්සෙතුං ‘අබ්භන්තරෙ’තිආදි වුත්තං. චිත්තකිරියවායොධාතුච්ඡාරවසෙනාති කිරියමයචිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුයා චලනාකාරපවත්තිවසෙන. අධො සීදතිති ටොකං ඔතරති. උද්ධං ලඬ්ඝෙතිති ලඬ්ඝන්තං විය උපරි ගච්ඡති.

අඬ්ගකිව්වං සාධයමානන්ති පධානභූතං අඬ්ගකිව්වං නිප්ථාදෙන්තං, උපපත්තිභවස්ස සරිරං හුත්වාති අත්ථො. පයමජ්ඣනෙපි...පෙ.... සත්තමජ්ඣනෙපි න හොතිති ඉදං පඤ්චද්චාරවිඤ්ඤාණවිටියං ‘ඉත්ථි පුරිසො’ති රජ්ජනාදිනං අභාවං සන්ධාය වුත්තං. තත්ථ හි ආවජ්ජනවොට්ඨබ්බනානං අයොනිසො ආවජ්ජනවොට්ඨබ්බනවසෙන ඉට්ඨෙ ඉත්ථිරූපාදිමිහි ලොභමත්තං, අනිට්ඨෙ පටිසමත්තං උප්පජ්ජති. මනොද්චාරෙ පන ‘ඉත්ථි පුරිසො’ති රජ්ජනාදි හොති, තස්ස පඤ්චද්චාරජවනං මූලං, යථාවුත්තං වා සබ්බං භවඬ්ගාදි. එවං මනොද්චාරජවනස්ස මූලභූතධම්මපරිජානනවසෙනෙව මූලපරිඤ්ඤා වුත්තා, ආගන්තුකතාවකාලිකතා පන පඤ්චද්චාරජවනස්සෙව අපුබ්බභාවවසෙන වෙව ඉත්තරභාවවසෙන ව වුත්තා. හෙට්ඨුපරියවසෙන භිජ්ජිත්වා පතිතෙසුති හෙට්ඨිමස්ස උපරිමස්ස ව අපරාපරං භඩ්ගප්පත්තිමාහ.

තන්ති ජවනං. තස්ස ජවනස්ස න යුත්තන්ති සම්බන්ධො. ආගන්තුකො අබ්භාගතො. උදයබ්බයපරිච්ඡින්නො තාවතකො කාලො එතෙසන්ති තාවකාලිකාති.

එතං අසම්මොහසම්පජ්ඣ්ඤං. සමවායෙති සාමග්ගියං. තත්ථාති පඤ්චක්ඛන්ධවසෙන ආලෝකනවිලෝකනෙ පඤ්ඤායමානෙ තබ්බිනිමුත්තො – කො එකො ආලෝකෙති, කො විලෝකෙති. උපනිස්සයපච්චයොති ඉදං සුත්තන්තනයෙන පරියායතො වුත්තං. සහජාතපච්චයොති නිදස්සනමත්තමෙතං අඤ්ඤමඤ්ඤසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතාදිපච්චයානම්පි ලබ්භනතො.

කාලෙති සම්ඤ්ඡිතුං යුත්තකාලෙ සම්ඤ්ඡන්තස්ස, තථා පසාරෙතුං යුත්තකාලෙ පසාරන්තස්ස. ‘මඤ්ඤපො නාම එකා සප්පජාති’ති වදන්ති. ලලුනන්ති කම්පනං, ලීලාකරණං වා.

උණ්හපකතිකො පරිලාභබහුලකායො. සීලස්ස විදුසුනෙන අභිතාවහත්තා
මිච්ඡාජීවවසෙන උප්පන්නං අසප්පායං. “විවරමි අවෙන” ත්තිආදිනා විවරස්ස
විය කායොපි අවෙනනොති කායස්ස අත්තසුඤ්ඤතාවිභාවනෙන
“අබ්භන්තරෙ” ත්තිආදිනා චුත්තමෙවත්ථං පරිදීපෙන්නො ඉතරීතරසන්නොසස්ස
කාරණං දස්සෙති. තෙනාහ “තස්මා” ත්තිආදි.

චතුපඤ්චගණ්ඨිකාහතොති ආහතචතුපඤ්චගණ්ඨිකො, චතුපඤ්චගණ්ඨිකාහි වා
හතසොහො.

අට්ඨවිධොපි අත්ථොති අට්ඨවිධොපි පයොජනවිසෙසො.
මහාසිවත්ථෙරවාදවසෙන “ඉමස්ස කායස්ස යීතියා” ත්තිආදිනා නයෙන චුත්තො
දට්ඨබ්බො. ඉමස්මිං පක්ඛෙ “නෙව දවායාතිආදිනා නයෙන” ත්ති පන ඉදං
පටික්ඛෙපඛිගදස්සනමුඛෙන පාළි ආගතාති කත්වා චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

පථවීසන්ධාරකජලස්ස තංසන්ධාරකවායුනා විය පරිභුත්තස්ස ආහාරස්ස
වායොධාතුයාව ආසයෙ අවට්ඨානන්ති ආහ – “වායොධාතුවසෙනෙව තිට්ඨති” ත්ති.
අතිහරතීති යාව මුඛා අභිහරති. වීතිහරතීති තතො කුච්ඡියං විමිස්සං කරොන්නො
හරති. අතිහරතීති වා මුඛද්වාරං අතික්කාමෙන්නො හරති. වීතිහරතීති කුච්ඡිගතං
පස්සතො හරති. පරිවත්තෙතීති අපරාපරං වාරෙති. එත්ථ ච ආහාරස්ස
ධාරණපරිවත්තනසඤ්චුණ්ණනවිසොසනාති පථවීධාතුසහිතා එව වායොධාතු
කරොති, න කෙවලාති තාති පථවීධාතුයා කිච්චහාවෙන චුත්තාති, සා එව ධාරණාදීති
කිච්චාති කරොන්නස්ස සාධාරණාති චුත්තාති. අල්ලත්තඤ්ච අනුපාලෙතීති යථා
වායොධාතුආදීහි අඤ්ඤෙහි විසොසනං න හොති, තථා අනුපාලෙති අල්ලහාවං.
තෙජොධාතුති ගහණීසඬ්ඛාතා තෙජොධාතු. සා හි අන්තොපට්ඨං ආහාරං
පරිපාචෙති. අඤ්ජසො හොතීති ආහාරස්ස පවිසනාදීනං මග්ගො හොති. ආභුජතීති
පරියෙසනවසෙන, අජ්ඣාභරණජිණ්ණාජිණ්ණාදිපටිසංවෙදනවසෙන ච
ආවජ්ජෙති, විජානාතීති අත්ථො. තංතංවිජානනස්ස පච්චයභූතොයෙව හි පයොගො
“සම්මාපයොගො” ත්ති චුත්තො. යෙන හි පයොගෙන පරියෙසනාදි නිජ්ජප්පති, සො
තබ්බිසයවිජානනමිති නිජ්ජාදෙති නාම තදවිනාහාවතො. අථ වා සම්මාපයොගං
සම්මාපටිපත්තිං අන්වාය ආගමිම ආභුජති සමන්තාහරති. ආහොගපුබ්බකො හි
සබ්බොපි විඤ්ඤාණඛ්‍යාපාරොති තථා චුත්තං.

ගමනතොති භික්ඛාවාරවසෙන ගොවරගාමං උද්දිස්ස ගමනතො.
පරියෙසනතොති ගොවරගාමෙ භික්ඛත්ථං ආභිණ්ඩනතො. පරිභොගතොති
ආහාරස්ස පරිභුඤ්ජනතො. ආසයතොති පිත්තාදිආසයතො. ආසයති එත්ථ එකජ්ඣං
පවත්තමානොපි කම්මබලවත්ථිතො හුත්වා මරියාදවසෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං
අසඬ්කරතො සයති තිට්ඨති පවත්තතීති ආසයො, ආමාසයස්ස උපරි තිට්ඨනකො
පිත්තාදිකො. මරියාදත්ථො හි අයමාකාරො. නිධෙති යථාභුත්තො ආහාරො නිවිතො
හුත්වා තිට්ඨති එත්ථාති නිධානං, ආමාසයො, තතො නිධානතො. අපරිපක්කතොති
ගහණීසඬ්ඛාතෙන කම්මජතෙජෙන අවිපක්කතො. පරිපක්කතොති යථාභුත්තස්ස

ආහාරස්ස විපක්කභාවතො. ඵලතොති නිජ්ජන්තිතො. නිස්සන්දතොති ඉතො විතො
 ච විස්සන්දනතො. සම්මක්ඛනතොති සබ්බසො මක්ඛනතො. අයමෙත්ථ
 සඬබ්බෙපො, විත්ථාරො පන විසුද්ධිමග්ගසංවණ්ණනාය (විසුද්ධි. මහාටී. 1.294)
 ගහෙනබ්බො.

සරිරතො සෙදා මුච්චන්තිති වෙගසන්ධාරණෙන උප්පන්නපරිලාභතො
 සරිරතො සෙදා මුච්චන්ති. අඤ්ඤෙ ච රොගා කණ්ණසුලභගන්දරාදයො.
 අට්ඨානෙති මනුස්සාමනුස්සපරිග්ගහෙ අයුත්තට්ඨානෙ ඛේතතදෙවායතනාදිකෙ.
 කුද්ධා හි මනුස්සා අමනුස්සාපි වා ජීවිතක්ඛයං පාපෙන්ති. විස්සට්ඨත්තා නෙව තස්ස
 හික්ඛුනො අත්තනො, කස්සපි අනිස්සජ්ජිතත්තා ජිගුච්ඡනීයත්තා ච න පරස්ස,
 උදකතුම්ඛතොති වෙචනාලිආදිඋදකභාජනතො. තන්ති ඡඩ්ඞිතඋදකං.

එත්ථ ච එකො ඉරියාපටො ද්වීසු යානෙසු ආගතො, සො පුබ්බෙ
 අහික්කමපටික්කමගහණෙන. “ගමනෙපි පුරතො පච්ඡතො ච කායස්ස අභිභරණං
 චුත්තන්ති ඉධ ගමනමෙව ගහිත”න්ති අපරෙ. යස්මා ඉධ සම්පජ්ඤ්ඤකථායං
 අසම්මොහසම්පජ්ඤ්ඤමෙව ධුරං, තස්මා අන්තරන්තරෙ ඉරියාපටෙ පවත්තානං
 රූපාරූපධම්මානං තත්ථ තත්ථෙව නිරොධදස්සනවසෙන සම්පජානකාරිතා ගහිතාති.
 මජ්ඣිමනිකායා පන එවං වදන්ති – එකො හි හික්ඛු ගච්ඡන්තො අඤ්ඤං
 වින්තෙන්නො, අඤ්ඤං විතක්කෙන්නො ගච්ඡති, එකො කම්මට්ඨානං
 අවිස්සජ්ජෙත්වා ගච්ඡති, තථා එකො තිට්ඨන්තො, නිසීදන්තො, සයන්තො
 අඤ්ඤං වින්තෙන්නො, අඤ්ඤං විතක්කෙන්නො සයති, එකො කම්මට්ඨානං
 අවිස්සජ්ජෙත්වා සයති. එත්තකෙන පන න පාකටං හොතිති වඬිකමනෙන
 දිපෙන්ති. යො හික්ඛු වඬිකමනං ඔතරිත්වා වඬිකමනකොටියං යීතො පරිග්ගණ්හාති
 – “පාචිනවඬිකමනකොටියං පවත්තා රූපාරූපධම්මා පච්ඡිමවඬිකමනකොටිං
 අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුද්ධා, පච්ඡිමවඬිකමනකොටියං පවත්තාපි
 පාචිනවඬිකමනකොටිං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුද්ධා, වඬිකමනමජ්ඣෙ පවත්තා
 උභො කොටියො අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුද්ධා, වඬිකමනෙ පවත්තා රූපාරූපධම්මා
 යානං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුද්ධා, යානෙ පවත්තා නිසජ්ජං අප්පත්වා එත්ථෙව
 නිරුද්ධා, නිසජ්ජාය පවත්තා සයනං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුද්ධා”ති, එවං
 පරිග්ගණ්හන්තො පරිග්ගණ්හන්තො එව විත්තං භවඬිගං ඔතාරෙති, උට්ඨහන්තො
 පන කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා උට්ඨහති. අයං හික්ඛු ගතාදීසු සම්පජානකාරී නාම
 හොතිති.

එවම්පි සුත්තෙ කම්මට්ඨානං අවිභූතං හොති, කම්මට්ඨානං අවිභූතං න
 කාතබ්බං, තස්මා සො හික්ඛු යාව සක්කොති, තාව වඬිකමිත්වා යත්වා නිසීදිත්වා
 සයමානො එවං පරිග්ගහෙත්වා සයති – “කායො අවෙනතො මඤ්ඤො අවෙනතො,
 කායො න ජානාති ‘අහං මඤ්ඤෙ සයිතො’ති, මඤ්ඤොපි න ජානාති ‘මයි කායො
 සයිතො’ති, අවෙනතො කායො අවෙනතො මඤ්ඤෙ සයිතො”ති, එවං
 පරිග්ගණ්හන්තො එව විත්තං භවඬිගං ඔතාරෙති, පබුජ්ඣන්තො කම්මට්ඨානං
 ගහෙත්වා පබුජ්ඣන්ති අයං සුත්තෙ සම්පජානකාරී නාම හොති.

කායිකාදිකිරියානිබ්බත්තනෙන තම්මයත්තා ආවජ්ජනකිරියානිබ්බත්තකත්තා ආවජ්ජනකිරියාසමුට්ඨිතත්තා ච ජවනං, සබ්බම්පි වා ඡද්චාරජ්ජවත්තං කිරියාමයපවත්තං නාම, තස්මිං සති ජාගරිතං නාම හොතීති පරිග්ගණ්හන්තො ජාගරිතෙ සම්පජානකාරී නාම. අපිච රත්තින්දිවං ඡ කොට්ඨාසෙ කත්වා පඤ්ච කොට්ඨාසෙ ජග්ගන්තොපි ජාගරිතෙ සම්පජානකාරී නාම හොතීති.

විමුක්තායතනසීසෙ යත්වා ධම්මං දෙසෙන්තොපි බාත්තිංසතිරවිජානකථං පභාය දසකථාවත්ථුනිස්සිතසජ්ජායකථං කට්ඨන්තොපි භාසිතෙ සම්පජානකාරී නාම හොති. අට්ඨන්තිංසාය ආරම්මණෙසු චිත්තරූපියං ආරම්මණං මනසිකාරං පවත්තෙන්තොපි දුතියජ්ඣානං සමාපන්නොපි තුණ්හිභාවෙ සම්පජානකාරී නාම. දුතියඤ්ඤි ඝානං වට්ඨිසඬ්ඛාරජ්ජභානතො විසෙසතො තුණ්හිභාවො නාමාති. ඔට්ඨෙ වානිආදිසු ව-සද්දෙන කණ්ඨසිසනාහිආදිනං සඬ්ගහො දට්ඨබ්බො. තදනුරූපං පයොගන්ති තස්ස උප්පත්තියා අනුච්ඡවිකං චිත්තස්ස පවත්තිආකාරසඤ්ඤිතං පයොගං, යතො සබ්බෙ විචාරාදයො නිජ්චජ්ජන්ති. උපාදාරූපපවත්තියාති විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතසද්දායනනුප්පත්තියා. එවන්ති චුත්තජ්ජකාරෙන. සත්තසුපි යානෙසු අසම්මුය්හනවසෙන “මිස්සක”න්ති චුත්තං. මග්ගසම්මාසනියාපි කායානුපස්සනාදිඅනුරූපත්තා සම්පජඤ්ඤානුරූපපුබ්බහාගං සත්තට්ඨානියස්ස එකත්තලොකියත්තා.

සතිසුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. භික්ඛුසුත්තවණ්ණනා

369. යස්මා සො භික්ඛු “දෙසෙතු මෙ, හන්තෙ, හගවා සංඛිත්තෙන ධම්ම”න්ති සංඛිත්තෙන ධම්මදෙසනං යාචි, තස්ස සංඛිත්තරූචිභාවතො, තස්මා සංඛිත්තෙනෙව ධම්මං දෙසෙතුකාමො හගවා “තස්මාතිහා”තිආදිමාහාති චුත්තං – “යස්මා සංඛිත්තෙන දෙසනං යාවසි, තස්මා”ති. කම්මස්සකතාදිට්ඨිකස්සෙව ලොකියලොකුත්තරගුණවිසෙසා ඉජ්ඣන්ති, න දිට්ඨිවිපත්තස්ස, තස්මා චුත්තං “දිට්ඨිති කම්මස්සකතාදිට්ඨි”ති.

4. සාලසුත්තවණ්ණනා

370. යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානෙ අපායදුක්ඛෙ අපාතනවසෙන ධාරණට්ඨෙයන ධම්මො, සාසනබ්බහ්මවරියං, තදෙව තදඬ්ගාදිවසෙන කිලෙසානං විනයනට්ඨෙයන විනයොති ආහ – “ධම්මොති වා...පෙ.... නාම”න්ති. පටිපක්ඛධම්මෙහි අනභිභූතතාය එකො උදෙතීති එකොදීති ලද්ධනාමො සමාධි භූතො ජාතො එතෙසන්ති එකොදිභූතා. එත්ථ ච එකොදිභූතාති එතෙන උපචාරජ්ඣානාවහො පුබ්බහාගිකො සමාධි චුත්තො. සමාහිතාති එතෙන උපචාරජ්ජනාසමාධි. එකග්ගචිත්තාති එතෙන සුභාවිතො වසිජ්ජත්තො අප්පනාසමාධි චුත්තොති වෙදිතබ්බො. නවකභික්ඛුහි භාවිතසතිපට්ඨානා පුබ්බහාගා. තෙ හි යථාභූතඤ්ඤාණාය

භාවිතා. යථාභූතඤාණන්ති හි සොතාපත්තිමග්ගඤාණං ඉධාධිප්පෙනං. බීණාසවෙනි භාවිතසතිපට්ඨානාපි පුබ්බභාගා. තෙසඤ්චි කතකරණීයානං දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරාය සතිපට්ඨානභාවනා, සෙක්ඛානං පන සතිපට්ඨානභාවනා පරිඤ්ඤත්ථාය පවත්තා ලොකියා, පරිජානනවසෙන පවත්තා ලොකුත්තරාති “මිස්සකා”ති වුත්තං.

5. අකුසලරාසිසුත්තවණ්ණනා

371. පඤ්චමෙ කෙවලොති කුසලධම්මෙහි අසම්මිස්සො, තතො එව සකලො සුක්කපක්ඛො අනවජ්ජට්ඨො. සෙසං වුත්තනයමෙව.

6. සකුණග්ගිසුත්තවණ්ණනා

372. පාකතිකසකුණකුලෙසු බලවභාවතො තෙසං හනනතො සකුණග්ගි. සෙනොති වුත්තං “සෙනස්සෙනං අධිවචන”න්ති, සෙනවිසෙසො පන සො වෙදිතබ්බො. ආමිසත්ථාය පත්තත්තා “ලොභසාහසෙන පත්තා”ති වුත්තං, ලොහනිමිත්තෙන සාහසාකාරෙන පත්තාති අත්ථො. නඬගලෙන කට්ඨං කසිතං නඬගලකට්ඨං, තං කරියති එත්ථාති නඬගලකට්ඨකරණන්ති ආහ – “අධුනා කට්ඨං බෙත්තට්ඨාන”න්ති. ලෙඩ්චුයො තිට්ඨන්ති එත්ථාති ලෙඩ්චුට්ඨානං, ලෙඩ්චුනිමිත්තං කසිතට්ඨානං. වජ්ජතීති වදං, වචනං. කුච්ඡිතං වදං අවදං. ගරහනෙ හි අයං අ-කාරො යථා – “අපුත්තො අහරියා”ති. අවදං මානෙතීති අවදමානා, අත්තතො බලමදෙන ලාපං අනිමඤ්ඤිත්වා වදන්තීති අත්ථො. තෙනෙවාහ “ගච්ඡ බො, ත්වං ලාප, තත්ත්වෙ මෙ ගන්ත්වා න මොක්ඛසී”ති. යං පන අට්ඨකථායං වුත්තං “අත්තතො බලස්ස සුට්ඨු වණ්ණං වදමානා”ති, තත්ථ අත්තතො ආපන්නං ගහෙත්වා වුත්තං. “වදමානො”ති වා පාඨො, සාරම්භවසෙන අවිභායන්තොති අත්ථො. තෙනාහ “එහි බො දානි සකුණග්ගි”ති. සුට්ඨු ය්පෙත්වාති ජියාමුත්තසරස්ස විය සීසපාතයොග්ගානාකරණෙන උභො පක්ඛෙ සම්මා ය්පෙත්වා. අයන්ති සකුණග්ගි. ඤ්ඤත්වාති යථාභූතදස්සනෙන අත්තතො ඤාණෙන ජානිත්වා. ඵාලිසිත්ථාති ඵාලව්ජෙදතිබ්ණසිඛරෙ සුක්ඛලෙඩ්චුස්මිං හිජ්ජිත්ථ.

7. මක්කට්ඨසුත්තවණ්ණනා

373. සඤ්චාරොති සඤ්චරණං. ලෙපන්ති සිලෙසසදිසං ආලෙපනං. කාජසික්කා වියාති කාජදණ්ඩකෙ ඔලග්ගෙනබ්බා සික්කා විය. අපිව චතස්සො රජ්ජුයො උපරි බන්ධනට්ඨානඤ්චාති පඤ්චට්ඨානං. ඔඩ්ඪිතොති ඔලම්බිතො. ථුනන්තොති නිත්ථුනන්තො.

8. සුදසුත්තවණ්ණනා

374. ආභාරසම්පාදනෙන තංතංආභාරවත්ථුගතෙ සුදෙති පග්ගරෙතීති සුදො, හත්තකාරකො. දහරෙහි මනාපතරං අවිචෙතබ්බතො අතික්කමිතබ්බතො අවිචයා, භොජනෙ රසවිසෙසා, තස්මා නානච්චයෙහීති නානජ්ජකාරරසවිසෙසෙහීති අත්ථො.

තෙන වුත්තං “නානව්වයෙහි” තිආදි. අග්ගියති අසඬකරතො විහජියතීති අග්ගො, අම්බිලමෙව අග්ගො අම්බිලග්ගොති ආහ – “අම්බිලග්ගෙහිති අම්බිලකොට්ඨාසෙහි”ති. දාතුං අභිහරිතබ්බතාය අභිභාරා, දෙය්‍යාධම්මා. තෙනාහ – “අභිහටානං දායාන”න්ති. ඉදං මෙ කම්මට්ඨානං අනුලොමංවාති ඉදං මම කම්මට්ඨානං එවං පවත්තමානං අනුලොමාවසානමෙව හුත්වා තිට්ඨති. එවං පුන පවත්තමානං උස්සක්කිත්වා විසෙසනිබ්බත්තනත්ථමෙව හොතීති එවං නිමිත්තං ගහෙතුං න සක්කොති බාලො අබ්‍යන්තො, පණ්ඩිතො පන සක්කොති. අත්තනො විත්තස්සාති අත්තනො භාවනාවිත්තස්ස. පුබ්බභාගවිපස්සනා සතිපට්ඨානාව කථිතා “සකස්ස විත්තස්ස නිමිත්තං උග්ගණ්හාති”ති වුත්තත්තා.

9. ගිලානසුත්තවණ්ණනා

375. පාදගාමොති නගරස්ස පදසදිසො මහන්තගාමො. තෙනෙවාහ “වෙසාලියං විහරති වෙළවගාමකෙ”ති. අභිනනියෙධන-භිතනියොජන-බ්‍යසනපරිච්චජන-ලක්ඛණො මිත්තභාවො යෙසු අත්ථි, තෙ මිත්තා. යෙ පන දිට්ඨමත්තසභායා, තෙ සන්දිට්ඨා. යෙ සවිසෙසං භත්තිමන්තො, තෙ සම්භත්තාති දස්සෙන්නො “මිත්තාති මිත්තවා”තිආදිමාහ. අස්සාති භගවතො. පඤ්චමියං අට්ඨමියං වාතුද්දසියං පඤ්චදසියන්ති එකෙකස්මිං පක්ඛෙ චත්තාරො වාරෙ කත්වා මාසස්ස අට්ඨවාරෙ.

වෙදනානං බලවභාවෙන බරො ඵරුසො කක්ඛලො. ආබාධොති පුබ්බකම්මහෙතුතාය කම්මසමුට්ඨානො ආබාධො සඬ්ඛාරදුක්ඛතාසඬ්ඛානො සබ්බකාලිකත්තා සරීරස්ස සභාගරොගො නාම. නායථිදිසො ආබාධො, අයං පන බහලතරබ්‍යාධිතාය “විසභාගරොගො”ති වුත්තො. අන්ත-සද්දො සමීපපවත්තොති ආහ – “මරණන්තං මරණසන්තික”න්ති. වෙදනා...පෙ.... අකරොන්තො උක්කංසගතභාවිතකායාදිතාය. අපිළියමානොති අපිළියමානො විය. ඔවාදමෙව හික්ඛුසඬ්ඛස්ස අපලොකනන්ති ආහ – “ඔවාදානුසාසනිං අදත්වාති වුත්තං හොතී”ති. පුබ්බභාගවීරියං නාම ඵලසමාපත්තියා පරිකම්මභූතවිපස්සනාවීරියං. ජීවිතමපි ජීවිතසඬ්ඛාරො පතිතුං අදත්වා අත්තභාවස්ස අභිසඬ්ඛරණතො.

“එත්තකං කාලං අතික්කමිත්වා වුට්ඨහිස්සාමි”ති බණපරිච්ඡෙදවතී සමාපත්ති බණ්කසමාපත්ති. නිග්ගුම්ඛං නිජ්ජටං කත්වාති රූපසත්තකාරූපසත්තකවසෙන පවත්තියමානං විපස්සනාභාවනං සබ්බසො බිලවිරහෙන නිග්ගුම්ඛං, අබ්‍යාකුලතාය නිජ්ජටං කත්වා. මහාවිපස්සනාවසෙනාති පච්චෙකං සවිසෙසං විත්ථාරිතානං අට්ඨාරසාදිතං මහාවිපස්සනානං වසෙන විපස්සිත්වා සමාපන්නා යා සමාපත්ති, සා සුට්ඨු වික්ඛම්මෙහති වෙදනං මහාබලවතාය පුබ්බාරම්මණස්ස, මහානුභාවතාය තථාපවත්තිතවිපස්සනාවීරියස්ස. යථා නාමාතිආදිතා තස්ස නිදස්සනං දස්සෙති. වෙදනාති දුක්ඛවෙදනා. වුද්දසභාකාරෙහිති තස්සෙව සත්තකද්වයස්ස වසෙන වදති. සන්නෙත්වාති අන්තරන්තරා සමාපන්නජ්ඣානසමාපත්තිසම්භූතෙන විපස්සනාපිතිසිනෙහෙන තෙමෙත්වා. සමාපත්තීති ඵලසමාපත්ති.

ගිලානා වුට්ඨිතොති ගිලානභාවතො වුට්ඨිතො. සරීරස්ස ගරුථද්ධභාවජ්ජත්ති මධුරකතාති ආහ – “සඤ්ජාතගරුභාවො සඤ්ජාතථද්ධභාවො”ති. නානාකාරතොති පුරත්ථිමාදිහෙදතො. සතිපට්ඨානධම්මාති පුබ්බෙ අත්තනා භාවියමානා සතිපට්ඨානධම්මා. පාකටා න භොන්ති කායචිත්තානං අකම්මඤ්ඤතාය. තන්ති ධම්මාති පරියත්තිධම්මා න ඤායන්ති.

අනත්තරං අබාහිරන්ති ධම්මවසෙන පුග්ගලවසෙන ච අන්තරබාහිරං අකත්වා. එත්තකන්තිආදිනා වුත්තමෙවත්ථං විවරති. දහරකාලෙති අත්තනො දහරකාලෙ. න එවං භොතිති “අහං භික්ඛුසඤ්ඤං පරිහරිස්සාමි”තිආදිකො මානතණ්භාමුලකො ඉස්සාමච්ඡරියානං පවත්තිආකාරො තථාගතස්ස න භොති, නත්ථෙව පගෙව තෙසං සමුච්ඡින්නත්තාති ආහ – “බොධිපල්ලඤ්ඤකෙයෙවා”තිආදි. පටිසඬ්ඛරණෙන වෙදෙන මිස්සකෙන. මඤ්ඤෙති යථාචුත්තං පටිසඬ්ඛරණසඤ්ඤිතෙන වෙදමිස්සකෙන විය ජරසකටං. අරහත්තඵලවෙදෙනාති අරහත්තඵලසමාපත්තිසඤ්ඤිතෙන අත්ථභාවවෙදෙන.

ඵලසමාපත්තියා අධිජ්ජෙනත්තා “එකච්චානං වෙදනානන්ති ලොකීයානං වෙදනාන”න්ති වුත්තං. අත්තදීපාති එත්ථ අත්ත-සද්දෙන ධම්මො එව වුත්තො, ස්වායමත්ථො හෙට්ඨා විභාවිතො එව. නවවිධො ලොකුත්තරධම්මො වෙදිතබ්බො. සො හි චතුභි ඔසෙහි අනජ්ඣොත්ථරණියතො “දීපො”ති වුත්තො. තමඅග්ගෙති තමයොගාභාවෙන සදෙවකස්ස ලොකස්ස අග්ගෙ. සබ්බෙසන්ති සබ්බෙසං සික්ඛාකාමානං. තෙ “ධම්මදීපා විහරටා”ති වුත්තා චතුසතිපට්ඨානගොචරාව භික්ඛු අග්ගෙ භවිස්සන්ති.

10. භික්ඛුත්වස්සයසුත්තවණ්ණනා

376. කම්මට්ඨානකම්මිකාති කම්මට්ඨානමනුයුත්තා. විසෙසෙතිති විසෙසො, අනිසයො, ස්වායං පුබ්බාපරවිසෙසො උපාදායුපාදාය ගහෙතබ්බොති තං දස්සෙතුං “තත්ථා”තිආදිමාහ.

උජ්ජප්පති කිලෙසපරිලාභොති කායෙ අසුභාදිවසෙන මනසිකාරං අදහන්තස්ස මනසිකාරස්ස වීරියං අපට්ඨන්තනා සුභාදිවසෙන කායාරම්මණො කිලෙසපරිලාභො ච උජ්ජප්පති. වීරියාරම්භස්ස අභාවෙන තස්මිං ආරම්මණෙ චෙතසො වා ලීනත්තං භොති, ගොචරජ්ඣුත්තතො බහිද්ධා පුපුත්තාරම්මණෙ චිත්තං චික්ඛිපති. එවං කිලෙසපරිලාභෙ වාතිආදිනා තිවිධම්පි භාවනානුයොගස්ස කිලෙසවත්ථුභාවං උපාදාය සමුච්චයවසෙන අට්ඨකථායං වුත්තං. යස්මා පන තෙ පරිලාභලීනත්තචික්ඛෙපා එකජ්ඣං න පවත්තන්ති, තස්මා පාළියං “කායාරම්මණො වා”තිආදිනා අනියමත්ථො වා-සද්දො ගහිතො. කිලෙසානුරඤ්ජිතෙනාති කිලෙසවිවණ්ණිතචිත්තෙන භුත්වා න වත්තිතබ්බං. කථං පන වත්තිතබ්බන්ති ආහ “කිස්මිඤ්චිදෙවා”ති. න ච විතක්කෙති න ච විචාරෙතිති කිලෙසසහගතෙ විතක්කවිචාරෙ න පවත්තෙති. සුබ්බොති කුමානසුබ්බෙන සුබ්බො.

ඉමස්ස භික්ඛුනො භාවනා පවත්තාති සම්බන්ධො. යස්මා හි ඉමස්ස භික්ඛුනො තං මූලකම්මට්ඨානං පරිපත්ථෙ සති යපෙත්වා බුද්ධගුණාදිඅනුස්සරණෙන චිත්තං පසාදෙන්වා මූලකම්මට්ඨානභාවනා පවත්තා, තස්මා පණ්ඩාය භාවනාති චුත්තන්ති සම්බන්ධො. අට්ඨපෙත්වාති චිත්තං අප්පවත්තෙන්වාති අත්ථො වෙදිතබ්බො. කම්මට්ඨානාදීනං තිණ්ණමිපි වසෙන අත්ථයොජනා සම්භවති. තෙනාහ “තත්ථා”තිආදි. සාරෙන්තො වියාති රථං වාහයන්තො විය. සමප්පමාණතො අට්ඨකාදිවසෙන සුතච්ඡිතං පක්ඛිපන්තො විය. සුබ්බෙනෙව කිලෙසානං ඔකාසං අදෙන්තො අන්තරා අසප්පන්තො අලග්ගන්තො. විපස්සනාවාරස්ස ආරද්ධචුත්තිතං අපරිපත්ථතඤ්ච දස්සෙන්තො ඔපම්මද්වයමාහ. බ්‍යාභච්ඡියාති කාපදණ්ඨෙන. කිලෙසපරිලාභාදීනන්ති කිලෙසපරිලාභලිතත්තවික්ඛෙපානං.

ගුලබණ්ඩාදීනීති ගුලබණ්ඩසක්ඛරබණ්ඩාදීනි උච්ඡුචිකාරභුතාති. “කායෙ කායානුපස්සි විහරාමී”තිආදිවචනතො “පුබ්බභාගවිපස්සනා කථිතා”ති චුත්තං.

අම්බපාලිවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. නාලන්දවග්ගො

2. නාලන්දසුත්තවණ්ණනා

378. දුතියවග්ගෙ පයමසුත්තං හෙට්ඨා චුත්තනයත්තා සුවිඤ්ඤෙය්‍යන්ති තං ලඬ්ඡිත්වා “දුතියෙ”ති චුත්තං.

භියාතරො අභිඤ්ඤාතොති සම්බොධියා සෙට්ඨතරොති අභිලක්ඛිතො. භියාතරාභිඤ්ඤාති සබ්බසත්තෙසු අධිකතරපඤ්ඤො. තෙනාහ “උත්තරිතරඤ්ඤාණො”ති. සම්මා අනවසෙසතො බුජ්ඣති එතෙනාති සම්බොධීති ආහ – “සම්බොධියන්ති සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණො”ති. නිප්පදෙසා ගහිතාති අනවසෙසා බුද්ධගුණා ගහිතා අග්ගමග්ගසිද්ධියාව භගවතො සබ්බගුණානං සිද්ධන්තා. න කෙවලඤ්ච බුද්ධානං, අථ බො අග්ගසාවකපච්චෙකබුද්ධානමිපි තංතංගුණසමීක්ඛනං අග්ගමග්ගාධිගමෙනෙවාති දස්සෙන්තො “ද්වෙපි අග්ගසාවකා”තිආදිමාහ.

අපරො නයො – පසන්තොති ඉමිනා පසාදස්ස වත්තමානතා දීපිතාති උප්පන්තසද්ධොති ඉමිනාපි සද්ධාය පච්චුප්පන්තතා පකාසිතාති ආහ – “එවං සද්දහාමිති අත්ථො”ති. අභිජානාති අභිමුඛභාවෙන සබ්බඤ්ඤෙය්‍යං ජානාතීති අභිඤ්ඤො, භියොයා අධිකො අභිඤ්ඤාති භියොයාභිඤ්ඤො. සො එව අතිසයවචනිච්ඡාවසෙන භියොයාභිඤ්ඤතරොති චුත්තොති ආහ – “භියාතරො අභිඤ්ඤාතො”ති. දුතියවිකප්පෙ පන අභිජානාතීති අභිඤ්ඤො, අභිවිසිට්ඨා පඤ්ඤො. භියොයා අභිඤ්ඤො එතස්සාති භියොයාභිඤ්ඤො, සො එව අතිසයවචනිච්ඡාවසෙන භියොයාභිඤ්ඤතරො. ස්වායං අස්ස අතිසයො අභිඤ්ඤාය භියොයාභාවකතොති ආහ – “භියාතරාභිඤ්ඤො වා”ති. සම්බුජ්ඣති එතායාති සම්බොධි,

සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං අග්ගමග්ගඤ්ඤාණඤ්ඤාණං පදට්ඨානඤ්ඤාණං අග්ගමග්ගඤ්ඤාණං, අග්ගමග්ගඤ්ඤාණං පදට්ඨානඤ්ඤාණං සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං සම්බොධි නාම. තත්ථ පට්ඨානවසෙන තදන්ථදස්සනෙ පට්ඨානවසෙන දුතියවිකප්පො. කස්මා පනෙත්ථ අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණස්සෙව ගහණං, නනු හෙට්ඨිමානිපි භගවතො මග්ගඤ්ඤාණානි සවාසනමෙව යථාසකං පටිපක්ඛවිධමනවසෙන පවත්තානි. සවාසනප්පභානඤ්ඤාණං ඤෙය්‍යාවරණප්පභානන්ති? සච්චමෙතං, තං පන අපරිපුණ්ණං පටිපක්ඛවිධමනස්ස විප්පකතභාවතොති ආහ “අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණෙ වා”ති. සබ්බන්ති සම්මාසම්බුද්ධො අධිගන්තබ්බං සබ්බං.

බාදනීයානං උළාරතා සාතරසානුභාවෙනාති ආහ “මධුරෙ ආගච්ඡති”ති. පසංසාය උළාරතා විසිට්ඨභාවෙනාති ආහ – “සෙට්ඨෙ”ති. ඔභාසස්ස උළාරතා මහත්තභාවෙනාති චුත්තං – “විපුලෙ”ති. උසහස්ස අයන්ති ආසභී, ඉධ පන ආසභී වියාති ආසභී. තෙනාහ – “උසහස්ස වාචාසදිසී”ති. යෙන ගුණෙන සා තංසදිසා, තං දස්සෙතුං “අවලා අසම්පවෙධි”ති චුත්තං. යතො කුතොපි අනුස්සවනං අනුස්සවො. විජ්ජාට්ඨානාදිසු කතපරිවයානං ආවරියානං තං තං අත්ථං ඤාපෙත්ති පචෙණි ආවරියපරම්පරා. කෙවලං අත්තතො මතියා “ඉති කිර ඵලං කිරා”ති පරිකප්පනා ඉතිකිරා. පිටකස්ස ගන්ථස්ස සම්පදානතො භූතතො තස්ස ගහණං පිටකසම්පදානං. යථාසුතානං අත්තානං ආකාරස්ස පරිචිතක්කනං ආකාරපරිචිතක්කො. තථෙවස්ස “ඵලමෙත”න්ති දිට්ඨියා නිජ්ඣානක්ඛමනං දිට්ඨිනිජ්ඣානක්ඛන්ති. ආගමාධිගමෙහි විනා කෙවලං අනුස්සුතතො තක්කමග්ගං නිස්සාය තක්කනං තක්කො. අනුමානවිධිං නිස්සාය ගහණං නයග්ගාහො. යස්මා බුද්ධවිසයෙ යත්වා භගවතො අයං ථෙරස්ස වොදනා ථෙරස්ස ව සො අවිසයො, තස්මා “පච්චක්ඛතො ඤාණෙන පටිවිජ්ඣිත්වා වියා”ති චුත්තං. සීහනාදො වියාති සීහනාදො. තංසදිසතා වස්ස සෙට්ඨභාවෙන, සො චෙත්ථ ඵලං චෙදිතබ්බොති දස්සෙත්තො “සීහනාදො”ති ආදිමාහ. උත්තාදයත්තෙනාති අසනිසදිසං කරොන්තෙන.

අනුයොගදාපනත්ථන්ති අනුයොගං සොධාපෙතුං. විමද්දක්ඛමඤ්ඤාණි සීහනාදං නදන්තො අත්ථතො අනුයොගං සොධෙති නාම, අනුයුජ්ඣන්තො ච නං සොධාපෙති නාම. දාතුන්ති සොධෙතුං. කෙවි “දානත්ථ”න්ති අත්ථං වදන්ති, තං න යුත්තං. න හි යො සීහදානං නදති, සො ඵල තත්ථ අනුයොගං දෙතීති යුජ්ජති. නිසංසනන්ති විමද්දනං. ධම්මානන්ති තාපයමානං. තාපනඤ්ඤාණං ගග්ගරියා ධම්මාපනසිසෙන වදති.

සබ්බෙ තෙති සබ්බෙ තෙ අතීතෙ නිරුද්ධෙ සම්මාසම්බුද්ධෙ. තෙනතං දස්සෙති – යෙ තෙ අහෙසුං අතීතමද්ධානං තව අභිනිභාරතො ඔරං සම්මාසම්බුද්ධා, තෙසං තාව සාවකඤ්ඤාණගොචරෙ ධම්මෙ පරිච්ඡින්නන්තො මාරාදයො විය ව බුද්ධානං ලොකියචිත්තාවාරං ත්වං ජානෙය්‍යාසී. යෙ පන තෙ අබ්භතීතා, තතො පරතො ඡින්නවට්ඨමා ඡින්නපපඤ්ඤා පරියාදින්නවට්ඨා සබ්බදුක්ඛචිතිවත්තා සම්මාසම්බුද්ධා, තෙසං සබ්බෙසම්පි තව සාවකඤ්ඤාණස්ස අවිසයභූතෙ ධම්මෙ කථං.

ජාතිස්සසීති. තෙනාති සම්බොධිසඬ්ඛාතෙන සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණපදට්ඨානෙන අරහත්තමග්ගඤාණෙන. එවංසීලාති තාදිසසීලා. සමාධිපක්ඛාති සමාධි ව සමාධිපක්ඛා ව සමාධිපක්ඛා එකදෙසසරූපෙකසෙසන යෙන. තත්ථ සමාධිපක්ඛාති විරියසතියො තදනුගුණා ව ධම්මා වෙදිතබ්බා. ඤානසමාපත්තීසු යෙහුයොන විහාරවොහාරො, ඤානසමාපත්තියො සමාධිජ්ජධානාති චුත්තං “සමාධිපක්ඛානං ධම්මානං ගහිතත්තා විහාරො ගහිතො”ති.

යථා පන හෙට්ඨා ගහිතාපි සමාධිපඤ්ඤා පටිපක්ඛතො විමුත්තත්තා විමුච්චන-සඬ්ඛාත-කිච්චවිසෙස-දස්සනවසෙන විමුත්තිපරියායෙන පුන ගහිතා “එවංවිමුත්තා”ති, එවං දිබ්බවිහාරො දිබ්බවිහාරවිසෙසදස්සනවසෙන පුන ගහිතො “එවංවිහාරී”ති, තස්මා සබ්බෙසං සමාපත්තිවිහාරානං වසෙනෙත්ථ අත්ථො යුජ්ජතීති දට්ඨබ්බං. විමුත්තීති සඬ්ඛං ගව්ජන්ති විමුච්චිත්ථාති කත්වා. එස න යො සෙසෙසුපි. පටිජ්ජස්සද්ධන්තෙනි පටිජ්ජස්සමහනොසාපනෙන. සබ්බකිලෙසෙහි නිස්සට්ඨතා අසංසට්ඨත්තා විමුත්තත්තා ව නිස්සරණවිමුත්ති නිබ්බානං.

අනාගතබුද්ධානං පනාති පන-සද්දො විසෙසත්ථජොතනො. තෙන අතීතෙසු තාව ඛන්ධානං භූතපුබ්බත්තා තත්ථ සියා ඤාණස්ස සවිසයෙ ගති, අනාගතෙසු පන සබ්බෙසො අසඤ්ජාතෙසු කථන්ති ඉමමත්ථං ජොතෙති. තෙනාහ “අනාගතාපි”තිආදි. “අත්තතො වෙනසා පරිවජින්දිත්වා විදිතා”ති කස්මා චුත්තං? නනු අතීතානාගතෙ සත්තාහෙ එව පවත්තං චිත්තං වෙතොපරියඤාණස්ස විසයො, න තතො පරන්ති? නයිදං වෙතොපරියඤාණකිච්චවසෙන චුත්තං, අථ බො පුබ්බෙතිවාසඅනාගතංසඤාණානං වසෙන චුත්තං, තස්මා නායං දොසො. විදිතට්ඨානෙන න කරොති සික්ඛාපදෙනෙව තාදිසස්ස පටික්ඛෙපස්ස පටික්ඛිත්තත්තා සෙතුසාතතො ව. කථං පන ථෙරො ද්වයසම්භවෙ පටික්ඛෙපමෙව අකාසි, න විහජ්ජ බ්‍යාකාසීති ආහ “ථෙරො කීරා”තිආදි. පාරං පරියන්තං මිනොතීති පාරමී, සා එව ඤාණන්ති පාරමීඤාණං, සාවකානං පාරමීඤාණං සාවකපාරමීඤාණං. තස්මිං සාවකානං උක්කංසපරියන්තගතෙ ජානනෙ නායමනුයොගො, අථ බො සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණෙ සබ්බඤ්ඤානාය ජානනෙ. කෙචි පන “සාවකපාරමීඤාණෙති සාවකපාරමීඤාණවිසයෙ”ති අත්ථං වදන්ති, තථා සෙසපදෙසුපි. සීල...පෙ.... සමත්ථන්ති සීලසමාධිපඤ්ඤාවිමුත්තිඤාණසඬ්ඛාතානං කාරණානං ජානනසමත්ථං. බුද්ධසීලාදයො හි බුද්ධානං බුද්ධකිච්චස්ස පරෙහි එතෙ බුද්ධාති ජානනස්ස ව කාරණං.

අනුමානඤාණං විය සංසයට්ඨිතං අනුත්වා ඉදමිදන්ති යථාසභාවතො ඤෙය්‍යං ධාරෙති නිව්ජිනොතීති ධම්මො, පච්චක්ඛඤාණන්ති ආහ “ධම්මස්ස පච්චක්ඛතො ඤාණස්සා”ති. අනුචතීති අත්ථයොති ආහ “අනුයොගං අනුගන්ත්වා”ති. පච්චක්ඛසිද්ධඤ්ඤි අත්ථං අනුගන්ත්වා අනුමානඤාණස්ස පවත්ති “දිට්ඨෙන අදිට්ඨස්ස අනුමාන”න්ති වෙදිතබ්බා. විදිතෙ වෙදකම්පි ඤාණං අත්ථතො විදිතමෙව හොතීති “අනුමානඤාණං නයග්ගාහො විදිතො”ති චුත්තං. විදිතොති විද්ධො පටිලද්ධො, අධිගතොති අත්ථො. අජ්ජමාණොති අපරිමාණො මහාවිසයත්තා.

තෙනාහ “අපරියන්තො”ති. තෙනාති අපරියන්තත්තා. තෙන වා අපරියන්තෙන ඤාණෙන. එතෙන ථෙරො යං යං අනුමෙය්‍යමත්ථං ඤාතුකාමො හොති, තත්ථ තත්ථ තස්ස අසඬගමප්පට්ඨනං අනුමානඤාණං පවත්තෙතීති දස්සෙති. තෙනාහ “සො ඉමිනා”තිආදි. තත්ථ ඉමිනාති ඉමිනා කාරණෙන.

පාකාරස්ස ථීරභාවං උද්ධමුද්ධං ආපෙතීති උද්ධාපං, පාකාරමූලං. ආදි-සද්දෙන පාකාරද්වාරබන්ධපරිබාදීනං සඬගහො වෙදිතබ්බො. පච්චන්තෙ භවං පච්චන්තිමං. පණ්ඩිතදොවාරිකට්ඨානියං කත්වා ථෙරො අත්තානං දස්සෙතීති දස්සෙන්තො “එකද්වාරන්ති කස්මා ආහා”ති වොදනං සමුට්ඨාපෙසි.

යස්සා පඤ්ඤාය වසෙන පුරිසො පණ්ඩිතොති වුවචති, තං පණ්ඩිච්චන්ති ආහ – “පණ්ඩිච්චෙන සමන්තාගතො”ති. තංතංඉතිකත්තබ්බතාසු ඡෙකභාවො ඛ්‍යාත්තභාවො වෙය්‍යත්තියං. මෙධති අඤ්ඤාණං හිංසති විධමතීති මෙධා, සා එතස්ස අත්ථීති මෙධාවී. යානෙ යානෙ උප්පත්ති එතිස්සා අත්ථීති යානුප්පත්තිකා, යානසො උප්පජ්ජනපඤ්ඤා. අනුපරියායන්ති එතෙනාති අනුපරියායො, සො එව පථොති අනුපරියායපථො, පරිතො පාකාරස්ස අනුයායනමග්ගො. පාකාරභාගා සම්බන්ධිතබ්බා එත්ථාති පාකාරසන්ධි, පාකාරස්ස චුල්ලිතපදෙසො. සො පන හෙට්ඨිමන්තෙන ද්වින්තම්පි ඉට්ඨකානං විගමෙන එවං වුවචතීති ආහ – “ද්වින්තං ඉට්ඨකානං අපගතට්ඨාන”න්ති. ඡින්තට්ඨානන්ති ඡින්තහින්තපදෙසං, ඡින්තට්ඨානං වා. තඤ්ඤි “විවර”න්ති වුවචති. කිලිට්ඨන්ති මලිතං. උපතාපෙන්තිති කිලෙසපරිලාහෙන සන්තාපෙන්ති. විබාධෙන්තිති පිළෙන්නි. උප්පන්නාය පඤ්ඤාය නිවරණෙහි න කිඤ්චි කාතුං සක්කාති ආහ “අනුප්පන්නාය පඤ්ඤාය උප්පජ්ජිතුං න දෙන්නි”ති. තස්මාති පච්චයුපසාතෙන උප්පජ්ජිතුං අප්පදානතො. චතුසු සතිපට්ඨානෙසු සුට්ඨු යපිතචිත්තාති චතුබ්බිධායපි සතිපට්ඨානභාවනාය සම්මදෙව යපිතචිත්තා අප්පිතචිත්තා. යථාසභාවෙන භාවෙන්වාති යාථාවතො සම්මදෙව යථා පටිපක්ඛා සමුච්ඡිජ්ජන්ති, එවං භාවෙන්වා.

පුරිමනයෙ සතිපට්ඨානාති බොජ්ඣංගිගා ව මිස්සකා අධිප්පෙතාති තතො අඤ්ඤා වත්තුං “අපිචෙන්ථා”තිආදි වුත්තං. මිස්සකාති සමථවිපස්සනාමග්ගවසෙන මිස්සකා. “චතුසු සතිපට්ඨානෙසු සුප්පතිට්ඨිතචිත්තාති පයමං වුත්තත්තා සතිපට්ඨානෙසු විපස්සනං ගහෙන්වා සත්ත බොජ්ඣංගිගෙ යථාභූතං භාවෙන්වාති වුත්තත්තා මග්ගපරියාපන්නානංයෙව ව නෙසං නිප්පරියායබොජ්ඣංගිගභාවතො තෙසු ව අධිගතමෙව හොතීති බොජ්ඣංගිගෙ මග්ගො ව සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණඤ්ඤාති ගහිතෙ සුන්දරො පඤ්ඤො භවෙය්‍යා”ති මහාසිවත්ථෙරො ආහ. න පනෙවං ගහිතං පොරාණෙහිති අධිප්පායො. ඉතීති වුත්තජ්ජකාරපරාමසනං. ථෙරොති සාරිපුත්තත්ථෙරො.

තත්ථාති තෙසු පච්චන්තනගරාදීසු. නගරං විය නිබ්බානං තදත්ථිකෙහි උපගන්තබ්බතො උපගතානඤ්ච පරිස්සයරහිතසුඛාධිගමට්ඨානතො. පාකාරො විය සීලං තදුපගතානං පරිතො ආරක්ඛභාවතො. අනුපරියායපථො විය හිරි

සීලපාකාරස්ස අධිට්ඨානභාවතො. වුත්තඤ්ඤෙනං – “පරියායපථොති ඛො භික්ඛු භිරියා එතං අධිවචන”න්ති. ද්වාරං විය අරියමග්ගො නිබ්බානනගරජපවෙසනෙ අඤ්ජසභාවතො. පණ්ඩිතදොවාරිකො විය ධම්මසෙනාපති නිබ්බානනගරං පටිට්ඨපටිසනකානං සත්තානං සල්ලක්ඛණතො. දින්නොති දාපිතො, සොධිතොති අත්ථො. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව.

3. වුත්තදසුත්තවණ්ණනා

379. පුබ්බෙ සාවත්ථිතො වෙළුචගාමස්ස ගතත්තා වුත්තං “ආගතමග්ගෙනෙව පටිනිවත්තන්තො”ති. සත්තන්තන්ති උපසෙතො, රෙවතො, බදිරවනියො, වුත්ථො, සමණුද්දෙසො අහන්ති චතුත්තං, වාලා, උපවාලා, සිසුපවාලාති, තිස්සන්තන්ති ඉමෙසං සත්තන්තං අරහන්තානං. නත්ථි නු ඛොති එත්ථාපි “ඔලොකෙන්තො”ති ආනෙන්වා සම්බන්ධො සිභාවලොකනඤායෙන. භවිස්සන්ති මෙ වත්තාරො හරිතුං නාසක්ඛිති සම්බන්ධො. ඉදං දානි පටිජිමදස්සනන්ති භුතකථනමත්තං, න තත්ථ සාලයනාදස්සනං යථා තථාගතස්ස වෙසාලියා නික්ඛමිත්වා නාගාපලොකිතං.

තස්ස තස්ස විසෙසස්ස අධිට්ඨානවසෙනෙව ඉද්ධිහෙදදස්සනං ඉද්ධිවිකුබ්බනං. සිහස්ස විජම්භනාදිවසෙන කීලිත්වා නාදසදිසි අයං ධම්මකථාති වුත්තං “සිහවිකීලිතො ධම්මපරියායො”ති. ගමනකාලො මය්හන්තීති එත්ථ ඉති-සද්දො පරිසමාපනෙ. තෙන ථෙරෙන යථාරම්භස්ස වචනපබන්ධස්ස සමාපිතභාවං ජොතෙති. එස නයො සෙසෙසුපි එදිසෙසු සබ්බට්ඨානෙසු. යුගන්ධරාදයො පරිභණ්ඩපබ්බතාති වෙදිතබ්බා. එකජපභාරෙනෙවාති එකජපභාරෙන ඉව. ස්වායං ඉව-සද්දො න සක්කොමිති එත්ථ ආනෙන්වා සම්බන්ධිතබ්බො.

පටිපාදෙස්සාමිති ධීතකායං පටිපාදෙස්සාමි. පත්ථනාකාලෙ අනොමදස්සිස්ස භගවතො වචනසුතානුසාරෙන ඤාණෙන දිට්ඨමත්තනං සන්ධාය “තං පට්ඨමදස්සන”න්ති වුත්තං. ධාරෙතුං අසක්කොන්ති ගුණසාරං. එස මග්ගොති එසො ජානානං සත්තානං මරණනිට්ඨිතො පත්ථො. පුනපි එවංභාවිතො නාම සඬ්ඛාරාති සඬ්ඛාරා නාම එවංභාවිතො, මරණපරියොසානාති අත්ථො. එත්තකන්ති එත්තකං කාලං. සඬ්ඛකඬ්ඪිත්වා සංහරිත්වා. මුඛං පිට්ඨායාති මුඛං ඡාදෙත්වා. අග්ගිකසතානීති මකුළුඬ්ඪකුරවෙතියසතානි.

පුරිමදිවසෙති අතීතදිවසෙ. යස්මා ධම්මසෙනාපතිතො අරහත්තජපත්තදිවසෙයෙව සත්ථු සාවකසන්නිපාතො අහොසි, තස්මා “පුරිකසාවකසන්නිපාතො එස භික්ඛු”ති වුත්තං. පඤ්ච ජාතිසතානීති භූමිමත්ථෙ, අවිචන්තසංයොගෙ වා උපයොගවචනං.

කළොපිහත්ථොති විලිචමයභාජනහත්ථො. “චම්මමයභාජනහත්ථො”ති ව වදන්ති. පුරන්තරෙති නගරමජ්ඣෙ. වනෙති අරඤ්ඤෙ.

ඔසක්කනාකාරවිරහිතොති ධම්මදෙසනාය සඬකොවහෙතුවිරහිතො. විසාරදොති සාරදවිරහිතො. ධම්මොජන්ති ධම්මරසං, ඔජවන්තං දෙසනාධම්මන්ති අත්ථො. ධම්මභොගන්ති ධම්මපරිභොගං, පරෙහි සද්ධිං සංවිහජනවසෙන පවත්තං ධම්මසම්භොගන්ති දෙසනාධම්මමෙව වදති. තෙන චුත්තං “උභයෙනපි ධම්මපරිභොගොව කථිතො”ති.

පියායිතබ්බතො පියෙහි. මනස්ස වඩ්ඪනතො මනාපෙහි. ජාතියාති බත්තියාදිජාතියා. නානාභාවො අසභාවො විසුංභාවො. අඤ්ඤාභාවො අඤ්ඤාත්තං. සරීරන්ති රූපධම්මකායසඬබ්බතං සරීරං. රූපකායෙ හි හිජ්ජන්තෙ හිජ්ජන්තෙව. සො හිජ්ජෙය්‍යාති සො මහන්තතරො බන්ධො හිජ්ජෙය්‍ය.

දක්ඛිණදිසං ගතොති දක්ඛිණදිසාමුඛෙ පවත්තො. මහාබන්ධො වියාති මහන්තො සාරවන්තො සාබාබන්ධො විය. සාබබන්ධා හි දිසාහිමුඛපවත්තාකාරා, මූලබන්ධො පන උද්ධමුග්ගතො. සොළසන්තං පඤ්භානන්ති සොළසන්තං අපරාපරියපවත්තනියානං අත්ථානං. ඤාතුං ඉච්ඡිතො හි අත්ථො පඤ්භො.

4-5. උක්කවෙලසුත්තාදිවණ්ණනා

380-381. අමාවසුපොසප්ථෙති අමාවසිඋපොසප්ථෙ, කාලපක්ඛඋපොසප්ථෙති අත්ථො. පූරිමනෙයෙනෙවාති අනන්තරසුත්තෙ චුත්තනෙයෙනෙව.

6. උත්තියසුත්තවණ්ණනා

382. මච්චුධෙය්‍යස්සාති මච්චුනො පවත්තිට්ඨානස්ස.

8. බ්‍රහ්මසුත්තවණ්ණනා

384. තස්මිං කාලෙති පට්ඨානිසම්බොධියං. භික්ඛුයෙව නත්ථි ධම්මවක්කස්ස අප්පවත්තිතත්තා, භික්ඛුයෙව භික්ඛුලක්ඛණයොගතො. එකකො මග්ගො, න ද්වෙධාපථභූතොති එකමග්ගො, තං එකමග්ගං. ජාතියා බයො වට්ඨදුක්ඛස්ස අන්තභූතොති ජාතික්ඛයන්තො, නිබ්බානං, තං දිට්ඨත්තා ජාතික්ඛයන්තදස්සිති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

9. සෙදකසුත්තවණ්ණනා

385. අයං තස්ස ලද්ධිති අයං ඉදානි චුච්චමානා තස්ස ආවරියස්ස ලද්ධි. තතො අනාමෙත්තොති යෙන වංසො නමති, තෙන කායං අනාමෙත්තො. තථා නමන්තො හි පතිත්වා චුණ්ණවිචුණ්ණං හොති. තන්ති කායං, තං වංසං වා. ආකඬ්ඨෙත්තො වියාති නම්තට්ඨානතො පරභාගෙන ආකඬ්ඨෙත්තො විය. එකතොභාගියං කත්ථාති යථාචුත්තං සතිං සුපට්ඨිතං කත්ථා ඔනතං විය කත්ථා. තථා කරණං පන තථා වාතුපත්ථම්භගාභාපනෙනාති ආහ – “වාතුපත්ථම්භං ගාභාපෙත්ථා”ති. තඤ්ච

සතියා තදන්ථං උපට්ඨානෙනාති චුත්තං “සතිං සුපට්ඨිතං කත්වා”ති. නිව්වලොව නිසිදන්තො අන්තෙවාසී ආවරියං රක්ඛති, එත්තකං ආවරියස්ස ලද්ධිවසෙන චුත්තං. “ආවරියො වංසං සුග්ගහිතං ගණ්හන්තො”තිආදි සබ්බං හෙට්ඨා චුත්තනයමෙව.

“අත්තානමෙව රක්ඛති”ති ඉදං අත්තනො රක්ඛණං පධානං කත්වා චුත්තං, න අන්තෙවාසිකන්ති අවධාරණඵලං. අත්තරක්ඛාය පනෙත්ථ සිජ්ඣමානාය අන්තෙවාසිකරක්ඛාපි සිද්ධා ඵව හොතිති. දුතියපක්ඛෙපි ඵසෙව නයො. සො තත්ථ ඤායොති යා අත්තනො ඵව රක්ඛා, සා අත්ථනො පරරක්ඛාපි හොතිති අයමෙත්ථ ඤායො යුත්තජ්ජයොගො. අනුවඛිඪියාති යථාවඛිඪිතස්ස අනුඅනුවඛිඪියා. එතෙන පටිලද්ධසම්පයුත්තපමොදනාකාරො දස්සිතොති ආහ – “සපුබ්බභාගාය මුදිතායාති අත්ථො”ති. ආසෙවනායාතිආදීනි පදානි අනුදයනාපරියොසානානි (යස්මා සතිපට්ඨානං සෙවන්තස්ස සිද්ධං අත්තනො ව පරස්ස ව රක්ඛණං පකාසෙන්නි, තස්මා) – “අත්තානං, හික්ඛවෙ, රක්ඛිස්සාමිති සතිපට්ඨානං සෙවිතබ්බ”න්තිආදි චුත්තං.

10. ජනපදකල්‍යාණසුත්තවණ්ණනා

386. ජනපදස්මිං කල්‍යාණිති සකලජනපදෙ හද්දා රූපසම්පත්තියා සික්ඛාසම්පත්තියා ව සුන්දරා සෙට්ඨා. රූපසම්පත්ති ව නාම සබ්බසො රූපදොසාභාවෙන රූපගුණපාරිසුරියා හොතිති තදුභයං දස්සෙතුං “ඡසරිරදොසරහිතා පඤ්චකල්‍යාණසමන්තාගතා”ති චුත්තං. තං දුට්ඨමිපි විවරන්තො “සා හී”තිආදිමාහ. පඤ්චකල්‍යාණසමන්තාගතාති පඤ්චවිධසරිරගුණසම්පදාහි සමන්තාගතා. නාතිදීසා නාතිරස්සාති පමාණමජ්ඣමා දීඝතරප්පමාණා න හොති, න අතිරස්සා, ලකුණ්ඩකරූපා න හොති. නාතිකිසාති අතිවිය කිසථද්ධමංසලොහිතා දිස්සමානා අට්ඨිසරිරා ජාලසරිරා න හොති. නාතිපුලාති භාරියමංසා මහොදරා න හොති. නාතිකාළා නාව්වොදානාති අතිවිය කාළවණ්ණා කුමාමඛිගාරො විය, දධිතක්කාදිහි පමජ්ජිතමත්තකංසලොහවණ්ණා න හොති. මනුස්සලොකෙ තාදිසියා රූපසම්පත්තියා අභාවතො අතික්කන්තා මනුස්සවණ්ණං. යථා පමාණයුත්තා, ඵවං ආරොහපරිණාහයොගතො ව පරෙසං පසාදාවහා නාතිදීඝතාදයො. ඵවං මනුස්සානං දිබ්බරූපතාසම්පත්තිපිති චුත්තං “අප්පත්තා දිබ්බවණ්ණ”න්ති. එත්ථ ව නාතිදීඝනාතිරස්සතාවචනෙන ආරොහසම්පත්ති චුත්තා උබ්බෙධෙන පාසාදිකභාවතො. කිසපුලදොසාභාවචනෙන පරිණාහසම්පත්ති චුත්තා. උභයෙනපි සණ්ඨානසම්පදා විභාවිතා, නාතිකාළතාවචනෙන වණ්ණසම්පත්ති චුත්තා විවණ්ණතාභාවතො. පියඛිගුසාමාති පරිණතපියඛිගුපුප්ඵසදිසසරිරනිභාසා. මුඛපරියොසානන්ති අධරොට්ඨමාහ. අයං යථාචුත්තා සරිරවණ්ණසම්පත්ති. අස්සාති ජනපදකල්‍යාණියා. ඡවිකල්‍යාණතා ඡවිසම්පත්තිහෙතුකත්තා තස්සා. එස නයො සෙසෙසුපි. නබා ඵව පත්තසදිසතාය නබපත්තාති.

(පසාවො සරිරාවයවෙන ඉරියනන්ති ආහ – “පවත්තීති අත්ථො”ති, පසාවො යථාපරිතමෙව කනතන්ති, න සභාවසන්ධානං. යථාවිභාවසෙන උත්තමමෙව නව්ව.

නව්වකි. තෙ වා විසතියාසුතිරං ධානප්පත්තියා පවත්තියා පවත්තිමකතමන්දතා විභාවසුට්ඨස්ස උත්තමමෙව ගීතඤ්ච ගායතීති අත්ථො.) [එත්ථත්තරෙ පායො අසුද්ධො දුස්සොධනීයො ච. සුද්ධපායො ගවෙසිතබ්බො.] සමතිත්තිකො තෙලපත්තොති මුඛවත්තිසමං තෙලානං පූරිතත්තා සමතිත්තිකමුඛං තෙලභාජනං. අත්තරෙන ච මහාසමජ්ජං අත්තරෙන ච ජනපදකල්යාණීන්ති ජනපදකල්යාණියා, තස්සා ච නව්වගීතං පෙක්ඛිතුං සන්තිපතිතමභාජනසමුහස්ස මජ්ඣකො පරිහරිතබ්බො නෙතබ්බො. නන්ති තෙලං. ආහරෙය්‍යාති ආපජ්ජෙය්‍ය. තත්‍රිදං ඔපම්මසංසන්දනං – තෙලපත්තං විය කායගතාසති, තස්ස පරිහරණපුග්ගලො විය විපස්සකො, ජනකායා විය පුටුත්තාරම්මණාති, අසිපුරිසො විය මනො, තෙලස්ස චජනං විය කිලෙසුප්පාදනං, සිසපාතනං විය අරියමග්ගඤ්ඤාණසිසානුප්පත්ති. “කායගතා සති නො භාවිතා...පෙ.... සික්ඛිතබ්බ”න්ති වුත්තත්තා “පුබ්බභාගවිපස්සනාව කථිතා”ති වුත්තං.

නාලන්දවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සීලට්ඨිතිවග්ගො

1-2. සීලසුත්තාදිවණ්ණනා

387-388. සීලානීති බහුවචනං අනෙකවිධත්තා සීලස්ස. තඤ්චි සීලනට්ඨෙන එකවිධමිපි වාරිත්තාදිවසෙන අනෙකවිධං. තෙනාහ – “චතුපාරිසුද්ධිසීලානී”ති. පඤ්ඤමග්ගොති ඤාතුං ඉච්ඡිතස්ස අත්ථස්ස විමංසනං. තෙනාහ – “පඤ්ඤගවෙසන”න්ති.

3-5. පරිභානසුත්තාදිවණ්ණනා

389-391. පුග්ගලවසෙන පරිභානං භොති න ධම්මවසෙන. යො න භාවෙති, තස්සෙව පරිභායති. තෙනාහ “යො හී”තිආදි.

6. පදෙසසුත්තවණ්ණනා

392. පදෙසතො භාවිතත්තාති එකදෙසතො භාවිතත්තා භාවනාපාරිපුරියා අනනුප්පත්තත්තා. තෙනාහ – “චත්තාරො හී මග්ගෙ”තිආදි.

7. සමත්තසුත්තවණ්ණනා

393. සමත්තා භාවිතත්තාති පරියත්තා භාවිතත්තා.

8-10. ලොකසුත්තාදිවණ්ණනා

394-396. මහාවිසයත්තා මහනියො අභිඤ්ඤා එතස්සාති මහාභිඤ්ඤො, තස්ස භාවොති සබ්බං වත්තබ්බං. “සතතච්ඡාරවසෙන චුත්ත”න්ති වත්වා තමත්ථං පාකටං කාතුං “ථෙරො කිරා”තිආදි චුත්තං. තස්සාති ථෙරස්ස. ආවජ්ජනස්ස ගතින්ති එකාවජ්ජනස්සෙව ගමනවිථිං. අනුබන්ධති වක්කවාලානං සහස්සං එකාවජ්ජනෙනෙව සහස්සලොකධාතුයා ඉච්ඡිතමත්ථං ජානිතුං සමත්ථොති දස්සෙති.

සීලට්ඨිතිවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අනනුස්සුතවග්ගවණ්ණනා

397-407. යා වෙදනා සම්මසිත්වාති යා තෙභුමකවෙදනා සම්මසිත්වා. තාවස්සාති තා තෙභුමකවෙදනා එව අස්ස භික්ඛුනො. සදිසවසෙන චෙතං චුත්තං, අනිච්චාදිසම්මසනවසෙන විදිතා පුබ්බභාගෙ සම්මසනකාලෙ උපට්ඨහන්ති. පරිග්ගහිතෙසුති පරිජානනවසෙන පරිච්ඡිජ්ජ ගහිතෙසු. “වෙදනා තණ්හාපපඤ්චස්ස, විතක්කො මානපපඤ්චස්ස, සඤ්ඤා දිට්ඨිපපඤ්චස්ස මූලවසෙන සම්මසනං චුත්තා”ති වදන්ති. “වෙදනාවිතක්කසඤ්ඤා තණ්හාමානදිට්ඨිපපඤ්චානං මූලදස්සනවසෙනා”ති අපරෙ.

අනනුස්සුතවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. අමතවග්ගො

2. සමුදයසුත්තවණ්ණනා

408. සාරම්මණසතිපට්ඨානාති ආරම්මණලක්ඛිතා සතිපට්ඨානා කථිතා, න සතිලක්ඛණා.

4. සතිසුත්තවණ්ණනා

410. සුද්ධිකං කත්වා විසුං විසුං කත්වා. තථා ව චුත්තං පාළියං “කායෙ වා භික්ඛු”ති.

6. පාතිමොක්ඛසංවරසුත්තවණ්ණනා

412. ජෙට්ඨකසීලන්ති පධානකසීලං. සීලග්ගහණඤ්ඤි පාළියං පාතිමොක්ඛසංවරවසෙනෙව ආගතං. තෙනාහ “තිපිටකචූළනාගත්ථෙරො පනා”තිආදි. තත්ථ පාතිමොක්ඛසංවරොව සීලන්ති අවධාරණං ඉතරෙසං තිණ්ණං එකදෙසෙන පාතිමොක්ඛන්තොගධභාවං දිපෙති. තථා හි අනොලොකියොලොකනෙ ආජීවහෙතු ව ජසික්ඛාපදවීතික්කමනෙ ගිලානපච්චයස්ස අජපච්චවෙක්ඛිතපරිහොගෙ ව ආපත්ති විහිතාති. තිණ්ණි

ඉන්ද්‍රියසංවරාදීනි. සීලන්ති චුත්තට්ඨානං නාම නත්ථීති සීලපරියායෙන තෙසං කත්ථවි සුත්තෙ ගතිතට්ඨානං නාම නත්ථීති නිජපරියායසීලතං තෙසං පටික්ඛිපති. ඡද්වාරරක්ඛණමත්තමෙවාති තස්ස සල්ලභුකතමාහ විත්තාධිට්ඨානමත්තෙන පටිපාකතිකභාවජ්ජත්තිතො. ඉතරද්වයෙපි එසෙව නයො. පච්චයුජ්ජත්තිමත්තකන්ති එලෙන හෙතුං දස්සෙති. උජ්ජාදනහෙතුකා හි පච්චයානං උජ්ජත්ති. ඉදමත්ථන්ති ඉදං පයොජනං ඉමස්ස පච්චයස්ස පරිභුඤ්ජනෙති අධිජ්ජායො. නිජපරියායෙනාති ඉමිනා ඉන්ද්‍රියසංවරාදීනි තිණි පධානසීලස්ස පරිපාලනපරිසොධනවසෙන පවත්ති යා පරියායසීලාති නාමාති දස්සෙති. ඉදාති පාතිමොක්ඛසීලස්සෙව පධානභාවං ඛ්‍යතිරෙකතො අත්ථයතො ව උපමාය විභාවෙතුං “යස්සා”ති ආදිමාහ. තත්ථ සොති පාතිමොක්ඛසංවරො. සෙසානි ඉන්ද්‍රියසංවරාදීනි. පාතිමොක්ඛසද්දස්ස අත්ථො පන විසුද්ධිමග්ගසංවණ්ණනාදීසු විත්ථාරිතො, තස්මා තත්ථ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

ආචාරෙන ව ගොචරෙන ව සම්පන්නොති
කායිකචෙතසිකඅවිතික්කමසඬ්ඛාතෙන ආචාරෙන ව
නවෙසියාදිගොචරතාදිසඬ්ඛාතෙන ගොචරෙන ව සම්පන්නො,
සම්පන්නආචාරගොචරොති අත්ථො. අජ්ජමත්තකෙසුති අතිපරිත්තකෙසු
අනාපත්තිගමනීයෙසු. “දුක්කට්ඨබ්භාසිතමත්තෙසු”ති අපරෙ. වජ්ජෙසුති
අකරණීයෙසු ගාරය්හෙසු. තෙ පන එකන්තතො අකුසලා හොන්තිති ආහ –
“අකුසලධම්මෙසු”ති. භයදස්සාවිති භයතො දස්සනසීලො, පරමාණුමත්තම්පි වජ්ජං
සිනෙරුජ්ජමාණං විය කත්වා දස්සනසීලො. සම්මා ආදිසිත්වාති සම්මදෙව සක්කච්චං
සබ්බසො ව ආදිසිත්වා. සික්ඛාපදෙසුති නිද්ධාරණෙ භූමිමන්ති සමුදායතො
අවයවනිද්ධාරණං දස්සෙන්නො “සික්ඛාපදෙසු තං තං සික්ඛාපද”න්ති ආදිමාහ.
සික්ඛාපදං සමාදාතබ්බං සික්ඛිතබ්බඤ්ඤාති අධිජ්ජායො. සික්ඛාති අධිසීලසික්ඛා.
පුබ්බෙ පද-සද්දො අධිට්ඨානට්ඨො, ඉධ භාගත්ථොති දට්ඨබ්බන්ති ආහ –
“සික්ඛාකොට්ඨාසෙසු”ති. මූලපඤ්ඤත්තිඅනුපඤ්ඤත්තිආදිහෙදං යංකිඤ්චි
සික්ඛිතබ්බං පුරෙතබ්බං සීලං, තං පන ද්වාරවසෙන දුට්ඨමෙවාති ආහ – “කායිකං
වා වාචසිකං වා”ති. ඉමස්මිං අත්ථවිකජ්ජෙ සික්ඛාපදෙසුති ආධාරෙ භූමිමං
සික්ඛාභාගෙසු කස්සචි විසුං අග්ගහණතො. තෙනාහ – “තං තං සබ්බ”න්ති.
“තතො ත්වං භික්ඛු සීලං නිස්සායා”ති වචනතො අනභිජ්ඣා
අඛ්‍යාපාදසම්මාදිට්ඨියොපි සීලන්ති චුත්තා, තස්මා ඉමස්මිං සුත්තෙ
“පාතිමොක්ඛසංවරසීලමෙව කථිත”න්ති චුත්තං.

7. දුට්ඨවර්තසුත්තවණ්ණනා

413. එත්ථාපි මනොසුචරිතං සීලං නාමාති දස්සෙතීති කත්වා චුත්තං “පච්ඡිමාපි තයො”ති. අනභිජ්ඣාඅඛ්‍යාපාදසම්මාදිට්ඨිධම්මා සීලං හොතීති වෙදිතබ්බා කායවච්ඡුචරිතෙහි සද්ධිං මනොසුචරිතම්පි වත්වා “තතො ත්වං භික්ඛු සීලං නිස්සාය සීලෙ පතිට්ඨායා”ති චුත්තත්තා. සෙසං චුත්තනයමෙව. ඡට්ඨසත්තමෙසුති ඡට්ඨසත්තමවග්ගෙසු අපුබ්බං නත්ථී. තෙන චුත්තං “හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව

අත්පොත වෙදිකබ්බො”ති. වග්ගපෙය්‍යාලතො පන ඉමස්මිං සතිපට්ඨානසංයුත්තෙ කතිපයවග්ගා සඬගහං ආරුළ්භා, තථාපි තෙසං අත්ථවිසෙසාභාවතො එකච්චෙසු පොත්ථකෙසු මුබ්බන්තං දස්සෙත්වා සංඛිත්තා, එකච්චෙසු අතිසංඛිත්තාව, තෙ සඬබෙපවසෙන ද්වෙ කත්වා “ඡට්ඨසත්තමෙසු”ති වුත්තං.

අමතවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සතිපට්ඨානසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ඉන්ද්‍රියසංයුත්තං

1. සුද්ධිකවග්ගො

1. සුද්ධිකසුත්තවණ්ණනා

471. චතුභුමක ...පෙ.... ලබ්භන්ති කුසලාඛ්‍යාකතභාවතො තෙසං තිණ්ණං ඉන්ද්‍රියානං. වීරියිත්ථියසමාධිත්ථියානි...පෙ.... සබ්බත්ථ ලබ්භන්ති කුසලත්තිකසාධාරණත්තා. චතුභුමක ...පෙ.... වසෙනාති චතුභුමකධම්මපරිච්ඡෙදවසෙන වෙච කුසලාදීහි සබ්බසඬගාහකධම්මපරිච්ඡෙදවසෙන ච වුත්තන්ති අත්පොත.

දුතියසමණුක්ඛාන්තසුත්තවණ්ණනා

477. දුක්ඛසච්චවසෙනාති දුක්ඛසච්චභාවෙන න පජානන්ති. තඤ්ඤි පරිඤ්ඤෙය්‍යාතාය දුක්ඛසච්චසඬගහං. සමුදයසච්චවසෙනාති තණ්හාවිජ්ජාදිං සද්ධිත්ථියස්ස සමුදයසච්චභාවෙන න පජානන්ති. නිරොධන්ති සද්ධිත්ථියස්ස අනුපාදාය නිරොධනිමිත්තං නිබ්බානං. පටිපදන්ති සද්ධිත්ථියනිරොධගාමිනිං පටිපදං අරියමග්ගං. සෙසෙසුති වීරියිත්ථියාදීසු.

සුක්කපක්ඛෙති “සද්ධිත්ථියං පජානන්ති”තිආදිනායජ්ජවත්තෙ අනවජ්ජපක්ඛෙ. අධිමොක්ඛවසෙන ආවජ්ජනසමුදයාති “අත්ථි දිත්ත”න්තිආදිනායජ්ජවත්තපුබ්බභාගභූතසද්ධාධිමොක්ඛවසෙන ආවජ්ජනුජ්ජත්තියා. තස්මා පයමුජ්ජන්තා සද්ධා එව හෙත්ථ “ආවජ්ජන”න්ති වුත්තා, න මනොද්චාරාවජ්ජනං. එස නයො සෙසෙසුපි. තස්මා පයමුජ්ජන්තා ආවජ්ජනා පග්ගහුජ්ජත්තිට්ඨානානං තික්ඛානං වීරියිත්ථියාදීනං පයමුජ්ජත්තියා ආවජ්ජනපරියායෙන වුත්තාති දට්ඨබ්බං. දුබ්බලා හි පයමුජ්ජන්තා පග්ගභාභාවතො වීරියිත්ථියාදීනං සමුදයොති බලවභාවජ්ජත්තවීරියිත්ථියාදිකස්ස ආවජ්ජනට්ඨානියානි භොන්තිති තෙසං සමුදයොති වුත්තා, පුබ්බෙ අධිමුච්චනාදිවසෙන පවත්තස්ස ආවජ්ජනස්ස සමුදයාති අත්පොත. පුන ඡන්දවසෙනාති කත්තුකාමතාකුසලච්ඡන්දවසෙන සද්ධාදීනං උජ්ජාදෙතුකාමතාකාරජ්ජවත්තස්ස ඡන්දස්ස වසෙන. මනසිකාරවසෙන ආවජ්ජනසමුදයාති සද්ධිත්ථියාදිවසෙන

පවත්තස්ස දුබ්බලස්ස තස්ස නිබ්බත්තකයොනියොමනසිකාරවසෙන ආවජ්ජනස්ස උප්පත්තියා. එවම්භිති “අධිමොක්ඛවසෙනා” තිආදිනා වුත්තාකාරෙනපි. ජසු සුත්තෙසුති දුතියතො පටියාය ජසු සුත්තෙසු. චතුසච්චමෙව කථිතං.
අස්සාදග්ගහණෙන හි සමුදයසච්චං, ආදිනවග්ගහණෙන දුක්ඛසච්චං,
නිස්සරණග්ගහණෙන නිරොධමග්ගසච්චානි ගහිතානිති. පයමසුත්තෙ පන ඉන්ද්‍රියානං සරූපදස්සනමෙවාති.

8. දබ්බසුත්තවණ්ණනා

478. සොතො ආපජ්ජියති එතෙනාති සොතාපත්ති, අනාගතං පති පයමමග්ගො. සොතොති අරියමග්ගසොතො දට්ඨබ්බො. ආපජ්ජියතීතිආදිතො පටිපජ්ජියති. පයමමග්ගපටිලාහනිමිත්තානි සොතාපත්තස්ස අභිගානි ඉධ “සොතාපත්තියභිගානී” ති වුත්තානි. තානි පන තිසු යානෙසු සද්ධා අරියකන්තසීලඤ්චානි වෙදිතබ්බානි. සවිසයෙති සකච්චසයෙ. ජෙට්ඨකභාවදස්සනත්ථන්ති පධානභාවදස්සනත්ථං. යත්ථ සද්ධාදිඉන්ද්‍රියානං සානිසයකිච්චං, තෙසං කිච්චාතිරෙකතං දස්සෙතුන්ති අත්ථො. ඉදානි තමත්ථං උපමාහි විභාවෙතුං “යථා හී” තිආදි වුත්තං. පත්චානි අත්තතො කිච්චාතිරෙකට්ඨානං පටිලහිත්වා. පුබ්බභිගමන්ති සද්දහනකිච්චෙසු පුරෙවාරං ධොරය්හං. සෙසානි විරිසින්ද්‍රියාදීනි. තදන්වයානීති තදනුගතානි තස්ස සද්ධින්ද්‍රියාදිකස්ස පක්ඛිකානි. එස නයො සෙසෙසුපි. කුමානවිමොක්ඛෙති කුමානසභිබාතෙ විමොක්ඛෙ සමාධිපධානතාය කුමානානං. එවඤ්ච කත්වා “සොතාපත්තියභිගානි පත්චා” ති ඉදඤ්ච වචනං සමත්ථිතං හොති. සද්ධූපනිසඤ්චි සීලන්ති. අරියසච්චානි පත්චානි චත්තාරි සච්චානි අභිසමෙතබ්බානි පාපුණිත්වා.

9-10. පයමවිහඪගසුත්තාදිවණ්ණනා

479-480. නෙපක්කං වුච්චති පඤ්ඤාති ආහ – “පඤ්ඤායෙනං නාම” ති. නිපායති සංකිලෙසධම්මෙ විසොසෙති නික්ඛාමෙතීති නිපකො, ථීරතික්ඛසතිපුග්ගලො, තස්ස භාවො නෙපක්කන්ති සතියාපි නෙපක්කභාවො යුජ්ජතෙව. එවඤ්ච “සතිනෙපක්කෙනා” ති ඉදං වචනං සමත්ථිතං හොති, සතියා ච නෙපක්කෙනානි එවං වුච්චමානෙන සතිනිද්දෙසො නාම කතො හොතියෙව. අසුකං නාම සුත්තං වා කම්මට්ඨානං වා මෙ භාසිතන්ති. වොස්සජ්ජියති සභිබාරගතං එතස්මිං අධිගතෙති වොස්සග්ගො, නිබ්බානං. තං ආරම්මණං කරිත්වානි ආහ – “නිබ්බානාරම්මණං කත්වා” ති. ගච්ඡන්තියාති සභිබාරානං උදයඤ්ච වයඤ්ච උදයබ්බයං ගච්ඡන්තියා බුජ්ඣන්තියා. තෙනාහ “උදයබ්බයපරිග්ගාහිකායා” ති. සද්ධාසතිපඤ්ඤින්ද්‍රියානි පුබ්බභාගානි “ඉතිපි සො භගවා අරහං, විරකතම්පි විරහාසිතම්පි සරිතා අනුස්සරිතා, උදයත්ථගාමිනියා පඤ්ඤායා” ති ව වුත්තත්තා. “ආරද්ධවීරියො විහරති, සො අනුජ්ජන්තාන” තිආදිනා ච වුත්තත්තා විරිසින්ද්‍රියං මිස්සකං. “වොස්සග්ගාරම්මණං කරිත්වා” ති වුත්තත්තා සමාධින්ද්‍රියං.

නිබ්බන්තිතලොකුත්තරමෙව. අයමෙවාති ය්වායං නවමෙ වුත්තො. අයමෙව පුබ්බහගමිස්සකලොකුත්තරත්තධම්මපරිච්ඡෙදො.

සුද්ධිකවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. මුදුතරවග්ගො

1. පටිලාභසුත්තවණ්ණනා

481. සම්මජ්ජධානෙ ආරබ්භාති සම්මජ්ජධානෙ භාවනාවසෙන ආරබ්භ. තෙනාහ “භාවෙන්තො”ති. යථා චිරිශින්ද්‍රියනිද්දෙසෙ “චත්තාරො සම්මජ්ජධානෙ ආරබ්භ චිරියං පටිලභති”ති දෙසනා ආගතා, එවං සතින්ද්‍රියනිද්දෙසෙ “චත්තාරො සතිපට්ඨානෙ ආරබ්භ සතිං පටිලභති”ති, තස්මා “සතින්ද්‍රියෙපි එසෙව නයො”ති වුත්තං. සද්ධිත්ද්‍රියාදිනිද්දෙසෙසු පන න තථා දෙසෙති.

2. පයමසංඛිත්තසුත්තවණ්ණනා

482. ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛාදිභාවො විපස්සනාවසෙන වා මග්ගවසෙන වා ඵලවසෙන වා ගහෙතබ්බොති වුත්තං. “තතොති...පෙ.... වෙදිතබ්බ”න්ති. නනු චෙත්ථ මුදුභාවො ඵව පාළියං ගහිතොති? සච්චමෙතං, තං පන තික්ඛභාවෙ අසති න හොති තික්ඛාදිභාවොති වුත්තං. යතො හි අයං මුදු, ඉතො තං තික්ඛන්ති චත්තබ්බතං ලභති අපෙක්ඛාසිද්ධත්තා තික්ඛමුදුභාවානං පාරාපාරං විය. ඉදානි “තතො”තිආදිනා සඬ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විත්ථාරතො දස්සෙතුං “සමත්තානී”තිආදි වුත්තං. තත්ථ සමත්තානීති සම්පන්නානි. ඉතරං තස්සෙව වෙච්චනං. සමත්තානීති වා පරියත්තානි, සමත්තානීති අත්ථො. “තතො මුදුතරානි ධම්මානුසාරීමග්ගස්සා”ති කස්මා වුත්තං? තතොති හි සොතාපත්තිමග්ගවිපස්සනින්ද්‍රියානි අධිජ්ජෙතානියෙව, “තතො මුදුතරානී”ති වුත්තපයමග්ගො ධම්මානුසාරී වා සියා සද්ධානුසාරී වාති බාහිවරති? නායං දොසො, සොතාපත්තිමග්ගෙකදෙසවසෙනෙව ලද්ධබ්බපයමග්ගාපෙක්ඛාය විපස්සනාය විභාගස්ස අධිජ්ජෙතත්තා. යො හි සොතාපත්තො හුත්වා ඉරියාපථං අකොපෙත්වා යථානිසින්තොව සකදාගාමීමග්ගං පාපුණාති, තස්ස විපස්සනින්ද්‍රියානි සන්ධාය අවිභාගෙන වුත්තං – “තතො මුදුතරානි සොතාපත්තිමග්ගස්ස විපස්සනින්ද්‍රියානි නාමා”ති. යො පන සොතාපත්තො හුත්වා කාලන්තරෙන සකදාගාමී හොති, තස්ස සොතාපත්තිමග්ගත්ථාය පචත්තානි විපස්සනින්ද්‍රියානි නාම හොත්ති. යො වෙ ධම්මානුසාරීගොත්තො, තස්ස යථාවුත්තවිපස්සනින්ද්‍රියතො මුදුතරානීති “තතො මුදුතරානි ධම්මානුසාරීමග්ගස්සා”ති වුත්තං. විපස්සනින්ද්‍රියානි නාමාති ආනෙත්වා සම්බන්ධො. ධම්මානුසාරීවිපස්සනින්ද්‍රියතො සද්ධානුසාරීවිපස්සනින්ද්‍රියානං මුදුභාවස්ස කාරණං සයමෙව චක්ඛති. ධම්මෙන පඤ්ඤාය මග්ගසොතං අනුස්සරතීති ධම්මානුසාරී, පඤ්ඤත්තරො අරියො. සද්ධාය මග්ගසොතං අනුස්සරතීති සද්ධානුසාරී, සද්ධුත්තරො අරියො.

එවං විපස්සනාවසෙන දස්සෙත්වා මග්ගවසෙන දස්සෙතුං “තථා”තිආදි ආරද්ධං. සම්පයොගතො සභාවතො ච අරහත්තමග්ගපරියාපන්නානි අරහත්තමග්ගින්ද්‍රියානි. අරහත්තඵලින්ද්‍රියානීති එත්ථාපි එසෙව නයො.

ඉදානි ඵලවසෙන දස්සෙතුං “සමත්තානි පරිපුණ්ණානි”තිආදි වුත්තං. සොතාපත්තිමග්ගට්ඨපුග්ගලවසෙන නානත්තං ජාතං, තස්මා තෙ ද්වෙපි ඉධ තතියවාරෙ න ලබ්භන්තීති අධිජ්ජායො. ධම්මානුසාරීසද්ධානුසාරීනං නානත්තං කථං ජාතන්ති ආහ “ආගමනෙනපි මග්ගෙනපි”ති. තදුභයං දස්සෙන්තො “සද්ධානුසාරීපුග්ගලො”තිආදිමාහ. උද්දිසාපෙන්තොති උද්දෙසං ගණ්භන්තො.

මග්ගො තික්ඛො හොති උපනිස්සයිත්ද්‍රියානං තික්ඛවිසදභාවතො. තෙනාහ “සුරං ඤාණං වහති”ති. අසඬ්ඛාරෙතානි සරසෙනෙව. අජ්ජයොගෙනානි තස්සෙව වෙච්චනං. ධම්මානුසාරීපුග්ගලො හි ආගමනමිහි කිලෙසෙ වික්ඛම්භෙන්තො අජ්ජදුක්ඛෙන අජ්ජකසිරෙන අකිලමන්තොව වික්ඛම්භෙතුං සක්කොති. සද්ධානුසාරීපුග්ගලො පන දුක්ඛෙන කසිරෙන කිලමන්තො හුත්වා වික්ඛම්භෙතුං සක්කොති, තස්මා ධම්මානුසාරීස්ස පුබ්බභාගමග්ගක්ඛණෙ කිලෙසච්ඡෙදකඤාණං අදන්ධං තිබ්භං හුත්වා වහති, යථා නාම තිබ්භණෙන අසිනා කදලිං ඡින්දන්තස්ස ඡින්තට්ඨානං මට්ඨං හොති, අසි බිජ්ජං වහති, සද්දො න සුයාති, බලවවායාමකිච්චං න හොති, එවරුපා ධම්මානුසාරීතො පුබ්බභාගභාවනා හොති, සද්ධානුසාරීතො පන පුබ්බභාගක්ඛණෙ කිලෙසච්ඡෙදකඤාණං දන්ධං න තිබ්භං අසුරං හුත්වා වහති, යථා නාම නාතිතිබ්භණෙන අසිනා කදලිං ඡින්දන්තස්ස ඡින්තට්ඨානං න මට්ඨං හොති, අසි සීසං න වහති, සද්දො සුයාති, බලවවායාමකිච්චං ඉච්ඡිතබ්බං හොති, එවරුපා සද්ධානුසාරීතො පුබ්බභාගභාවනා හොති. එවං සන්තෙපි කිලෙසක්ඛයෙ නානත්තං නත්ථි. තෙනාහ “කිලෙසක්ඛයෙ පනා”තිආදි. අවසෙසා ච කිලෙසා බීයන්ති සංයොජනක්ඛයාය යොගත්තා.

3. දුතියසංඛිත්තසුත්තවණ්ණනා

483. තතොති ඵලතො ඵලවෙමත්තතාය වරියමානත්තා. ඉන්ද්‍රියවෙමත්තතා සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං නානත්තෙන. ඵලනානත්තන්ති අරහත්තඵලාදිනානත්තං. පුග්ගලනානත්තන්ති අනාගාමීආදිපුග්ගලනානත්තං.

4. තතියසංඛිත්තසුත්තවණ්ණනා

484. සිලක්ඛන්ධාදීහි සද්ධින්ද්‍රියාදීහි ච පරිතො පුරණෙන පරිපුරං. අරහත්තමග්ගං කරොන්තො නිජ්ඵත්තිතො අරහත්තඵලං ආරාධෙති නිජ්ඵාදෙති. තයො පදෙසමග්ගෙහි සිලක්ඛන්ධාදීනං අපාරිපුරියා එකදෙසභූතෙ තයො හෙට්ඨිමමග්ගෙ. පදෙසං හෙට්ඨිමඵලත්තයං. චතුසුති ඉමස්මිං වග්ගෙ පඨමාදීසු චතුසු සුත්තෙසු. කාමඤ්ඤවත්ථ තතියෙ “තතොති ඵලවසෙන නිස්සක්ක”න්ති වුත්තං, චතුත්ථෙ “පරිපුරං පරිපුරකාරී ආරාධෙති, පදෙසං පදෙසකාරී”ති, “චතුසුපි

සුත්තෙසු මිස්සකානෙව ඉන්ද්‍රියානි කථිතානී” ති පන වචනතො විපස්සනාවසෙනපි යොජනා ලබ්භතෙවාති දට්ඨබ්බං.

5-7. පටමච්ඡිත්ථාරසුත්තාදිවණ්ණනා

485-487. විපස්සනාවසෙන නිස්සක්කං වෙදිතබ්බං, න මග්ගඵලවසෙන, ඉමස්මිං සුත්තෙ සබ්බසොච විපස්සනින්ද්‍රියානං ඵව අධිප්පෙතත්තා. ඉදානි තමත්ථං පාකටං කාතුං “පරිපුණ්ණානි ඡී”තිආදි වුත්තං. අවිභාදීසු පඤ්චසු සුද්ධාවාසෙසු තත්ථ තත්ථ ආයුචෙමජ්ඣං අනතික්කමිත්වා අන්තරා කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායනතො අන්තරාපරිනිබ්බායී, අසඬ්ඛාරොන අප්පයොගෙන සරසතොව පරිනිබ්බායනතො අසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායී, තබ්බිපරියායතො සසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායී, උද්ධං වාහිභාවෙන උද්ධමස්ස තණ්හාසොතං වට්ටසොතං වාති උද්ධංසොතො, උද්ධං වා ගන්ත්වා පටිලභිතබ්බතො උද්ධමස්ස මග්ගසොතන්ති උද්ධංසොතො, අකනිට්ඨභවං ගච්ඡති අකනිට්ඨගාමීති ඵවමෙත්ථ සද්දත්ථො දට්ඨබ්බො.

ඉමස්මිං පන යානෙති “විපස්සනාවසෙන නිස්සක්ක”න්ති වුත්තට්ඨානෙ. අරහත්තමග්ගෙයෙව යත්වාති ඉමස්මිංයෙව භවෙ අරහත්තමග්ගෙයෙව, න විපස්සනාය ව යත්වා. පඤ්ච නිස්සක්කානි නිහරිතබ්බානීති “තතො මුදුතරෙහි අන්තරාපරිනිබ්බායී භොති”තිආදීනි පඤ්ච නිස්සක්කානි නිද්ධාරෙත්වා කථෙතබ්බානි. ඉදානි තමත්ථං විවරන්තො “අරහත්තමග්ගස්ස ඡී”තිආදිමාහ. තත්ථ අවිභාදීසු උප්පජ්ජිත්වා උප්පන්තසමනන්තරාය පරිනිබ්බායනතො පටමඅන්තරාපරිනිබ්බායී. තත්ථ ආයුප්පමාණචෙමජ්ඣං අප්පත්ථාව පරිනිබ්බායනතො දුතියඅන්තරාපරිනිබ්බායී, ආයුචෙමජ්ඣං පත්වා පරිනිබ්බායනතො තතො පරං තතියඅන්තරාපරිනිබ්බායී වෙදිතබ්බො. “පඤ්ච නිස්සක්කානී”ති කස්මා වුත්තං? නනු අසඬ්ඛාරසසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායීති වත්තබ්බන්ති? න වත්තබ්බන්ති දස්සෙන්නො ආහ “අසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායීස්ස සසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායීනොපි එතෙව පඤ්ච ජනා”ති.

තීණි නිස්සක්කානීති “තතො මුදුතරෙහි සොතාපන්නො භොති”තිආදීනි තීණි නිස්සක්කපදානි. ඉධ සකදාගාමී න ගහිතො, සො අනාගාමීමග්ගෙ යත්වා නිහරිතබ්බො, අනාගාමීමග්ගස්ස විපස්සනින්ද්‍රියෙහි මුදුතරෙහි සකදාගාමී භොති. සකදා...පෙ.... මුදුතරානීති ඉදං සකදාගාමීමග්ගස්ස විපස්සනින්ද්‍රියෙහි එකබ්ඡිසඬ්ඛාතසොතාපන්නවිපස්සනින්ද්‍රියානි මුදුතරානි භොන්තීති තීණි කත්වා වුත්තං. ධම්මානුසාරීතිආදිද්වයං කොලංකොලාදිද්වයෙන ගහිතං භොතිති. සකදාගාමීමග්ගස්ස භීතිආදි වුත්තස්සෙව අත්ථස්ස විවරණං. සෙසං භෙට්ඨා වුත්තනයමෙව. ඡට්ඨසත්තමානි වුත්තනයානෙවාති ඡට්ඨසත්තමානි සුත්තානි දුතියතතියෙසු වුත්තනයානෙව. තත්ථ පන මිස්සකානි ඉන්ද්‍රියානි කථිතානි, ඉධ පුබ්බභාගවිපස්සනින්ද්‍රියානි කථිතානීති අයමෙව විසෙසො.

8. පටිපන්නසුත්තවණ්ණනා

488. තන්ති මග්ගඵලවසෙන නිස්සක්කං. පාළියං වුත්තමෙව
 “අරහත්තඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපත්තො භොති” තිආදිනා. අට්ඨභීති චතුභි ඵලෙහි
 චතුභි ච මග්ගෙහිති අට්ඨභි. ඛනිභූතො න අත්තොභාවො. ලොකුත්තරානෙව
 ඉන්ද්‍රියානි කථිතානි මග්ගඵලචිත්තුප්පාදපරියාපන්නත්තා.

9-10. සම්පන්නසුත්තාදිවණ්ණනා

489-490. ඉන්ද්‍රියසම්පන්නොති එත්ථ සම්පන්නසද්දො පරිපූර්අත්ථොති ආහ
 “පරිපුණ්ණින්ද්‍රියො” ති. මිස්සකානි ඉන්ද්‍රියානි කථිතානි සාමඤ්ඤතොව
 දෙසිතත්තා.

මුදුතරවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ජළින්ද්‍රියවග්ගො

2. ජීවිතින්ද්‍රියසුත්තවණ්ණනා

492. ඉත්ථිභාවෙති ඉත්ථිතාය. ඉන්ද්‍රියං කරොති
 තථාසත්තජනසාමඤ්ඤකාරණභාවතො. ඉත්ථියා ඵච ඉන්ද්‍රියං ඉත්ථින්ද්‍රියං. ඵස
 නයො පුරිසින්ද්‍රියෙ. ජීවිතෙති සහජාතධම්මානං ජීවනෙ පාලනෙ පවත්තනෙ.
 වට්ඨින්ද්‍රියානීති වට්ඨභෙතුභූතානි ඉන්ද්‍රියානි. ඉමෙසු හි උපාදින්නඉන්ද්‍රියෙසු සති
 වට්ඨං වත්තති පඤ්ඤායති.

3. අඤ්ඤින්ද්‍රියසුත්තවණ්ණනා

493. අජානිතපුබ්බං ධම්මන්ති චතුසච්චධම්මමාහ, තථා තෙසංයෙව
 ඤාතධම්මානන්ති. අයං පනෙත්ථ අත්ථො – ආජානාතීති අඤ්ඤා, පඨමමග්ගෙන
 ඤාතමනතික්කමිත්වා ජානාතීති අත්ථො. සොතාපන්නාදීනං ඡඅරියානං එතං නාමං.
 අඤ්ඤස්ස ඉන්ද්‍රියානි අඤ්ඤින්ද්‍රියානි. අඤ්ඤාතාවිසුති ආජානිතවත්තෙසු. යස්මා
 අග්ගඵලධම්මෙසු ඤාණකිච්චං සාතිසයං, තස්මා තං කිච්චං සෙසධම්මෙසුපි
 සමාරොපෙත්වා වුත්තං “අඤ්ඤාතාවිසු අරහත්තඵලධම්මෙසු” ති. තත්ථ තත්ථ
 තෙසු තෙසු මග්ගඵලෙසු. තෙන තෙනාකාරෙනාති අනඤ්ඤාතජානනාදිආකාරෙන.

4. එකඛිජිසුත්තවණ්ණනා

494. විපස්සනතො නිස්සක්කන්ති විපස්සනින්ද්‍රියෙහි නිස්සක්කං. ඉදානි තමෙව
 සඬ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විවරන්තො “සමත්තානි” තිආදිමාහ. තිණි නිස්සක්කානි
 ඵචම්ඨ පඤ්ච නිස්සක්කානි නිහරිතඛිබ්බානි එකඛිජිආදිවිභාවනතො. තෙනාහ
 “සකදාගාමිමග්ගස්ස හි” තිආදි. සොතාපත්තිමග්ගස්ස විපස්සනින්ද්‍රියානි නාම
 තෙනත්තභාවෙන සකදාගාමිමග්ගං පත්තුං ගච්ඡන්තස්ස සොතාපන්නස්ස

විපස්සනින්ද්‍රියානි. පඤ්චපි තෙ සොතාපත්තිමග්ගස්ස හෙදායෙවාති
“සකදාගාමීමග්ගෙ යත්වා නිහරිතබ්බානී”ති වුත්තං.

එකබ්ඪීති එත්ථ ඛන්ධබ්ඪං නාම කථිතං. යස්ස හි සොතාපත්තස්ස එකං
ඛන්ධබ්ඪං අත්ථී, එකං අත්තභාවග්ගහණං, සො එකබ්ඪී නාම. තෙනාහ –
“සොතාපත්තො හුත්වා”තිආදි. මානුසකං භවන්ති ඉදං පනෙත්ථ දෙසනාමත්තං,
දෙවභවං නිබ්බත්තෙතීතිපි වත්තුං වට්ටනියෙව. භගවතා ගහිතනාමානෙතානි.
එත්තකඤ්ඤි පමාණං ගතො සත්තක්ඛන්තුපරමො නාම භොති, එත්තකං
කොලංකොලො, එත්තකං එකබ්ඪීති භගවතා එතෙසං නාමං ගහිතං.

ද්වෙ තයො භවෙති දෙවමනුස්සෙසු එව ද්වෙ තයො භවෙ.
සම්බොධිවතුසච්චධම්මො පරං අයනං නිස්සයො ගති එතස්සාති
සම්බොධිපරායණො. කුලතො කුලං ගච්ඡතීති කොලංකොලො.
සොතාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියතො පට්ඨාය හි නිවකුලෙ උප්පත්ති නාම නත්ථී,
මහාභොගෙසු කුලෙසු එව නිබ්බත්තතීති අත්ථො. කෙවලොපි හි කුල-සද්දො
මහාභොගකුලමෙව වදන්ති. ද්වෙ වා තිණි වා කුලානීති දෙවමනුස්සෙසු ද්වෙ වා
තයො වා භවෙති අයමපි මිස්සකභවෙන කථිතො. ජාතස්ස කුමාරස්ස විය අරියාය
ජාතියා ජාතස්ස නාමමෙතං, යදිදං නියතොති සත්තක්ඛන්තුපරමාදිකොති ව
සමඤ්ඤාති දස්සෙත්තො ආහ “භගවතා ගහිතනාමවසෙනෙවා”තිආදි.

යදි පුබ්බහෙතුනියමතො සොතාපත්තො ව නියතොති සොතාපත්තිමග්ගතො
උද්ධං තිණිණං මග්ගානං උපනිස්සයාභාවතො පුබ්බහෙතුකිච්චං නත්ථීති
සොතාපත්තිමග්ගස්ස උපනිස්සයභාවො ආපජ්ජති. යදි තස්සපි
පුබ්බහෙතුඋපනිස්සයො සියා, තාව නියමතො සොතාපත්තිමග්ගඋප්පත්තිතො පුබ්බෙ
එව නියමිතො, යාවඤ්ඤි අකනිට්ඨං තස්ස පුබ්බහෙතු නාම, අහෙතුකතා ආපන්නා,
ඉච්චස්ස අහෙතු අප්පච්චයා නිප්ඵත්ති පාපුණාති. කිඤ්ච හෙතු වෙ? නියමතො
සොතාපත්තො ව නියතොති පයමමග්ගාධිගමෙනෙව අනුක්කමෙන උපරි තිණිණං
මග්ගානං කිච්චාති නිප්ඵජ්ජන්ති, එවං සත්තක්ඛන්තුපරමාදිනියමෙ සති
සත්තමභවාදිතො උද්ධං පවත්තතාය දුක්ඛස්ස මූලභූතා කිලෙසා පයමමග්ගෙනෙව
බ්බිණාති උපරි තයො මග්ගා අකිච්චා සිද්ධං. තෙනාහ “පයමමග්ගස්ස උපනිස්සයො
කතො නාමා”තිආදි.

යදි උපරි තයො මග්ගා සත්තක්ඛන්තුපරමාදිතං නියමෙන්ති, තතො ව අඤ්ඤො
සොතාපත්තො නත්ථීති සොතාපත්තිමග්ගස්ස අකිච්චකතා නිප්පයොජනතා
ආපජ්ජෙය්‍ය. අථ සක්කායදිට්ඨිආදිප්පහානං තස්ස කිච්චං, තෙසං තෙසං පහානෙන
සත්තක්ඛන්තුපරමාදිනියමතාය. භවිතබ්බං, යාව උපරිමග්ගා එව භොන්තීති
සත්තභවාදිතො උද්ධමපවත්තනතො තෙන විනානෙන
සක්කායදිට්ඨිආදිප්පහානෙන ව තෙන විනා භවිතබ්බන්ති ආහ – “පයමමග්ගෙ
අනුප්පත්තෙව උපරි තයො මග්ගා උප්පන්නාති ආපජ්ජති”ති. තිණිණං

මග්ගානන්ති උපරි තිණ්ණං මග්ගානං. විපස්සනා නියමෙතීති යුජ්ජතීති චුත්තමත්ථං විවරන්තො “සචෙ භී”තිආදිමාහ.

සොනාපන්තො වට්ඨජ්ඣාසයො. තත්ත්වෙ පාකටෙ පඤ්ඤාතෙ දස්සෙන්තො “අනාඨපිණ්ඩිකො”තිආදිමාහ.
ඉධට්ඨකචොකිණ්ණසුක්ඛවිපස්සකස්සාති යො ඉමස්මිං කාමහවෙ ධීතො මනුස්සදෙවවසෙන චොකිණ්ණභවුපපත්තිකො සුක්ඛවිපස්සකො ව, තස්ස වසෙන. නාමං කථිතන්ති සත්තක්ඛන්තූපරමොති නාමං කථිතං. කෙච් පන “කාමහවෙ සත්තක්ඛන්තූයෙව උජ්ජජ්ජති, න තතො”ති වදන්ති, තං වීමංසිතබ්බං.

සොධෙස්සාමීති ජම්බුදීපෙ කෙනචි තෙපිටකෙන භික්ඛුනා සද්ධිං පිටකත්තයමෙව මය්හං උග්ගහපරිපුච්ඡාවසෙන සොධෙය්‍යාමීති පරතීරං ජම්බුදීපං ගතො. යො භික්ඛු සක්කොතීති යොජනා. අනිච්චානුපස්සනාදීසු එකමුඛෙන අභිනිවිට්ඨෙතපි අභිධම්මපරියායෙන තීභි එව විමොක්ඛෙහි මග්ගං ලහතීති අභිනිවෙසහෙදෙන තයො පුග්ගලා සුඤ්ඤතතො වුට්ඨිතා, තථා තයො අජ්ජණිකතො වුට්ඨිතාති ඡ හොන්ති, තෙව සද්ධාධුරපඤ්ඤාධුරවසෙන ද්වාදස සකදාගාමීතො. තථා අරහන්තො, තයො අන්තරාපරිනිබ්බායිතො එකො උපහච්චපරිනිබ්බායි එකො උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමීති පඤ්ච, තෙ අසඬ්ඛාරසසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායිහෙදෙන දසාති අවිහාදීසු චතුසුපි චත්තාලීස, අකනිට්ඨෙ පන උද්ධංසොතො නත්ථිති අට්ඨචත්තාලීස අනාගාමීතො. විපස්සනා කථිතා සම්මසනවාරස්ස කථිතත්තා.

5-10. සුද්ධකසුත්තාදිවණ්ණනා

495-500. යථා චක්ඛුස්ස සහජාතතදින්ද්‍රියනිස්සිතධම්මෙසු අධිපතෙය්‍යං අනුචත්තනීයත්තා, එවං තංද්වාරිකධම්මෙසුපි අධිපතෙය්‍යං තෙහි අනුචත්තනීයත්තාති චුත්තං – “අධිපතෙය්‍යසඬ්ඛාතෙන ඉන්ද්‍රියෙනා”ති. එස නයො සෙසින්ද්‍රියාදීසුපි. චතුසච්චවසෙන කථිතාති සභාවාදිවිභාවනස්ස කථිතත්තා.

ඡළින්ද්‍රියවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සුඛින්ද්‍රියවග්ගො

1-5. සුද්ධකසුත්තාදිවණ්ණනා

501-505. යථා චක්ඛු දස්සනෙ අධිපතෙය්‍යට්ඨෙත චක්ඛන්ද්‍රියං, එවං සුඛවෙදනා සුඛනෙ අධිපතෙය්‍යට්ඨෙත සුඛින්ද්‍රියං. එස නයො සෙසෙසුපි. සෙසං තෙභූමකන්ති සෙසං භූමිත්තයවසෙන තෙභූමකං.

6. පදමවිහඬගසුත්තවණ්ණනා

506. කායිකත්ති අයමස්ස නිස්සයවසෙන නිද්දෙසොති ආහ -
 “කායපසාදවත්ථුක”න්ති. සරූපනිද්දෙසො සුඛං සුඛිත්ථියස්ස සරූපන්ති.
 සාදනීයට්ඨෙත ධම්මපදානි අත්තනි අස්සාදයතීති සාතං, මධුරං. වෙදයිතන්ති
 වෙදියනං, අනුභවනන්ති අත්ථො. අඤ්ඤධම්මවිසිට්ඨොති එස්සාදිහි අඤ්ඤෙහි
 ධම්මෙහි විසදිසො. කායිකත්ති පසාදකායසන්තිස්සිතං. වෙතසිකත්ති
 වෙතොසන්තිස්සිතං, තෙන වුත්තං “එත්ථ පනා”තිආදි. කායපසාද...පෙ.... නත්ථී,
 තස්මා “වත්තාරො පසාදකායෙ වත්ථුං කත්වා”ති වුත්තං.

9. කට්ඨොපමසුත්තවණ්ණනා

509. ද්විත්තං අරණීනන්ති අධරුත්තරාරණීනං. කිඤ්චි ද්වයං සඛිසට්ඨිතමත්තං
 හුත්වා න සමොධානගතං හොතීති තංනිවත්තනත්ථං “සඛිසට්ඨනසමොධානා”ති
 වුත්තං. පුනස්පුනං සඛිසට්ඨනෙන හි තෙජොපාත්තභාවො. අධරාරණී විය
 වත්ථාරම්මණං අසතිපි වායාමෙ තජ්ජසම්ඵස්සපච්චයතො. උත්තරාරණී විය එස්සො
 වත්ථාරම්මණාදිඵස්සෙන පවත්තනතො. සඛිසට්ඨො විය එස්සසඛිසට්ඨනං
 අරණීද්වයසඛිසට්ඨනා විය එස්සස්සෙව වත්ථාරම්මණෙසු සඛිසට්ඨනාකාරෙන
 පවත්තිතො. අග්ගි විය වෙදනා අනුදභනට්ඨෙත ඛණිකාවායඤ්ච. වත්ථාරම්මණං වා
 උත්තරාරණී විය ඉන්ධනාපාතගහණාදිසු උස්සාහස්ස විය පවත්තිසම්භවතො.
 එස්සො අධරාරණී විය නිරුස්සාහනිරිහතාවසෙන අත්තසාධනතො.

10. උප්පට්ඨපාටිකසුත්තවණ්ණනා

510. රසනං හඤ්ජනං නිරුජ්ඣනං රසො. යො යො ධම්මානං රසො
 යථාධම්මරසො, තෙන යථාධම්මරසෙන. පට්ඨාටියාති කමෙන, උභයෙනපි
 ධම්මානං පභානක්කමෙනාති වුත්තං හොති. ඉමස්මිං ඉන්ද්‍රියවිභවිගෙහි ඉමස්මිං
 ඉන්ද්‍රියසංයුත්තසඤ්ඤිතෙ ඉන්ද්‍රියවිභවිගෙ. අදෙසිතත්තාති සෙසසුත්තාති විය
 “සුඛිත්ථිය”න්තිආදිනා අදෙසිතත්තා ඉදං උප්පට්ඨපාටිකසුත්තං නාම. චලියා
 බරසම්ඵස්සාය පුට්ඨස්ස. තන්ති කණ්ටකවෙදනාදිං. එතස්ස දුක්ඛිත්ථියස්ස.

තෙසං තෙසන්ති දොමනස්සිත්ථියාදීනං. කාරණවසෙනෙවාති
 තංතංඅසාධාරණකාරණවසෙන. තෙසඤ්ඤි විසෙසකාරණං දස්සෙන්තො
 “පත්තව්වරාදීනං වා”ති ආහ.

එකතොවාති පුනස්පුනං පදුද්ධාරණං අකත්වා එකජ්ඣමෙව. දුතියජ්ඣානාදීනං
 උපචාරක්ඛණෙ එව නිරුජ්ඣන්තීති ආනෙත්වා සම්බන්ධො. තෙසං
 දුක්ඛිත්ථියදොමනස්සාදීනං. අතිසයනිරොධොති සුට්ඨු පභානං උජුප්පට්ඨක්කමෙන
 වූපසමො. නිරොධොයෙවාති නිරොධමත්තමෙව. නානාවජ්ජනෙති යෙන
 ආවජ්ජනෙන අප්පනාවිථි හොති, තතො හිජ්ජාවජ්ජනෙ, අනෙකාවජ්ජනෙ වා.
 අප්පනාවිථියඤ්ඤි උපචාරො එකාවජ්ජනො, ඉතරො අනෙකාවජ්ජනො
 අනෙකක්ඛන්තුං පවත්තනතො. විසමනිසජ්ජාය උප්පන්නකිලමථො

විසමාසනුපතාපො. පිතිඵරණෙනාති පිතියා ඵරණරසත්තා. පිතිසමුට්ඨානානං වා පණ්ණිකරුපානං කායස්ස ඛ්‍යාපනතො චුත්තං. තෙනාහ “සබ්බො කායො සුඛොක්කන්තො භොති”ති. විතක්කවිචාරපච්චයෙපිති පි-සද්දො අට්ඨානපයුත්තො, සො “පහීනස්සා”ති එත්ථ ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බො “පහීනස්සපි දොමනස්සින්ද්‍රියස්සා”ති. එතං දොමනස්සින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති සම්බන්ධො. “තස්ස මය්හං අතිවිරං විතක්කයතො විචාරයතො කායොපි කිලමි, චිත්තමපි විහඤ්ඤී”ති ච චන්තනො කායචිත්තබ්බො. විතක්කවිචාරපච්චයනා වෙදිතබ්බො. විතක්කවිචාරභාවෙ උප්පජ්ජති දොමනස්සින්ද්‍රියන්ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. තත්ථස්ස සියා උප්පත්ති තත්ථ දුතියජ්ඣානුපවාසෙ අස්ස දොමනස්සස්ස උප්පත්ති භවෙය්‍ය. “තත්ථස්ස සියා උප්පත්ති”ති ඉදං පරිකප්පවචනං උපචාරක්ඛණෙ දොමනස්සස්ස සුප්පහීනභාවදස්සන්තං. තථා හි චුත්තං “න ත්වෙව දුතියජ්ඣානෙ පහීනපච්චයන්තා”ති. පහීනමපි සොමනස්සින්ද්‍රියං පිති විය න දුරෙති කත්වා “ආසන්නන්තා”ති චුත්තං. නානාවජ්ජනුපවාසෙ පහීනමපි පහානඛිගං පටිපක්ඛෙන අවිහතන්තා අන්තරන්තරා උප්පජ්ජෙය්‍යාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො “අප්පනාප්පත්තායා”තිආදිමාහ. “තාදිසාය ආසෙවනාය ඉච්ඡිතබ්බන්තා යථා මග්ගවීථිතො පුබ්බෙ ද්වෙ තයො ජවනවාරා සදිසානුපස්සනාව පවත්තන්ති, එවමිධාපි අප්පනාවාරතො පුබ්බෙ ද්වෙ තයො ජවනවාරා උපෙක්ඛාසහගතාව පවත්තන්ති”ති වදන්ති. අපරිසෙසන්ති සුවික්ඛම්භිතන්ති කත්වා වික්ඛම්භනෙන අනවසෙසං.

තථත්තායාති තථභාවාය පඨමජ්ඣානසමඛිගිතාය. සා පනස්ස උප්පාදනෙන වා උප්පන්නස්ස සමාපජ්ජනෙන වා භොතීති චුත්තං “උප්පාදනත්ථාය සමාපජ්ජනත්ථායා”ති. ද්විසුති නවමදසමෙසු සුත්තන්තෙසු.

සුඛින්ද්‍රියවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. ජරාවග්ගො

1. ජරාධම්මසුත්තවණ්ණනා

511. පමුබ්බෙ, පාසාදස්ස ච පච්ඡිමභාගෙ ආතපො පච්ඡාතපො, තස්මිං පච්ඡාතපෙ. සො හි පාසාදස්ස පමුබ්බාවෙන කතො. කිං පන භගවතො චජීරසාරං සරීරං ඔතාපෙතබ්බං භොතීති ආහ – “සම්මාසම්බුද්ධස්සා”තිආදි. අයඤ්ච ඉමං සුත්තං දෙසිතසමයෙ. න සක්කොති ඛ්‍යාමජ්ජහාය කායචි පහාය අනභිභවතියන්තා. කිඤ්චාපි බුද්ධාහා සුරියාහාය අනභිභවතියා, සම්මසභාවතාය පන රස්මීනං පරිතො ඵරන්ති සුරියාහා තිබ්බො උණ්හාති ආහ “රස්මීතෙජ”න්ති. ඉදානි තමත්ථං උපමාය විභාවෙතුං “යට්ඨෙ හී”තිආදි චුත්තං.

සුවණ්ණාවට්ටං වියාති අච්ඡෙ සුවණ්ණපත්තෙ විනිවත්තආවට්ටං විය. ගරහණචජරියං නාම කිරෙතං “අච්ජරියමෙන අවිසිච්ඡෙඵලවද්”න්තිආදිසු විය. න

එවමෙතරහීනි අත්තනො පාකටවසෙන වදනි, න ඉතරෙසමිපිති. සිරාජාලාති සිරාසන්තානා. එවරුපං න හොතිති අඤ්ඤෙසං පාකතිකසත්තානං චුත්තාකාරං විය න හොති පුඤ්ඤසම්භාරස්ස උළාරතමත්තා විපච්චනස්ස පරියන්තගතත්තා. තෙනාහ “අඤ්ඤෙසං අපාකට”න්ති. වලියාවට්ටකන්ති අප්පකං වලියාවට්ටං. තෙනාහ “කෙසග්ගප්පමාණ”න්ති. සබ්බානීති සිරාජාලාති. පුරතො වඬකොති ථොකං පුරතො නතමත්තං සන්ධායාහ. තෙන චුත්තං “ස්වායං අඤ්ඤෙසං අපාකටො”ති. නයග්ගාහතොති අනුමානතො. ඩි තන්ති ඩි-සද්දයොගෙ උපයොගවචනං. ඩිති ජිගුච්ඡනත්ථෙ නිපාතො. ඩික්කාරොති ජිගුච්ඡාපයොගො. තං චූසතුති තුය්හං පාපුණාතු.

2. උණ්ණාහව්‍යාභ්මණසුත්තවණ්ණනා

512. අඤ්ඤමඤ්ඤස්සාති අඤ්ඤො අඤ්ඤස්ස. න පච්චනුහොති අත්තනො අවිසයභාවතො. ඉදානි තං අඤ්ඤවිසයතං අන්වයතො ඛාතිරෙකතො විභාවෙතුං “සචෙ හී”තිආදි චුත්තං.

විසයාති පටිසරන්ති එත්ථාති පටිසරණං. ඉන්ද්‍රියවිඤ්ඤාණාති හි අසතිපි තාදිසෙ අධිප්පායෙ අත්තනො ආරම්මණස්ස යාථාවතො සම්පජානනතො පච්චෙනවිජානනාති කරොන්තාති විය පචත්තන්ති, තථා ලොකස්ස අඤ්ඤත්ථ සිද්ධිතො. තෙනාහ භගවා – “මනො පටිසරණං, මනොව නෙසං ගොවර්චිසයං පච්චනුහොති”ති මනොද්වාරිකජවනමනො හි සවිසෙසං මනොවිසයං පච්චනුහොති, පඤ්චද්වාරිකජවනමනො මනනමත්තමෙව පච්චනුහවති. රජ්ජනාදිග්ගහණඤ්ඤෙත්ථ නිදස්සනමත්තං, තස්මා සද්දහනාදිපි ගහිතමෙවාති දට්ඨබ්බං, පඤ්චද්වාරජ්ජවත්තිවසෙන තථා චුත්තං. එකස්මිං පන ද්වාරෙති වක්ඛුද්වාරෙ.

දුබ්බලභොජකාති අප්පානුභවා රාජහොග්ගා. ආයන්ති හොගුප්පත්තිට්ඨානං. යොත්තබන්ධාදිනිමිත්තං ලද්ධබ්බකභාපණො යොත්තකභාපණො. අද්දුබන්ධාදිනිමිත්තං ගහෙතබ්බකභාපණො අද්දුකභාපණො. මාසාතසොසනාය කතාය හිංසානිමිත්තං ගහෙතබ්බකභාපණො මාපහාරකභාපණො. තස්ස පරිමාණං දස්සෙතුං “අට්ඨකභාපණො”තිආදි චුත්තං. සතවත්ථුකන්ති සතකරිසවත්ථුකං.

මග්ගසනීති අරියමග්ගසනි. භාවනමනුයුඤ්ජන්තස්ස හි ජවනමනො උස්සක්කිත්ථාව මග්ගසනිං පටිසරති තප්පරියොසානත්තා. තන්ති නිබ්බානං. සාති එලවිමුත්ති. පටිසරති අග්ගමග්ගසනියා. එලවිමුත්ති නිබ්බානන්ති උභයං මග්ගස්ස සිද්ධායෙවාති. ආරම්මණවසෙන නත්ථි එතස්ස පටිසරණන්ති අප්පටිසරණං අසඬ්ඛතාමතස්ස සන්තිනිව්චසභාවත්තා. සයං පන සබ්බෙසංයෙව අරියානං පටිසරණං. තෙනාහ “නිබ්බානං අරහතො ගති”ති (පරි. 339). නිබ්බානං අනුපච්චිට්ඨං නිබ්බානනිස්සයත්තා. න තතො පරං ගච්ඡති ගතස්ස අඤ්ඤස්ස තාදිසස්ස අභාවා. නිබ්බානං පරි සබ්බෙසො ඔසානන්ති නිබ්බානපරියොසානං.

මූලජාතා ජාතමූලා. තතො එව පතිට්ඨිතා. කා පනස්සාති ආහ “මග්ගෙන ආගතසද්ධා”ති. මග්ගො දළ්භාය අසංභාරියසද්ධාය මූලං දිට්ඨිසම්පයුත්තානි චෙව විචිකිච්ඡාචිත්තඤ්චාති පඤ්ච අකුසලචිත්තානි සමුච්ඡෙදවසෙන පහීනානි. පඤ්ච නීවරණානීති එත්ථ අපායගමනීයානි පයමමග්ගෙනෙව පහීනානි, ඉතරානි වික්ඛම්භනවසෙන ඤානෙන පහීනානීති පඤ්චසු ඔරම්භාගියකිලෙසසංයොජනෙසු එකදෙසවිගමෙනෙව ඛනිද්ධාසංයොජනො විය ජාතොති වුත්තං. “ඤානඅනාගාමීට්ඨානෙ ඨිතො”ති. තෙනාහ “සො අපරිහීන...පෙ.... නිබ්බායෙය්‍යා”ති.

5. පයමපුබ්බාරාමසුත්තවණ්ණනා

515. පුබ්බකොට්ඨකෙ එවං ආගතසුත්තං ආදිං කත්වා එලිත්ථියානෙව කථිතානි අග්ගඵලවසෙන දෙසනාය ආගතත්තා.

10. ආපණසුත්තවණ්ණනා

520. උපරි සහ විපස්සනාය තයො මග්ගානි විපස්සනාය සහ සොතාපත්තිඵලතො උපරි තයො මග්ගා. මග්ගාධිගමෙන ඉදානි පච්චක්ඛන්තත්තා “ඉමෙ බො තෙ ධම්මා”ති වුත්තා. තත්ථ යං අග්ගභූතං, තස්ස වසෙන දස්සෙතුං “අරහත්තඵලිත්ථියං නාමා”ති වුත්තං. ඉන්ද්‍රියභාවසාමඤ්ඤෙන එකජ්ඣං කත්වා. අනිවිජ්ඣිත්වා පස්සාමිති සච්ඡිකත්වා යාථාවතො පස්සාමි. චතුහි ඉන්ද්‍රියෙහීති විරියිත්ථියාදීහි චතුහි ඉන්ද්‍රියෙහි. සා විපස්සනාමග්ගඵලසහගතා සියාති මිස්සකා වුත්තා.

ජරාවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සුකරබ්බවග්ගො

1. සාලසුත්තවණ්ණනා

521. සුරභාවෙනානි අතිසුරභාවෙන. බුජ්ඣනත්ථායානි සච්චපට්ඨෙධාය.

2. මල්ලිකසුත්තවණ්ණනා

522. චත්තාරි ඉන්ද්‍රියානීති පඤ්ඤිත්ථියං යපෙත්වා සෙසානි චත්තාරි. “අරියඤ්ඤාණං ලොකුත්තර”න්ති වුත්තං. මග්ගඤ්ඤාණං කත්වා. අරිය-සද්දො පන යථා තථා විසුද්ධෙපි හොතීති තාදිසං සන්ධාය වුත්තං. “තම්පි පනා”තිආදි. යථා හි චත්තාරිත්ථියානි මිස්සකානි, එවං පඤ්ඤිත්ථියම්පි මිස්සකන්ති වුවිච්ඡානෙ න කොචි විරොධොති අධිජ්ජායෙනාහ “තම්පි පන...පෙ.... වට්ඨති”ති.

3. සෙබසුත්තවණ්ණනා

523. න සක්කොති ඉන්ද්‍රියානං අපරිපක්කත්තා. අත්ථිති පජානාති නයග්ගාහෙන, න පච්චක්ඛතො. න හි අරියාපි අනධිගතං මග්ගඵලං පච්චචෙක්ඛිතුං සක්කොන්ති.

6. පතිට්ඨිතසුත්තවණ්ණනා

526. සාසවෙසුති චතුරාසවච්ඡිත්තෙසු සෙසධම්මෙසු ආරම්මණෙසු. තෙසුපි උප්පජ්ජනකඅනත්ථතො චිත්තං රක්ඛති නාම.

8. සුකරබ්බසුත්තවණ්ණනා

528. තං සන්ධායාති තං සුකරබ්බලෙණං සන්ධාය. එතං “සුකරබ්බාය”න්ති වචනං වුත්තං. භාවනාපුංසකන්ති භාවජොතකං නපුංසකවචනං යථා “විසමං වාතා වායන්ති, එකමන්තං නිසීදී”ති. කිච්චපට්ඨන්ති තෙසං සංකාසනට්ඨෙන සපතිසො, සපතිසො එව සප්පතිස්සො, සප්පට්ඨකොති ආහ “සප්පතිස්සොති සප්පට්ඨකො”ති.

සුකරබ්බවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. බොධිපක්ඛියවග්ගවණ්ණනා

531-650. සත්තානං ඵලානං හෙතුභූතාති “ඉමෙසං බො, භික්ඛවෙ, පඤ්චන්තං ඉන්ද්‍රියානං භාවිතත්තා”තිආදිනා වුත්තාති, පඤ්චන්ද්‍රියානියෙව ඵලපචාරෙන “සත්ත ඵලානී”ති වුත්තාති. තාති ච පුබ්බභාගාති “ඉමෙසං, භික්ඛවෙ, පඤ්චන්තං ඉන්ද්‍රියානං භාවිතත්තා...පෙ.... සත්තානිසංසා පාටිකඬ්ඛා”ති වචනතො. තෙසන්ති සත්තානං ඵලානං. “ද්විත්තං ඵලානං අඤ්ඤතරං ඵල”න්ති එවං අතීතසුත්තෙ වුත්තාති හෙට්ඨා ද්වෙ ඵලානි නාමාති වදන්ති. යෙහි පන ඉන්ද්‍රියෙහි අඤ්ඤත්‍ර පන අත්තරාපරිනිබ්බායිං සෙසානි ඵලානි භොන්ති, තාති චත්තාරි සපුබ්බභාගාති ලොකුත්තරානීති වුත්තං සියා.

ඉන්ද්‍රියසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සම්මජ්ජධානසංයුත්තවණ්ණනා

651-704. සම්මජ්ජධානසංයුත්තෙ පුබ්බභාගවිපස්සනාව කථිතා “අකුසලානං ධම්මානං පහානායා”තිආදිවචනතො.

සම්මජ්ජධානසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. බලසංයුත්තවණ්ණනා

705-812. බලසංයුත්තෙ බලානි මිස්සකානෙව කථිතානි “විවෙකනිස්සිත”න්ති වචනතො.

බලසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ඉද්ධිපාදසංයුත්තං

1. වාපාලවග්ගො

1. අපාරසුත්තවණ්ණනා

813. ඡන්දං නිස්සාය පවත්තො සමාධිති කත්තුකමානාඡන්දං අධිපතිං කත්වා පටිලද්ධසමාධි ඡන්ධසමාධි. පධානසඬ්ඛාරානි චතුකිච්චසාධකස්ස සම්මජ්ජපධානවීරියස්සෙතං අධිවචනං. තෙහීනි ඡන්දසමාධිපධානසඬ්ඛාරෙහි. ඉද්ධියා පාදන්ති නිජ්ජත්තිපරියායෙන ඉජ්ඣනට්ඨෙන, ඉජ්ඣන්ති එතාය සද්ධා ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා භොන්තිති ඉමිනා වා පරියායෙන “ඉද්ධි”ති සඬ්ඛාතානං උපචාරජ්ඣානාදිකුසලචිත්තසම්පයුත්තානං ඡන්දසමාධිපධානසඬ්ඛාරානං අධිට්ඨානට්ඨෙන පාදභූතං, සෙසචිත්තවෙතසිකරාසින්ති අත්ථො. සා එව ව යථාචුත්තඉද්ධි යස්මා හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා උපරිමාය උපරිමාය පාදභූතා, තස්මා චුත්තං “ඉද්ධිභූතං වා පාදන්ති ඉද්ධිපාද”න්ති. සෙසෙසුති වීරියසමාධිආදීසු. තත්ථ හි වීරියං චිත්තං විමංසං අධිපතිං කත්වා පටිලද්ධසමාධි විමංසාසමාධිති අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉධානි ඉමස්මිං ඉද්ධිපාදසංයුත්තෙ. එකපරිච්ඡේදොව අත්ථනිද්දෙසො.

5. ඉද්ධිපදෙසසුත්තවණ්ණනා

817. ඉද්ධිපදෙසන්ති ඉද්ධියා එකදෙසං. කො පන සොති ආහ – “තයො ව මග්ගෙ තිණි ව ඵලානි”ති.

6. සමත්තසුත්තවණ්ණනා

818. සමත්තන්ති සාමඤ්ඤස්ස සමං අත්තනං ඉජ්ඣනං සමත්තං පරිපුණ්ණං. විවට්ඨපාදකා එව ඉද්ධිපාදා කථිතා “අපාරා පාරං ගමනාය සංවත්තන්ති”තිආදිවචනතො.

10. වෙනියසුත්තවණ්ණනා

822. උදෙනයක්ඛස්ස වෙනියට්ඨානෙනි උදෙනස්ස නාම යක්ඛස්ස දෙව්‍යායතනසඬ්ඛෙපෙන ඉට්ඨකාහි කතෙ මහාජනස්ස චිත්තිකතට්ඨානෙන. කතචිහාරොති භගවත්තං උද්දිස්ස තත්ථ කතචිහාරො. වුවචති පුරිමවොහාරෙන “උදෙනවෙනිය”න්ති වුවචති. ගොතමකාදීසුපීති ගොතමකවෙනියන්ති එවමාදීසුපි. එසෙව නයොති වෙනියට්ඨානෙ කතචිහාරභාවං අතිදිසති. වඩ්ඨිතානි

භාවනාපාරිපූර්වසෙන පරිබුහිතා. පුනඡ්ඡුතං කතාති භාවනාය ඛහුලීකරණවසෙන අපරාපරං පවත්තිතා ආනීතා. යුත්තයානං විය කතාති යථා යුත්තමාපඤ්ඤානං ඡෙකෙන සාරථිතා අධිට්ඨිතං යථාරූපි පවත්තිමරහති, එවං යථාරූපි පවත්තනාරහතං ගමිතා. පතිට්ඨානට්ඨෙතාති අධිට්ඨානට්ඨෙතා. චන්ද්‍ර විය කතාති සබ්බසො උපක්කිලෙසවිසොධනෙන ඉද්ධිවිසෙසානං පවත්තිට්ඨානභාවතො සුවිසොධිතපරිස්සයවන්ද්‍ර විය කතා. අධිට්ඨිතාති පටිපක්ඛදුර්භාවතො සුභාවිතභාවෙන තංතංඅධිට්ඨානයොග්‍යතාය යපිතා. සමන්තතො විතාති සබ්බභාගෙන භාවනුපවයං ගමිතා. තෙනාහ “සුවඩ්ඪිකා”ති. සුට්ඨ සමාරද්ධාති ඉද්ධිභාවනාය සිබ්පත්තියා සම්මදෙව සංසෙවිතා.

අනියමෙනාති “යස්ස කස්සචී”ති අනියතවචනෙන. නියමෙත්වාති “තථාගතස්සා”ති සරූපග්ගහණෙන නියමෙත්වා. ආයුජ්ජමාණන්ති පරමායුජ්ජමාණං වදති. තස්සෙව ගහණෙ කාරණං බ්‍රහ්මජාලවණ්ණනායං චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. මහාසීවත්ථෙරො පන මහාබොධිසත්තානං වරිමහවෙ පටිසන්ධිදායිනො කම්මස්ස අසඬ්ඛෙය්‍යායුක්තාසංවත්තනසමත්ථතං හදයෙ යපෙත්වා බුද්ධානං ආයුසඬ්ඛාරස්ස පරිස්සයවික්ඛම්භනසමත්ථතා පාළියං ආගතා එවාති ඉමං හද්දකජ්ජමෙව තිට්ඨෙය්‍යාති අවොව.

ඛණ්ඩිව්වාදීහි අභිසුය්‍යාතීති එතෙන යථා ඉද්ධිබලෙන ජරාය න පටිසාතො, එවං තෙන මරණස්සපි න පටිසාතොති අත්ථතො ආපන්නමෙවාති. “ක්ව සරො බිත්තො, ක්වචති පතීතො”ති අඤ්ඤාතා වුට්ඨිතෙනපි ථෙරවාදෙන අට්ඨකථාවචනමෙව සමත්ථිතන්ති දට්ඨබ්බං. තෙනාහ “සො පන න රූච්චති...පෙ.... නියමිත”න්ති.

පරිසුට්ඨිතවිත්තොති යථා කිඤ්චි අත්ථානත්ථං සල්ලක්ඛෙතුං න සක්කා, එවං අභිභූතවිත්තො. සො පන අභිභවො මහතා උදකොසෙන අජ්ජකස්ස උදකස්ස අජ්ජෙකාත්ථරණං විය අහොසීති චුත්තං. “අජ්ජෙකාත්ථට්ඨිත්තො”ති. අඤ්ඤාති ථෙරතො, අරියෙහි වා අඤ්ඤො යො කොචි පරො පුපුජ්ජනො. පුපුජ්ජනග්ගහණඤ්ඤෙත්ථ යථා සබ්බෙන සබ්බං අජ්ජහීනවිපල්ලාසො මාරෙන පරිසුට්ඨිතවිත්තො කිඤ්චි අත්ථානත්ථං සල්ලක්ඛෙතුං න සක්කොති, එවං ථෙරො හගවතා කතං නිමිත්තොභාසං සබ්බසො න සල්ලක්ඛෙසීති දස්සනත්ථං. තෙනාහ “මාරො හී”තිආදි. චත්තාරො විපල්ලාසාති අසුහෙ “සුහ”න්ති සඤ්ඤාවිපල්ලාසො, විත්තවිපල්ලාසො, දුක්ඛෙ “සුඛ”න්ති සඤ්ඤාවිපල්ලාසො, විත්තවිපල්ලාසොති ඉමෙ චත්තාරො විපල්ලාසා. තෙනාති යදිපි ඉතරෙ අට්ඨ විපල්ලාසා පහීනා, යථාචුත්තානං චතුත්තං විපල්ලාසානං අජ්ජහීනභාවෙන. අස්සාති ථෙරස්ස.

මද්දතීති ඵ්‍රසනමත්තෙන මද්දන්තො විය හොති, අඤ්ඤාතා තෙන මද්දිතෙ සත්තානං මරණමෙව සියා, කිං සක්ඛිස්සති න සක්ඛිස්සතීති අධිජ්ජායො. කස්මා න සක්ඛිස්සති? නනු එස අග්ගසාවකස්ස මහිද්ධිකස්ස මහානුභාවස්ස කුච්ඡිං පටිට්ඨොති? සච්චං පටිට්ඨො, තඤ්ච ඛො අත්තතො මහානුභාවස්ස දස්සනත්ථං, න

විබාධනාධිප්පායෙන. විබාධනාධිප්පායෙන පන ඉධ “කිං සක්ඛිස්සති”ති වුත්තං
 හදයමද්දනස්ස අධිකතත්තා. නිමිත්තොභාසන්ති එත්ථ “තිට්ඨතු හගවා කප්ප”න්ති
 සකලකප්පං අවට්ඨානායාවනාය “යස්ස කස්සපි, ආනන්ද, චත්තාරො ඉද්ධිපාදා
 භාවිතා”තිආදිනා අඤ්ඤාපදෙසෙන අත්තනො චතුරිද්ධිපාදභාවනානුභාවෙන කප්පං
 අවට්ඨානසමත්ථතාවසෙන සඤ්ඤාප්පාදනං නිමිත්තං. තථා පන පරියායග්ගහණං
 මුඤ්චිත්වා උජුකංයෙව අත්තනො අධිප්පායවිභාවනං ඔභාසො. ජානන්තොයෙවාති
 මාරෙන පරියුට්ඨිතභාවං ජානන්තො එව. අත්තනො අපරාධහෙතුකො සත්තානං
 සොකො තනුකො හොති, න බලවාති ආහ – “දොසාරොපනෙන
 සොකතනුකරණත්ථ”න්ති. කිං පන ථෙරො මාරෙන පරියුට්ඨිතචිත්තකාලෙ
 පවත්තිං පච්ඡා ජානාතීති? න ජානාති සභාවෙන, බුද්ධානුභාවෙන පන ජානාති.

අනත්ථෙ නියොජෙන්තො ගුණමාරණෙන මාරෙති, විරාගවිබන්ධනෙන වා
 ජාතිනිමිත්තතාය තත්ථ තත්ථ ජාතං මාරෙන්තො විය හොතීති “මාරෙතීති
 මාරො”ති වුත්තං. අතිපාපත්තා පාපිමා. කණ්හධම්මසමන්තාගතො කණ්හො.
 විරාගාදිගුණානං අත්තකරණතො අත්තකො. සත්තානං අනත්ථාවහං පටිපත්තිං න
 මුඤ්චතීති නමුචි. අත්තනො මාරපාසෙන පමත්තෙ බන්ධති, පමත්තා වා බන්ධු
 එතස්සාති පමත්තබන්ධු. සත්තමසත්තාහතො පරං සත්ත අභාති සන්ධායාහ
 “අට්ඨමෙ සත්තාහෙ”ති, න පන පල්ලඤ්ඤාසත්තාභාදි විය නියතකිව්චස්ස
 අට්ඨමසත්තාහස්ස නාම ලබ්භනතො. සත්තමසත්තාහස්ස හි පරතො
 අප්පාලනිග්‍රොධමුලෙ භුන්වුනො සක්කස්ස ව පටිඤ්ඤාතධම්මදෙසනං හගවන්තං
 ඤත්වා “ඉදානි සත්තෙ ධම්මදෙසනාය මම විසයං අතික්කාමෙස්සති”ති
 සඤ්ජාතදොමනස්සො හුත්වා ධීතො චින්තෙසි, “හන්දාහං දානි නං උපායෙන
 පරිනිබ්බාපෙස්සාමි, එවමස්ස මනොරථො අඤ්ඤාප්පත්තං ගමිස්සති, මම මනොරථො
 ඉජ්ඣිස්සති”ති චින්තෙත්වා හගවන්තං උපසංකම්ඤ්වා එකමන්තං ධීතො –
 “පරිනිබ්බාතු දානි, හන්තෙ, හගවා”තිආදිනා පරිනිබ්බානං යාචි. තං සන්ධාය වුත්තං
 “අට්ඨමෙ සත්තාහෙ”තිආදි. තත්ථ අප්ප්ථාති ආයුසංඛාරවොස්සප්ප්පනදිවසං
 සන්ධායාහ. හගවා චස්ස අතිබන්ධනාධිප්පායං ජානන්තොපි තං අනාවිකත්වා
 පරිනිබ්බානස්ස අකාලභාවමෙව පකාසෙන්තො යාවනං පටික්ඛිපි. තෙනාහ “න
 තාවාහ”න්තිආදි.

මග්ගවසෙන ඛ්‍යාත්තාති සච්චපටිච්චෙධවෙය්‍යත්තියෙන ඛ්‍යාත්තා. තථෙව
 විනීතාති මග්ගවසෙන කිලෙසානං සමුච්ඡෙදවිනයෙන විනීතා. තථා විසාරදාති
 අරියමග්ගාධිගමෙනෙව සත්ථුසාසනෙ වෙසාරජ්ජප්පත්තියා විසාරදා, සාරජ්ජකරානං
 දිට්ඨිවිචිකිච්ඡාදිපාපධම්මානං විගමෙන විසාරදභාවං පත්තාති අත්ථො. යස්ස සුතස්ස
 වසෙන වට්ටදුක්ඛතො නිස්සරණං සම්භවති, තං ඉධ උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන
 “සුත”න්ති අධිප්පෙතන්ති ආහ “තෙපිටකවසෙතා”ති. තිණ්ණං පිටකානං සමුභො
 තෙපිටකං, තිණ්ණ වා පිටකානි තිපිටකං, තිපිටකමෙව තෙපිටකං, තස්ස වසෙන.
 තදෙවාති යං තං තෙපිටකං සොතබ්බභාවෙන සුතන්ති වුත්තං, තමෙව. ධම්මන්ති
 පරියත්තිධම්මං. ධාරෙන්තීති සුවණ්ණභාජනෙ පක්ඛිත්තසීභවසං විය අවිනස්සන්තං
 කත්වා සුප්පගුණසුප්පවත්තිභාවෙන ධාරෙන්ති හදයෙ යපෙත්ති. ඉති

පරියත්තිධම්මවසෙන බහුස්සුතධම්මධර්මාවං දස්සෙත්වා ඉදානි පටිවේදවසෙනපි තං දස්සෙත්තො “අථ වා”තිආදී වුත්තං. අරියධම්මස්සාති මග්ගඵලධම්මස්ස, නවවිධස්ස වා ලොකුත්තරධම්මස්ස. අනුධම්මභූතන්ති අධිගමායානුරූපං ධම්මභූතං. අනුවච්ඡිකපටිපදන්ති තමෙව විපස්සනාධම්මමාහ, ඡබ්බිධා විසුද්ධියො වා. අනුධම්මන්ති නිබ්බානධම්මස්ස අනුධම්මො, යථාචුත්තපටිපදා, තස්සානුරූපං අභිසල්ලෙඛිතං අප්පිච්ඡතාදිධම්මං. වරණසීලාති සමාදාය වත්තනසීලා. අනුමග්ගඵලධම්මො එතිස්සාති වා අනුධම්මා, වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා, තස්ස වරණසීලා. අත්තනො ආවරියවාදන්ති අත්තනො ආවරියස්ස සම්මාසම්බුද්ධස්ස වාදං. සද්දෙවකස්ස ලොකස්ස ආචාරසික්ඛාපනෙන ආවරියො, හගවා, තස්ස වාදො, චතුසච්චදෙසනා.

ආචික්ඛිස්සන්තිති ආදිතො කට්ඨස්සන්ති, අත්තනා උග්ගහිතනියාමෙන පරෙ උග්ගණ්භාපෙස්සන්තිති අත්ථො. දෙසෙස්සන්තිති වාවෙස්සන්ති, පාළිං සම්මා පබ්බාදෙස්සන්තිති අත්ථො. පඤ්ඤාපෙස්සන්තිති පජානාපෙස්සන්ති, සඬකාපෙස්සන්තිති අත්ථො. පට්ඨපෙස්සන්තිති පකාරෙහි ධ්වපෙස්සන්ති, පකාපෙස්සන්තිති අත්ථො. විවරිස්සන්තිති විවටං කරිස්සන්ති. විහජිස්සන්තිති විහත්තං කරිස්සන්ති. උත්තානීකරිස්සන්තිති අනුත්තානං ගම්භීරං උත්තානං පාකටං කරිස්සන්ති. සහධම්මෙනාති එත්ථ ධම්ම-සද්දො කාරණපරියායො “හෙතුමිති ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා”තිආදීසු (විහ. 720) වියාති ආහ “සහෙතුකෙන සකාරණෙන වචනෙනා”ති.

සප්පාටිභාරියන්ති සනිස්සරණං. යථා පරවාදං හඤ්ජිත්වා සකවාදො පතිට්ඨහති, එවං හෙතුදාහරණෙන යථාධිගතමත්ථං සම්පාදෙත්වා ධම්මං කට්ඨස්සන්ති. තෙනාහ “නිය්‍යානිකං කත්වා ධම්මං දෙසෙස්සන්ති”ති, නවවිධං ලොකුත්තරං ධම්මං පබ්බාදෙස්සන්තිති අත්ථො. එත්ථ ව “පඤ්ඤාපෙස්සන්ති”තිආදීහි ඡහි පදෙහි ඡ අත්ථපදානි දස්සිතානි, ආදිතො පන ද්විති පදෙහි ඡ ඛ්‍යඤ්ජනපදානි. එත්තාවතා තෙපිටකං බුද්ධවචනං සංවණ්ණනානායෙන සඬගහෙත්වා දස්සිතං හොති. වුත්තඤ්ඤෙනං නෙත්තියං (නෙත්ති. සඬගහවාර) “ද්වාදස පදානි සුත්තං, තං සබ්බං ඛ්‍යඤ්ජනඤ්ච අත්ථො වා”ති.

සික්ඛත්තයසඬගහිතන්ති අධිසීලසික්ඛාදිසික්ඛත්තයසඬගහං. සකලං සාසනබ්‍රහ්මවරියන්ති අනවසෙසං සත්ථුසාසනභූතං සෙට්ඨවරියං. සම්ඤ්ඤාති සම්මදෙව වඩ්ඪිතං. ඤානස්සාදවසෙනාති තෙහි තෙහි හික්ඛුහි සමධිගතඤානසුඛවසෙන. වුඩ්ඪිජ්ජත්තන්ති උළාරපණීතභාවුපගමනෙන සබ්බසො පරිවුඩ්ඪිමුපගතං. සබ්බපාලිචුල්ලං විය අභිඤ්ඤාසම්පදාහි සාසනාහිවුඩ්ඪියා මත්ථකප්පත්තිතො. පතිට්ඨිතවසෙනාති පතිට්ඨානවසෙන, පතිට්ඨජ්ජත්තියාති අත්ථො. පටිවේදවසෙන බහුතො ජනස්ස හිතං බාහුජඤ්ඤං. තෙනාහ “මහාජනාහිසමයවසෙනා”ති. පුටු පුටුලං භූතං ජාතං, පුටුත්තං භූතං පත්තන්ති වා පුටුභූතං. තෙනාහ “සබ්බාකාරෙන පුටුලභාවජ්ජත්ත”න්ති. සුට්ඨු පකාසිතන්ති සම්මදෙව ආදිකල්‍යාණාදිභාවෙන පවේදිතං.

සතිං සුපට්ඨිතං කත්වාති අයං කායාදිවිභාගො අත්තභාවසඤ්ඤිතො දුක්ඛභාරො මයා එත්තකං කාලං වහිතො, ඉදානි පන න වහිතබ්බො, එතස්ස අවහනත්ථං විරතරං කාලං අරියමග්ගසම්භාරො සම්භතො, ස්වායං අරියමග්ගො පටිවිද්ධො, යතො ඉමෙ කායාදයො අසුභාදිතො සභාවාදිතො සම්මදෙව පරිඤ්ඤානාති චතුබ්බිධම්පි සතිං යථාතථං විසයෙ සුට්ඨු උපට්ඨිතං කත්වා. ඤාණෙන පරිච්ඡින්නදිත්වාති යස්මා ඉමස්ස අත්තභාවසඤ්ඤිතස්ස දුක්ඛභාරස්ස වහනෙ පයොජනභූතං අත්තභිතං බොධිමූලෙ එව පරිසමාපිතං, පරභිතං පන බුද්ධවෙනෙය්‍යාවිනයනං පරිසමාපිතං මත්ථකප්පත්තං, තං දානි මාසත්තයෙනෙව පරිසමාපනං පාපුණ්ණස්සති, තස්මා ආහ “විසාබ්‍රහ්මණ්ණමායං පරිනිබ්බායිස්සාමි”ති, එවං බුද්ධඤාණෙන පරිච්ඡින්නදිත්වා සච්චභාගෙන විනිවිජයං කත්වා. ආයුසඬ්ඛාරං විස්සජ්ඣති ආයුතො ජීවිතස්ස අභිසඬ්ඛරණං ඵලසමාපත්තිධම්මං න සමාපජ්ජිස්සාමිති විස්සජ්ඣ, තං විස්සජ්ජනෙනෙව තෙන අභිසඬ්ඛරියමානං ජීවිතසඬ්ඛාරං න පවත්තයිස්සාමිති විස්සජ්ඣ. තෙනාහ “තත්ථා”තිආදි.

යානමහත්තතායපි පවත්තිආකාරමහත්තතායපි මහත්තො පටථිකම්පො. තත්ථ යානමහත්තතාය භූමිවාලස්ස මහත්තතං දස්සෙතුං “තදා...පෙ.... අකම්පිත්ථා”ති චුත්තං, සා පන ජාතිබ්‍රේතභූතා දසසහස්සි ලොකධාතු එව, න යා කාවි. යා මහාභිනිභාරමහාජාතිආදිසූපි අකම්පිත්ථ, තදාපි තත්තකාය එව කම්පනෙ කිං කාරණං? ජාතිබ්‍රේතභාවෙන තස්සෙව ආදිතො පරිග්ගහස්ස කතත්තා, පරිග්ගහණඤ්චස්ස ධම්මතාවසෙන වෙදිතබ්බං. තථා හි පුරිමබුද්ධානම්පි තත්තකමෙව ජාතිබ්‍රේතං අහොසි. තථා හි චුත්තං “දසසහස්සි ලොකධාතු නිස්සද්දා හොති නිරාකුලා...පෙ.... මහාසමුද්දො ආභූජති, දසසහස්සි පකම්පති”ති ව ආදි. උදකපරියන්තං කත්වා ඡප්පකාරජපවෙධනෙන. අවිතරාගෙ හිංසෙතීති හිංසනො, සො එව හිංසනකොති ආහ “භයජනකො”ති. දෙවහෙරියොති දෙවදුන්දුභිසද්දස්ස පරියායවචනමත්තං, න වෙත්ථ කාවි හෙරි දෙවදුන්දුභිති අධිප්පෙනා, අථ බො උප්පාතභාවෙන ලබ්භමානො ආකාසනො නිග්ගොසසද්දො. තෙනාහ “දෙවො”තිආදි. දෙවොති මෙසො. තස්ස හි තදා අවිජභාවෙන ආකාසස්ස වස්සාභාවෙන සුක්ඛගජ්ජිතසඤ්ඤිතෙ සද්දෙ නිවිජරන්තෙ දෙවදුන්දුභිසමඤ්ඤා. තෙනාහ “දෙවො සුක්ඛගජ්ජිතං ගජ්ජි”ති.

පිතිවෙගවිස්සට්ඨන්ති “එවං විරතරකාලං වහිතො අයං අත්තභාවසඤ්ඤිතො දුක්ඛභාරො, දානි න විරස්සෙව නික්ඛිපිස්සාමි”ති සඤ්ජාතසොමනස්සො භගවා සභාවෙනෙව පිතිවෙගවිස්සට්ඨං උදානං උදානෙති, එවං උදානෙන්තෙන අයම්පි අත්ථො සාධිතො හොතීති දස්සනත්ථං අට්ඨකථායං “කස්මා”තිආදි චුත්තං.

තුලියතීති තුලන්ති තුල-සද්දො කම්මසාධනොති දස්සෙතුං “තුලිත”න්ති චුත්තං. අප්පානුභාවතාය පරිච්ඡින්නං. තථා හි තං පටිපක්ඛෙන පරිතො බණ්ඩිතභාවෙන පරිත්තන්ති චූච්චති. පටිපක්ඛවික්ඛම්භනතො දීඝසන්තානතාය විපුලඵලතාය ව න තුලං න පරිච්ඡින්නං. යෙහි කාරණෙහි පුබ්බෙ අවිසෙසතො “මහග්ගතං අතුල”න්ති චුත්තං, තානි කාරණානි රූපාවචරතො ආරූප්පස්ස

සාතිසයං විජ්ජන්තිති අරූපාවචරං අතුලන්ති චුත්තං, ඉතරඤ්ච තුලන්ති.
 අප්පවිපාකන්ති තීසුපි කම්මෙසු යං අප්පවිපාකං භීතං, තං තුලං. ඛුට්ඨපාකන්ති යං
 මහාවිපාකං පඤ්ඤං, තං අතුලං. යං පනෙත්ථ මජ්ඣමං, තං භීතං උක්කට්ඨන්ති
 ද්විධා භින්දිත්වා ද්වීසු භාගෙසු පක්ඛිපිතබ්බං. භීතත්තිකවණ්ණනායං
 චුත්තනායෙනෙව අප්පබ්බුට්ඨපාකතං නිද්ධාරෙත්වා තස්ස වසෙන තුලාතුලභාවො
 වෙදිතබ්බො. සම්භවති එතස්මාති සම්භවොති ආහ “සම්භව^ථ හෙතුභූත”න්ති.
 නියකජ්ඣත්තරතොති සසන්තානධම්මෙසු විපස්සනාවසෙන ගොචරාසෙවනාය ව
 රතො. සවිපාකං සමානං පවත්තිවිපාකමත්තදායිකම්මං සවිපාකට්ඨෙන සම්භවං, න
 ව තං කාමාදි^ථ භවාභිසංඛාරකන්ති තතො විසෙසනත්ථං සම්භවන්ති වත්වා
 “භවසංඛාර”න්ති චුත්තං. ඔස්සජීති අරියමග්ගෙන අවස්සජී. කවචං විය අත්තභාවං
 පරියොනන්ධිත්වා යීතං අත්තනි සම්භූතත්තා අත්තසම්භවං කිලෙසඤ්ච අභින්දිති
 කිලෙසහෙදසභවාපිකම්මොස්සජ්ජනං දස්සෙන්නො තදුභයස්ස කාරණමාහ
 “අජ්ඣත්තරතො සමාහිතො”ති.

පයමවිකප්පෙ අවසජ්ජනමෙව චුත්තං. එත්ථ අවසජ්ජනාකාරොති තං
 දස්සෙන්නො “අථ වා”තිආදිමාහ. තත්ථ තීරෙන්නොති “උප්පාදො භයං,
 අනුප්පාදො ඛෙම”න්තිආදිනා වීමංසන්නො. තුලෙන්නො තීරෙන්නොතිආදිනා
 සංඛිංඛෙපතො චුත්තමත්ථං විත්ථාරතො දස්සෙතුං “පඤ්චක්ඛන්ධා”තිආදිං වත්වා
 භවසංඛාරස්ස අවසජ්ජනාකාරං සරූපතො දස්සෙති. එවන්තිආදිනා පන
 උදානගාථාවණ්ණනායං ආදිතො චුත්තමත්ථං නිගමනවසෙන දස්සෙති.
 අභිතභාවඤ්ඤාපනත්ථඤ්චාති අයම්පි අත්ථො සංඛිගහිතොති දට්ඨබ්බං.

වාපාලවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පාසාදකම්පනවග්ගො

1-2. පුබ්බසුත්තාදිවණ්ණනා

823-824. පරතො ඉමස්මිං පාසාදකම්පනවග්ගෙ දසමසුත්තෙ ආචි භවිස්සන්ති.
 ඡඅභිඤ්ඤාපාදකාති ඡන්තං අභිඤ්ඤානං පාදකභූතා පධානභූතා. යථා පයමසුත්තෙ,
 තථා දුතියතතියසුත්තෙසුපි ව ඡඅභිඤ්ඤාපාදකා ඉද්ධිපාදා කථිතාති අත්ථො.

3. ඡන්දසමාධිසුත්තවණ්ණනා

825. යො සමාධිස්ස නිස්සයභූතො ඡන්දො, යො ඉධාධිප්පෙතොති ආහ
 “ඡන්දන්ති කත්තුකමාසතාඡන්ද”න්ති. තස්ස ව අධිපතෙයාට්ඨො නිස්සයට්ඨො, න
 විනා තං ඡන්දං නිස්සායාති ආහ – “නිස්සායාති නිස්සයං කත්වා, අධිපතිං කත්වාති
 අත්ථො”ති. පධානභූතාති සෙට්ඨභූතා, සෙට්ඨභාවො ව එකස්සපි
 චතුකිච්චසාධනවසෙන පවත්තියා, තතො එව ඛුට්ඨවනනිද්දෙසො,
 පධානසංඛාරට්ඨෙන පධානසංඛාරණතො. “ඡන්දං වෙ නිස්සාය...පෙ.... අයං
 චුට්චති ඡන්දසමාධි”ති ඉමාය පාළියා ඡන්දාධිපති සමාධි ඡන්දසමාධිති

අධිපතිසඳ්දලොපං කත්වා සමාසො වුත්තොති විඤ්ඤායති,
 අධිපතිසඳ්දත්ථදස්සනවසෙන වා ඡන්දහෙනුකො, ඡන්දාධිකො වා සමාධි
 ඡන්දසමාධි. තෙන “ඡන්දසමාධිනා වෙව පධානසඤ්ඤායෙති පධානභූතසඤ්ඤායෙති ව
 සමන්තාගතා”ති වක්ඛති, තං ආනෙන්වා සම්බන්ධො. පධානභූතාති විරියභූතා.
 කෙවි වදන්ති – “සඤ්ඤායෙති සඤ්ඤායෙති, සඤ්ඤායෙති විරියං. තත්ථ වතුකිච්චසාධකතො
 තදඤ්ඤස්ස නිවත්තනත්ථං පධානග්ගහණන්ති. යථා ඡන්දො ඡන්දසමාධිනා වෙව
 පධානසඤ්ඤායෙති ව සමන්තාගතො, එවං ඡන්දසමාධි ඡන්දෙන වෙව
 පධානසඤ්ඤායෙති ව සමන්තාගතො. පධානසඤ්ඤායෙති ඡන්දෙන වෙව ඡන්දසමාධිනා
 ව සමන්තාගතාති තිස්ස පදෙස්ස සමන්තාගතසඳ්දො යොජෙතබ්බො. තස්මාති යස්මා
 තයොපි ඡන්දාදයො එකච්ඡන්දපාදපරියාපන්නා, තස්මා සබ්බෙ තෙ ධම්මා එකතො
 කත්වා “අයං වුච්චති...පෙ.... ඉද්ධිපාදො”ති වුත්තන්ති. එවං ඡන්දාදිනංයෙව
 චෙත්ථ ඉද්ධිපාදභාවො වුත්තො, විහඬිගෙ පන තෙසං ඉද්ධිභාවො සම්පයුත්තානං
 ඉද්ධිපාදභාවො වුත්තොති දස්සෙන්නො “ඉද්ධිපාදවිහඬිගෙ පනා”ති ආදිමාහ.

ඉදානි තෙසං ඉද්ධිපාදතාපි සම්භවතිති දස්සෙන්නො “අපිවා”ති ආදිමාහ. තත්ථ
 ඡන්දඤ්ඤි භාවයතො පධානං කත්වා භාවෙන්තස්ස තථා
 පචත්තපුබ්බාහිසඤ්ඤායෙති ඉඡ්ඤාමානො ඡන්දො ඉද්ධි නාම, තස්ස නිස්සයභූතා
 පධානසඤ්ඤායෙති ඉද්ධිපාදො නාම. සෙසද්වයෙපි එසෙව නයො. තථා භාවයන්තස්ස
 මුක්තාමත්තං සන්ධාය වුත්තං, ඉඡ්ඤානත්ථො පන සබ්බෙසං සමානන්ති
 දස්සෙන්නො “සම්පයුත්ත...පෙ.... ඉඡ්ඤානත්තියෙවා”ති ආහ.

ඉද්ධිපාදෙ අසඤ්ඤායෙති දස්සෙන්නො “අපිවා”ති ආදි වුත්තං. තත්ථ ඡන්දාදයොති
 ඡන්දසමාධිපධානසඤ්ඤායෙති. සෙසද්ධිපාදෙස්සති විරියද්ධිපාදාදිස්ස. තත්ථ
 විරියසමාධිපධානසඤ්ඤායෙති ද්විත්වත්තං විරියං ආගතං, තත්ථ පුරිමං
 සමාධිවිසෙසං, විරියාධිපතිසමාධි එව විරියසමාධිති දුතියං සමන්තාගතඤ්ඤායෙති.
 ද්වෙයෙව හි සබ්බත්ථ සමන්තාගතඤ්ඤායෙති සමාධි පධානසඤ්ඤායෙති ව, ඡන්දාදයො
 සමාධිවිසෙසනාති, පධානසඤ්ඤායෙති පන පධානවචනෙනෙව විසෙසිතො, න
 ඡන්දාදිහිති න ඉධ විරියාධිපතිනා පධානසඤ්ඤායෙති වුත්තා හොති. විරියඤ්ඤා සමාධි.
 විසෙසෙත්වා ධීතමෙව සමන්තාගතඤ්ඤායෙති පධානසඤ්ඤායෙති වුත්තන්ති
 නාපි ද්විති විරියෙහි සමන්තාගතො වුත්තො හොති. යස්මා පන ඡන්දාදිහි විසිටියො
 සමාධි, තථාපි විසිටියෙනෙව ව තෙන සම්පයුත්තො පධානසඤ්ඤායෙති සෙසධම්මා ව,
 තස්මා සමාධිවිසෙසනානං වසෙන චත්තාරො ඉද්ධිපාදා වුත්තා, විසෙසනභාවො ව
 ඡන්දාදිනං තං අවස්සයදස්සනවසෙන හොතිති “ඡන්දසමාධි...පෙ....
 ඉද්ධිපාදො”ති එත්ථ නිස්සයත්ථෙපි පාද-සඳ්දෙ උපාදායටියෙන ඡන්දාදිනං
 ඉද්ධිපාදතා වුත්තා හොති, තෙනෙව අභිධම්මෙ උත්තරවුළුභාජනියෙ “චත්තාරො
 ඉද්ධිපාදා ඡන්දිද්ධිපාදො”ති ආදිනා (විහ. 457) ඡන්දාදිනංයෙව ඉද්ධිපාදතා වුත්තා,
 පඤ්ඤාපුච්ඡකෙ ව – “චත්තාරො ඉද්ධිපාදා ඉධ හික්ඛු ඡන්දසමාධි”ති ආදිනා (විහ.
 431) උද්දෙසං කත්වාපි පුන ඡන්දාදිනංයෙව කුසලාදිභාවො විහත්තො.
 උපාධිද්ධිපාදදස්සනත්ථමෙව හි නිස්සයද්ධිපාදදස්සනං කතං, අඤ්ඤා චතුර්විධතා

න හොඳින් අයමෙත්ථ පාළුවසෙන අත්ථවිනිච්ඡයො. තත්ථ
 උපාසිද්ධිපාදදස්සනත්ථමෙවානි ඡන්දාදිකෙ ධුරෙ ජෙට්ඨකෙ පුබ්බභිගමෙ කත්වා
 නිබ්බත්තිකසමාධි ඡන්දාධිපතිසමාධිති ඡන්දාදීනං ඉද්ධියා අධිගමුපායදස්සනං
 උපාසිද්ධිපාදදස්සනං, තදත්ථමෙව “තථාභූතස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො...පෙ....
 විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො”ති තත්ථ තත්ථ පාළියං නිස්සයිද්ධිපාදදස්සනං කතං
 ඡන්දාදිවිසිට්ඨානංයෙව වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං අධිජ්ජෙතත්තා. එවඤ්ඤෙතං
 සම්පට්ඨිතබ්බං, අඤ්ඤථා කෙවලං ඉද්ධිසම්පයුත්තානංයෙව ඛන්ධානං වසෙන
 ඉද්ධිපාදභාවෙ ගස්භමානෙ තෙසං චතුබ්බිධතා න හොති විසෙසකාරණභාවතොති
 අධිජ්ජායො.

කෙච්ඡි උත්තරවිහාරවාසීනො. අනිබ්බත්තොති හෙතුපච්චයෙහි න නිබ්බත්තො,
 න සභාවධම්මො, පඤ්ඤත්තිමත්තන්ති අධිජ්ජායො. වාදමද්දනත්ථාය හොති,
 අභිධම්මෙ ව ආගතො උත්තරවුළුවාරොති යොජනා. චත්තාරො ඉද්ධිපාදාතිආදි
 උත්තරවුළුවාරදස්සනං. ඉමෙ පන උත්තරවුළුවාරෙ ආගතා ඉද්ධිපාදා.

රට්ඨපාලත්ථෙරො ඡන්දෙ සති කථං නානුජානිස්සන්තිති සත්තාහානි භත්තානි
 අභුඤ්ජිත්වා මාතාපිතරො අනුජානාපෙත්වා පබ්බජිත්වා ඡන්දමෙව නිස්සාය
 අරහත්තං පාපුණ්ති ආහ – “රට්ඨපාලත්ථෙරො ඡන්දං ධුරං කත්වා
 ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙසි”ති. සොණත්ථෙරොති සුබ්බමාලසොණත්ථෙරො.
 සො හි ආයස්මා අත්තනො සුබ්බමාලභාවං අවිත්තෙත්වා අතිවෙලං වඩ්ඤ්ඤානෙන
 පාදෙසු උට්ඨිතෙසුපි උස්සාහං අවිස්සජ්ජෙත්තො වීරියං ධුරං කත්වා
 ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙසි. සම්භූතත්ථෙරො “චිත්තවතො වෙ
 අලමරියඤ්ඤාණදස්සනවිසෙසො ඉජ්ඤෙය්‍ය, මය්හං ඉජ්ඤෙය්‍යාති චිත්තං ධුරං
 කත්වා ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙසි. මොසරාජා “පඤ්ඤවතො වෙ
 මග්ගභාවතා ඉජ්ඤෙය්‍ය, මය්හං ඉජ්ඤෙය්‍යා”ති පඤ්ඤාපුබ්බභිගමං පඤ්ඤාධුරං
 පඤ්ඤාජෙට්ඨකං කත්වා අරහත්තං පාපුණ්ති ආහ “මොසරාජා වීමංසං ධුරං කත්වා
 ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙසි”ති. ඉදානි තෙසං අරියානං
 උපට්ඨානුස්සාහමත්තජාතිසම්පදං නිස්සාය රඤ්ඤො සන්තිකෙ ලද්ධවිසෙසෙ
 අමච්චපුත්තෙ නිදස්සනභාවෙන දස්සෙතුං “තත්ථ යථා”තිආදිමාහ. එත්ථ ව
 පුනථපුනං ඡන්දුජ්ජාදනං තොසනං විය හොතිති ඡන්දස්ස උපට්ඨානසදිසතා වුත්තා,
 ථාමභාවතො ව වීරියස්ස සුරත්තසදිසතා, චිත්තනාප්පධානත්තා චිත්තස්ස
 මත්තසංවිධානසදිසතා, යොනියොමනසිකාර-සම්භූතෙසු කුසලධම්මෙසු පඤ්ඤා
 සෙට්ඨාති වීමංසාය ජාතිසම්පත්තිසදිසතා වුත්තා.

4. මොග්ගල්ලානසුත්තවණ්ණනා

826. උද්ධච්චපකතිකාති වික්ඛිත්තසභාවා, විබ්භන්තවිත්තාති අත්ථො.
 අනවට්ඨිතතාය විජ්ජන්දිතවිත්තතාය විජ්ජන්දමානවිත්තා. තුච්ඡතාය නලො වියාති
 නලො, මානො, උග්ගතො නලො එතෙසන්ති උත්තලාති ආහ –
 “උත්තලාති...පෙ.... වුත්තං හොති”ති. වපලාති වාපලාතා නාම ලොලභාවො.

මුරාති බරවවනා, ඵරුසවවනාති අත්ථො. විකිණ්ණවාවා නාම සම්ඵජ්ජලාපිනොති වුත්තං “අසංයතවවනා”තිආදි. පටිපත්තිධම්මෙ පමුට්ඨා විනට්ඨා පටිවිනට්ඨා සති එතෙසන්ති මුට්ඨසතීති ආහ – “නට්ඨස්සතිනො”ති. උඛ්භන්තවිත්තාති සමාධිනො අභාවෙන උද්ධව්වෙනෙව උපරුපරි භන්තවිත්තා. පාකතින්ද්‍රියා අභාවිතකායනාය ගාමදාරකා විය පකතිභූතඉන්ද්‍රියා. නෙමො වුච්චති භූමියා බද්ධභාවනිමිත්තපදෙසො, ගම්භීරො නෙමො එතස්සාති ගම්භීරනෙමො. සුට්ඨු නිබ්බානොතිආදි තස්ස පාදස්ස සුජ්ජතිට්ඨිතභාවදස්සනං.

5. උණ්ණාහබ්‍රාහ්මණසුත්තවණ්ණනා

827. පභානත්ථන්ති අනුජ්ජපාදපභානත්ථං.

9. ඉද්ධාදිදෙසනාසුත්තවණ්ණනා

831. අභිඤ්ඤාපාදකං චතුත්ථජ්ඣානං අධිජ්ජෙතං “ඉද්ධිලාභාය පචත්තති”ති වචනතො.

10. විහඩගසුත්තවණ්ණනා

832. ඡන්දං උජ්ජාදෙත්වාති භාවනාඡන්දං උජ්ජාදෙත්වා. ලීනාකාරොති භාවනාවිත්තස්ස ලයාපත්ති. කොසජ්ජෙන වොකිණ්ණාපජ්ජනං වුත්තං.

එවං පසාදාභාවෙන විත්තස්ස වික්ඛෙපාපත්ති, තත්ථ පසාදුජ්ජාදනෙන යං සම්පහංසනං ඉච්ඡිතබ්බං, තස්ස උජ්ජාදනාකාරං දස්සෙතුං වුත්තං “සො බුද්ධධම්මසඬ්ඝගුණ ආවජ්ජෙත්වා”තිආදි. වත්ථුකාමෙ ආරබ්භ වික්ඛිත්තො පුනජ්ජුනං වික්ඛිත්තො භොතියෙවාති වුත්තං “අනුචික්ඛිත්තො”ති. උජ්ජථං පටිපත්තස්ස විත්තස්ස දණ්ඩනට්ඨෙන නිග්ගණ්හනට්ඨෙන සුත්තාති එව දණ්ඩොති සුත්තදණ්ඩො, තෙන සුත්තදණ්ඩෙන විත්තං තජ්ජෙත්වා. පඤ්චකාමගුණෙ ආරබ්භ පචත්තො විත්තවික්ඛෙපො පුනජ්ජුනං උජ්ජජ්ජනෙවාති වුත්තං “අනුචික්ඛිත්තො අනුචිසංථො”ති.

පුරෙපච්ඡාභාවො කම්මට්ඨානස්ස මනසිකාරවසෙන උග්ගභවසෙන වාති තදුභයං දස්සෙතුං “කථ”න්තිආදි වුත්තං. අතිලීනාදීසු චතුසු යානෙසුති අතිලීනාතිපග්ගහිතසංඛිත්තඅනුචික්ඛිත්තසඤ්ඤිතෙසු චතුසු යානෙසු. තත්ථ භාවනං අනජ්ඣොගාහෙත්වාව සඬ්ඝකොවො අතිලීනතා, අජ්ඣොගාහෙත්වා අන්තො සඬ්ඝකොවො සංඛිත්තතා, අන්තොසඬ්ඝකොවො අතිපග්ගහිතතා, අව්චාරද්ධවීරියතා අනුචික්ඛිත්තතා. බහිද්ධා විසමවිතක්කානුභාවනං ආපජ්ජන්තො ද්වන්තිංසාකාරවසෙන අට්ඨිකසඤ්ඤාවසෙන වා ගහෙතබ්බන්ති ආහ – “සරීරවසෙන වෙදිතබ්බ”න්ති. තෙනාහ “උද්ධං පාදතලා”තිආදි (දී. නි. 2.377; ම. නි. 1.110).

අඤ්ඤමඤ්ඤං අසඬකරතො ආකිරියන්ති පකාරතො යපියන්තිති ආකාරා,
 භාගාති ආහ - “යෙහි ආකාරෙහිති යෙහි කොට්ඨාසෙහි”ති. ලිඬගියති
 සල්ලක්ඛියතිති ලිඬගං, සණ්ඨානං. නිමියති නිද්ධාරෙත්වා පරිච්ඡන්දියතිති
 නිමිත්තං, උපට්ඨානං. යො භික්ඛුතිආදි ආලොකසඤ්ඤං යො උග්ගණ්භාති, තං
 දස්සනං. අඬගණෙති විට්ඨගණෙ. ආලොකසඤ්ඤං මනසිකරොති රත්තියං.
 වීරියාදීසුපිති යථා “ඉධ භික්ඛු ඡන්දං උප්පාදෙත්වා”ති ඡන්දෙ විත්ථාරනයො
 වුත්තො, වීරියාදීසුපි එසො එව විත්ථාරනයො යොපෙතඬබ්බො.

පාසාදකම්පනවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අයොගුළුවග්ගො

2. අයොගුළුසුත්තවණ්ණනා

834. ඉමිනා චතුමහාභුතමයෙනාති ඉමිනා සඬබ්බලොකපච්චක්ඛෙන චතුහි
 මහාභුතෙහි නිඬබ්බත්තෙන චතුමහාභුතමයෙන. මනොමයො පන නිමිමිතකායො
 භගවතො රුච්චසෙන පරෙසං පච්චක්ඛො හොති. ඔමාතීති අවමාති. අව-පුඬබ්බො හි
 මා-සද්දො සත්තිඅත්ථොපි හොතිති “පහොති සක්කොති”ති අත්ථො වුත්තො.
 අසම්භින්නපදන්ති අසාධාරණපදං අඤ්ඤත්ථ අනාගතත්තා. කායස්ස විත්තෙන
 සමොදහනං ආරොපනං තන්තිස්සිතතාකරණඤ්ච අත්ථතො විත්තගතියා
 පවත්තනමෙවාති ආහ “විත්තගතියා පෙසෙති”ති.

තත්ථ විත්තගතිගමනං නාම විත්තවසෙන කායස්ස පරිණාමනෙන “අයං
 කායො ඉමං විත්තං විය හොතු”ති කායස්ස විත්තෙන සමානගතිකතායපනං. කථං
 පන කායො දන්ධපවත්තිකො ලහුපවත්තිනා විත්තෙන සමානගතිකො හොතීති? න
 සඬබ්බා සමානගතිකො. යථෙව හි කායවසෙන විත්තපරිණාමනෙ විත්තං සඬබ්බා
 කායෙන සමානගතිකං න හොති. න හි කදාපි තං සභාවසිද්ධෙන අත්තතො බණෙන
 අවත්තිත්වා දන්ධවුත්තිකස්ස රුපධම්මස්ස වසෙන පවත්තිතුං සක්කොති, “ඉදං
 විත්තං අයං කායො විය හොතු”ති පන අධිට්ඨානෙන දන්ධගතිකස්ස කායස්ස
 අනුවත්තනතො යාව ඉච්ඡිතට්ඨානප්පත්ති, තාව කායගතිඅනුලොමෙනෙව හුත්වා
 සන්තානවසෙන පවත්තමානං විත්තං කායගතියා පරිණාමිතං නාම හොති. එවං
 “අයං කායො ඉදං විත්තං විය හොතු”ති අධිට්ඨානෙන පගෙව සුබලහුසඤ්ඤාය
 සම්පාදිතත්තා අභාවිතිද්ධිපාදානං විය දන්ධං අවත්තිත්වා යථා ලහුකං
 කතිපයවිත්තවාරෙනෙව ඉච්ඡිතට්ඨානප්පත්ති හොති, එවං පවත්තමානො කායො
 විත්තගතියා පරිණාමිතො නාම හොති, න එකවිත්තක්ඛණෙනෙව
 ඉච්ඡිතට්ඨානප්පත්තියා, එවඤ්ච කත්වා බාහාසම්ඤ්ජනපසාරණුපමාපි උපවාරෙන
 විනා සුට්ඨුතරං යුත්තා හොතීති. අඤ්ඤථා ධම්මතාවිලොමතා සියා, නාපි ධම්මානං
 ලක්ඛණඤ්ඤථත්තං ඉද්ධිබලෙන කාතුං සක්කා, භාවඤ්ඤථත්තමෙව පන කාතුං
 සක්කාති.

3-10. හික්බුසුත්තාදිවණ්ණනා

835-842. “ද්විත්තං ඵලාන”න්ති ආගතසුත්තං සන්ධාය “ද්වෙ ඵලානි ආදිං කත්වා”ති වුත්තං. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව.

අයොගුළුවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉද්ධිපාදසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අනුරුද්ධසංයුත්තං

1. රහොගතවග්ගො

1-2. පයමරහොගතසුත්තාදිවණ්ණනා

899-900. ඡත්තිංසාය යානෙසුති අජ්ඣත්තං කායෙ සමුදයධම්මානුපස්සී, වයො, සමුදයවයො, බහිද්ධා සමුදයො, වයො, සමුදයවයො, අජ්ඣත්තබ්බිද්ධා සමුදයො, වයො, සමුදයවයධම්මානුපස්සීති නව අනුපස්සනා, තථා වෙදනාය චිත්තෙ ධම්මෙසුති ඵවං ඡත්තිංසාය යානෙසු. දුතියෙ ද්වාදසස්ස යානෙසුති කායෙ අජ්ඣත්තං බ්බිද්ධා අජ්ඣත්තබ්බිද්ධා, වෙදනාය චිත්තෙ ධම්මෙසුති ඵවං ද්වාදසස්ස යානෙසු.

3. සුතනුසුත්තවණ්ණනා

901. ඉමාය පාළියාති ඉමාය හීනත්තිකපාළියා. ඉමෙ ධම්මා හීනා ලාමකට්ඨෙත. ඉමෙ ධම්මා මජ්ඣිමා හීනපණීතානං මජ්ඣෙ භවාති. උත්තමට්ඨෙත අත්තප්පකට්ඨෙත පධානභාවං නීතාති පණීතා.

4-7. පයමකණ්ඩකීසුත්තාදිවණ්ණනා

902-905. කණ්ඩකා ඵතිස්සා අත්ථිති කණ්ඩකී, කරමන්දගච්ඡො. ඔසධිභාවාපෙක්ඛාය ඉත්ථිලිඛිගනිද්දෙසො, තබ්බහුලතාය තං වනං “කණ්ඩකීවන”න්තෙව පඤ්ඤායිත්ථ. සහස්සලොකන්ති සහස්සවක්කවාලලොකං. දසවක්කවාලසහස්සං එකාවජ්ජනස්ස ආපාථං ආගච්ඡති තථා ආලොකවඩ්ඪිතස්ස කතත්තා.

9. අම්බපාලිවනසුත්තවණ්ණනා

907. අරහත්තභාවදීපකන්ති අරහත්තස්ස අත්ථිභාවදීපකං. “අරහත්තභාවදීපික”න්ති වා පායො.

රහොගතවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුතියවග්ගවණ්ණනා

909-922. දසබලඤාණන්ති දසවිධබලඤාණං. එකදෙසෙනාති පදෙසවසෙන. සාවකානම්පි අත්තනො අභිනිහාරානුරූපං ඤාණං පවත්තතිති තෙ කාලපදෙසවසෙන චෙව යථාපරිචයසත්තපදෙසවසෙන ච යානානීති ජානන්ති, සම්මාසම්බුද්ධානං පන අනන්තඤාණනාය සබ්බත්ථෙව අප්පට්භතමෙව ඤාණන්ති ආහ – “සබ්බඤ්ඤුබුද්ධානං පනා”තිආදි. එතං දසබලඤාණං අනන්තවිසයත්තා නිප්පදෙසං අනුනතාය සබ්බාකාරපරිපූරං.

දුතියවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අනුරුද්ධසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ඤානසංයුත්තවණ්ණනා

923. ඤානසංයුත්තං සුවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙව, මිස්සකන්ති වදන්ති.

ඤානසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ආනාපානසංයුත්තං

1. එකධම්මවග්ගො

1. එකධම්මසුත්තවණ්ණනා

977. එත්ථාති එතස්මිං පයමසුත්තෙ. චුත්තමෙව, තස්මා තත්ථ චුත්තනයෙනෙව චෙදිතබ්බන්ති අධිප්පායො.

6. අරිට්ඨසුත්තවණ්ණනා

982. නො-සද්දො පුච්ඡායං, තස්මා නුති ඉමිනා සමානත්ථොති ආහ “භාවෙථ නු”ති. කාමච්ඡන්දොති චත්ථුකාමෙසු ඉච්ඡාති ආහ “පඤ්චකාමගුණිකරාගො”ති. ද්වාදසසු ආයතනධම්මෙසු සපරසන්තතිපරියාපන්නෙසු. ඉමිනා කාමච්ඡන්දප්පහානකිත්තනෙන පටිසසඤ්ඤාපටිච්ඡනයකිත්තනෙන ච අනාගාමීග්ගං කථෙති පඤ්චොරම්භාගියසඤ්ඤොජනසමුච්ඡෙදස්ස බ්‍යාකතත්තා. විපස්සනං දස්සෙන්නොති “විපස්සනං අනුයුඤ්ජ්ජා”ති දස්සෙන්නො.

8. පදිපොපමසුත්තවණ්ණනා

984. “නෙව කායොපි කිලමති න චක්ඛුනි”ති අට්ඨකථායං පදුද්ධාරො කතො. “කායොපි කිලමති, චක්ඛුනිපි විහඤ්ඤන්ති”ති චත්ථා යත්ථ යථා භොති, තාති

දස්සෙතුං “ධාතුකම්මට්ඨානස්මිං හි”තිආදි වුත්තං. චක්ඛුනි එන්දන්ති කිලමන්තීතිආදි අතිවෙලං උපනිජ්ඣායනෙ හොතීති කත්වා වුත්තං. ඉමස්මිං පන කම්මට්ඨානෙන ආනාපානකම්මට්ඨානෙන. එවමාහාති “භික්ඛු වෙපි ආකඨබ්බෙය්‍යා, නෙව කායො කිලමෙය්‍යා”ති එවමාහ.

ලබ්භතීති අට්ඨකථාධිජ්ජායෙ යත්වා වුත්තං, පරතො ආගතෙන ටෙරවාදෙන සො අනිච්ඡිකො. න හි තාරකරුපමුත්තාවලිකාදිසදිසං නිමිත්තූපට්ඨානාකාරමත්තං බණ්ණමත්තට්ඨායිනං කසිණනිමිත්තෙසු විය උග්ගාටනං කාතුං සක්කොති. තෙනාහ “න ලබ්භතෙවා”ති. ආනිසංසදස්සනත්ථං ගහිතො, ආනාපානස්සතිසමාධිස්මිං සිද්ධෙ අයං ගුණො සුබ්බෙනෙව ඉජ්ඣතිති. යස්මා භික්ඛුනි ඉමස්මිං වාරෙ නාගතන්ති යථා පුරිමවාලෙ “භික්ඛු වෙපි ආකඨබ්බෙය්‍යා”ති ආගතං, එවං ඉධ “භාවිතෙ බො, භික්ඛවෙ, ආනාපානස්සතිසමාධිමිහි”ති ආගතවාලෙ භික්ඛුග්ගහණමකතං, තස්මා “සො”ති න වුත්තං.

9. වෙසාලීසුත්තවණ්ණනා

985. පාකාරපරික්ඛෙපවඩ්ඨනෙනාති පාකාරපරික්ඛෙපෙන භූමියා වඩ්ඨනෙන. රාජගහසාවත්ථියො විය ඉදම්පි ච නගරං...පෙ.... සබ්බාකාරවෙපුල්ලනං පත්තං. අනෙකපරියායෙනාති එත්ථ පරියායසද්දො කාරණවචනොති ආහ “අනෙකෙහි කාරණෙහි”ති, අයං කායො අවිඤ්ඤාණකොපි සවිඤ්ඤාණකොපි එවම්පි අසුභො එවම්පි අසුභොති නානාවිධෙහි කාරණෙහිති අත්ථො. අසුභාකාරසන්දස්සනස්ථවත්තන්ති කෙසාදිවසෙන තත්ථාපි වණ්ණාදිතො අසුභාකාරස්ස සබ්බෙසො දස්සනවසෙන පවත්තං. කායච්ච්ඡන්දනීයකථන්ති අත්තනො පරස්ස ච කරජකායෙ ච්ච්ඡන්දනුප්පාදනකථං. මුත්තං වාතිආදිනා ඛාතිරෙකමුඛෙන කායස්ස අමනුස්සකං දස්සෙති. තත්ථ ආදිතො තීහි පදෙහි අදස්සනීයතාය අසාරකතාය ච, මජ්ඣෙකෙ වතුහි දුග්ගන්ධතාය, අත්තෙ එකෙන ලෙසමත්තෙනපි මනුස්සකතාභාවමස්ස දස්සෙති. අථ බොතිආදිනා අත්ථයතො සරූපෙනෙව අමනුස්සකතාය දස්සනං. “කෙසලොමාදී”ති සඨබ්බෙපතො වුත්තමත්ථං විහාගෙන දස්සෙතුං “යෙපි”තිආදි වුත්තං.

වණ්ණෙත්තොති විත්ථාරෙන්නො. අසුභායාති අසුභමාතිකාය. ථාතිකම්මන්ති බහුලිකාරො. කිලෙසවොරෙහි අනභිභවනීයත්තා ඥානං “චිත්තමඤ්ජුස”න්ති වුත්තං. නිස්සායාති පාදකං කත්වා.

අපරෙ පන “තස්මිං කිර අද්ධමාසෙ න කොචි බුද්ධවෙනෙය්‍යො අහොසි, තස්මා හගවා එවමාහ – ‘ඉච්ඡාමහං, භික්ඛවෙ’තිආදී”ති වදන්ති. පරෙ කිරාති කිර-සද්දො අරුචිසංසුවනත්ථො. තෙනාහ “ඉදං පන ඉච්ඡාමත්ත”න්ති.

අනෙකකාරණසම්මිස්සොති එත්ථ කාරණං නාම කායස්ස අසුච්ඡුග්ගන්ධපෙගුව්ඡපටිකුලතාව. සබ්බමකංසුති පුටුප්පනා නාම සාවජ්ජෙපි තත්ථ

අනවජ්ජසඤ්ඤිතො භුත්වා කරණකාරාපනසමනුඤ්ඤතාහෙදං සබ්බං පාපං අකංසු.
කාමං දසානුස්සතිග්ගහණෙනෙව ආනාපානස්සති ගහිතා, සා පන තත්ථ
සන්තිපතිතහික්ඛුසු බහුතං සප්පායා සාත්ථිකා ව, තස්මා පුන ගහිතා. තථා හි භගවා
තමෙව කම්මට්ඨානං ඉමස්මිං සුත්තෙ කට්ඨෙසි. ආහාරෙ පටිකුලසඤ්ඤා
අසුභකම්මට්ඨානසදිසා, චත්තාරො පන ආරුප්පා ආදිකම්මිකානං අයොග්‍යාති තෙසං
ඉධ අග්ගහණං දට්ඨබ්බං.

වෙසාලිං උපනිස්සායාති වෙසාලිනගරං ගොවරගාමං කත්වා. මුහුත්තෙනෙවාති
සත්ථරි සද්ධම්මෙ ව ගාරවෙන උපගතහික්ඛුතං වචනසමනත්තරමෙව උට්ඨහිංසුති
කත්වා චුත්තං. බුද්ධකාලෙ කිර හික්ඛු භගවතො සන්දෙසං සිරසා සම්පට්ඨිත්තුං
ඔහිතසොතා විහරන්ති.

ආනාපානපරිග්ගාහිකායාති අස්සාසපස්සාසෙ පරිග්ගණ්හනවසෙන පචත්තාය
සතියා. සම්පයුත්තො සමාධිති තාය සම්පයුත්තඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභූතාය
උප්පන්නො සමාධි. ආනාපානස්සතියං වා සමාධිති ඉමිනා
උපනිස්සයපච්චයසභාවම්පි දස්සෙති, උභයත්ථාපි සහජාතාදීනං සත්තන්තම්පි
පච්චයානං වසෙන පච්චයභාවං දස්සෙති. “යථාපට්පන්නා මෙ සාවකා චත්තාරො
සතිපට්ඨානෙ භාවෙන්ති” තිආදීසු උප්පාදනවඩ්ඪනට්ඨෙයන භාවනාති වුව්චතිති
තදුභයවසෙන අත්ථං දස්සෙන්නො “භාවිතොති උප්පාදිතො වඩ්ඪිතො වා” ති ආහ.
තත්ථ භාවං විජ්ජමානතං ඉතො ගතොති භාවිතො, උප්පාදිතො පටිලද්ධමත්තොති
අත්ථො. උප්පන්නො පන ලද්ධාසෙවතො භාවිතො, පගුණභාවං ආපාදිතො
වඩ්ඪිතොති අත්ථො. බහුලීකතොති බහුලං පචත්තිතො. තෙන
ආවජ්ජනාදිවසිභාවජ්ජත්තිමාහ. යො හි වසිභාවමාපාදිතො, සො
ඉච්ඡතිච්ඡිතක්ඛණෙ සමාපජ්ජිතබ්බතො පුනප්පුනං පචත්තිස්සති. තෙන චුත්තං
“පුනප්පුනං කතො” ති. යථා “ඉධෙව, හික්ඛෙව, සමණො (ම. නි. 1.139; අ. නි.
4.241), විච්චෙව කාමෙහි” ති (දී. නි. 1.226; ම. නි. 1.271; සං. නි. 2.152; අ. නි.
4.123) ව එවමාදීසු පයමපදෙ චුත්තො එව-සද්දො දුතියාදීසුපි චුත්තොයෙව හොති,
එවම්ඨාපිති ආහ “උභයත්ථ එවසද්දෙන නියමො වෙදිතබ්බො” ති. උභයත්ථ
නියමෙන ලද්ධගුණං දස්සෙතුං “අයං හි” තිආදි චුත්තං.

අසුභකම්මට්ඨානන්ති අසුභාරම්මණං කුමානමාහ. තඤ්ඤි අසුහෙසු
යොගකම්මභාවතො යොගිතො සුඛවිසෙසානං කාරණභාවතො ව
“අසුභකම්මට්ඨාන”න්ති වුව්චති. කෙවලන්ති ඉමිනා ආරම්මණං නිවත්තෙති.
පට්ඨෙධවසෙනාති කුමානපට්ඨෙධවසෙන. කුමානඤ්ඤි භාවනාවිසෙසෙන ඉජ්ඣාත්තං
අත්තතො විසයං පට්ඨිජ්ඣාත්තමෙව පචත්තති යථාසභාවතො පට්ඨිජ්ඣයති වාති
පට්ඨෙධොති වුව්චති. ඔලාරිකාරම්මණත්තාති බිභවිජාරම්මණත්තා.
පටිකුලාරම්මණත්තාති ජිගුච්ඡිතබ්බාරම්මණත්තා. පරියායෙනාති කාරණෙන,
ලෙසන්තරෙන වා. ආරම්මණසත්තතායාති අනුක්කමෙන විචිතබ්බතං
පත්තාරම්මණස්ස පරමසුබ්බතං සන්ධායාහ. සත්තෙහි සන්තිසිත්තො ආරම්මණ
පචත්තමානො ධම්මො සයම්පි සන්තිසිත්තොව හොති. තෙනාහ “සත්තො

වූපසන්තො නිබ්බූතො”ති, නිබ්බූතසබ්බපරිලාභොති අත්ථො. ආරම්මණසන්තතාය තදාරම්මණානං ධම්මානං සන්තතා ලොකුත්තරධම්මාරම්මණාහි පච්චවෙක්ඛණාහි වෙදිතබ්බො.

නාස්ස සන්තපණිතභාවාවහං කිඤ්චි සෙවනන්ති අසෙවනකො. අසෙවනකත්තා අනාසිත්තකො, අනාසිත්තකත්තා එව අබ්බොකිණ්ණො, අසම්මිස්සො පරිකම්මාදිනා. තතො එව පාටියෙක්කො විසුංයෙවෙකො. ආවෙණිකො අසාධාරණො. සබ්බමෙතං සරසතො එව සන්තභාවං දස්සෙතුං වුත්තං, පරිකම්මං වා සන්තභාවනිමිත්තං. පරිකම්මන්ති ච කසිණකරණාදිනිමිත්තුප්පාදපරියොසානං, තාදිසං එත්ථ නත්ථිති අධිප්පායො. තදා හි කම්මට්ඨානං නිරස්සාදත්තා අසන්තං අප්පණිතං සියා. උපචාරෙ වා නත්ථි එත්ථ සන්තතාති යොජනා. යථා උපචාරක්ඛණෙ නිවරණාදිවිගමෙන අභිගපාතුභාවෙන ච පරෙසං සන්තතා හොති, න එවම්මස්ස. අයං පන ආදිසමන්තා...පෙ.... පණිතො වාති යොජනා. කෙච්ඡි උත්තරවිහාරවාසිනො. අනාසිත්තකොති උපසෙවනෙන අනාසිත්තකො. තෙනාහ – “ඔපවන්තො”ති ඔපවන්තසදිසොති අත්ථො. මධුරොති ඉට්ඨො. චෙතසිකසුඛපටිලාභසංවත්තනං තිකචතුක්කජ්ඣානවසෙන, උපෙක්ඛාය වා සන්තභාවෙන සුඛගතිකත්තා සබ්බෙසම්පි ඝාතානං වසෙන වෙදිතබ්බං. ඝාතසමුට්ඨානපණිතරූපචුට්ඨසරීරතාවසෙන පන කායිකසුඛපටිලාභසංවත්තනං දට්ඨබ්බං, තඤ්ච ඛො ඝාතතො වුට්ඨිතකාලෙ. ඉමස්මිං පක්ඛෙ “අප්පිතප්පිතක්ඛණෙ”ති ඉදං හෙතුමිහි භූමිමවචනං දට්ඨබ්බං.

අවික්ඛම්භිතෙති ඝාතෙන සකසන්තානතො අනිහතෙ අප්පණිතො. අකොසල්ලසම්භූතෙති අකොසල්ලං වුවිචති අවිජ්ජා, තතො සම්භූතෙ. අවිජ්ජාපුබ්බභිගමා හි සබ්බෙ පාපධම්මා. බණෙනෙවාති අත්තතො පචත්තික්ඛණෙනෙව. අන්තරධාපෙතීති එත්ථ අන්තරධාපනං විනාසනං, තං පන ඝාතකත්තුකං ඉධාධිප්පෙතන්ති පරිසුට්ඨානප්පහානං හොතීති ආහ – “වික්ඛම්භෙති”ති. වූපසමෙතීති විසෙසෙන උපසමෙති. විසෙසෙන උපසමනං පන සම්මදෙව උපසමනං හොතීති ආහ “සුට්ඨ උපසමෙති”ති. සාසනිකස්ස ඝාතභාවනා යෙභුයොන නිබ්බෙධභාගියා හොතීති ආහ “නිබ්බෙධභාගියත්තා”ති. අරියමග්ගස්ස පාදකභූතො අයං සමාධි අනුක්කමෙන වඩ්ඪිත්වා අරියමග්ගභාවං උපගතො විය හොතීති ආහ “අනුපුබ්බෙන අරියමග්ගවුඩ්ඪිප්පත්තො”ති. අයං පනත්ථො විරාගනිරොධපටිනිස්සග්ගානුපස්සනානං වසෙන සම්මදෙව යුජ්ජති. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව.

10. කිම්මසුත්තවණ්ණනා

986. ථෙරොති ආනන්දත්ථෙරො. අයං දෙසනාති “කථං විභාවිතො නු ඛො කිම්මො”තිආදිනා පචත්තා දෙසනා. කායඤ්ඤතරන්ති රූපකායෙ අඤ්ඤතරකොට්ඨාසෙ. එවන්ති යථා ආනාපානං අනුස්සරන්තො භික්ඛු කායෙ

කායානුපස්සි ජාතො, එවං සබ්බත්ථ වාරෙසු වෙදනානුපස්සිතිආදි අත්ථො වෙදිතබ්බො.

දෙසනාසීසන්ති දෙසනාපදෙසං. මනසිකාරපදෙසෙන වෙදනා චුත්තාති තං සබ්බං සරූපතො අඤ්ඤාපදෙසතො අපදිසති. යථෙව භීතිආදිනා තත්ථ නිදස්සනං දස්සෙති. චිත්තසංඛාරපදද්වයෙති “චිත්තසංඛාරපට්ඨංවෙදි පස්සමිහයං චිත්තසංඛාර”න්ති එතස්මිං පදද්වයෙ.

එවං සන්තෙපීති පිතිමනසිකාරචිත්තසංඛාරපදෙසෙන යදි වෙදනා චුත්තා, එවං සන්තෙපී. එසා යථාචුත්තා වෙදනා ආරම්මණං න හොති. වෙදනාරම්මණා ච අනුපස්සනා, තස්මා වෙදනානුපස්සනා න යුජ්ජති. යදි එවං මහාසතිපට්ඨානාදීසු “වෙදනා වෙදියති”ති චුත්තං, තං කථන්ති ආහ – “මහාසතිපට්ඨානාදීසුපී”තිආදි. තත්ථ සුඛාදීනං වත්ථුන්ති සුඛාදීනං උප්පත්තියා වත්ථුභූතං රූපසද්දාදිං ආරම්මණං කත්වා වෙදනා වෙදියති, න පුග්ගලො පුග්ගලස්සෙව අභාවතො. වෙදනාප්පවත්තිං උපාදාය නිස්සාය යථා “පුග්ගලො වෙදනං වෙදියති”ති වොහාරමත්තං හොති. එවං ඉධාපි වෙදනාය අස්සාසපස්සාසෙ ආරබ්භ පවත්ති, තථා පවත්තමනසිකාරසීසෙන “වෙදනාසු වෙදනානුපස්සි හික්ඛු තස්මිං සමයෙ විහරති”ති චුත්තො. තං සන්ධායාති තං වෙදනාය ආරම්මණභාවං සන්ධාය. ආදීනං පදානං. එතස්ස “වෙදනානුපස්සනා න යුජ්ජති”ති චුත්තඅනුයොගස්ස.

සප්පීතිකෙ ද්වෙ ක්කාතෙ සමාපජ්ජන්ති පිතිසහගතාති පට්ඨමදුතියජ්ඣානාති පටිපාටියා සමාපජ්ජති. තස්සාති තෙන. පට්ඨංවිදිතසද්දාපෙක්ඛාය හි කත්තුඅත්ථෙ එතං සාම්ච්චනං. සමාපත්තික්ඛණෙන සමාපජ්ජනක්ඛණෙ. ක්කාතපට්ඨානෙනාති ක්කාතෙන සමඛිගීභාවෙන. ආරම්මණතොති ආරම්මණමුඛෙන තදාරම්මණක්කාතපරියාපන්තා පිති පට්ඨංවිදිතා හොති, ආරම්මණස්ස පට්ඨංවිදිතත්තාති චුත්තං හොති. යථා නාම සප්පපරියෙසනං වරන්තෙන තස්ස ආසයෙ පට්ඨංවිදිතෙ සොපි පට්ඨංවිදිතො හොති මන්තාගදබලෙන තස්ස ගහණස්ස සුකරත්තා, එවං පිතියා ආසයභූතෙ ආරම්මණෙ පට්ඨංවිදිතෙ සා පිති පට්ඨංවිදිතාව හොති සලක්ඛණතො සාමඤ්ඤලක්ඛණතො ච තස්සා ගහණස්ස සුකරත්තා. විපස්සනක්ඛණෙන විපස්සනාපඤ්ඤාය තික්ඛවිසදභාවප්පත්තාය විසයතො දස්සනක්ඛණෙ. ලක්ඛණප්පට්ඨෙධෙනාති පිතියා සලක්ඛණස්ස සාමඤ්ඤලක්ඛණස්ස ච පට්ඨිජ්ඣානෙන. යඤ්චි පිතියා විසෙසතො සාමඤ්ඤතො ච ලක්ඛණං, තස්මිං විදිතෙ සා යථාවතො විදිතා එව හොති. තෙනාහ “අසම්මොහතො පිති පට්ඨංවිදිතා හොති”ති.

ඉදාති තමත්ථං පාළියා එව විභාවෙනුං “චුත්තඤ්ඤෙන”න්තිආදිමාහ. තත්ථ දීඨං අස්සාසවසෙනාති දීඨස්ස අස්සාසස්ස ආරම්මණභූතස්ස වසෙන. පජානතො සා පිති පට්ඨංවිදිතා හොතිති සම්බන්ධො. චිත්තස්ස එකග්ගතං අවික්ඛෙපං පජානතොති ක්කාතපරියාපන්තං “අවික්ඛෙපො”ති ලද්ධනාමං චිත්තස්සෙකග්ගතං තංසම්පයුත්තාය පඤ්ඤාය පජානතො. යථා හි ආරම්මණමුඛෙන පිති පට්ඨංවිදිතා

හොති, එවං තංසම්පයුත්තධම්මාපි ආරම්මණමුඛෙන පටිසංවිදිතා එව හොන්තීති. සති උපට්ඨිතා හොතීති දීඝං අස්සාසවසෙන කුමාරසම්පයුත්තා සති තස්මිං ආරම්මණෙ උපට්ඨිතා ආරම්මණමුඛෙන කුමාරෙපි උපට්ඨිතා නාම හොති. තාය සතියාති එවං උපට්ඨිතාය තාය සතියා යථාචුත්තෙන තෙන ඤාණෙන සුප්පට්ඨිදිත්තා ආරම්මණස්ස තස්ස වසෙන තදාරම්මණා සා පිති පටිසංවිදිතා හොති. දීඝං පස්සාසවසෙනාතිආදීසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතඛිබ්බො. තෙන චුත්තං “එතෙනෙව නයෙන අවසෙසපදානිපි අත්ථතො වෙදිතඛිබ්බානී”ති.

යථෙවාතිආදීසු අයං සඬ්ඛෙපත්ථො – කුමාරපට්ඨානෙන යථා ආරම්මණතො පිතිආදයො පටිසංවිදිතා හොන්ති තෙන විනා තෙසං අප්පචත්තනතො. එවං කුමාරසම්පයුත්තෙන තංපරියාපන්නෙන වෙදනාසඬ්ඛාතමනසිකාරපට්ඨානෙන ආරම්මණතො වෙදනා පටිසංවිදිතා හොති අරුණුග්ගමෙන විය සුරියස්ස තෙන විනා වෙදනාය අප්පචත්තනතො. තස්මා චුත්තනයෙන අතිසයප්පචත්ති වෙදනා සුප්පට්ඨිදිතා, තස්මා සුචුත්තමෙත්ති පුබ්බෙ චුත්තවොදනං නිරාකරොති.

ආරම්මණෙති අස්සාසපස්සාසනිමිත්තං වදති. චිත්තානුපස්සියෙව නාමෙස හොති අසම්මොහතො චිත්තස්ස පටිසංවිදිත්තා. තෙනාහ “තස්මා”තිආදි. චිත්තපටිසංවිදිතවසෙනාති ආදි-සද්දෙන ඉතරා තිස්සොපි චිත්තානුපස්සනා සඬ්ගණ්හාති.

සොති ධම්මානුපස්සනං අනුයුත්තො භික්ඛු. යං තං පහානං පහායකඤාණං. පඤ්ඤායාති අපරාය විපස්සනාපඤ්ඤාය අනිච්චවිරාගාදිතො දිස්වා දුට්ඨායපි අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිතා හොති. ඉදඤ්ඤි චතුක්කන්ති අනිච්චානුපස්සනාදිවසෙන චුත්තං චතුක්කං. තස්සාපි ධම්මානුපස්සනාය. පජ්ජනිති පහානන්ති ආහ “නිච්චසඤ්ඤං...පෙ.... පහානකරඤාණං අධිජ්ජෙත”න්ති. විපස්සනාපරම්පරන්ති පටිපාටියා විපස්සනමාහ. පට්ඨපට්ඨන්තං අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිති මජ්ඣිමාය පටිපත්තියා සම්මදෙව විථිපට්ඨන්තං භාවනාචිත්තං පග්ගහනිග්ගහනං අකරණෙන අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිති. එකතො උපට්ඨානන්ති යස්මා මජ්ඣිමසමට්ඨිනාතිවත්තියා තත්ථ ච පක්ඛන්දනෙන ඉන්ද්‍රියානං එකරසභාවෙන, තත්ත්වජ්ඣක්කන්තාය භාවතො අවිසෙසං එකග්ගභාවුපගමනෙන එකන්තතො උපට්ඨාති, තස්මා න තත්ථ කිඤ්චි කාතඛිබ්බන්ති අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිති. තත්ථාති එවං අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිතෙන. සහජාතානම්පි අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිතා හොති තෙසං පචත්තනාකාරස්ස අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිතතො. “පඤ්ඤාය දිස්වා”ති චුත්තත්තා ආරම්මණඅප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිතා අධිජ්ජෙතා. න කෙවලං නිවරණාදිධම්මෙ අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිතා, අථ බො අභිජ්ඣා ...පෙ.... පඤ්ඤාය දිස්වා අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිතා හොතීති යොජනා.

පංසුපුඤ්ඤාපට්ඨානියස්ස කිලෙසස්ස උප්පත්තිට්ඨානදස්සනත්ථං “චතුමහාපථො විය ජ ආයතනානි”ඉවිච්ච චුත්තං. කායාදයො චත්තාරො ආරම්මණසතිපට්ඨානා. චතුසු ආරම්මණෙසුති කායාදීසු චතුසු ආරම්මණෙසු පචත්තා චත්තාරො සතිපට්ඨානා පංසුපුඤ්ඤාපට්ඨානියස්ස කිලෙසස්ස උපහනනතො.

එකධම්මවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුතියවග්ගො

1-2. ඉච්ඡානඬගලසුත්තාදිවණ්ණනා

987-988. කස්මාතිආදි විහාරසමාපත්තිආවික්ඛණ්ණ කාරණං විභාවෙනුං ආරද්ධං.

එව-වාකාරොති එව-කාරො වා-කාරො ව. එකන්තසන්තත්තා එකන්තෙන සන්තමනසිකාරභාවතො. සෙක්ඛවචනෙනෙව තෙසං සික්ඛිතබ්බස්ස අත්ථිභාවෙ සිද්ධෙපි සික්ඛිතබ්බරහිතෙසු තෙසුපි සෙක්ඛපරියායස්ස වුවිචමානත්තා සික්ඛිතබ්බසද්දෙන සෙක්ඛෙ විසෙසෙත්වා වුත්තා. ආසවක්ඛයත්ථං සික්ඛිතබ්බස්ස අභාවෙපි දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථං ඤානාදිසික්ඛනෙන විනා සික්ඛිතබ්බභාවා “අසෙක්ඛා නාමා”ති වුත්තා. බුද්ධානං පන සබ්බසො සම්මදෙව පරිනිට්ඨිතසික්ඛත්තා “සික්ඛාමි”ති න වුත්තං. ආනාපානඡ්ඤානඵලසමාපත්ති තථාගතවිභාරො.

3-10. පට්මආනන්දසුත්තාදිවණ්ණනා

989-996. අනිච්චාදිවසෙනාති අනිච්චදුක්ඛානත්තවසෙන. පච්චිනති පකාරෙහි විචිනති. නික්ඛිලෙසාති අපගතකිලෙසා වික්ඛම්භිතකිලෙසා. පිතිසම්බොජ්ඣකඛිගො, පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣකඛිගොති පාඨො.

යාය අනොසක්කනං අනතිවත්තනඤ්ච හොති, අයං තත්ත්වමඡ්ඤාත්තපෙක්ඛා මඡ්ඤාත්තාකාරොති වුත්තා. එකච්ඡිත්තක්ඛණ්ණකාති එකච්ඡිත්තඡපාදපරියාපන්නත්තා.

චත්තුන්තං චතුක්කානං වසෙන සොළසක්ඛත්තුකා. ආනාපානසන්තිස්සයෙන පචත්තත්තා ආරම්මණවසෙන පචත්තා ආනාපානාරම්මණාපි අපරභාගෙ සති ආනාපානස්සතීති පරියායෙන චත්තබ්බතං අරහතීති “ආනාපානස්සති මිස්සකා කථිතා”ති වුත්තං. ආනාපානමූලකාති ආනාපානසන්තිස්සයෙන පචත්තා සතිපට්ඨානා. තෙසං මූලභූතාති තෙසං සතිපට්ඨානානං මූලකාරණභූතා. බොජ්ඣකඛිගමූලකාති බොජ්ඣකඛිගපච්චයභූතා. තෙපි බොජ්ඣකඛිගාති එතෙ වීසති සතිපට්ඨානහෙතුකා බොජ්ඣකඛිගා. විජ්ජාච්ඡුත්තිපූරකාති තතියවිජ්ජාය තස්ස ඵලස්ස ව පරිපූරණවසෙන පචත්තා බොජ්ඣකඛිගා. ඵලසම්පයුත්තාති චතුත්ථඵලසම්පයුත්තා, චතුබ්බිධඵලසම්පයුත්තා වා.

දුතියවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආනාපානසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. සොතාපත්තිසංයුත්තං

1. වෙළද්වාරවග්ගො

1. වක්කවත්තිරාජසුත්තවණ්ණනා

997. අනුග්ගහගරහණෙසු නිපාතොති අනුග්ගණ්ණනගරහත්ථජොතකො නිපාතො. කිමෙත්ථ අනුග්ගණ්ණාති, කිං වා ගරහතීති ආහ “වතුන්ත”න්තිආදි. තත්ථ අනුග්ගණ්ණන්තො අනුවච්ඡිකං කත්වා ගණ්ණන්තො. ගරහන්තො නින්දන්තො. ඉස්සරසිලො ඉස්සරො, තස්ස භාවො ඉස්සරියං, පභූතා. අධීනං පති අධිපති, තස්ස භාවො ආධිපච්චං, සාමිභාවොති ආහ – “ඉස්සරියාධිපච්ච”න්තිආදි. අනන්තකානීති අන්තරහිතාති.

අවෙච්චප්පසාදෙනාති වත්ථුත්තයස්ස ගුණෙ යාථාවතො අවෙච්ච පටිසිත්වා පසාදො. සො පන කෙනච්ච වලනරහිතොති ආහ “අවලප්පසාදෙනා”ති. මග්ගෙනාති අරියමග්ගෙන. ආගතප්පසාදො තස්ස අධිගමෙන ලද්ධප්පසාදො. අපුබ්බං අවරිමන්ති එකජ්ඣං. අරියසාවකානාඤ්ඤි අරියමග්ගො උප්පජ්ජන්තොව තිසු වත්ථුසු අවෙච්චප්පසාදං ආවහන්තො එව උප්පජ්ජති. තෙසන්ති විසයභූතානං තිණ්ණං වත්ථුනං වසෙන තිධා වුත්තො. යස්මා ව අත්ථතො එකො, තස්මාව නින්තානාකරණො හොති පවත්තට්ඨානාහෙදෙ සතිපි. අරියසාවකස්ස භීතිආදිනා නයෙන තමත්ථං විවරති. පසාදො ඔකප්පනා. පෙමං හත්ති. භාරවං ගරුකරණං. මහන්තං උළාරං. එතං විභාගෙන නත්ථි සබ්බත්ථ සමානත්තා.

එවන්ති භවන්තරෙපි අකොපනීයතාය. සදිසවසෙනාති අඤ්ඤෙහි අඛණ්ඩාදීහි සදිසවසෙන. තෙනාහ “මුඛවට්ඨි යඤ්ඤි ජින්තෙ”තිආදි. ඛණ්ඩා එතිස්සා අත්ථිති ඛණ්ඩා. එස නයො සෙසෙසුපි. පාතිමොක්ඛෙ ආගතානුක්කමෙන සීලස්ස ආදිමජ්ඣවිභාගො වෙදිතබ්බො. ද්විත්තං වා තිණ්ණං වාති සීලකොට්ඨාසානං. එකන්තරං භින්තන්ති අභින්තෙන එකන්තරං හුත්වා භින්තං. තෙසං ඛණ්ඩාදීනං. “භූජිස්සෙහි”ති උත්තරපදලොපෙන නිද්දෙසොති ආහ “භූජිස්සභාවකරෙහි”ති. ඉදං චිතික්කන්තන්ති ඉදම්පි සීලං චිතික්කන්තං. “අයං සීලස්ස චිතික්කමො”ති එවං පරාමසිතුං අසක්කුණෙයොහි.

2. බ්‍රහ්මවරියොගධසුත්තවණ්ණනා

998. යෙසන්ති අනියමතො සද්ධාදීනමාධාරභූතපුග්ගලදස්සනං. බුද්ධෙ පසාදො ගහිතො. සො හි ඉතරෙහි පයමං ගහෙනබ්බොති. අරියකන්තාති සීලාති ගහිතාති සොතාපත්තස්ස සීලානං අධිප්පෙතත්තා. සඬ්ඝෙ පසාදො ගහිතො ධම්මප්පසාදස්ස අනන්තරං වුච්චමානත්තා. ධම්මෙ පසාදො ගහිතො අවෙච්චප්පසාදභාවතො. සොතං අරියමග්ගං ආදිතො පත්ති සොතාපත්ති, තස්සා අඬ්ගාති සොතාපත්තියඬ්ගාති. පච්චෙන්තීති පජායන්ති අධිගච්ඡන්ති. තෙනාහ “පාපුණන්ති”ති. බ්‍රහ්මවරියන්ති

මග්ගබ්‍රහ්මවරියං. කතරපසාදො චත්තමානොති අධිප්පායො. මග්ගප්පසාදොති මග්ගසම්පයුත්තො පසාදො. ආගතමග්ගස්සාති අධිගතමග්ගස්ස. මිස්සකප්පසාදො එසොති තස්මා උභොපි ථෙරා පණ්ඩිතා බහුස්සුතා.

3. දීඝාචුළපාසකසුත්තවණ්ණනා

999. යදග්ගෙන තස්මිං උපාසකෙ යථාචුත්තාති සොතාපත්තියඬගාති සංවිජ්ජන්ති, තදග්ගෙන සො තෙසු චත්තිස්සතීති ආහ “චතුසු සොතාපත්තියඬගෙසු සන්දිස්සසී”ති. විජ්ජං භජන්තිති විජ්ජාභාගියා, තෙසු කොට්ඨාසෙසු පරියාපන්නාති චුත්තං “විජ්ජාභාගියෙති විජ්ජාකොට්ඨාසිකෙ”ති.

4-5. පයමසාරිපුත්තසුත්තාදිවණ්ණනා

1000-1001. “සොතාපත්ති”ති පයමමග්ගො අධිප්පෙතො, තස්ස අධිගමුපායො සොතාපත්තියඬගං. තෙනාහ “සොතාපත්තියා පුබ්බභාගපට්ඨාභඬග”න්ති. සොතාපත්තිඅත්ථායාති සොතාපත්තිමග්ගත්ථාය. අඬගන්ති කාරණං. ඉතරෙ රතනත්තයප්පසාදාදයො. පුබ්බභාගියාය සොතාපත්තියා අඬගං කාරණන්ති.

6. ථපතිසුත්තවණ්ණනා

1002. (විතානං කායානං කාලනකාය, කාරණස්ස උපගතානං සාතපරියා සිජ්ඣති. තත්ථ කායපරිපජ්ඣායමුඛෙන තත්තිං යපෙසි භගවා. න හි පස්සථ නමත්ථෙහි කරණෙ නිරත්ථකො පිති චත්තති. “නියතත්තා”ති චුත්තං. තමෙව නියමං “මජ්ඣිමපදෙසෙයෙවා”ති අවධාරණෙන විභාවෙති. මහාමණ්ඩලවාරිකං චරන්තොපි මජ්ඣිමපදෙසස්ස අන්තන්තෙනෙව චරති. තත්ථ ච විනෙයාජනස්ස සමොසරණතා මත්තපනවාචමහත්ථසුපනන්ති.) [එත්ථත්තරෙ පායො අසුද්ධො දුස්සොධනීයො ච, සුද්ධපායො ගවෙසිතබ්බො.] අරුණුට්ඨාපනම්පි තත්ථෙව හොති. පච්චන්තපදෙසෙ පන දුරෙ විනෙයාජනා හොන්ති, තත්ථ ගන්ත්වා මග්ගඵලෙසු පතිට්ඨාපෙත්වා තතො පච්චාගන්ත්වා මජ්ඣිමපදෙසෙ එව වාසං උපගච්ඡති, තත්ථ මනුස්සෙහි කතානං කාරානං මහජ්ඣලභාවනියමනත්ථන්ති දට්ඨබ්බං. “ආසන්නෙ නො භගවා”ති ඉදං නිදස්සනමත්තන්ති දස්සෙන්නො “න කෙවල”න්ති ආදිමාහ.

සකිඤ්චනසපලිබොධනට්ඨෙතාති එත්ථ කිඤ්චනං පලිබොධො අසමාපිතකිච්චතා, තදුභයස්ස අත්ථිභාවෙනාති අත්ථො. මහාවාසෙති මහාගෙහෙ.

ද්වෙපි ජනාති ඉසිදත්තපුරාණා. සිතං නාම මන්දහසිතං. හසිතං නාම විස්සට්ඨහසිතං. මුත්තවාගොතිආදීසු යං චත්තබ්බං, තං විසුද්ධිමග්ගට්ඨකායං (විසුද්ධි. මහාට්. 1.160) චුත්තනායෙන වෙදිතබ්බං. සංවිභාගෙති පරස්ස දානවසෙන සංවිභජනෙ. අකතවිභාගන්ති දෙයාධම්මවසෙන න කතවිභාගං. පුග්ගලවසෙන පන “සිලවත්තෙහි”ති චුත්තත්තා කතවිභාගමෙව මහජ්ඣලතාකරණෙන. තෙනාහ “සබ්බං දාතබ්බමෙව හුත්වා ධීත”න්ති.

(එත්ථන්තරෙ පාඨො අසුද්ධො දුස්සොධනීයො ව, සුද්ධපාඨො ගවෙසිතබ්බො.)

7. වෙළද්වාරොයාසුත්තවණ්ණනා

1003. පවෙණිආගතස්සාති අනෙකපුරිසයුගවසෙන පරම්පරාගතස්ස. අත්තනි උපනෙතබ්බන්ති අත්තනි නෙත්වා පරස්මිං උපනෙතබ්බං. තෙනාහ “යො බො මායං ධම්මො අප්පියො අමනාපො, පරස්සපෙසො ධම්මො අප්පියො අමනාපො”තිආදි. අමත්තභාසෙනාති සම්ඵස්ස සම්ඵප්පලාපස්ස අමන්තාය මන්තාරහිතභාසනෙන.

8-9. පටමගිඤ්ජකාවසට්ඨසුත්තාදිවණ්ණනා

1004-5. ද්වෙ ගාමා ද්වින්තං ඤාතීතං ගාමාති කත්වා. ඤාතිකෙති එවංලද්ධනාමෙ එකස්මිං ගාමකෙ. ගිඤ්ජකාවසට්ඨති ගිඤ්ජකා වුව්වන්ති ඉට්ඨකා, ගිඤ්ජකාහි එව කතො ආවසට්ඨා, තස්මිං. සො කිර ආවාසො යථා සුධාහි පරිකම්මෙන පයොජනං නත්ථි, එවං ඉට්ඨකාහි එව විනිත්වා කතො. තෙන වුත්තං “ඉට්ඨකාමයෙ ආවසට්ඨ”ති. තුලාථම්භද්වාරබන්ධකවාට්ඨලකාති පන දාරුමයා එව. ඔරං වුව්වති කාමධාතු, පච්චයභාවෙන තං ඔරං හජන්තීති ඔරම්භාගියාති, ඔරම්භාගස්ස වා හිතාති ඔරම්භාගියාති. තෙනාහ “හෙට්ඨාභාගියාන”න්තිආදි. තීහි මග්ගෙහිති හෙට්ඨිමෙහි තීහි මග්ගෙහි. තෙහි පහාතබ්බතාය හි තෙසං සඤ්ඤාජනානං ඔරම්භාගියතා, ඔරං හඤ්ජියාති වා ඔරම්භාගියාති වුත්තාති නිරුත්තිතයෙන. ඉදාති බ්‍යතිරෙකමුඛෙන තෙසං ඔරම්භාගියභාවං විභාවෙතුං “තත්ථා”තිආදි වුත්තං. වික්ඛම්භිතාති සමත්ථතාවිසාතෙන පුපුජ්ජනානං, සමුව්ජින්නාති සබ්බසො අභාවෙන අරියානං රූපාරූපහවුපපත්තියා විබන්ධනාය න භොන්තීති වුත්තං “අවික්ඛම්භිතාති මග්ගෙන වා අසමුව්ජින්නාති”ති. නිබ්බත්තිවසෙනාති පටිසන්ධිග්ගහණවසෙන ගන්තුං න දෙන්ති. මහග්ගතභවගාමිකම්මායුහනස්ස විබන්ධනතො සක්කායදිට්ඨිආදීති තීණි සඤ්ඤාජනාති කාමච්ඡන්දබ්‍යාපාදා විය මහග්ගතභවුපපත්තියා විසෙසපච්චයත්තා තත්ථ මහග්ගතභවෙ නිබ්බත්තම්පි තන්තිබ්බත්තිහෙතුකම්මපරික්ඛයෙ කාමහවුපපත්තිපච්චයතාය මහග්ගතභවතො ආනෙත්වා ඉධෙව කාමභවෙ එව නිබ්බත්තාපෙත්ති. තස්මා සබ්බානිපි පඤ්චපි සංයොජනාති ඔරම්භාගියානෙව. පටිසන්ධිවසෙන අනාගමනසභාවොති පටිසන්ධිග්ගහණවසෙන තස්මා ලොකා ඉධ න ආගමනසභාවො. බුද්ධදස්සන-ථෙරදස්සන-ධම්මස්සවනානං පන අත්ථාය අස්ස ආගමනං අනිවාරිතං.

කදාවි උප්පත්තියා විරලාකාරතා, පරියුට්ඨානමන්දතාය අබහලතාති ද්වෙධාපි තනුභාවො. අහිණ්හන්ති බහුසො. බහලබහලාති තිබ්බතිබ්බා. යත්ථ උප්පජ්ජන්ති, තං සන්තානං මද්දන්තා ඵරන්තා සාධෙන්තා අන්ධකාරං කරොන්තා උප්පජ්ජන්ති, ද්විහි පන මග්ගෙහි පහිනත්තා තනුකතනුකා මන්දමන්දා උප්පජ්ජන්ති. පුත්තධිතරො භොන්තීති ඉදං අකාරණං. තථා හි අභිගපච්චභිගපරාමසනමත්තෙනපි

තෙ හොන්නි. ඉදන්නි “රාගදොසමොහානං තනුත්තා” ති ඉදං වචනං.
 භවතනුකවසෙනාති අප්පකභවවසෙන. තන්ති මහාසීවත්ථෙරස්ස වචනං.
 පටික්ඛිත්තන්ති සම්බන්ධො. යෙ භවා අරියානං ලබ්භන්ති, තෙ
 පරිපුණ්ණලක්ඛණභවා ඵව. යෙ න ලබ්භන්ති, තත්ථ කීදිසං තං භවතනුකං. තස්මා
 උභයථාපි භවතනුකස්ස අසම්භවො ඵවාති දස්සෙතුං “සොතාපන්නස්සා” තිආදි
 වුත්තං. අට්ඨමෙ භවෙ භවතනුකං නත්ථී අට්ඨමස්සෙව භවස්ස සබ්බස්සෙව
 අභාවතො. සෙසෙසුපි ඵසෙව නයො.

කාමාවචරලොකං සන්ධාය වුත්තං ඉතරස්ස ලොකස්ස වසෙන තථා වත්තුං
 අසක්කුණෙය්‍යත්තා. යො හි සකදාගාමී දෙවමනුස්සලොකෙසු වොම්ස්සකවසෙන
 නිබ්බත්තති, සොපි කාමභවවසෙනෙව පරිච්ඡින්නිබ්බො. භගවතා ව කාමලොකෙ
 යත්වා – “සකිදෙව ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා” ති වුත්තං. ඉමං ලොකං ආගන්ත්වාති
 ව ඉමිනා පඤ්චස්ස සකදාගාමීස්ස වත්තාරො වජ්ජෙත්වා ඵකොව ගහිතො. ඵකච්චො හි
 ඉධ සකදාගාමීඵලං පත්වා ඉධෙව පරිනිබ්බායති, ඵකච්චො ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ
 පරිනිබ්බායති, ඵකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා තත්ථෙව පරිනිබ්බායති, ඵකච්චො
 දෙවලොකෙ පත්වා ඉධුපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායති, ඉමෙ වත්තාරො ඉධ න
 ලබ්භන්ති. යො පන ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ යාවතායුකං වසිත්වා පුන
 ඉධුපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායති, අයම්ධ අධිජ්ජෙතො. අට්ඨකථායං පන “ඉමං
 ලොකන්ති කාමභවො අධිජ්ජෙතො” ති ඉමමත්ථං විභාවෙතුං. “සවෙ හී” තිආදිනා
 අඤ්ඤංයෙව චතුක්කං දස්සිතං.

චතුසු...පෙ.... සභාවොති අත්ථො අපායගමනීයානං පාපධම්මානං සබ්බසො
 පහිනත්තා. ධම්මනියාමෙතාති මග්ගධම්මනියාමෙන නියතො උපරිමග්ගාධිගමස්ස
 අවස්සංභාවිභාවතො. තෙනාහ “සම්බොධිපරායණො” ති. තෙසං තෙසං
 ඤාණගතින්ති තෙසං තෙසං සත්තානං “අසුකො සොතාපන්නො, අසුකො
 සකදාගාමී” තිආදිනා තංතංඤාණාධිගමනං ඤාණුපපත්තිං. ඤාණාභිසම්පරායන්ති
 තතො පරම්පි – “නියතො සම්බොධිපරායණො සකිදෙව ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා
 දුක්ඛස්සන්තං කර්ස්සති” තිආදිනා ඤාණසහිතං උපපත්තිපච්චයභවං.
 ඔලොකෙන්තස්ස ඤාණචක්ඛුනා අපෙක්ඛන්තස්ස. කෙවලං කායකිලමථොව, න
 තෙන කාචි පරෙසං අත්ථසිද්ධිති අධිජ්ජායො. චිත්තවිභෙසා චිත්තබ්බෙදො, සා
 කිලෙසුපසංහිතත්තා බුද්ධානං නත්ථී.

ආදිස්සති ආලොකීයති අත්තා ඵතෙනාති ආදාසං, ධම්මභූතං ආදාසං ධම්මාදාසං,
 අරියමග්ගඤාණස්සෙතං අධිවචනං. තෙන හි අරියසාවකො චතුසු අරියසච්චෙසු
 විද්ධස්සම්මොහන්තා අත්තානං යාථාවතො ඤත්වා යාථාවතො බ්‍යාකරෙය්‍ය,
 තප්පකාසනතො පන ධම්මපරියායස්ස සුත්තස්ස ධම්මාදාසතා වෙදිතබ්බාති. යෙන
 ධම්මාදාසෙනාති ඉධ පන මග්ගධම්මමෙව වදති. සෙසං උත්තානත්ථත්තා
 සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති.

වෙච්චාරවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. රාජකාරාමවග්ගො

1. සහස්සභික්ඛුනිසඬසසුත්තවග්ගො

1007. ධම්මිකත්තා දෙසවාසීහි අනුකම්පිතො රාජාති රාජකො, තස්ස ආරාමො රාජකාරාමො, තස්මිං. භූමිසීසං සෙට්ඨප්පදෙසො, යත්ථ වසන්තො ලාභග්ගයසග්ගප්පත්තො භොතිති තෙසං අධිප්පායො.

වාරාපෙහීති පටිසෙධෙහි. යුජ්ඣාපෙතුන්ති කලහං කාරාපෙතුං. පුන ආගච්ඡන්තාති අපරස්මිං සංවච්ඡරෙ ආගච්ඡන්තා. උඛ්ඛට්ටෙත්වාති මහති විවිසො උඛ්ඛට්ටෙත්වා. යථා තස්ස සකලමෙව රට්ඨං එකොදකීභූතං භොති, එවං කත්වා සමුද්දමෙව ජාතං. තෙන වුත්තං “සමුද්දමෙව අකංසු”ති.

ඉසීනමන්තරං කත්වාති ඉසීනං කාරණං කත්වා, ඉසීනං හෙතුති අත්ථො, ඉසීනං වා අන්තරහෙදං කත්වා. තථා ලොකෙ කොලාහලස්ස පත්ථට්ඨං විභාවෙන්තො භගවා “මෙ සුත”න්ති ආහ පච්චක්ඛන්තො ජානම්පි. උච්ඡින්නොති කුලච්ඡෙදෙන උච්ඡින්නො. න කෙවලං සයමෙව, අථ බො සහ රට්ඨෙහි. විභවන්ති විනාසං උපගතො.

තං සන්ධායෙන වුත්තන්ති තං යථාවුත්තං පසෙනදිනා කොසලරාජෙන කාරිතං විහාරං සන්ධාය එතං “රාජකාරාමෙ”ති වුත්තං.

2-3. බ්‍රාහ්මණසුත්තාදිවග්ගො

1008-9. උදයගාමීනින්ති ආරම්භතො පට්ඨාය සම්පත්තිආවහං.

4. දුග්ගතිභයසුත්තවග්ගො

1010. දුට්ඨා ගති නිජ්ජන්ති දුග්ගති, දුග්ගතභාවො දාලිද්දියං, තදෙව භයං, තං සබ්බං අනවසෙසං වා දුග්ගතිභයං දලිද්දභයං. සම්මදෙව අතික්කන්තොති සමතික්කන්තො.

6. පයමමිත්තාමච්චසුත්තවග්ගො

1012. වොහාරමිත්තාති තංතංදානග්ගහණවසෙන වොහාරකා මිත්තා. ආමන්තනපටිමන්තනඉරියාපථාදීසුපිති ආලාපසල්ලාපගමනනිසජ්ජාදිඅත්ථසංවිධානාදීසු. එකතො පචත්තකිච්චාති සහ පචත්තකත්තබ්බා. අමා සහ භවන්තිති අමච්චා. “අම්භාකං ඉමෙ”ති ඤායන්තිති ඤාතී, ආවාහවිවාහසම්බද්ධා. තෙනාහ “සස්සුසසුරපක්ඛිකා”ති. යොනිසම්බන්ධා වා සාලොභිතා. තෙනාහ “භාතිභගිනිමාතුලාදයො”ති.

7. දුතියමිත්තාමච්චසුත්තවණ්ණනා

1013. කිස්මිඤ්චි කස්සචි ච තථා තථා උප්පන්තස්ස පසාදස්ස අඤ්ඤාභාවො පසාදඤ්ඤාපත්තං. භූතසඬ්ඝාතස්ස සනආදිකස්ස අඤ්ඤාභාවො භාවඤ්ඤාපත්තං. නිරයාදිගතිඅන්තරුපපත්ති ගතිඅඤ්ඤාපත්තං. සභාවධම්මානං කක්ඛළුප්පනාදිලක්ඛණස්ස අඤ්ඤාභාවො ලක්ඛණඤ්ඤාපත්තං. “ධීතස්ස අඤ්ඤාපත්තං පඤ්ඤායති” ති එවං චුත්තං අඤ්ඤාපත්තං විපරිණාමඤ්ඤාපත්තං. ලක්ඛණඤ්ඤාපත්තං න ලබ්භති. තෙනාහ “ලක්ඛණං පන න විගච්ඡති” ති, සෙසං ලබ්භති. පට්ඨිධාතුයාති සසම්භාරපට්ඨිධාතුයා. ආපොධාතුයාති එත්ථාපි එසෙව නයො. පූරිමභාවොති සනකඨිනභාවො. භාවඤ්ඤාපත්තං රසඤ්ඤාපත්තසභාවො. ගතිඅඤ්ඤාපත්තං උග්ගතුපපත්ති. තෙනාහ “තඤ්ඤි අරියසාවකස්ස නත්ථි” ති. පසාදඤ්ඤාපත්තමපි නත්ථියෙව අරියසාවකස්ස.

රාජකාරාමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සරණානිවග්ගො

1-2. පයමමභානාමසුත්තාදිවණ්ණනා

1017-18. සමිද්ධන්ති සම්පුණ්ණං. සුපුප්ඵිතන්ති උපසොහිතතාය සුපුප්ඵිතසදිසත්තා. බ්‍යුහා නාම යෙහි එව පටිසන්ති, තෙහි එව නික්ඛමන්ති. තෙනාහ “බ්‍යුහා චුච්චන්ති අවිනිබ්බිද්ධරච්ඡායො” ති. උද්ධතචාරිනාති යට්ඨන්තරා.

3. ගොධසක්කසුත්තවණ්ණනා

1019. තීහීති රතනත්තයෙ උප්පන්නෙහි තීහි පසාදධම්මෙහි. චතුහීති තෙහි එව සද්ධිං සිලෙන. කොච්ඡෙවාතිආදි පරිකප්පවසෙන චුත්තං භගවති අත්තනො සද්ධාය උළාරතමභාවදස්සනත්ථං. තෙනාහ “භගවතො සබ්බඤ්ඤතායා” තිආදි. ධම්මො සමුප්පාදොති විවාදධම්මඋප්පත්තිහෙනු. තදෙව හි සන්ධායාහ “කිඤ්චිදෙව කාරණ” ති. කාරණන්ති නානාකාරණං. කල්‍යාණකුසලවිමුත්තන්ති අකල්‍යාණං අකුසලං, තදිදං යථාචුත්තඅප්පසාදනෙන අපනීතඅත්ථදස්සනත්ථං. අස්සාති මහානාමසක්කස්ස. අනවජ්ජනදොසො එසොති චතුසු ධම්මෙසු එකෙනපි සමන්තාගතො සොතාපන්නො භොතීති අනුජානිත්වා චතුහිපි සමන්තාගතෙන ආවික්ඛිතබ්බන්ති යාථාවතො අනවජ්ජනදොසොති අත්ථො.

4. පයමසරණානිසක්කසුත්තවණ්ණනා

1020. පමාණෙනාති එකෙන පමාණෙන, න සබ්බසො. ඔලොකනං බමන්තීති දස්සනමග්ගෙන චතුසච්චධම්මා පච්චත්තං පස්සිතබ්බා පටිවිජ්ඣිතබ්බා. පයමමග්ගක්ඛණෙ හි චතුසච්චධම්මා එකදෙසතොව දිට්ඨා නාම භොන්ති. “පරිමුච්චති” ති පන චත්තුං වට්ටති පටිවිජ්ඣනකිරියාය චත්තමානත්තා. අගන්ත්වා

අපායෙහි අනුප්පත්තිරහත්තා. තෙනාහ “න ගච්ඡති”ති, න උප්පජ්ජති අත්ථො. මහාසාරංගුක්ඛෙ දස්සෙත්තො ආහ – “යො කොචි විඤ්ඤාජාතිකො මම චෙ ගොවරං ගච්ඡති, එකස්ස ආගමනං අවඤ්ඤං අමොස්”න්ති දස්සෙතුං.

5. දුතියසරණානිසක්කසුත්තවණ්ණනා

1021. දුක්ඛෙත්තං නිරොජකං, තාය එව දුක්ඛෙත්තතාය විසමං හොතීති ආහ “විසමඛෙත්ත”න්ති. ලොණුපහතන්ති ජාතසභාවෙන ලොණෙන උභරෙන උපහතං. ඛණ්ඩානීති ඛණ්ඩිතානි. තෙමෙත්වානි තෙමිතත්තා. වාතාතපහතානීති විරකාලං වාතෙන චෙව ආතපෙන ච උපහතානි ආබාධිතානි.

6. පයමඅනාට්ඨිණ්ඩිකසුත්තවණ්ණනා

1022. යානන්ති යානසො. තෙනාහ “ඛණෙන”ති. නිය්‍යානිකන්ති පවත්තං ඤාණපටිරූපකං පකතිපුරිසන්තරජානනාදිමිච්ඡාඤාණං. තං පන අනිය්‍යානිකං “නිය්‍යානික”න්ති පච්චචෙක්ඛණවසෙන පවත්තෙය්‍යානි ආහ “මිච්ඡාපච්චචෙක්ඛණෙන”ති. ගුණවිද්‍යුත්තස්ස අත්තනො සකත්තනි අවට්ඨානසංඛාරා විමුත්ති මිච්ඡාවිමුත්ති.

7. දුතියඅනාට්ඨිණ්ඩිකසුත්තවණ්ණනා

1023. යථාකම්මං සම්පරෙතඛිඛතො සම්පරායො, පෙච්චහවො, සම්පරායහෙතුකං සම්පරායිකං, මරණහයං.

සරණානිවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. පුඤ්ඤාභිසන්දවග්ගො

1. පයමපුඤ්ඤාභිසන්දසුත්තවණ්ණනා

1027. අවිච්ඡේදෙන නිච්චජ්ජවත්තියමානානි පුඤ්ඤානි අභිසන්දනට්ඨෙන “පුඤ්ඤාභිසන්දා”ති චුත්තා, තෙන පුඤ්ඤනදියොති අත්ථො චුත්තො. සුඛස්ස ආහරණතො ආනයනතො සුඛස්සාභාරො.

4. පයමදෙවපදසුත්තවණ්ණනා

1030. දෙවානන්ති විසුද්ධිදෙවානං. දෙවපදානීති තෙසං පදානි දෙවපදානි, දෙවොති වා සම්මාසම්බුද්ධො. දෙවස්ස ඤාණෙන අක්කන්තපදානීති පටිච්චෙධඤාණෙන චෙව දෙසනාඤාණෙන ච අක්කන්තපදානි. දෙවා නාම ජාතිදෙවා. තෙසම්පි දෙවට්ඨෙන දෙවොති දෙවදෙවො, සම්බුද්ධො.

8. වස්සසුත්තවණ්ණනා

1034. පාරං වුවවති නිබ්බානං සංසාරමහොසස්ස පරතීරහාවතො. තෙනාහ – “තිණ්ණො පාරඬිගතො, ථලෙ තිට්ඨති බ්‍රාහ්මණො (සං. නි. 4.238; ඉතිවු. 69; පු. ප. 188), යෙ ජනා පාරගාමීනො”ති (ධ. ප. 85) ව. අථ වා පාති රක්ඛතී පාරං, නිබ්බානං. යො පටිච්ඡික්ඛති, තං වට්ටදුක්ඛතො පාති රක්ඛති, අවිචන්තහිතෙන ව විමුත්තිසුඛෙන ව රමෙති, තස්මා පාරන්ති වුවවති. ගච්ඡමානා එවාති පාරං නිබ්බානං ගච්ඡමානා එව. තෙ ධම්මා ආසවානං ඛයාය සංවත්තන්ති සච්ඡිකිරියාපහානපටිවෙධානං සමකාලත්තා.

10. නන්දියසක්කසුත්තවණ්ණනා

1036. පච්චෙකත්ථායාති පච්චෙකසුඛත්ථාය. පටිසල්ලානත්ථායාති ඛනිද්ධා නානාරම්මණතො චිත්තං පටිනිවත්තෙත්වා කම්මට්ඨානෙ සම්මදෙව ලීනත්ථාය.

පුඤ්ඤාභිසන්දවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සගාථකපුඤ්ඤාභිසන්දවග්ගො

1. පයමඅභිසන්දසුත්තවණ්ණනා

1037. සඬ්ඛ්‍යා අත්ථි හෙට්ඨා මහාපට්ඨියා, උපරි ආකාසෙන, පරිතො චක්කවාලපබ්බතෙන, මජ්ඣෙ තත්ථ තත්ථ ධිතෙහි දීපපබ්බතපරියන්තෙහි පරිච්ඡින්නත්තා. ජානන්තෙන යොජනතො සඬ්ඛාතුං සක්කාති අධිප්පායො. මහාසරිරමච්ඡ-කුම්භීල-යක්ඛ-රක්ඛස-මහානාගදානවාදීනං සච්ඤ්ඤාණකානං, ඛලවාමුඛපාතාලාදීනං අච්ඤ්ඤාණකානං හෙරවාරම්මණානං වසෙන ඛහුහෙරවං.

2. දුතියඅභිසන්දසුත්තවණ්ණනා

1038. සම්භෙදෙති සම්භෙදං සමොධානං ගතට්ඨානෙ. යත්ථිමා මහානදියො සංසන්දන්ති සමෙන්නීති පරිකප්පවචනමෙතං. තාදිසාසු හි මහානදියු කාවි පුරත්ථිමසමුද්දං පටිට්ඨා, කාවි පච්ඡිමං.

3. තතියඅභිසන්දසුත්තවණ්ණනා

1039. “කුසලෙ පතිට්ඨිතො”ති එත්ථ යං අවිචන්තිකං කුසලෙ පතිට්ඨානං. තං දස්සෙන්තො “මග්ගකුසලෙ පතිට්ඨිතො”ති ආහ, හෙට්ඨිමමග්ගකුසලෙති අධිප්පායො. තෙනාහ “භාවෙති මග්ග”න්ති. අරියඵලංයෙව ධම්මසාරො. කිලෙසා ඛියන්ති එත්ථාති කිලෙසක්ඛයො, නිබ්බානං, තස්මිං කිලෙසක්ඛයෙ රතො.

4. පයමමහද්ධනසුත්තවණ්ණනා

1040. අරියානං බුද්ධානං ධනන්තිපි අරියධනං, නිබ්බානන්ති කෙවි. අනායතොපි විසුද්ධට්ඨෙත අරියඤ්ච තං ධනඤ්ච ධනායිතට්ඨෙතාති අරියධනං, තෙන අරියධනෙන. තෙනෙව භොගෙනාති අරියධනභොගෙන.

සගාථකපුඤ්ඤාභිසන්දවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සප්පඤ්ඤවග්ගො

2. වස්සංවුත්ථසුත්තවණ්ණනා

1048. සමොධානෙන්වාති යෙහි ඉන්ද්‍රියාදීහි භාවියමානෙහි සොතාපත්තිමග්ගො අනුප්පත්තො, තානෙව. ධම්මසමානතාය වෙතං වුත්තං. අඤ්ඤානෙව හි අත්ථතො තං තං මග්ගං සාධකාති ඉන්ද්‍රියාදීති. තන්ති පචෙණි කථිතාති යං කඤ්චි විනෙයාපුග්ගලං අනපෙක්ඛිත්වා කෙවලං තන්තිවසෙන ධීති කථිතා.

3. ධම්මදිත්තසුත්තවණ්ණනා

1049. සත්තසු ජනෙසුති සත්තසු කිත්තියමානෙසු උපාසකජනෙසු. ගම්භීරාතිආදීසු ධම්මගම්භීරාති පාළිගතියා ගම්භීරා, තථා ව සල්ලසුත්තං හෙට්ඨා පකාසිතමෙව. “වෙතනාහං, භික්ඛවෙ, කම්මං වදාමි”තිආදිනා (අ. නි. 6.63; කථා. 539) ආගතං වෙතනාසුත්තං. තත්ථ “වෙතනාසහජාතං නානාක්ඛණික”න්තිආදිනා පට්ඨානෙ ආගතනයෙන, සුත්තෙසු (අ. නි. 3.101) ව “දිට්ඨධම්මවෙදනීය”න්තිආදිනා ආගතනයෙන ගම්භීරභාවො වෙදිතබ්බො, නිබ්බානස්ස වෙව අරියමග්ගස්ස ව පකාසනතො අසඬ්ඛතසංසුත්තස්ස ලොකුත්තරත්ථපිපකතා. “අතීතංපාහං රූපෙන ඛජ්ජිං, එතරහි ඛජ්ජාමි”තිආදිනා පඤ්චන්තං බන්ධනං බාදකභාවස්ස, පුග්ගලස්ස බාදිතබ්බතාය විභාවනෙන ඛජ්ජනීයපරියායෙ (සං. නි. 3.79) විසෙසතො නිස්සත්තනිජ්ජිවතා දිපිතාති වුත්තං “සත්තසුඤ්ඤතාදීපකා ඛජ්ජනිකසුත්තන්තාදයො”ති. උපසම්පජ්ජ විහරිස්සාමාති යෙ තෙසු සුත්තෙසු වුත්තපට්ඨපදං සම්මදෙව පරිපුරෙන්නි, තෙ තෙසු උපසම්පජ්ජ විහරන්ති නාම. එත්ථාති “න බො නෙත”න්ති එත්ථ න-කාරො “අඤ්ඤමඤ්ඤ”න්ති එත්ථ ම-කාරො විය බාඤ්ජනසන්ධිමත්තමෙව, නාස්ස කොචි අත්ථො.

4. ගිලානසුත්තවණ්ණනා

1050. න බො පනෙතන්ති න බො එතං, නොති ව අම්හෙහීති අත්ථොති ආහ “න බො අම්හෙහී”තිආදි. අස්සසන්තිති අස්සාසනීයාති ආහ “අස්සාසකරෙහී”ති. මරිස්සනීති මාරිසො, එකන්තභාවිමරණො, සො පන මරණාධිනවුත්තිකොති වුත්තං “මරණපට්ඨිබ්බො”ති. අධිමුච්චෙහීති අධිමුත්තිං උප්පාදෙහි. තං පන තථා විත්තස්ස පණ්ඩානං යපනන්ති ආහ “යපෙහී”ති. ආගමනීයගුණෙසුති පුබ්බභාගගුණෙසු.

පමාණං නාම නත්ථි අනන්තාපරිමාණත්තා. නානාකරණං නත්ථි විමුක්තියා නින්නානත්තා.

9. පඤ්ඤාපටිලාභසුත්තවණ්ණනා

1055. පඤ්ඤාපටිලාභායාති මග්ගඵලපඤ්ඤාය පටිලාභත්ථං. තෙනාහ “සත්ත සෙක්ඛා”තිආදි.

සප්පඤ්ඤවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. මහාපඤ්ඤවග්ගො

1. මහාපඤ්ඤසුත්තවණ්ණනා

1058. මහත්තෙ අත්ථෙ පරිග්ගණ්හාතීති සච්චපටිච්චසමුප්පාදාදිකෙ මහාවිත්ථාරෙ අත්ථෙ පරිච්ඡිජ්ජ අසෙසෙත්වා මුට්ඨිගතෙ විය කත්වා ගණ්හාති. සෙසං හෙට්ඨා චුත්තනයමෙව.

මහාපඤ්ඤවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොනාපත්තිසංයුත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. සච්චසංයුත්තං

1. සමාධිවග්ගො

1. සමාධිසුත්තවණ්ණනා

1071. චිත්තෙකග්ගතායාති නිස්සක්කවචනං “පරිභායන්තී”ති පදං අපෙක්ඛිත්වා. යථාභූතාදිවසෙනාති යථාගතාදිවසෙන. යථාභූතං නාම ඉමස්මිං සුත්තෙ “සමාහිතො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු යථාභූතං පජානාති”තිආදි. ආදි-සද්දෙන “තථා යස්මා”තිආදිසඬගතො දට්ඨබ්බො. තථා හි යථාභූතවසෙන කාරණවිජේදො කතො “තථා යස්මා”තිආදිවචනෙනි. වණ්ණාති අක්ඛරා, “ගුණා”ති කෙච්චි. පදබ්‍යාඤ්ජනානීති නාමාදිපදානි වෙච තංසමුදායභූතබ්‍යාඤ්ජනානි ව.

3. පඨමකුලසුත්තසුත්තාදිවණ්ණනා

1073-75. සාසනාවචරා අධිජ්ජෙතා බාහිරකානං සච්චාභිසමයස්ස අභාවතො. තථාති ඉමිනා චතුත්ථපඤ්චමෙසු අත්ථවිසෙසාභාවං දස්සෙති. යදි ඵලං කස්මා විසුං විසුං දෙසනාති ආහ “තෙන තෙන අභිලාපෙනා”තිආදි.

10. තිරච්ඡානකථාසුත්තවණ්ණනා

1080. දුග්ගතිනො සංසාරනො ච නියානි ඵනෙනානි නියානං, සග්ගමග්ගො මොක්ඛමග්ගො ච. තස්මිං නියානෙන නියුත්තා, තං එත්ථ අත්ථිති නියානිකා. වච්චුවර්තසංකිලෙසනො චා නියානීති ඊ-කාරස්ස රස්සත්තං ය-කාරස්ස ක-කාරං කත්වා නියානිකා. චෙතනාය සද්ධිං සම්ප්පජ්ජාපා වෙරමණි. තප්පට්ඨකත්තො අනියානිකා, තස්ස භාවො අනියානිකත්තං. තිරච්ඡානභූතන්ති තිරොකරණභූතං. කම්මට්ඨානභාවෙති අනිච්චතාපට්ඨසංයුත්තවතුසච්චකම්මට්ඨානභාවෙ. සාත්ථකන්ති දානසිලාදිනිස්සිත්තා භිතපට්ඨසංයුත්තං.

විසිබාති සරසන්තිවෙසො. විසිබාගහණෙන ච ගාමාදිගහණෙ විය තන්තිවාසිනො විසෙසනො ගහිතා “ආගතො ගාමො” තිආදීසු විය. තෙනාහ “සුරා සමත්ථා” ති. කුම්භට්ඨානාපදෙසෙන කුම්භදාසියො වුත්තාති ආහ – “කුම්භදාසිකථා” ති. අයාථාවතො උප්පත්තිට්ඨිතිසංභාරාදිවසෙන ලොකො අක්ඛායති ඵනෙනානි ලොකක්ඛායිකා. ඉති ඉමිනා පකාරෙන භවො, ඉමිනා අභවොති එවං පවත්තාය ඉතිභවාභවකථාය සද්ධිං.

සමාධිවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ධම්මවක්කප්පවත්තනවග්ගො

1. ධම්මවක්කප්පවත්තනසුත්තවණ්ණනා

1081. “ඉසීනං පතනුප්පතනවසෙන ඔසිදනඋප්පතනට්ඨානවසෙන එවං ‘ඉසිපතන’න්ති ‘ලද්ධනාමෙ’ති සඬ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විවරිතුං ‘එත්ථ භී’” තිආදි වුත්තං.

ආමන්තෙසීති එත්ථ යස්මා ධම්මවක්කප්පවත්තනත්ථං අයං ආමන්තනා, තස්මා සමුදාගමනො පට්ඨාය සත්ථු පුබ්බවර්තං සඬ්ඛෙපෙනෙව පකාසෙතුං වට්ටතීති “දීපඬ්ඛරපාදමූලෙ කතාභිනීභාරතො පට්ඨායා” තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ මාරඛලං භින්දිත්වාති මාරඤ්ච මාරඛලඤ්ච භඤ්ජිත්වා. අථ චා මාරස්ස අබ්භන්තරං බාහිරඤ්චාති දුට්ඨං ඛලං භඤ්ජිත්වා. “ද්වෙමෙ, භික්ඛවෙ, අන්තා” ති එත්ථ අන්ත-සද්දො “පුබ්බන්තෙ ඤාණං අපරන්තෙ ඤාණං” තිආදීසු (ධ. ස. 1063) විය භාගපරියායොති ආහ “ද්වෙ ඉමෙ, භික්ඛවෙ, කොට්ඨාසා” ති. සහ සමුදාහාරෙනාති උච්චාරණසමකාලං. පත්ථරිත්වා අට්ඨාසි බුද්ධානුභාවෙන. බ්‍රහ්මානො සමාගච්ඡිංසු පරිපක්කකුසලමූලා සච්චාභිසම්බොධාය කතාධිකාරා.

ගිහිසඤ්ඤාප්පතන්ති ගිහිබන්ධනං. ඡින්දිත්වාති හරිත්වා. න වළඤ්ජෙනබ්බාති නානුයුඤ්ජෙනබ්බා. කිලෙසකාමසුඛස්සාති කිලෙසකාමයුත්තස්ස සුඛස්ස. අනුයොගොති අනුභවො. ගාමවාසීහි සෙවිතබ්බත්තා ගාමවාසීනං සන්තකො. අත්තනොති අත්තභාවස්ස. ආහිතො අහංමානො එත්ථාති අත්තා, අත්තභාවො. දුක්ඛකරණන්ති දුක්ඛුප්පාදනං. අත්තමාරණෙහීති අත්තබාධනෙහි. උපසමායාති

කිලෙසවුපසමො අධිජ්ජෙනො, තදත්ථසම්පදානවචනන්ති ආහ
“කිලෙසුපසමත්ථායා”ති. එස නයො සෙසෙසුපි.

සච්චඤාණාදිවසෙන තයො පරිවට්ඨා එතස්සාති තිපරිවට්ඨං, ඤාණදස්සනං.
තෙනාහ “සච්චඤාණා”තිආදි. යථාභූතං ඤාණන්ති පටිවෙධඤාණං ආහ.
තෙසුයෙව සච්චෙසු. ඤාණෙන කත්තබ්බස්ස ව පරිඤ්ඤාපටිවෙධාදිකිච්චස්ස ව
ජානනඤාණං, “තඤ්ච ඛො පටිවෙධතො පගෙවා”ති කෙචි. පච්ඡාති අපරෙ. තථා
කතඤාණං. ද්වාදසාකාරන්ති ද්වාදසවිධආකාරහෙදං. අඤ්ඤත්ථාති අඤ්ඤෙසු
සුත්තෙසු.

පටිවෙධඤාණම්පි දෙසනාඤාණම්පි ධම්මවක්කන්ති ඉදං තත්ථ ඤාණකිච්චං
පධානන්ති කත්වා චුත්තං. සද්ධිත්ථියාදිධම්මසමුදායො පන පවත්තනට්ඨෙන
වක්කන්ති ධම්මවක්කං. අථ වා වක්කන්ති ආණා, ධම්මතො අනපෙතත්තා
ධම්මඤ්ච තං වක්කඤ්ච, ධම්මෙන ඤායෙන වක්කන්තිපි ධම්මවක්කං. යථාහ
“ධම්මඤ්ච පවත්තෙති වක්කඤ්චාති ධම්මවක්කං, වක්කඤ්ච පවත්තෙති
ධම්මඤ්චාති ධම්මවක්කං, ධම්මෙන පවත්තතිති ධම්මවක්කං, ධම්මවරියාය
පවත්තතිති ධම්මවක්ක”න්තිආදි (පටි. ම. 2.40-41). උභයම්පිති පටිවෙධඤාණං
දෙසනාඤාණන්ති උභයම්පි. එතන්ති තදුභයං. ඉමාය දෙසනායාති ඉමිනා සුත්තෙන
පකාසෙන්නෙන භගවතා යථාචුත්තඤාණද්වයසංඛිතං ධම්මවක්කං පවත්තිතං
නාම පවත්තනකිච්චස්ස අනිට්ඨිතත්තා. පතිට්ඨිතෙති අඤ්ඤාසි
කොණ්ඩඤ්ඤත්ථෙරෙන සොතාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨිතෙ. පවත්තිතං නාම
කස්සපසම්මාසම්බුද්ධස්ස සාසනන්තරධානතො පටියාය යාව බුද්ධුප්පාදො,
එත්තකං කාලං අප්පවත්තපුබ්බස්ස පවත්තිතත්තා, උපරිමග්ගාධිගමො පනස්ස
අත්ථඨිගතො එවාති.

එකප්පහාරෙතාති එකෙනෙව පහාරසඤ්ඤිතෙන කාලෙන. දිවසස්ස හි තතියො
භාගො පහාරො නාම. පාළියං පන “තෙන බණෙන තෙන ලයෙන තෙන
මුහුත්තෙනා”ති චුත්තං. තං පහාරක්ඛණසල්ලක්ඛණමෙව.
සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණොභාසොති සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණානුභාවෙන පවත්තො
ඕභාසො චිත්තං පටිච්ච උතුසමුට්ඨානො වෙදිතබ්බො. යස්මා භගවතො
ධම්මවක්කප්පවත්තනස්ස ආරම්භෙ විය පරිසමාපනෙ අතිවිය උළාරතමං
පිතිසොමනස්සං උදපාදි, තස්මා “ඉමස්සපි උදානස්සා”තිආදි චුත්තං.

9. සඨකාසනසුත්තවණ්ණනා

1089. අත්ථසංවණ්ණනෙ වණ්ණියන්තෙති වණ්ණා. තෙයෙව පරියායෙන
අක්ඛරණතො අක්ඛරාති. අත්ථං බ්‍යඤ්ජෙන්තිති බ්‍යඤ්ජනාති. යස්මා පන
අකාරාදිකෙ සරසමඤ්ඤා, කකාරාදිකෙ බ්‍යඤ්ජනසමඤ්ඤා, උභයත්ථ
වණ්ණසමඤ්ඤා, තස්මා චුත්තං “වණ්ණානං වා එකදෙසා යදිදං බ්‍යඤ්ජනා
නාමා”ති. නෙත්තියං පන වාකො බ්‍යඤ්ජනසමඤ්ඤා. බ්‍යඤ්ජනග්ගහණෙනෙව

වෙන්ම ආකාරනිරුක්තියිද්දෙසා ගනිනා එවැනි ද්වයබ්බං. සඬිකාසනාති අත්පස්ස ඤාපනා භාගසො. තෙනාහ “විහත්තියො”ති. සඬිකාසනග්ගහණෙනෙව වෙන්ම පකාසනා චුත්තා හොති. විහත්තියො හි අත්පව්වනෙනෙව විවරන්ති, තාහි කාරණපඤ්ඤත්තියො චුත්තායෙවති, තාහිපි අත්පදානි ගනිනානෙව හොන්ති. අයමෙත්ම සඬිබෙපො, විත්ථාරො පන විසුද්ධිමග්ගවණ්ණනායං නෙත්තිඅට්ඨකථායඤ්ච චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො. සබ්බාකාරෙනාති සභාගාදිවිභාවනාකාරෙන. වණ්ණාදීනන්ති තස්මිං පන විත්ථාරෙ පවත්තවණ්ණාදීනං. තස්මාති වණ්ණාදීනං අන්තඅභාවතො. එවමාහාති “අපරිමාණා වණ්ණා බ්‍යාඤ්ජනා සඬිකාසනා”ති එවමාහ.

10. තපස්සත්තවණ්ණනා

1090. සභාවාච්ඡහනටියෙනාති අත්තනො දුක්ඛසභාවස්ස කදාවිපි අපරිච්චජනෙන තප්පභාවං. තෙනාහ “දුක්ඛඤ්ඨි දුක්ඛමෙව චුත්ත”න්ති. සභාවස්සාති දුක්ඛසභාවස්ස. අමොසතායාති අවඤ්ඤාතාය. අවිතප්පන්ති න විතප්පං. තෙනාහ “න හි දුක්ඛං අදුක්ඛං නාම හොති”ති. අඤ්ඤභාවානුපගමෙනාති සමුදයාදිසභාවානුපගමනෙන මුසා න හොතීති අඤ්ඤො අඤ්ඤථා න හොතීති අනඤ්ඤථං. තෙනාහ “න හි”තිආදි.

ධම්මවක්කප්පවත්තනවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. කොට්ඨාමවග්ගො

1. කොට්ඨාමසුත්තවණ්ණනා

1091. අනනුබොධාති පටිච්චෙධස්ස අනුරූපබොධාභාවෙන. අප්පටිච්චෙධාති සච්චානං පටිමුඛං වෙධාභාවෙන.

2. දුතියකොට්ඨාමසුත්තවණ්ණනා

1092. ඵලසමාධිඵලපඤ්ඤානන්ති අග්ගඵලසමාධිඅග්ගඵලපඤ්ඤානං.

7. තපස්සත්තවණ්ණනා

1097. අරියානන්ති බුද්ධානං අරියානං. තෙනාහ “න හි”තිආදි.

8. ලොකසුත්තවණ්ණනා

1098. පටිච්චිද්ධත්තා දෙසිතත්තා වාති ඉමිනා පටිච්චෙධඤාණෙන දෙසනාඤාණෙන ච පරිග්ගහිතත්තා අරියසත්තකාති හොන්ති අරියස්ස භගවතො සන්තකභාවතො.

10. ගවම්පතිසුත්තවණ්ණනා

1100. එකජපට්ඨෙධොති එකෙනෙව ඤාණෙන චතුත්තං අරියසච්චානං එකජ්ඣං පට්ඨෙධො.

කොට්ඨාමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සීසපාවනවග්ගො

3. දණ්ඩසුත්තවණ්ණනා

1101. පුනජ්ජුනං වට්ඨස්මිංයෙව නිබ්බත්තන්ති අදිට්ඨත්තා චතුත්තං අරියසච්චානං.

5. සත්තිසතසුත්තවණ්ණනා

1105. භවෙය්‍ය වෙනි දුක්ඛදොමනස්සානි අජ්ඣුපෙක්ඛිත්වා සහිතෙහි තෙහි සච්චාහිසමයො භවෙය්‍යාති එවං පරිකප්පනා න කාතබ්බාති.

9. ඉන්ද්‍රිඤ්ඤසුත්තවණ්ණනා

1109. අජ්ඣාසයන්ති සස්සතාදිහෙදං අජ්ඣාසයං. යො හි “ඉදමෙව සච්චං මොසමඤ්ඤ”න්ති ගාහස්ස මුඛභුතත්තා මුඛන්ති අධිජ්ජෙතො. තඤ්ච අපරෙ අදිට්ඨසච්චා ඔලොකෙන්ති, දිට්ඨසච්චා පන නෙව ඔලොකෙන්ති.

10. වාදන්ථිකසුත්තවණ්ණනා

1110. කුක්කුකො පමාණමජ්ඣිමස්ස පුරිසස්ස හත්ථොති අත්ථො. කුක්කුති තස්සෙව නාමං.

සීසපාවනවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පපාතවග්ගො

1. ලොකචිත්තාසුත්තවණ්ණනා

1111. ලොකචිත්තන්ති ලොකසන්තිවෙසපට්ඨසංයුත්තවීම්මංසාව.
“ලොකචිත්ත”න්තිපි පාඨො, තංතංලොකපරියාපන්නං චිත්තන්ති අත්ථො.
නාළිකෙරාදයොති ආදි-සද්දෙන අවුත්තානං ඔසධිතිණවනජ්ජනිආදීනං සඬගහො.
එවරූපන්ති එදිසං අඤ්ඤම්පි තංතංලොකචිත්තං.

විගතවිත්තොති අත්තත්ථපරත්ථතො අපගතවිතක්කො අද්දස එවං
 අධිට්ඨතිංසුති සම්බන්ධො. සම්බරිමායන්ති සම්බරෙන අසුරින්දෙන උප්පාදිතං
 අසුරමායං, යං “ඉන්ද්‍රජාල” නීතිපි වුවිති ඉන්ද්‍රස්ස මොහනත්ථං උප්පාදිතත්තා.
 සම්පරිවත්තෙත්වාති පරිධාවෙත්වා. යථා නෙති නෙ අසුරෙ යථා සො පුරිසො
 පස්සති, එවං අධිට්ඨතිංසු. කස්මා පනෙනෙ එවං අධිට්ඨතිංසුති? තං පුරිසං තත්ථ
 තථානිසින්තං දිස්වා “අයඤ්ච දෙවො” ති ආසඬකන්තා තථා අධිට්ඨතිත්වා
 හිසමුළාලජ්ද්දෙහි පවිසින්වා අත්තනො අසුරභවනං ගතා. තෙනාහ භගවා –
 “දෙවානංයෙව මොහයමානා” ති.

2-3. පපාතසුත්තාදිවණ්ණනා

1112-3. මරියාදපාසාණොති ගිජ්ඣකුටපබ්බතස්ස මරියාදපාකාරසදිසො
 මහන්තො පාසාණො. අනිට්ඨරූපන්ති එත්ථ රූප-සද්දො සභාවත්ථො “පියරූපෙ
 සාතරූපෙ” තිආදීසු (ම. නි. 1.408-409) වියාති ආහ – “අනිට්ඨසභාව” නීති.

5. වාලසුත්තවණ්ණනා

1115. උපාසනන්ති ආවරියඋපාසනං, ආවරියං අන්තෙවාසිනා වා දිවසෙ දිවසෙ
 සික්ඛනවසෙන උපාසිතබ්බතො උපාසනන්ති ලද්ධනාමං කණ්ඩබ්බපනසිප්පං.
 කණ්ඩං අතික්කමන්තෙති සරං බිපන්තෙ. පොඬබානුපොඬබන්ති පොඬබසද්දත්ථං
 පාකටං කත්වා දස්සෙතුං “එකං කණ්ඩං බිපින්වා” තිආදි වුත්තං. අපරං
 අනුපොඬබන්ති එත්ථ අපරන්ති තතියකණ්ඩං. අනුපොඬබං නාම ඉදන්ති දස්සෙතුං
 “අනුපොඬබං නාම දුතියස්ස පොඬබ” නීති වුත්තං. තඤ්චි තතියෙන සරෙන
 විජ්ඣියති. පුන අපරං තස්ස පොඬබන්ති ඉදං පන අපරාපරං අවිරජ්ඣනං දස්සෙතුං
 වුත්තං. දුර්භිසම්භවතරන්ති අභිභවිතුං අසක්කුණෙය්‍යතරං. වාලන්ති කෙසං.
 සත්තධා භින්දිත්වාති සත්තක්ඛන්තුං විථාලෙත්වා. තස්ස එකං භෙදන්ති තස්ස
 කෙසස්ස එකං අංසුසඬබාතං භෙදං ගහෙත්වා. වාතිඬගණමජ්ඣෙකෙ බන්ධිත්වාති
 වාතිඬගණඵලස්ස මජ්ඣට්ඨානෙ බන්ධිත්වා. අපරං භෙදන්ති අපරං කෙසස්ස
 අංසුසඬබාතං භෙදං. අග්ගකොටියං බන්ධිත්වාති යථා තස්ස වාලභෙදස්ස
 උභාමත්තං ලිබාමත්තං වා කණ්ඩස්ස අග්ගකොටිං අධිකං හුත්වා තිට්ඨති, එවං
 බන්ධිත්වා. උසභමත්තෙති වීසතියට්ඨිමත්තෙ යානෙ ධීතො. කණ්ඩබද්ධාය
 කොටියාති කණ්ඩබද්ධාය වාලස්ස කොටියා වාතිඬගණබන්ධනවාලස්ස කොටිං
 පටිවිජ්ඣෙය්‍ය.

8. දුතියජිග්ගලසුගසුත්තවණ්ණනා

1118. අධිච්චුප්පත්තිකන්ති යදිච්ඡාවසෙන උප්පජ්ජනකං. ජිග්ගලෙනාති
 ජිග්ගලපදෙසෙන. ජිග්ගඵපරිති භෙට්ඨිමයුගස්ස ජිග්ගලපදෙසස්ස උපරි. ආරුළුභස්ස
 ජිග්ගලෙනාති උභින්තම්පි ඡිද්දෙන. ගිවජ්ජවෙසනං වියාති චතුත්තං යුගානං
 ඡිද්දපදෙසෙනෙව උපරූපරි ධීතානං ඡිද්දන්තරෙන කාණකච්ඡපස්ස ගිවජ්ජවෙසනං

අධිච්චතරසම්භවං. තතොපි අධිච්චතරසම්භවො මනුස්සත්තලාභො, තතො අධිච්චතමසම්භවො අරියමග්ගපටිලාභොති දස්සෙන්නො ආහ “චතුසච්චපට්ඨෙධො අතිවිය අධිච්චතරසම්භවො”ති.

පපාතවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. අභිසමයවග්ගවණ්ණනා

1121. අභිසමයසංයුත්තෙ විත්ථාරිතොව, තස්මා තත්ථ චුත්තනයෙනෙව තස්ස අත්ථො වෙදිතබ්බො.

7. පයමආමකධඤ්ඤපෙය්‍යාලවග්ගො

3. පඤ්ඤාසුත්තවණ්ණනා

1133. ලොකියම්පි විසුද්ධත්ථෙත “අරිය”න්ති චත්තබ්බතං ලහතීති “ලොකියලොකුත්තරොනා”ති චුත්තං.

4. සුරාමෙරයසුත්තවණ්ණනා

1134. පිට්ඨසුරාති පිට්ඨෙත කාතබ්බසුරා, තථා ඔදනසුරා පූවසුරා, මජ්ජරසාදිභූතෙ කිණ්ණෙ පක්ඛිපිත්වා කත්තබ්බා සුරා කිණ්ණපක්ඛිත්තසුරා. සම්භාරසංයුත්තාති මූලභෙසජ්ජසම්භාරෙහි සංයුත්තා. පූජ්ථාසථොති නාළිකෙරපූජ්ථාදිතො අස්සවනකආසථො. මුද්දිකඵලාදිතො අස්සවනකආසථො ඵලාසථො. ඉතීතිආදිඅත්ථො. තෙන මධ්වාසවගුළාසවසම්භාරසංයුත්තෙ සඬගණ්හාති. සුරාසවච්ඡිමුත්තන්ති යථාචුත්තසුරාසවච්ඡිමුත්තං.

10. පවාසිකසුත්තවණ්ණනා

1140. නිවචුත්තිනොති කුලෙ ජෙට්ඨානං මහාපිතුචුළපිතුජෙට්ඨහාතිකාදීනං අභිවාදනපච්චුට්ඨානඅඤ්ජලිකම්මසාමීචිකම්මාදිවසෙන නිවචුත්තිනො.

8. දුතියආමකධඤ්ඤපෙය්‍යාලවග්ගො

8. බීජගාමසුත්තවණ්ණනා

1148. “මූලබීජ”න්තිආදීසු මූලමෙව බීජන්ති මූලබීජං, මූලබීජං එතස්සාතිපි මූලබීජං. තත්ථ පුරිමෙන බීජගාමො චුත්තො “බීජානං සමූහො”ති කත්වා, දුතියෙන භූතගාමො. දුට්ඨොපෙසො සාමඤ්ඤනිද්දෙසෙන, “මූලබීජඤ්ච මූලබීජඤ්ච මූලබීජ”න්ති එකසෙසනයෙන වා බීජත්ථො වෙදිතබ්බො. එස නයො සෙසෙසුපි. එඵබීජන්ති පබ්බතීජං. බාහිරපච්චයන්තරසමවායෙ සදිසඵලුප්පත්තියා විසෙසකාරණභාවතො විරුහනසමත්ථෙ සාරඵලෙ නිරුළ්භො බීජ-සද්දො.

තදත්ථසිද්ධියා මූලාදීසුපි කෙසුචි පවත්තනීති තතො නිවත්තනත්ථං එකෙන ඛිජ-සද්දෙන විසෙසෙත්වා වුත්තං “ඛිජඛිජ”න්ති “රූපරූපං, දුක්ඛදුක්ඛ”න්ති (සං. නි. 4.327) ව යථා. නීලතිණරුක්ඛාදිකස්සාති අල්ලතිණස්ස වෙච අල්ලරුක්ඛාදිකස්ස ව. ආදි-සද්දෙන ඔසධිගච්ඡලතාදීනං ගහණං.

9. විකාලභොජනසුත්තවණ්ණනා

1149. අරුණුග්ගමනතො පට්ඨාය යාව මජ්ඣන්තිකො, අයං බුද්ධාදිඅරියානං ආචිණ්ණසමාවිණ්ණො භොජනස්ස කාලො, තදඤ්ඤො විකාලොති ආහ – “විකාලභොජනාති කාලාතික්කන්තභොජනා”ති.

10. ගන්ධවිලෙපනසුත්තවණ්ණනා

1150. යං කිඤ්චි පුප්ඵන්ති ගන්ථිමං අගන්ථිමං වා යං කිඤ්චි පුප්ඵජානං, තථා පිසිතාදිහෙදං යං කිඤ්චි ගන්ධජානං.

9. තතියආමකධඤ්ඤාපෙය්‍යාලවග්ගො

1. නච්චගීතසුත්තවණ්ණනා

1151. සඬ්ඛෙපතො “සඬ්ඛපාපස්ස අකරණ”න්තිආදිනායප්පවත්තං (දී.නි. 2.90; ධ.ප. 183) භගවතො සාසනං අච්චන්තජන්දරාගපවත්තිතො නච්චාදීනං දස්සනං න අනුලොමෙතිති ආහ “සාසනස්ස අනනුලොමත්තා”ති. අත්තනා පරෙහි ව පයොජියමානං පයොජාපියමානඤ්ච එතෙනෙව නච්ච-සද්දෙන ගහිතං, තථා ගීතවාදිතසද්දෙහි වාති ආහ – “නච්චනනච්චාපනාදිවසෙනා”ති. ආදි-සද්දෙන ගායන-ගායාපන-වාදන-වාදාපනාදීනි සඬ්ගණ්භාති. දස්සනෙන චෙත්ථ සවනම්පි සඬ්ගහිතං විරූපෙකසෙසනායෙන. යථාසකං විසයස්ස ආලොචනසභාවතාය වා පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං සවනකිරියායපි දස්සනසඬ්ඛෙපසඬ්ඛාවතො “දස්සනා”ඉච්චෙව වුත්තං. අවිසුකභූතස්ස ගීතස්ස සවනං කදාචි වට්ටතිති ආහ – “විසුකභූතා දස්සනා වා”ති. තථා හි වුත්තං පරමත්ථජොතිකාය බුද්දකඅට්ඨකථාය (බු. පා. අට්ඨ. 2.පච්ඡිමපඤ්චසික්ඛාපදවණ්ණනා) – “ධම්මුපසංහිතං ගීතං වට්ටති, ගීතූපසංහිතො ධම්මො න වට්ටති”ති.

2. උච්චාසයනසුත්තවණ්ණනා

1152. උච්චාති උච්ච-සද්දෙන සමානත්ථං එකං සද්දන්තරං. සෙති එත්ථාති සයනං, උච්චාසයනං මහාසයනඤ්ච සමණසාරූප්පරහිතං පටික්ඛිත්තන්ති ආහ – “පමාණාතික්කන්තං අකප්පියත්ථරණ”න්ති. ආසන්දාදිආසනඤ්චෙත්ථ සයනෙනෙව සඬ්ගහිතං. යස්මා පන ආධාරෙ පටික්ඛිත්තෙ තදාධාරකිරියා පටික්ඛිත්තාව භොති, තස්මා “උච්චාසයනමහාසයනා”ඉච්චෙව වුත්තං. අත්ථතො පන තදුපභොගභූතනිසජ්ජානිපජ්ජනෙහි විරති දස්සිතාති දට්ඨබ්බං. අථ වා

උච්චාසයනමහාසයනඤ්ච උච්චාසයනමහාසයනඤ්චාති උච්චාසයනමහාසයනන්ති එතස්මිං අත්ථෙ ඵකසෙසනායෙන අයං නිද්දෙසො කතො යථා – “නාමරූපපච්චයා සලායතන”න්ති (උදා. 1). ආසනකිරියාපුබ්බකත්තා වා සයනකිරියා සයනග්ගහණෙනෙව ආසනම්පි ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං.

3. ජාතරූපසුත්තවණ්ණනා

1153. අඤ්ඤපි උග්ගහාපනෙ උපනික්ඛිත්තසාදියනෙ ව පටිග්ගහණත්ථො උබ්භතීති ආහ – “න උග්ගණ්හාපෙන්ති, න උපනික්ඛිත්තං සාදියන්ති”ති. අථ වා තිවිධං පටිග්ගහණං කායෙන වාචාය මනසාති. තත්ථ කායෙන පටිග්ගහණං උග්ගහණං, වාචාය පටිග්ගහණං උග්ගහාපණං, මනසා පටිග්ගහණං සාදියනං. තිවිධම්පි පටිග්ගහණං සාමඤ්ඤනිද්දෙසෙන, ඵකසෙසනායෙන වා ගහෙත්වා “පටිග්ගහණං”ති චුත්තන්ති ආහ – “නෙව නං උග්ගණ්හන්ති”තිආදි. එස නයො “ආමකධඤ්ඤපටිග්ගහණං”තිආදිසුපි.

4. ආමකධඤ්ඤසුත්තවණ්ණනා

1154. නිවාරාදිඋපධඤ්ඤස්ස සාලිආදිමූලධඤ්ඤන්තොගධත්තා චුත්තං “සත්තවිධස්සා”ති.

5. ආමකමංසසුත්තවණ්ණනා

1155. “අනුජානාමි, භික්ඛවෙ, පඤ්ච වසානි හෙසජ්ජානි – අච්ඡවසං, මච්ඡවසං, සුසුකාවසං, සුකරවසං, ගුහවසං”න්ති (මහාව. 262; පාරා. අට්ඨ. 623) චුත්තත්තා ඉදං උද්දිස්ස අනුඤ්ඤාතං නාම. තස්ස පන “කාලෙ පටිග්ගහිත”න්ති (මහාව. 262) චුත්තත්තා පටිග්ගහණං වට්ටතීති ආහ – “අඤ්ඤත්‍ර උද්දිස්ස අනුඤ්ඤාතා”ති. විනයවසෙන උපපරික්ඛිතබ්බො, තස්මා සමන්තපාසාදිකාය විනයට්ඨකථාය චුත්තතයෙනෙත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

10. චතුත්ථආමකධඤ්ඤපෙය්‍යාලවග්ගො

2-3. කයවික්කයසුත්තාදිවණ්ණනා

1162-63. කස්සපි හණ්ඩස්ස ගහණං කයො, දානං වික්කයො. තත්ථ තත්ථාති ගාමන්තරෙ සන්තිකෙ ව ගමනං දුතකම්මන්ති චූච්චතීති යොජනා. පභිණගමනං බුද්දකගමනං.

4. තුලාකුටසුත්තවණ්ණනා

1164. රූපකුටං සරූපෙන සදිසෙන ඡලවොහාරො. අභිගකුටං අත්තනො හත්ථාදිනා අභිගානං ඡලකරණං. ගහණකුටං මානෙසු ගහණවසෙන.

පටිච්ඡන්තකුටං අයවුණ්ණාදිනා පටිච්ඡන්තෙන ඡලකරණං. මහතියා තුලාය. පච්ඡාභාගෙති තුලාය පච්ඡිමභාගෙ. හත්ථෙතාති හත්ථපදෙසෙන. අක්කමතීති උට්ඨාතුං අදෙන්තො ගණ්හාති. දදන්තො පුබ්බභාගෙති පරෙසං දදන්තො පුබ්බභාගෙ හත්ථෙන තුලං අක්කමති. තන්ති අයවුණ්ණං.

ලොභපාතියොති තම්බලොභපාතියො. සුවණ්ණවණ්ණා කරොන්තිති අසනිබාදසුවණ්ණකතකලිම්පිතා සුවණ්ණවණ්ණා කරොන්ති. මානභාජනස්ස හදයභූතස්ස අබ්භන්තරස්ස හින්තං හදයභෙදො. නිමියමානස්ස තිලකණ්ඩුලාදිකස්ස සිබාය අග්ගකොටියා හින්තං සිබාභෙදො. ඛේතාදිනං මිනනරජ්ජයා අඤ්ඤාථාකරණං රජ්ජුභෙදො. රජ්ජුගහණෙනෙව චෙත්ථ දණ්ඩකස්ස ගහණං කතමෙවාති දට්ඨබ්බං.

6-11. ඡෙදනසුත්තාදිවණ්ණනා

1166-71. වධොති මුට්ඨිප්පභාරකසාතාළනාදීහි හිංසනං, විභෙදනන්ති අත්ථො. විභෙදනත්ථොපි හි වධ-සද්දො දිස්සති “අත්ථානං වධිත්වා වධිත්වා රොදෙය්‍යා”තිආදීසු. අට්ඨකථායං පන “මාරණ”න්ති චුත්තං, තං පන පොථනං සන්ධායාති සක්කා විඤ්ඤාතුං මාරණසද්දස්ස විහිංසනෙපි දිස්සනතො. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

ආමකධඤ්ඤාපෙය්‍යාලවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සාරත්ථප්පකාසිනියා සංයුත්තනිකාය-අට්ඨකථාය

මහාවග්ගවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා නිට්ඨිතා.

නිගමනකථාවණ්ණනා

සකලරූපාරූපසම්මසනෙ සණ්ඨසුබ්බමවිසයඤ්ඤාණතාය විපස්සනාවාරනිපුණබුද්ධීනං සුසංයතකායවච්ඡිමාවාරතාය සමථවිපස්සනාසු සම්මදෙව යතනතො ව යතීතං හික්ඛුනං. ඛන්ධායතනධාතුසච්චින්ද්‍රියපට්ඨවසමුප්පාදභෙදෙ පරමත්ථධම්මෙ නානානයෙහි ඤාණවිභාගස්ස සන්තිස්සයෙන ඛුද්ධකාරස්ස සංයුත්තාගමවරස්ස අත්ථසංවණ්ණනං කාතුං සාරත්ථප්පකාසනතො එව නිපුණා යා මයා අට්ඨකථා ආරද්ධාති සම්බන්ධො. සවිසෙසං පඤ්ඤාවහගුණත්තා එව හිස්ස ගන්ථාරම්භෙ ආදිතොපි “පඤ්ඤාපභෙදජනනස්සා”ති චුත්තං. මහාඅට්ඨකථාය සාරන්ති සංයුත්තමහාඅට්ඨකථාය සාරං. එකුතසට්ඨිමත්තොති ථොකං ඌනභාවතො මත්ත-සද්දග්ගහණං.

මූලට්ඨකථාය සාරන්ති පුබ්බෙ චුත්තසංයුත්තමහාඅට්ඨකථාය සාරමෙව පුන නිගමනවසෙන චුත්තන්ති. අථ වා මූලට්ඨකථාය සාරන්ති පොරාණට්ඨකථාසු

අත්ථසාරං. තෙන එතං දස්සෙති “සංයුත්තමහාඅට්ඨකථාය අත්ථසාරං ආදාය ඉමං සාරත්ථප්පකාසිනිං කරොන්තෙන සෙසමහානිකායානම්පි මූලට්ඨකථාසු ඉධ වියොගක්ඛමං අත්ථසාරං ආදාය අකාසි”න්ති. “මහාවිහාරාධිවාසීන”න්ති ච ඉදං පුරිමපච්ඡිමපදෙහි සද්ධිං සම්බන්ධිතඛිං “මහාවිහාරාධිවාසීනං සමයං පකාසයන්තිං මහාවිහාරාධිවාසීනං මූලට්ඨකථාය සාරං ආදායා”ති ච. තෙන පුඤ්ඤෙන. හොතු සබ්බො සුඛි ලොකොති කාමාවචරාදිවිභාගො සබ්බො සත්තලොකො යථාරහං බොධිත්තයාධිගමවසෙන සම්පයුත්තෙන නිබ්බානසුබ්බෙන සුඛිතො හොතුති සදෙවකස්ස ලොකස්ස අවචන්තං සුඛාධිගමාය අත්තනො පුඤ්ඤං පරිණාමෙති.

එත්තාවතා සාරත්ථප්පකාසිනියා

සංයුත්තනිකාය-අට්ඨකථාය ලීනත්ථප්පකාසනා නිට්ඨිතා.

සංයුත්තට්ඨකා සමත්තා.